

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

**Спецвипуск,
присвячений євроінтеграційній тематиці**

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Головний редактор:

Казарін Володимир Павлович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Члени редакційної колегії:

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень Інституту славістики Опольського університету (Ополе, Польща);

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Маркова Мар'яна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романської філології та компаративістики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Свеницька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Семенець Ольга Сергіївна (відповідальний секретар) – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Статкевич Лариса Павлівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 3 від 27 жовтня 2022 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Журналістика» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24632-14572ПР від 04.11.2020 року)

***Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
зі спеціальностей 035 – Філологія, 061 – Журналістика відповідно до Наказу МОН України
від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)***

***Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)***

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

**ISSN 2710-4656 (Print)
ISSN 2710-4664 (Online)**

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2022

ЗМІСТ

Бабенко В. С. ПОДОЛАННЯ СТЕРЕОТИПІВ ТІЛЕСНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕГМЕНТІ МЕДІАРЕАЛЬНОСТІ ЯК ЦІННІСНИЙ ОРІЄНТИР НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ВИСВІТЛЕННЯ РУХУ FEMEN).....	1
Битюк І. В. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЖУРНАЛІСТИКА УЧАСТІ ЯК НОВА ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	8
Близнюк А. С., Давидова Л. В., Зайко Л. Я. ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: СПОСОБИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЖУРНАЛІСТІВ.....	14
Громко Т. В. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР ВІТЧИЗНЯНИХ МОНОГОВІРКОВИХ ДЕСКРИПЦІЙ ПЕРШОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ ХХІ СТОЛІТТЯ З ІСТОРИКО-МОВНОГО ПОГЛЯДУ.....	20
Дзинглюк О. С., Шевальс С. Б. ІНТЕГРАЦІЙНІ ЕЛЕМЕНТИ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ОЦІНОК ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ЗООКОМПОНЕНТОМ В УКРАЇНСЬКІЙ, БОЛГАРСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ.....	28
Дроздовський Д. І. КАТАСТРОФІЗМ ЯК КОМПОНЕНТ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СВІДОМОСТІ Й ЧИННИК ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В РОМАНІ «УРОКИ» ІЕНА МАК'ЮЕНА.....	35
Іванова І. В., Потапенко Л. В. ТЕНДЕНЦІЇ В СУЧАСНОМУ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ НАУКОВО-АКАДЕМІЧНОМУ ДИСКУРСІ НА ПРИКЛАДІ АНОТАЦІЙ.....	41
Карпюк А. В., Трофімук-Кирилова Т. М. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ВАЖЛИВІ ІНСТРУМЕНТИ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	48
Косович О. В. МОВНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВ-ЛІДЕРІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ.....	55
Криворучко В. І. «ЄВРОПЕЙСЬКА» ЛЮДИНА У ПРОЗІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ.....	62
Malysz N. A., Shevchenko V. E., Tkachuk-Miroshnychenko O. Ye. LANGUAGE POLICY IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.....	67
Маторіна Н. М. МІЖНАРОДНИЙ ФЕСТИВАЛЬ БРУНО ШУЛЬЦА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ФІЛОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ	74
Machulska K. Ya. LANGUAGE OF FAKES: CONTEMPORARY EUROPEAN STUDIES.....	82
Мікіна О. Г., Хоменко О. А. ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ І ФІЛОЛОГІЯ (ДО ПИТАННЯ ПРО ОДИН МОВНИЙ КАЗУС)	88

Насакіна С. В., Маєв А. П. ТЕРМІНИ-СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ У ФАХОВИХ ТЕКСТАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ НА ЗАНЯТТЯХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ВНЗ.....	95
Огаренко Т. А. ГІПОТАКСИС ТВОРІВ М. КОЦЮБИНСЬКОГО ЯК ПОКАЗНИК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОРІЄНТОВАНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ.....	100
Підгородецька І. Ю., Тихоненко О. В. ГЕНДЕРНИЙ ЧИННИК У ФОРМУВАННІ ТОПОНІМІЇ ХАРКОВА НА ТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	105
Просалова В. А., Григошкіна Я. В. ГЕОПОЕТИКА VERSUS ГЕОПОЛІТИКА: КІЛЬКА СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД АЛЬТЕРНАТИВНОЮ ПРОПОЗИЦІЄЮ.....	112
Пустовіт Н. В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДНИХ ТЕРМІНІВ ТА АБРЕВІАТУР В АНГЛОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ ПРО БПЛА НА ПРИКЛАДІ BAУРАКТАR AKINCI, DRAGONFISH VTOL, SWITCHBLADE.....	118
Сенкевич Г. А., Морозов А. С. РЕФОРМУВАННЯ ДРУКОВАНИХ ЗМІ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД.....	126
Тагільцева Я. М., Матвієнко Л. Г. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДНИХ СЛІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ.....	133
Тиховська О. М. ОБРАЗИ ТА МОТИВИ ПОВІСТІ М. ТРАЙСТИ «У НІЧ НА СВЯТОГО АНДРІЯ» ТА ОПОВІДАННЯ М. РОШКА «КРИВАВИЙ МІСЯЦЬ НАД МИНЧЕЛОМ» У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ.....	138
Токмань Г. Л. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОПОВІДАНЬ ЮРІЯ БОНДАРЕНКА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ФІЛОСОФІЇ АБСУРДУ	148
Худавердієва В. А. АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ПРОВЕДЕННЯ РЕКЛАМНОЇ КАМПАНІЇ З ПРОСУВАННЯ ТУРПРОДУКТУ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ.....	156
Чернявська О. К. НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ АВТОБІОГРАФІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ.....	164
Шийка С. В. ОСМИСЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ АНТРОПОНІМІКИ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ.....	173
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	179

CONTENTS

Babenko V. S. OVERCOMING STEREOTYPES OF PHYSICALITY IN THE UKRAINIAN SEGMENT OF MEDIA REALITY AS A VALUE LANDMARK ON THE WAY TOWARDS EUROPEAN INTEGRATION (ON THE EXAMPLE OF COVERAGE OF THE FEMEN MOVEMENT CAMPAIGNS).....	1
Bytiuk I. V. INTEGRATION OF UKRAINE INTO THE EUROPEAN UNION: PARTICIPATORY JOURNALISM AS A NEW FORM OF SOCIAL COMMUNICATION.....	8
Blyzniuk A. S., Davydova L. V., Zaiko L. Ya. EUROINTEGRATION: WAYS OF IMPROVING THE PROFESSIONAL COMPETENCES OF JOURNALISTS.....	14
Hromko T. V. EUROPEAN INTEGRATION VECTOR OF DOMESTIC MONOIDIOMIC DESCRIPTIONS OF THE FIRST DECADE OF THE 21ST CENTURY FROM THE HISTORICAL AND LINGUISTIC POINT OF VIEW.....	20
Dzynhliuk O. S., Shevalie S. B. MORAL AND ETHICAL ASSESSMENTS OF IDIOMS WITH ZOOCOMPONENT IN UKRAINIAN, BULGARIAN AND POLISH LANGUAGES.....	28
Drozdovskyi D. I. CATASTROPHISM AS A FACTOR OF THE CONTEMPORARY CULTURAL PSYCHOLOGY AND EUROPEAN INTEGRATION POLICY IN IAN MCEWAN'S "LESSONS".....	35
Ivanova I. V., Potapenko L. V. TRENDS IN CURRENT EUROPEAN SCIENTIFIC AND ACADEMIC DISCOURSE ON THE EXAMPLE OF ABSTRACTS.....	41
Karpiuk A. V., Trofimuk-Kyrylova T. M. SOCIAL NETWORKS AS IMPORTANT TOOLS OF BUSINESS COMMUNICATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION.....	48
Kosovych O. V. LANGUAGE POLICY OF THE LEADING STATES OF THE EUROPEAN UNION AND PROSPECTS FOR ITS DEVELOPMENT.....	55
Krivoruchko V. I. «THE EUROPEAN PERSON» IN PROSE BY MIROSLAV DOCHINETS.....	62
Malysh N. A., Shevchenko V. E., Tkachuk-Miroshnychenko O. Ye. LANGUAGE POLICY IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.....	67
Matorina N. M. BRUNO SCHULTZ INTERNATIONAL FESTIVAL IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES OF THE PHILOLOGICAL DIRECTION.....	74
Machulska K. Ya. LANGUAGE OF FAKES: CONTEMPORARY EUROPEAN STUDIES.....	82

Mikina O. G., Khomenko O. A. EUROPEAN INTEGRATION AND PHILOLOGY (REGARDING ONE LANGUAGE INCIDENT)	88
Nasakina S. V., Maiev A. P. TERMS-PHRASES IN THE PROFESSIONAL TEXTS OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AT THE CLASSES OF FOREIGN LANGUAGE IN THE AGRARIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	95
Oharienko T. A., Lishtaba T. V. HYPOTAXIS OF M. KOTSYUBYNSKYI'S WORKS AS AN INDICATOR OF THE EUROPEAN ORIENTATION OF UKRAINIAN PROSE.....	100
Pidhorodetska I. Yu., Tykhonenko O. V. GENDER FACTOR IN THE FORMATION OF KHARKIV TOPONYMY IN THE MAINSTREAM OF EUROPEAN INTEGRATION.....	105
Prosalova V. A., Hryhoshkina Ya. V. GEOPOETICS VERSUS GEOPOLITICS: SEVERAL OBSERVATIONS ON THE ALTERNATIVE PROPOSAL.....	112
Pustovit N. V. FEATURES OF TRANSLATION OF COMPOUND TERMS AND ABBREVIATIONS IN THE ENGLISH SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS THAT DEAL WITH THE UCAVS SUCH AS BAYRAKTAR AKINCI, DRAGONFISH VTOL, SWITCHBLADE.....	118
Senkevych H. A., Morozov A. S. PRINTED MEDIA REFORM: UKRAINIAN REALITIES AND POLISH EXPERIENCE.....	126
Tagiltseva Ya. M., Matvienko L. H. PECULIARITIES OF TRANSLATION OF COMPOUND WORDS FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN IN ECONOMIC TERMINOLOGY.....	133
Tykhovska O. M. IMAGES AND MOTIFS OF M. TRAISTA'S NOVEL "ON THE NIGHT OF ST. ANDREW" AND M. ROSHKO'S STORY "BLOODY MOON OVER MYNCHEL" IN THE LIGHT OF EUROPEAN MYTHOLOGY.....	138
Tokman H. L. INTERPRETATION OF YURIY BONDARENKO'S STORIES IN THE CONTEXT OF EUROPEAN LITERATURE AND THE PHILOSOPHY OF THE ABSURD.....	148
Khudaverdiyeva V. A. ANALYSIS OF THE EUROPEAN EXPERIENCE OF AN ADVERTISING CAMPAIGN FOR THE PROMOTION OF TOURISM PRODUCTS ON THE INTERNATIONAL MARKET.....	156
Cherniavska O. K. THE LATEST TRENDS OF EUROPEAN AUTOBIOGRAPHICAL REFLECTION.....	164
Shyika S. V. MAKING SENSE OF UKRAINIAN HISTORICAL ANTHROPONMICS IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF THE EUROPEAN INFORMATION SPACE.....	173
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....	179

Бабенко В. С.
Запорізький національний університет

ПОДОЛАННЯ СТЕРЕОТИПІВ ТІЛЕСНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕГМЕНТІ МЕДІАРЕАЛЬНОСТІ ЯК ЦІННІСНИЙ ОРІЄНТИР НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ВИСВІТЛЕННЯ РУХУ FEMEN)

Після подій Євромайдану та початку російської агресії у 2014 році українські медіа опинилися під впливом низки факторів, що спричинили їхню стрімку якісну еволюцію. Ці чинники не були новими для поточних реалій, однак саме нові суспільно-політичні процеси заохотили їх активізацію. Серед таких факторів можна виокремити розвиток громадянської самосвідомості, ревізію історичного колоніального минулого, формування нових горизонтальних ініціатив, механізми стрімкої появи лідерів громадської думки в просторі соціальних мереж, кластеризацію суспільства, коли комунікативні потреби кожної окремої «групи» ставали потенційний запитом на ринку послуг. На тлі цього зростає вплив громадської думки на соціальні інститути загалом, а також на корпоративні правила в поданні інформації ЗМІ і персональну відповідальність авторів та авторок за виклад фактів та суджень у текстах. Згадані умови мотивують переглянути наративні практики в медіа, які були легітимними після Помаранчевої Революції, відповідно до нових етичних вимог. Доцільність такого перегляду дозволяє оцінити динаміку і масштаби трансформацій, що відбулися в українських ЗМІ при конструюванні медіареальності, яка в умовах інформаційного суспільства є вагомим підмурком у світоглядних позиціях масової аудиторії.

Запропонована стаття оцінює наративні практики у формуванні медіареальності на прикладі висвітлення діяльності руху Femen. Для українського громадського життя акції цієї групи активісток, що починаючи з 2008 року охопили низку подій та отримали широке висвітлення в ЗМІ, стали резонансним явищем. Такі журналістські матеріали стають важливими артефактами для вивчення вітчизняної історії розвитку соціальних комунікацій. Вони ілюструють специфіку фільтрів у поданні інформації, що тяжіли над авторами текстів та сюжетів і спонукали аудиторію до конкретних оцінних суджень.

Дослідження характеризує основні смислові коди, до яких схилилися українські ЗМІ у розповідях про проекти Femen, та розглядає їх у контексті сучасних вітчизняних і світових підходів конструювання медіареальності з використанням виразних маркерів жіночої тілесності.

Ключові слова: *медіа, масмедіа, медіареальність, Femen, тілесність, громадська думка, засоби масової інформації, гендерні стереотипи, сексизм, фемінізм.*

Постановка проблеми. Активна збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, мотивувала світову громадськість не лише аналізувати причини перебігу самих військових дій, а й дала поштовх до ознайомлення з історію та культурою України. Виразним напрямом такого інтересу стало вивчення історії демократичних процесів, громадських рухів, еволюції вуличних протестів, розбудови колоніальної та патріархальної ціннісної матриці, механізмів самоорганізації для спротиву протиправних дій і відстоювання своїх інтересів тощо. На тлі цього збільшився запит на оприявлення в інформаційному просторі жіночої видимості (комплексу потреб і проблем проартикульованих самими жінками з позиції свого гендеру).

Винятковим явищем серед таких пошуків стало осмислення діяльності групи Femen, чия структурна сутність отримувала різні означення, а саме: політичний рух, суспільний рух, жіноча організація, феміністична організація, група протесту. Додатковим фактором інтересу до діяльності цієї спільноти стала її міжнародна активність із дочірніми «філіалами» у країнах Євросоюзу. Відтак, інтерпретація естетичних та ідеологічних засад Femen відбувалася не лише в українських, а й у світових ЗМІ. І саме завдяки каналам масової комунікації повідомлення про Femen ставали складником формування міжнародного іміджу України, оскільки одним зі стійких смислів, із

яким пов'язували цей рух, стала «правозахисна» діяльність.

Для української наукової думки інтерес Femen полягав здебільшого в дослідженні низки маркерів, а саме: феміністичного світогляду, національної самоідентичності, політичного угруповання, деконструкції радянських табу, пов'язаних із нормами публічної поведінки та репрезентації тілесності як форми діалогу з громадськістю. У контексті цього актуалізувався аналіз діяльності руху акціоністок як протидії усталеним ієрархічним структурам у суспільстві.

Ураховуючи окреслений перелік проблематики, вітчизняні наукові розвідки із соціальної комунікації брали до уваги аспекти, пов'язані з іміджем, гендерними стереотипами, формуванням громадської думки. Однак феномен Femen має у журналістикознавстві значно ширший потенціал можливих напрямів для досліджень. Здебільшого це стосується того, що жіночий перформансистський рух став лакмусовим папірцем, що визначав для медіа те, як реагувати на явища суспільно-політичного життя, якщо у їхній репрезентації представлені виражені маркери тілесності. Особливо, якщо ці маркери асоціюються в масовій свідомості із сексуалізацією, через що стають дієвим подразником для масової свідомості. А це створює можливості для маніпулювання тими чи тими сенсами та навіювання оціночних суджень у конструюванні медіареальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рух Femen виник у 2008 році і вже через два роки після цього став об'єктом досліджень у наукових матеріалах. Йому присвячували увагу експерти й експертки з історії, культурології, політології, кінознавства, соціальних комунікацій, гендерних студій. М. Маєрчик та О. Плахотнік досліджували діяльність акціоністок у контексті розвитку новітніх жіночих рухів в Україні. В об'ємному колективному дослідженні «Гендер, релігія і націоналізм в Україні», виконане групою українських авторок (Г. Гриценко, Л. Пагуліч, Н. Чермалих, Г. Ярмановою), проаналізовано зв'язок українських праворадикальних та релігійних об'єднань із суспільними процесами і приділено особливу увагу інтерпретації наративів Femen. М. Тетерюк звернула увагу на діяльність акціоністок як прояв жіночої тілесності в політичній комунікації. Ю. Коваленко, спираючись на твердження, що саме ЗМІ є інструментом поширення образів сучасної жінки, згадувала про вплив висвітлення діяльності Femen на негативний імідж феміністок загалом. До критичного аналізу акцій акти-

вісток руху вдається О. Кісь у дослідженні історії українського фемінізму для порталу «Гендер у деталях».

Після 2013 року, коли членкині Femen емігрують з України, сповільнюється вітчизняний академічний інтерес до їхніх проєктів. Одним із небагатьох винятків у цьому стала наукова стаття Г. Конціцкої, опублікована у 2017 році. У ній авторка шукає визначення для цієї форми активізму серед таких дефініцій, як «політичний рух» та «організація». Водночас для світової наукової думки феномен Femen досі залишається актуальним. Так, у 2021 році за межами пострадянських країн у Європі та США з'явилося понад десять наукових публікацій, де автори звертаються до вивчення цього руху. Серед них обсягом дослідженого матеріалу вирізняється праця Д. Месбах, де розглядається діяльність активісток упродовж 2008–2020 років у чотирьох країнах: Україні, Франції, Канаді та Туніській Республіці. Д. Деметріу конструє навколо учасниць Femen міф «сучасних амазонок», чий ризикований акціонізм є своєрідною битвою за відстоювання цінностей і переконань. На думку дослідниці, така героїчна поетизація руху була досягнута за рахунок його комунікативних стратегій у медіа. М. Бетлемідзе та К.М. ДеЛука розцінюють фіксацію в медіа акцій Femen як цифрові артефакти, що дозволяють простежити подолання старих і створення нових конфліктів у суспільстві.

Постановка завдання. Ураховуючи те, що більшість наукових публікацій спрямовували свою увагу на значення самої діяльності Femen, для досліджень у галузі соціальних комунікацій актуально дослідити, яких тенденцій дотримувалися медіа при конструюванні медіареальності про цей жіночий рух. Зокрема, наскільки потужним став фактор домислів, емоційного забарвлення, вільної інтерпретації в ЗМІ у впливі на формування громадської думки про Femen. Оцінка таких тенденцій може стати ілюстрацією до тієї етично-естетичної матриці, у якій прагнуть перебувати медіа, висвітлюючи події, явища і процеси. Таким чином, мета нашої публікації – дослідити стереотипні уявлення про рух Femen в українському сегменті медіареальності, що суперечать комунікативним стратегіям Євроінтеграції. Ця мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати наукові та масмедійні публікації, у яких автори звертаються до сприйняття діяльності Femen у ЗМІ; 2) визначити основні тематичні концепти, що формують ЗМІ про цей рух у медіареальності; 3) пов'язати визначені смислові коди

з тенденціями розвитку медіа в сучасному демократичному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Зі своєю появою у 2008 році рух Femen миттєво став резонансним явищем в українському медійному ландшафті. Його заходи висвітлювали як загальнонаціональні, так і нішеві ЗМІ. І попри те, що спільнота почала втрачати координаційну вертикаль, яка формувала динаміку, концептуальне наповнення та перформативний складник їхніх заходів, дії акціоністок і через десять років після виникнення руху все ще висвітлювали в ЗМІ та науковій думці. Явище, що починалося як суто українське, стало світовим та мультинаціональним. Його філії відкрили в Канаді та Західній Європі. Серед прихильниць та членкинь Femen були німкені, американки, бельгійки, бразилійки, французьки, іспанки, швейцарки, туніски тощо [10]. Та попри таку глобалізованість та розпорошеність, в ініціативах руху зберігається потреба у зверненні до українських проблем. Так, 22 серпня 2022 року представниці згаданої спільноти у звичній для себе саморепрезентації з написами на оголених грудях закликали канцлера Німеччини припинити купувати у Російської Федерації газ, щоб не фінансувати цим дії країни-агресорки проти України. Акція отримала широке висвітлення у світових медіа. Проте більшість таких матеріалів акцентували на оголеності жінок та реакції політика, прибираючи за межі громадської уваги змістове наповнення жести активісток.

Характеризуючи процес становлення медійного інтересу до Femen, М. Маєрчик та О. Плахотнік зазначають: «Вітчизняні газети й журнали, телебачення й інтернет спалахують дитячою екзальтацією, смакуючи атрактивну епатажність вуличних акцій «Фемен»: активістки протестують топлес». Дослідниці визначають медійну формулу успіху акціоністок: поєднання мотивів масової культури зі стратегіями маркетингової реклами, що орієнтовані на очікування так званої «жовтої» преси [4, с. 7]. Є світова традиція концептуального мистецтва, яка, спираючись на феміністичну оптику, досліджує через категорії тілесності цензуровані теми і відносини мисткинь з аудиторією. Медійного розголосу набула творчість перформансисток Керолі Шнеман, Марії Абрамович, Еви Паргум, Ани Мендьети, Валі Експорт. Проте акції Femen не отримали в українському сегменті медіареальності подібного мистецького означення. Вітчизняні ЗМІ асоціювали їх із форматом «шоу» і його бурлескністю, гротеском, перебільшенням, епатажем, травестією. Й оскільки цей

другий формат більш затребуваний масмедіа, то його особливо активно тиражували. Імовірно, під час цього автори та авторки повідомлень у ЗМІ, як і їхні редактори, були більш зацікавлені в тому, щоб саме ознаки шоу ще більше гіперболізувалися на шляху до споживача контенту. Відтак, виник ефект, коли медіа, які позиціонували себе як елітарні, уникали висвітлення діяльності Femen, уважаючи, що це явище маргінальних смаків, через що їхні акції не здобули інтелектуальної оцінки в контексті актуальних суспільно-політичних та мистецьких явищ. А медіа, спрямовані на масову аудиторію, лише цементували це уявлення все новим шаром повідомлень, де акцентували на оголені жіночого тіла.

М. Маєрчик та О. Плахотнік припускають, що протидія об'єктивізації жінки у формі заходів, які асоціюються з тією ж об'єктивізацією, було свідомим рішенням Femen з урахуванням того, що їхня інформаційна компанія розгортатиметься у масмедіа [4, с. 7]. У наукових дослідженнях впливу реклами на реципієнтів автори тривалий час звертаються до теми жіночих сексуалізованих образів, які мотивують інтерес покупців. У 2019 році Інститут Джини Девіс із гендерних питань у ЗМІ опублікував дані про гендерне представництво в медіа на аналізі матеріалів у 20-ти країнах Північної та Південної Америки, Європи, Азії і Африки. Дослідження висвітлило, що реклама сприяє гендерній нерівності, пропагуючи сексизм. Використання зображень жіночого тіла досі лишається стійким та поширеним прийомом для просування продажів товарів. Згідно з викладеними матеріалами загальним гаслом, що супроводжує жінку протягом дня у медіа, є умовне твердження: «Ми повинні бути красивими». Водночас жіночі персонажі у ЗМІ частіше зазнають сексуальної об'єктивізації, ніж чоловічі. Зокрема, це стосується і зображень оголеності. Також установлено, що жінки в рекламі з'являлися в сексуально відвертому одязі у шість разів частіше, ніж чоловіки [11].

Як уважають М. Маєрчик та О. Плахотнік, оскільки патріархальна свідомість, яка керує наративами в медіа, налаштована споживати оголені жіночі тіла, що відповідають уявним стандартам привабливості, Femen використовує це для просування власних стратегій. Рух запаковує під обгортку бажаного для медійного ринку товару те повідомлення, яке воно хоче донести якомога ширшій аудиторії [4, с. 7].

Г. Конціцка так характеризує вигляд активісток і реакцію на них у споживачів медіа: «Більшість

активісток – молоді, біляві дівчата, які створюють образ української вроди; їх напівоголені світлини розміщені в Інтернеті, у пресових статтях часто бачимо коментарі, які оцінюють вигляд і вроду дівчат» [3, с. 291]. А. Шелковіна також зазначає, що ЗМІ, висвітлюючи заходи Femen, тиражували образи струнких довгоногих білявок [8, с. 40]. Це ще більше посилює розгубленість пересічних споживачів медіаконтенту, які позбавлені інструментарію, що дозволить їм відокремити форму повідомлення від його змісту, також надасть платформу для того, щоб інтерпретувати інформацію не в один магістральний спосіб, а за кількома напрямками. У контексті цього постає два питання: чи мотивовані ЗМІ створити таку платформу? Або ж така мотивація шкодить комерційній успішності масмедіа і тому свідомо визначається ними як непродуктивна?

Подібно до причинно-наслідкової дилеми, яка набула популярного формулювання «Що було перше, яйце чи курка?», ці питання порушують вагоме етичне протиріччя в роботі ЗМІ, яке наразі не отримало однозначної відповіді. Воно звучить так: «ЗМІ формують аудиторію (її світогляд, смаки, ціннісні пріоритети, гуманістичні ідеали) чи аудиторія диктує ЗМІ, яким має бути їхній контент?». Який із цих процесів є вирішальним?

Спроба знайти відповідь залежить і від супутніх суспільно-політичних чинників. Очевидно, події Євромайдану стали потужним фактором формування громадянського суспільства. Це спричинило появу нової хвилі масмедіа з іншими етичними вимогами до своєї роботи і підвищеною увагою до питань честі і гідності кожної окремої людини в соціумі. Наприклад, це «Громадське радіо» та ребрендинг Національної суспільної телерадіокомпанії України. Виникають ініціативи, що аналізують і критикують українські ЗМІ відповідно до стандартів журналістської роботи (проект Львівського медіафоруму «MediaLab», інтернет-видання «Детектор медіа»). Набувають популярності портали, що концентрують увагу в контексті феміністичної критики, прав людини, проблем дискримінації та соціально незахищених осіб, як-от «Гендер у деталях», «Дівоче медіа», «Заборона». Виходять на масову аудиторію інформаційні сайти та просвітницькі канали у Facebook, Instagram правозахисних організацій, як-от «ZMINA» та «Гендер Зед». Також слід згадати кампанію проти сексизму в медіа та політиці «Повага», що виступила на кількох окремих медійних платформах. Окрім традиційних медіа, активно розвиваються феміністичні відеоблоги

у YouTube з охопленням у кілька тисяч переглядів (наприклад, «Смішно не буде», «Ебаут», «Палає»).

Не відомо, якого висвітлення набули б акції Femen в умовах такого медійного розмаїття в Україні, що системно звертається до тем активізму та видимості жіночого досвіду, адже засновниці руху покинули країну в серпні 2013 року, задовго до подій Євромайдану. А їхній період активної діяльності в Україні супроводжувався ієрархією інших ціннісних наративів у медіа ніж ми спостерігаємо станом на 2022 рік.

Важливою умовою сприйняття Femen як громадськості, так і масмедіа, на думку українських та польських дослідниць, є поява цього руху після Помаранчевої Революції [4, с. 8; 12, с. 4]. Він виникав в умовах, коли досвід громадських протестів усе ще мав для суспільної пам'яті вагу чинника, здатного до потужних суспільних трансформацій. І водночас виникало переконання, що внаслідок колективного спротиву суспільство набуло необхідного рівня демократичного розвитку і жодні інші покращення в цьому напрямі не нагальні [3, с. 290]. Тож перший фактор міг надихати акціоністок та їхніх прихильників і прихильниць, а другий – викликати у масовій аудиторії недовіру до їхньої діяльності. Аналізуючи на форумах електронних видань громадську думку про діяльність Femen, І. Грабовська зазначає, що дописувачі поділилися на дві великі групи. Одна реагувала на акції із захватом, називаючи їхніх учасниць революціонерками, інша ж категорично не сприймала подібну громадянську активність [2, с. 74]. Звідси може походити одна з тем висвітлення руху у ЗМІ, коли журналісти намагалися провести розслідування на тему прихованого фінансування та керівництва Femen. Ідея подібних матеріалів полягала в тому, що рух могли використовувати як інструмент політичного впливу на суспільну думку. Імовірно, такий медійний запит також пов'язаний з обставинами громадянського життя, що виникли внаслідок Помаранчевої Революції. Як зазначає І. Флікке, перехідні явища (яким був тогочасний Майдан 2004–2005 років) нерідко супроводжуються політизацією багатьох питань, що потрапляють у поле зору громадян. Через це в суспільстві мають функціонувати демократичні процедури розрізнення того, що є політикою, а що до неї не належить [6, с. 20]. Залежно від дотримання ЗМІ стандартів у журналістській роботі одні матеріали намагалися виступити таким демократичним механізмом, а інші – схилилися до ще більшої політизації діяльності Femen.

Окрім питань суспільно-політичного складника, така недовіра могла бути спричинена і гендерними передумовами, адже в суспільстві, де жінка має нижчий символічний капітал, ніж чоловік, на її досягнення лягає низка фільтрів заниження ваги, здобутків. Це фільтр замовчування та фільтр знецінення. Оскільки Femen активно спрямували свою діяльність на висвітлення в ЗМІ, її складно було замовчувати. Однак медіа могли маргіналізувати спільноту до наративів про несамостійних осіб, що лише посилюють конфлікти настрої та виконують за гроші надане їм завдання. Це вписується в патріархальний інтерпретативний фрейм жінки як хаотичної руйнівної істоти, яка керується ірраціональним імпульсом і не хоче виконувати норми суспільних домовленостей. Щоправда, відповідальність за поширення цього фрейму через ЗМІ М. Тетерюк переносить із медіа на самих активісток. На її думку, акціоністам бракувало чіткої артикуляції сенсів, які вони вкладали у свої заходи. Іноді ці сенси суперечили попередньо викладеним тезам. До того ж більшість інформації про заходи журналісти брали з офіційних пресрелізів представниць руху. За умов, коли мета проєктів здавалася абстрактною від самих акцій, виникало враження, що вони позбавлені актуального значення для суспільства. Відтак, за браком змісту (детально сформульованої концепції) увага зміщувалася на форму (зовнішність активісток). За словами дослідниці, якби Femen могли максимально детально вербалізувати свої вимоги, то медіа висвітлювали б цей текст і менше приділяли уваги акціоністам як фізичним особам [5, с. 58].

Нині в українському інформаційному просторі немає рухів, ідентичних феномену Femen. Тож нам складно способом аналогій уявити той наративний пейзаж, що був би змальований у сучасних вітчизняних медіа при висвітленні проєктів цієї жіночої спільноти. Окрім якісних змін у поданні повідомлень, ЗМІ зберігають застарілі стратегії комунікації. Цифровий контент усе ще сповнений надмірної акцентуації на жіночій оголеності, що подається аудиторії як сповіщення виняткового інтересу. Згадане дослідження Інституту Джини Девіс із гендерних питань у ЗМІ говорить: медіа сигналізують аудиторії, що лідерство – це простір для чоловічої активності. Висвітлення політичних виборів у газетах Франції, Італії, Іспанії та Британії оцінювало жінок за їхнім зовнішнім виглядом, а також розглядалися їхні якості як дружин та матерів. При цьому такої уваги менше приділяли чоловікам-кандидатам, зосереджуючись на їхніх

професійних якостях [11]. Незалежно від того, чи є жінка політикинею, якщо вона претендує на медійність та роль лідерки громадської думки (а це в умовах сучасного інформаційного суспільства стає супутніми якостями для активісток), то на неї може очікувати такий же контекст повідомлень. Ураховуючи те, що оголеність є чинним інструментом донесення своєї позиції для Femen, ця стратегія досі є непересічним подразником для емоційних реакцій деструктивного змісту.

Чи залишається Femen маргіналізованим явищем для українських медіа? На це запитання частково відповідає О. Горчинська, яка проаналізувала висвітлення вітчизняними електронними виданнями у 2018 році самогубство однієї із засновниць цієї спільноти. Скажімо, публікація від української редакції служби новин BBC охарактеризувала організацію, до якого належала дівчина такими словами: «Рух відомий своїми напівоголеними акціями проти дискримінації та сексуальної експлуатації жінок в Україні, а згодом і у світі», зробивши акцент на оголеності як визначальній рисі. Низка видань підготували добірку світлин активістки з еротизованим змістом. Знімки позначалися в текстах як «найгарячіші», «провокативні», «найяскравіші», підкреслюючи їхній уявний сексуальний та лукістичний контекст. В окремих випадках знімки не містили таких маркерів, однак використані лексеми у заголовку мали привернути увагу до публікацій. Видання «Вести», посилаючись на анонімне джерело, порушило тему замовного використання Femen задля нанесення репутаційної шкоди політичним опонентам. Сайт «Телевізійної служби новин» каналу 1+1 підібрав до публікації про самоповішення мисткині архівну світлинку з акції, де вона удає удушання косою. Розповідаючи про самогубство колишньої активістки, кілька медіа вдалися до домислів і припущень щодо її психічного здоров'я. Коментуючи такі формулювання, О. Горчинська зазначає: «Згідно з нормами журналістської етики про діагноз можна міркувати, тільки маючи відповідний висновок лікаря, про депресію – цитуючи психотерапевта». Також авторка огляду нагадує, що журналісти не мають права розголошувати діагноз сторонньої людини без її згоди чи згоди членів її родини [1].

Наведений матеріал засвідчує, що для сучасної української журналістики все ще властиве позбавлення активісток Femen суб'єктності. На передній план у повідомленнях продовжує виходити мотив оголеності як основний, а вже після нього перераховуються соціально значущі ідеї,

які відстоювали акціоністки. Маючи офіційне повідомлення про загибель дівчини від її товаришок, ЗМІ не обмежуються викладеними фактами і вдаються до вигадок задля створення додаткової сенсаційності.

Л. Чернявська зазначає: «Журналістика здійснює реалізацію інтерпретації соціальних процесів, що відбуваються в суспільстві» [7, с. 114]. Саме це ми спостерігаємо за інформаційними матеріалами Femen. Відповідно до засад журналістики мета новини полягає в тому, щоб подати послідовний логічний виклад достовірних фактів, з яких реципієнт має сам сконструювати завершене повідомлення, що корелюється з його власною системою цінностей. Але при цьому навіть ЗМІ з високим репутаційним капіталом удаються у своїх текстах до емоційно насичених маркерів, що спонукають до конкретних інтерпретацій. Як наслідок, феномен Femen постає в медіареальності в обмежувальних рамках оцінних суджень.

Висновки і пропозиції. Медіа виконували роль основного індикатора видимості в українському громадському житті діяльності руху Femen. Однак ця видимість полягала не в глибинному аналізі стратегій їх акцій, пошуку в них інтелектуального складника і розтлумаченні її широкому загалу. Для ЗМІ стало звичним звернення до проєктів активісток на профанному рівні. Такі візуально-текстові повідомлення можна охарактеризувати спрощеною формулою: «роздягнені бунтарки здійснили порушення». За словами О. Тетерюк, «оголені груди Femen завдяки медіа стали частиною популярної візуальності українського суспільства» [5, с. 55]. Проте ця сим-

волічна мова не зводиться лише до зображення тіла. А. Шелковіна говорить, що активістки, окрім оголеності як прийому привернення уваги, створили в інформаційному просторі «афективну мову емоцій та жіночого страждання» [8, с. 39]. Її кодифікація в журналістських творах була унікальною і не мала інших відповідників на шпальтах видань та ефірі телеканалів. Попри зведення акцій до стереотипного інтерпретативного фрейму «хаотичної жінки», ці смислові коди продовжували тиражувати ЗМІ як явище, що вихоплює увагу аудиторії з буденного плину справ. Якщо у час новітніх медіа, що з'явилися після Євромайдану, навіть контраверсійних активістів та активісток розглядають як суб'єктів з унікальним досвідом, то в часи після Помаранчевої Революції представниці Femen були представлені як дивні персонажки шоу, які чинять незрозумілі дії.

Ми погоджуємося з позицією М. Бетлемідзе та К.М. ДеЛуки, що медіаматеріали, які фіксують перебіг акцій Femen, слід розцінювати як цифрові артефакти для подальшого наукового аналізу [9]. Однак ми дійшли думки, що артефактами історії стають публікації в ЗМІ на тему цієї активістської групи, адже вони дозволяють подивитися, як трансформувалися журналістські наративи у висвітленні тем видимості дискримінованих груп, прав людини, табування тілесної саморепрезентації, набуття індивідами гендеру тощо. А також дають можливість спробувати зрозуміти, де проходить межа між висвітленням події і конструюванням тих комунікативних шаблонів, що прийнятні для цього конкретного культурного середовища у заданому відрізу часу.

Список літератури:

1. Горчинська О. Кто же фейк? Как украинские СМИ освещали смерть соосновательницы FEMEN. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/kritika/article/139648/2018-07-26-kto-zhe-feyk-kak-ukraynskye-smu-osveshchaly-smert-soosnovatelnytsy-femen/> (дата звернення: 07.09.2022).
2. Грабовська І. Громадська думка на форумах електронних видань і гендерні проблеми в сучасній Україні. *Гендерна проблематика та антропологічні горизонти* : збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 4–5 жовт. 2013. С. 69–78.
3. Конціцка Г. Українські «Femen»: «політичний рух» чи «організація». *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 116. С. 289–292.
4. Маєрчик М., Плахотнік О. Радикальні «Фемен» і новий жіночий активізм. *Критика*. 2010. № 11–12. С. 7–9.
5. Тетерюк М. П. Жіноче тіло як політичний інструмент: медіа-репрезентації акцій FEMEN. *Наукові записки НАУКМА*. Теорія та історія культури. 2013. Т. 140. С. 55–59.
6. Флікке Г. Після Помаранчевої Революції: перехідні явища і рушійні сили у бік консолідації. *По той бік розуміння: Україна та Європа після Помаранчевої революції* : за матеріалами міжнар. наук. семінару, м. Київ, 30 вер. 2005 р. Київ, 2006. С. 8–26.
7. Чернявська Л. В. Формування смислів у мас-медійному дискурсі. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2015. № 4. С. 113–117.
8. Шелковіна А. В. Стратегії репрезентацій гендерної ідентичності в практиках акціонізму на пострадянському просторі. *Грані*. 2014. № 5. С. 37–42.

9. Betlemidze M., DeLuca K.M. Provoke Therefore I Am: Cross-Border Mediatizations of Femen's «Sextremist» Protest. *International Journal of Communication*. 2021. № 15. URL: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/14158> (дата звернення: 05.09.2022).

10. Mesbah J. Le corps politique. Une histoire de l'activisme Femen : Ukraine, France, Tunisie, Québec (2008–2020). Histoire. Université d'Angers. Temos, 2021. Français. URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/tel-03697553/document> (дата звернення: 05.09.2022).

11. Rewrite Her Story: How film & media stereotypes affect lives & leadership ambitions of girls and young women. The Geena Davis Institute on Gender in Media. URL: <https://seejane.org/research-informs-empowers/rewrite-her-story/> (дата звернення: 05.09.2022).

12. Szymańska J. Popfeminizm w służbie rewolucji. Ruchy kobiece i praktyki protestu na przykładzie ukraińskiej grupy Femen. *Adeptus*. Pismo humanistów. 2014. № 4. S. 3–22.

Babenko V. S. Overcoming stereotypes of physicality in the Ukrainian segment of media reality as a value landmark on the way towards European integration (on the example of coverage of the Femen movement campaigns)

After the events of Euromaidan and the beginning of Russian aggression in 2014, Ukrainian mass media means found themselves under the influence of a range of factors that caused their quick qualitative evolution. These factors were not new to the current reality although the new social and political processes were the actual stimulant of their activation. Among those factors was the growth of civic self-awareness, revision of the historical colonial past, formation of new horizontal initiatives, mechanisms of the quick appearance of opinion leaders in the space of social networks, clustering of the society when communicational needs of each separate group used to become a potential request on the market of services. On this background, there is a growth of influence of public opinion on social institutions on the whole and also on the corporate rules of how information in mass media should be presented, and on the authors' personal responsibility for the way facts and opinions are given in texts. The mentioned conditions motivate to review those mass media narrative practices which became legitimate after the Orange Revolution in compliance with the new ethic demands. The feasibility of such revision allows evaluation of the dynamics and scale of transformations that took place in Ukrainian mass media during the construction of media reality, which, in an informational society, is a powerful foundation of worldview positions of mass audience.

The proposed article evaluates the narrative practices used in the formation of media reality on the example of how activities of the Femen movement have been covered. For Ukrainian social life, campaigns of this group of female activists, which starting from 2008 have embraced a range of events and received a wide coverage in mass media, have become a resonant phenomenon. Such journalistic materials become important artifacts for the exploration of the history of development of national social communications. They illustrate the specifics of informational filters, which used to hover over authors of texts and storylines and forced the audience towards specific evaluative judgments.

The research describes major semantic codes towards which Ukrainian mass media used to lean when covering Femen's campaigns. It also regards them in the context of national and global present-day approaches to the construction of media reality with the usage of vivid markers of female physicality.

Key words: media, mass media, media reality, Femen, physicality, public opinion, mass media means, gender stereotypes, sexism, feminism.

Битюк І. В.

Університет сучасних знань

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЖУРНАЛІСТИКА УЧАСТІ ЯК НОВА ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглянуто поняття журналістики участі як нової форми соціальної комунікації в умовах євроінтеграції. Виокремлено основні моделі та форми журналістики участі. Євроінтеграційні процеси в Україні породжують появу нового сучасного інституту, спрямованого на забезпечення реалізації права на інформацію. Зокрема, наявні обмеження у свободі діяльності традиційних засобів масової інформації зумовили формування незалежного інституту масових комунікацій – журналістики участі. Дослідження показує, що журналістика участі потребує зовсім іншого алгоритму контентовиробництва. Будучи новою формою соціальної комунікації, вона стирає кордони між тими, хто робить новини, і тими, хто їх споживає. Водночас вона передбачає навички верифікації інформації, взаємодії з дописувачами-аматорами та можновладцями, які долучаються до розв'язання проблем різного масштабу та спрямування, спілкування з активною аудиторією, що зумовлюється посиленням чинника зворотного зв'язку в комунікації. За результатами дослідження автор доходить висновку про те, що формується значний сегмент аматорського журналістського контенту, який утворює дискурс, альтернативний професійному. Для нього характерним є порушення стандартів достовірності, збалансованості інформації, відокремлення фактів від коментарів, уникнення мови ворожнечі.

Водночас запит на контент журналістики участі з боку традиційних медіа буде зростати, адже навіть найбільший штат журналістів провідних медіа вже не може конкурувати з мільйонною армією потенційних журналістів-аматорів, озброєних мобільними телефонами з камерами та швидким доступом до мережі. В умовах інтеграції України до Європейського Союзу журналістика участі, як нова форма соціальної комунікації, сприяє розвитку громадянського суспільства, демократичних процесів, зокрема змінює акценти в теорії інформаційного «порядку денного», а відтак – починає переосмислюватися і змінюватися редакційна політика та стратегія традиційних ЗМІ. Оскільки з появою журналістики участі професійні журналісти втратили монополію на авторство текстів, адресованих масової аудиторії, прагнення українського суспільства до справедливості та правди змусило поставити новий вид журналістської діяльності на службу загальнолюдському добробуту.

Ключові слова: журналістика участі, контент, блог, новини, соціальні комунікації, євроінтеграція, громадянське суспільство, засоби масової інформації, медіа.

Постановка проблеми. Вивчення євроінтеграційних процесів є надзвичайно перспективним напрямом розвитку наукової дискусії, оскільки інтеграція України до Європейського Союзу є основним інструментом реалізації національних інтересів та розбудови демократичної держави зі свободою слова, зміцнення наявних та запровадження нових форм функціонування громадянського суспільства в Україні відповідно до європейського зразка. Одним із таких механізмів є феномен «журналістика участі» як нова форма соціальної комунікації.

Активні темпи розвитку соціальних технологій у Європейському Союзі загалом та Україні зокрема стали причиною змін у системі масових

комунікацій. Маса, які до цього були лише пасивними споживачами інформації, стають професійними постачальниками новин. Зміна медіамоделі споживання, особливо збільшення використання інтерактивних медіа серед молоді, підживлювали оптимістичні думки щодо участі та активної громадянської позиції у створенні контенту. Таким чином, виникає окрема практика журналістики – журналістика участі. Ця нова форма соціальної комунікації функціонує у країнах ЄС, але є не досить дослідженою в Україні, як і її моделі, теорії, концепції та форми.

Культура участі, що формується в медіапросторі, змушує не лише переглядати організаційні засади роботи нових медіа, а й визнавати причет-

ність аудиторії до цього процесу. Персоналізація комунікативних стратегій дає змогу генерувати контент, виходячи зі взаємних інтересів суб'єктів комунікації. Аудиторія реалізує власні творчі та комунікативні потреби, а журналістика через персоналізований контент глибоко інтегрується в комунікаційний процес. Залучення аудиторії до процесу медіавиробництва піднімає цілий шар проблем: від верифікації інформації, отриманої від користувачів, до конкуренції професійних та аматорських практик. Явище участі досліджують у юридичних науках, проте в соціальній журналістиці українські та закордонні науковці не приділяли цьому феномену належної уваги та розглядали його дуже вузько.

Мета статті – визначити концепт журналістики участі, виокремити її моделі та форми вияву як запоруки розбудови громадянського суспільства в умовах членства України в Європейському Союзі.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- проаналізувати теоретичні та практичні дослідження феномену журналістики участі;
- охарактеризувати поняття «журналістики участі» в контексті соціальної журналістики;
- виокремити моделі й теорії журналістики участі, ґрунтуючись на методологічній базі дослідження;
- сформулювати висновки щодо проведеного теоретичного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для проведення дослідження ми звернулися до загальних та загальнонаукових методів. Серед загальних методів ми віддали перевагу діалектичному. Також використовували метод аналізу бази літературних джерел зі вказаної тематики, що дозволило нам визначити поняття журналістики участі.

Відродження інтересу до журналістики участі пов'язане із суперечками всередині професії про ставлення журналістів до аудиторії. В історії журналістики сформувалися різні погляди і концепції того, що таке журналістика та якою вона має бути. **Методологічною базою дослідження** питання участі в журналістиці стали праці Генрі Дженкінса, Дена Гілмора та інших.

Унесок споживачів в аспекті спільної роботи намагалися визначити Д. Гілмор в окресленій концепції «народної журналістики»; Й. Бенклер, який наголошував на соціальному характері медіавиробництва; А. Брунс, котрий висуває теорію користувача-виробника (producer); М. Девзе, який бачить природу явища в концепції відкри-

того вихідного коду; Г. Дженкінс, що пропонує розглядати співробітництво з аудиторією в ключі конвергенції культури [7]. Д. Гілмор називає модель журналістики участі логічним продовженням можливостей інтернету [3]. Інші дослідники бачать у ній «нову парадигму створення контенту та його поширення» [6].

Етапи руху України до європейської спільноти та інформаційно-світоглядний вплив на українське суспільство у зв'язку зі вступом України до ЄС досліджують чимало вчених-науковців. Зазначену проблематику розглянуто в працях К. Звольського, В. Здоровеги, О. Юніна, В. Севрука та С. Павленка, Й. Батора та П. Рікера, А. Костенко, Н. Чабан, О. Елгстрем і М. Кнодта та інших науковців.

Виклад основного матеріалу. З посиленням євроінтеграційних процесів та розвитком цифрової ери змінюється процес медіавиробництва та характер журналістської діяльності. Завдяки новим медіатехнологіям кожен у режимі онлайн може легко брати участь у створенні новинного контенту. Це зазвичай вважають позитивним явищем із соціальної, демократичної точки зору, навіть якщо аудиторія, редактори та журналісти не обов'язково сприймають взаємодію як позитивну рису. «Ці нові відносини кидають виклик традиційному погляду на журналістику як на головну силу в дослідженні та критиці влади. Нові взаємовідносини можуть призвести до зміни у робочому процесі журналістів, а також до більш систематичних змін у змісті традиційної журналістської продукції. Редактори і журналісти зараз конкурують у виробництві контенту з користувачами, які мають можливість миттєво взаємодіяти з традиційним постачальником контенту. Прикладами є блоги, форуми чату та персональні вебсайти, а також інтерактивні засоби, як-от коментарі і посилання на електронні листи на сайтах новин» [3, с. 236; 4, с. 167]. Набувають популярності такі види практик, як ререйтинг, лінкжурналістика та вікіжурналістика. Водночас трансформується роль реципієнта: від консьюмера до просьюмера, тобто від споживача до активного виробника медіаконтенту. З'явилися партисипативні моделі роботи журналіста та аудиторії. Наприклад, блогінг, комунікація в соціальних мережах тощо.

Проблематика формування в Україні громадянського суспільства є однією з головних у переліку вимог до обов'язкового виконання на шляху до вступу в ЄС як повноцінного суб'єкта міжнародної спільноти [13, с. 34]. Саме журналістика участі повертає людство до демократичних засад

розвитку держави та запускає процес реалізації громадянського суспільства в Україні. Європейська спільнота вже на декілька кроків просунулася в цьому питанні.

Журналістика участі стирає кордони між тими, хто робить новини, та тими, хто їх споживає. Ден Гілмор, автор роботи «Ми, медіа», висловив упевненість у тому, що сучасна журналістика трансформується з лекції в розмову. «Звичайно, користувачі також можуть створювати вміст, надсилаючи фотографії для публікації, і багато новинних сайтів просять своїх відвідувачів зробити внесок, коли вони стають очевидцями чогось надзвичайного» [3, с. 27]. Так, завдяки сучасним технологіям користувач отримує можливість не тільки читати матеріал, а й редагувати, доповнювати і навіть створювати його. І в цьому перевага над традиційними медіа тих проєктів, що ґрунтуються на так званому неформальному спілкуванні читачів.

Європейська інтеграція є необхідною передумовою розвитку української журналістики. Журналістика участі, як нова форма соціальної комунікації, забезпечить гідне місце української журналістики у світовому інформаційному просторі, адже входження України у Європейську Спільноту починається з якісної журналістики, яка є виявом демократичного розвитку держави [14, с. 182].

На основі етнографічного аналізу трьох різних європейських (Фінляндії, Франції та Швеції) новинних видань, які ставлять участь у центр своєї діяльності, дослідники виокремлюють коло громадян, які зробили свій внесок у розвиток журналістики участі: активісти, волонтери, митці, студенти та місцеві жителі. Усі вони є проміжними учасниками, співавторами, які працюють у лімінальному (перехідному) стані, що існує між штатними професіоналами та випадковими особами, які чинять одноразові журналістські акти. Таким чином, коли непрофесіонали беруть участь у журналістиці, вони можуть брати участь не лише в громадських дебатах, а й у соціальній єдності, культурному житті.

Девід Гарт, Енді Вільямс і Джером Тернер використовують методичний підхід до інтерв'ю та аналізу контенту новинних сайтів, щоб оцінити способи, якими гіперлокальні новинні видання в Сполученому Королівстві культивують форми участі. Значна кількість дослідників припускає, що участь у новинах аматорів буде найуспішнішою, коли ця участь передбачає взаємність або форми взаємовідносин між професійними журна-

лістами та аудиторією / аматорами – учасниками новин [8].

У своїй статті Дейв Харт [5] демонструє можливість взаємодії між суб'єктами новин та учасниками їхньої аудиторії, яка відбувається через соціальні медіа, а також у налаштуваннях віч-на-віч. Ці стосунки є ключовими методами не лише для побудови довіри, а й для покращення спільнот. Насправді, вони стверджують, що гіперлокальні новинні видання, які встановлюють взаємні стосунки, не лише надають можливість брати участь у створенні новин. У деяких випадках вони роблять внесок у проєкти, створені іншими групами чи окремими особами в їхніх громадах і, підтримуючи ці зусилля, допомагають об'єднати членів спільноти так, щоб покращити їхні життя.

Коли громадяни вирішують створювати контент, вони можуть свідомо чи несвідомо робити свій внесок в основні новини. У будь-якому разі їхні зусилля призвели до зростання залежності від громадянського контенту та підняли питання щодо прав і обов'язків обох сторін у цих відносинах. Таким чином, на думку Пітера Дахлгрена, поняття «журналістика участі» має бути зведено до фрази «загальна категорія для позначення всіх форм непрофесійної журналістської поведінки, яка фіксує ідеї спільної та колективної дії» [1, с. 10].

За таких умов споживання інформації поступово стає інтерактивним: користувачеві важливо перебувати у взаємодії з медіа, миттєво реагувати і висловлювати ставлення до контенту. Саме ця реакція користувачів є важливою частиною дистрибуції новин. Видання привчають своїх читачів реагувати на отриману інформацію та поширювати її. Аудиторію соціальних мереж поступово залучають до різних фахових журналістських процедур через участь у дискусіях, продукування інформаційних приводів і додаткового контенту. Часто буває так, що фідбек читача стає цікавішим та вагомішим, ніж первісне повідомлення. Такий формат взаємодії ЗМІ та аудиторії отримав назву «журналістика участі».

Отже, журналістика участі – це нова форма соціальної комунікації, практика окремого виду журналістики, що базується на компоненті участі та поєднує елементи аматорської та професійної журналістики. Тобто це весь контент, який створено спільно з журналістами, незалежними ЗМІ та громадянами, а також контент, створений незалежно громадянськими чи суспільними ЗМІ, який у майбутньому використають основні масмедіа.

Нині виділяють декілька моделей журналіс-

тики участі. Перший – громадянська журналістика. Цей напрям є найбільш відомим та найбільш суперечливим, оскільки в створенні медіатексту беруть участь не професійні журналісти, а звичайні люди. Вони збирають та публікують в інтернеті новини, свідками яких були. «Громадська та масова журналістика вказує на непрофесійні громадянські ініціативи, де створення спільноти відбувається спонтанно, а її дії керуються потребою більш локальної перспективи знизу вгору» [3]. На практиці громадянську журналістику здебільшого пов'язують із блогерством. Проте останнім часом усе більшої популярності набувають портали новин, де користувачі можуть додавати власні новини, викладати фото або відео з місця подій.

Наступною моделлю можна назвати соціально активну журналістику. Головним її принципом є те, що журналістика зобов'язана не лише висвітлювати новини, а і впливати на перебіг суспільного життя. Газети й журнали перетворюються з нейтральних спостерігачів на активних учасників життя суспільства, які розповідають про події, важливі для більшості громадян. Основна відмінність цього виду журналістики від громадянської полягає в тому, що матеріал створюють не аматори, а професіонали, які одержують за це гроші. Реалізацією основних принципів соціально активної журналістики в межах конкретного невеликого співтовариства є ком'юніті-журналістика. Видання такого типу висвітлюють місцеві події (містечко, регіон), які є пріоритетними перед новинами світового масштабу.

Ще однією моделлю журналістики участі є колаборативна журналістика. Суть її полягає в тому, що матеріал створює не одна людина, а об'єднані зусилля кількох добровольців. Тут не важливо, професіонал ти чи аматор, не важлива й належність до певного ЗМІ, оскільки головною ідеєю є посилення незалежності позиції видавця за рахунок відображення різних точок зору. Основними різновидами колаборативної журналістики є лінкжурналістика та вікіжурналістика [12]. Ідея першого полягає у постачанні тексту гіперпосиланнями на зовнішні вебджерела. Другий, подібно до будь-яких вікіресурсів, як-от «Вікіпедія», надає кожному користувачеві функцію створення або редагування новин.

Журналістика участі є революцією у сфері медіа та розумінні їхньої природи. Вона принесла демократизацію процесу створення новин, свободу слова, перемістила користувача з нижньої ланки інформаційного процесу в розряд повноцінних учасників. Тепер громадяни можуть отри-

мувати ту інформацію, яка є цікавою та актуальною для них, а не нав'язаною «зверху». Величезна кількість джерел інформації дозволяє поглянути на ситуацію з різних точок зору та отримати дані з перших рук. Багато хто переконаний, що журналістика участі доповнює традиційну журналістику, а також допомагає їй знаходити нові, «невичерпні» теми. Попри це, варто пам'ятати, що у цифрову добу журналісти зіштовхуються з низкою проблем, які створюють нові етичні виклики, як-от поширення дезінформації. Коли швидкість стає важливішою за точність, можуть виникати грубі помилки. Водночас верифікація інформації стала важливішою ніж будь-коли.

Незважаючи на таке широке визнання журналістики участі, останніми роками стає все очевиднішим, що цей феномен не настільки однозначний. Річ у тім, що інтернет-технології сприяли настільки величезному припливу інформації в мережі, що акцент із наявності інформації зрушив на її якість. В інтернеті можна знайти дані майже про все, що може цікавити звичайну людину, і навіть більше. Але питання в тому, чи можна вірити записам зі звичайних блогів чи спільно створених статей, які не проходять жодної професійної перевірки? Подібні джерела – це суто індивідуальний простір, який цілком залежить від бажань і уявлень творців і, що природно, від їх освіченості. Результат – мережа сповнена прикладів непрофесійно оформлених записів, які важко читати, що презентують суб'єктивну думку автора. «Коли межі журналістики стають нечіткими, то норми практики та критерії її оцінки стають слизькими. Питання точності, прозорості, підзвітності та неупередженості виходять на перший план, навіть якщо критики можуть слушно стверджувати, що ці якості завжди були певною мірою неповноцінними» [1, с. 18].

З метою завоювання довіри публіки деякі блогери виробляють власні етичні норми. Таких випадків замало, але вони трапляються. У соціально активній чи ком'юніті-журналістиці, незважаючи на те, що в ній працюють професійні журналісти, їхня точка зору не є нейтральною, вони залучені до події і представляють лише один бік проблеми, що йде врозріз із професійною етикою.

Останні десятиліття знаменуються збільшенням кількості блогерів у глобальній мережі. Блогінг, як одна з форм журналістики участі, починає складати конкуренцію традиційній журналістиці, стаючи суттєвим джерелом інформації. Зростає кількість популярних блогерів серед професійних журналістів, що пов'язано з технічними іннова-

ціями в глобальній системі масових комунікацій. Блоги виникли завдяки доступності простого забезпечення. Спеціальні технічні особливості дозволяють авторам блогів публікувати мультимедійну інформацію у формі публікацій із можливістю коментувати. Ці технічні та комунікативні особливості медіа активізували аудиторію, яка від пасивного споживання інформації перейшла до виробництва контенту в будь-якій його формі.

Причиною стрімкого поширення блогів у середовищі професійних журналістів є деякі особливості, що дозволяють більш ефективно виконувати журналістські завдання. Використання блогів у журналістських цілях дозволяє оперативно надавати інформацію, забезпечувати відкритість інформації, уможливити вираження власної думки, забезпечує і контролює зворотний зв'язок.

Висновки і пропозиції. Отже, інтеграція України в Європейську Спільноту та згодом її членство в Європейському Союзі зовсім не означає автоматичного створення та функціонування в нашій країні нового зразка громадянського суспільства. Журналістика участі, як нова форма соціальної комунікації в країнах ЄС, є новітнім явищем на теренах України. Багаторічний досвід Європейського Союзу має вагомий значення для України, зокрема в питанні активізації громадянського суспільства європейського зразка.

Поява цього феномену зумовлена розвитком цифрових технологій у контент-виробництві, посиленням маркетингового складника в діяльності медіапідприємств, актуалізацією економічної привабливості низьковитратного медіапродукту, активізацією громадських ініціатив, що потребують медіапідтримки, неспроможністю державних інституцій розв'язувати певні актуальні проблеми на теренах традиційних медіаплат-

форм. Завдяки журналістики участі формується значний сегмент аматорського журналістського контенту, який утворює дискурс, альтернативний професійному, та закладає фундамент для реалізації цінності свободи слова.

Для журналістики участі характерне порушення стандартів достовірності, збалансованості інформації, відокремлення фактів від коментарів, уникнення мови ворожнечі. Водночас журналістика участі потребує зовсім іншого алгоритму контентовиробництва. Вона передбачає навички верифікації інформації, взаємодії з дописувачами-аматорами та можновладцями, які долучаються до розв'язання проблем різної масштабності та спрямування, спілкування з активною аудиторією, що зумовлюється посиленням чинника зворотного зв'язку в комунікації.

Проаналізувавши теоретичні і практичні дослідження, ми дійшли висновку, що поняття «журналістика участі» характеризується як діяльність громадян, які беруть активну участь у процесі збирання, обробки, аналізу та поширення інформації, не маючи при цьому, як правило, професійної журналістської підготовки або у співпраці з традиційними ЗМІ. Ґрунтуючись на методологічній базі дослідження, ми виокремили такі моделі журналістики участі, як громадянська, соціально активна, колаборативна, а також окреслили основні форми журналістики участі, як-от блогерство, комунікація в соціальних мережах, коментарі на сайтах онлайн-медіа, вікіжурналістика.

Система взаємодії між Європейським Союзом та громадянським суспільством України через поширення нової форми соціальної комунікації – журналістику участі – дає позитивні напрацювання в контексті забезпечення демократичного та європейського розвитку України.

Список літератури:

1. Dahlgren Peter, Igor Vobic Reconsidering Participatory Journalism in the Internet Age, 2013. 10-30 p.
2. Гіллмор Д. Mediactive / Ден іллмор ; [Пер. з англ. Олександра Головка, журналіст-редактор Тетяна Рогова]. Запоріжжя : Interlink Academy for International Dialog and Journalism, Institute for Society and Communication, 2017. 213 p.
3. Gillmor, D. We the Media Grassroots Journalism by the People, for the People. Sebastopol : O'Reilly Media, 2004. 299 p.
4. Gunter, B. News and the Net, Mahwah, London: Lawrence Earlbaum, 2003. 218 p.
5. Harte, D. and Jackson, V. 'Media employability 2.0', Media Education Research Journal 2 (2), 2011. 42–56 p.
6. Huba J., McConne B. Citizen Marketers: When People Are the Message. Chicago, IL: Kaplan, 2012. 236 p.
7. Jenkins H. Convergence Culture: Where old and new media collide. New York : New York University Press, 2006. 368 p.
8. Lewis, Seth C., Avery E. Holton, and Mark Coddington. 2014. "Reciprocal Journalism: A Concept of Mutual Exchange between Journalists and Audiences". Journalism Practice 8 (2). 229–241 p.
9. Nip J. Exploring the second phase of public journalism, 2006, 7(2). 212–236 p.

10. Nip J. Routinization of Charisma. The institutionalization of public Journalism online. *Public Journalism*. 2.0. The promise and reality of a citizen – engaged press / ed. by Jack Rosenberry and Burton St. John III. Routledge. N.Y., 2010. P. 136.
11. Paulussen S., Heinonen A, Domingo D., Quandt T. Doing It Together: Citizen Participation In The Professional News Making № 1 (3). 131–154 p.
12. Steensen, S. (2011) “Online Journalism and the Promises of New Technologies”, *Journalism Studies*, 12 (3). 311–327 p.
13. Wiener A. *European Integration Theory*. Oxford : Oxford University Press, 2019. 360 p.
14. Zwolski K. The EU, Russia and the War in Ukraine. *European Security in Integration Theory*. Cham : Palgrave Macmillan, 2018. P. 169–201. DOI: 10.1007/978- 3-319-69517-4_6.

Bytiuk I. V. Integration of Ukraine into the European Union: participatory journalism as a new form of social communication

The article examines the concept of participatory journalism as a new form of social communication in the context of European integration. The main models and forms of participatory journalism are highlighted. European integration processes in Ukraine give rise to the emergence of a new modern institution aimed at ensuring the realization of the right to information. In particular, existing restrictions on the freedom of activity of traditional mass media led to the formation of an independent institute of mass communications – participatory journalism. The study shows that participatory journalism requires a completely different content production algorithm. As a new form of social communication, it blurs the lines between those who make news and those who consume it. At the same time, it involves the skills of information verification, interaction with amateur contributors and officials who are involved in solving problems of various scales and directions, communication with an active audience, which is caused by the strengthening of the feedback factor in communication. Based on the results of the research, the author concludes that a significant segment of amateur journalistic content is forming, which forms an alternative discourse to the professional one. It is characterized by violation of standards of reliability, balanced information, separation of facts from comments, avoidance of hate speech. At the same time, the demand for participatory journalism content from traditional media will grow, because even the largest staff of journalists in the leading media can no longer compete with the million-strong army of potential amateur journalists armed with mobile phones with cameras and high-speed Internet access. In the context of Ukraine’s integration into the European Union, participatory journalism as a new form of social communication contributes to the development of civil society, democratic processes, in particular, it changes the emphasis in the theory of the information “agenda”, and as a result, the editorial policy and strategy of traditional mass media begin to be reconsidered and changed. Because with the emergence of participatory journalism, professional journalists lost their monopoly on authorship of texts addressed to a mass audience. Ukrainian society’s desire for justice and truth made it necessary to put a new type of journalistic activity at the service of general human well-being.

Key words: *participatory journalism, content, blog, news, social communications, European integration, civil society, mass media, media.*

Близнюк А. С.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Давидова Л. В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Зайко Л. Я.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: СПОСОБИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЖУРНАЛІСТІВ

Євроінтеграційні процеси є ключовими в сучасній історії України. Постійні інформаційні (і не лише інформаційні) атаки російської федерації проти України саме перед річницею найтрагічніших та найвизначальніших подій Революції Гідності доводять їх історичну важливість та героїчність усіх учасників та учасниць Майдану, захисників і захисниць України та євроінтеграційних прагнень українців. На жаль, мир закінчився для нашої держави через амбітні та злочинні дії РФ, яка націлена будь-якими методами окупувати не лише території нашої держави, а і свідомість людей. Російсько-українська війна, розпочата російською федерацією 20 лютого 2014 року окупацією територій держави Україна – Автономної Республіки Крим, територій Донецької та Луганської областей, перейшла в активну стадію 24 лютого 2022 року. Переконані, що спільні зусилля українського суспільства за потужної світової підтримки в боротьбі з агресором на різних фронтах російської гібридної війни проти України – військовому, інформаційному, волонтерському, освітянському – у найближчому майбутньому будуть увінчані перемогою України та миром. Процес євроінтеграції продовжують й освітяни. Зокрема, і через процес підвищення кваліфікації міжнародного рівня, що уможливорює вдосконалення самого освітнього процесу в українських закладах вищої освіти. У статті наголошено, що викладачі кафедри журналістики, реклами та PR Житомирського державного університету імені Івана Франка активно використовують у процесі підвищення кваліфікації та освітньому процесі елементи неформальної освіти, інноваційні методи, цифрові технології. Цифровізація освітнього процесу дозволила перевести освітній процес під час загрози COVID-19 у змішаний формат із залученням онлайн-технологій (зокрема, платформи ZOOM). Ці зміни освітнього процесу на шляху євроінтеграції дають нові можливості для вдосконалення професійних компетентностей журналістів.

Ключові слова: євроінтеграція, професійні компетентності журналіста, інноваційні знання, освіта офлайн та онлайн, неформальна освіта, медіаграмотність, цифровізація освітнього процесу.

Постановка проблеми. Важливі історичні події в Україні, розбудова громадянського суспільства, активні реформи всіх сфер життя українців, цифровізація комунікаційних процесів суспільства – упевнені кроки на шляху євроінтеграції України. Освітній процес не є відірваним від інших сфер життєдіяльності українського суспільства, тому євроінтеграційні зміни саме у сфері вищої освіти є актуальними. Цікавим є досвід кафедри журналістики, реклами та PR Житомирського державного університету імені Івана Франка у напрямі євроінтеграційних способів удосконалення професійної підготовки журналістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В. Різун у роботі «Ідея журналістської освіти в контексті дискурсу про університет» наголошує на важливості свободи процесу університетського навчання [10]. Дослідниця Д. Фурсова акцентує на актуальності вищої освіти у формуванні журналіста: «Вища освіта є важливим, наразі нагально важливим фактором формування журналіста. <...> це чинник формування не тільки знавця, а й ремісника, людини елементарно грамотної відносно самого процесу праці» [13]. О. Войчизин концентрує увагу на підборі викладацького складу, на якості взаємодії в освітньому процесі, здатності викладачів до саморозвитку: акту-

альне вміння змінюватися, пробувати інші види діяльності, сміливість у пізнанні чогось нового [2, с. 21]. А. Киричок аналізує роль нових медіа у формуванні іміджу закладів вищої освіти [4].

Постановка завдання. Мета статті – ознайомити наукову спільноту з досягненнями кафедри журналістики, реклами та PR Житомирського державного університету імені Івана Франка на євроінтеграційному шляху вдосконалення професійних компетентностей журналістів в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Суспільство та й самі медіа цікавлять якість вищої освіти в Україні саме журналістів та, як наслідок, питання довіри до медіа. За даними опитування «Інформації з яких джерел більше довіряють українці та якими, на їхню думку, є критерії професійності журналістів», проведеного 26–30 липня 2022 року Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва на замовлення Комісії журналістської етики та за підтримки International Media Support (IMS), «основними критеріями професійності журналіста респонденти назвали репутацію журналіста (55%) і якість самого матеріалу (54%). Інші критерії менш важливі для опитаних. 23% звертають увагу на репутацію медіа, а 8% – на наявність журналістського посвідчення в певного автора. Чоловіки децю частіше звертають увагу на репутацію журналіста, а жінки – на якість матеріалу. Стосовно репутації медіа, то на неї частіше, ніж серед інших груп, звертають увагу респонденти з вищою освітою – 29%» [3]. Саме питання професійної підготовки журналістів є основним чинником якості журналістської інформації.

Євроінтеграційний інноваційний шлях розвитку освіти передбачений Типовою програмою підвищення кваліфікації педагогічних працівників із розвитку цифрової компетентності Міністерства освіти і науки України. Метою програми є «підвищення рівня компетентності слухачів, а також підготовка до подальшої роботи в умовах цифровізації та європейського вектору розвитку за такими напрямками: цифровізація суспільства та освіти; цифрові технології для професійного розвитку, комунікації та співпраці; електронні освітні ресурси; використання інформаційно-комунікаційних технологій; інформаційна та кібернетична безпека в інформаційному суспільстві та цифровому освітньому середовищі; цифрові сервіси для навчання, оцінювання результатів здобувачів освіти та підвищення їхньої цифрової компетент-

ності» [12]. Саме цих напрямів у своїй роботі дотримується колектив кафедри журналістики, реклами та PR Житомирського державного університету імені Івана Франка.

За освітньою програмою «Журналістика. Реклама і зв'язки з громадськістю» (бакалаврський рівень) освітній процес професійної підготовки журналістів має на меті «надати освіту в галузі журналістики із широким доступом до працевлаштування в галузі соціальних комунікацій» [9]. Ціль цього процесу – «підготувати студентів для діяльності в медіасфері, здатних забезпечити організаційно-управлінські, проектні, комунікаційні, рекламно-інформаційні, ринково-дослідні та прогнозно-аналітичні функції; сформувати відповідні компетентності для подальшого навчання та розвитку» [9]. Зазначені мета та ціль освітньої професійної програми відповідають Стандарту вищої освіти України у галузі знань 06 Журналістика [11]. Більш поглибленими є вимоги до підготовки журналістів магістерського рівня. Метою освітньо-професійної програми «Журналістика. Медіакомунікації» другого (магістерського) рівня вищої освіти є «формування здатності виконувати складні завдання і вирішувати складні проблеми у галузі соціальних комунікацій, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій у професійній діяльності та характеризується невизначеністю умов і вимог» [8]. Ціль підготовки фахівців магістерського рівня – «володіння основними методами, методиками й технологіями, засобами та знаряддями, що використовують у сфері досліджень соціальних комунікацій і вузькопрофесійній галузі та у сфері розробок і впровадження інновацій у професійній галузі» [8].

Технологічний прогрес розширює комунікативні можливості людства і спонукає до набуття нових знань, компетентностей представниками різних професій, зокрема журналістів. Модулі Типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників із розвитку цифрової компетентності – «Освіта в цифровому світі»; «Безперервний професійний розвиток»; «Цифрові освітні ресурси»; «Навчання та оцінювання здобувачів освіти»; «Розвиток цифрової компетентності здобувачів освіти» [12] – активізують освітній процес та надають різнобічні можливості зміни формату освітнього процесу офлайн чи онлайн. Стрімкий розвиток медіатехнологій, що безпосередньо впливає й на зміни у сучасній системі масмедіа, дозволяє говорити про необхідність постійно підвищувати кваліфікацію викладацького складу в закладах вищої освіти. Як

ззначають науковці Л. Башманівська та В. Башманівський, «щоб бути сьогодні високоосвіченим фахівцем, потрібно володіти сучасними комунікаційними та медіаосвітніми технологіями, які є популярними серед молоді» [1, с. 17]. Саме через процес підвищення кваліфікації викладачів відбувається осучаснення, розширення практичного складника та адаптації освітнього процесу до потреб галузі. Актуальність цього положення безсумнівна та незаперечна. У серпні 2019 року до складу галузевої експертної ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти увійшов один із викладачів кафедри, а у січні 2021 року лави експертів поповнилися ще трьома членами кафедри журналістики, реклами та PR Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Сертифіковане міжнародне науково-педагогічне стажування викладачів кафедри в Куявському університеті у Влоцлавеку (Республіка Польща): «Інноваційні методи організації освітнього процесу для спеціальностей „Журналістика“ і „Менеджмент соціокультурної діяльності“ в Україні та країнах ЄС» (22.02.2021–02.04.2021) та «Методики удосконалення підготовки кваліфікованих фахівців у галузі журналістики, реклами та PR в Україні та країнах ЄС» (07.06.2021–17.07.2021) за фахом «Соціальні комунікації» дозволило осучаснити підходи та підвищити рівень освіти бакалаврів та магістрантів спеціальності 061 «Журналістика». За результатами стажування до освітніх компонент були інтегровані нові теми, що значно підвищило якість освітнього процесу.

Неоціненний досвід кафедра здобула у 2019–2021 рр. завдяки участі та реалізації проекту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» (2017–2022 р.) за підтримки Ради міжнародних досліджень та обмінів IREX. Завдяки активній участі у заходах, а саме освітньому симпозиумі «Роль освіти в епоху дезінформації та технологічного прогресу», тренінговій програмі з інфомедійної грамотності, процесі навчання в Зимовій школі, програма якої передбачала воркшопи, тренінги з інтеграції інфомедійної грамотності в навчальні матеріали, вивчення методики змішаного навчання і фасилітації онлайн-курсу з медіаграмотності VeryVerified та застосування інструментів ігровізації в навчальному процесі (гра-квест Face Busters), учасники отримали сертифікати від IREX, відбулося оновлення бакалаврської та магістерської навчальних програм через введення нових компетентностей.

Також викладачі кафедри з 2020 року беруть активну участь у міжнародних проєктах від АМО (Чеська громадська організація Асоціації з міжнародних питань) [14], ГО «Інтерньюз Україна» та Texty.org.ua: «Використання даних у боротьбі з маніпуляцією та дезінформацією» – навчальні онлайн-курси «Журналістика даних» і «Підходи, інструменти та методи перевірки інформації» (жовтень–листопад 2020 р.), навчальний курс «Цифрова безпека та нові медіа» (Київ, 23–24 жовтня 2021 р.); у межах проєкту «Підвищення якості підготовки молодих журналістів в Україні» – навчальний курс «Журналістика в умовах воєнного часу» (травень – червень 2022 р.). Цей досвід та практичні навички активно передають студентам у процесі неформальної освіти (наукові семінари), що поглиблює навчальний процес та дозволяє вдосконалити професійні навички майбутніх журналістів.

З метою підвищення якості фахової підготовки журналістів до освітніх компонент уведено теми практичних занять: використання інструментарію для перевірки авторських робіт – «Авторське право та відповідальність за його порушення»; використання інструментарію для побудови графіків на базі відкритих даних – «Побудова графіків на основі відкритих даних. Підготовка журналістського матеріалу»; використання інструментів верифікації візуального контенту – «Інтернет-безпека», «Інтернет-видання як платформа для журналістської діяльності» та ін.

Нові виклики перед освітянською спільнотою постали в часи пандемії COVID-19. Навчальні заклади України, зокрема заклади вищої освіти, були вимушені провести вдалу апробацію та перейти на змішаний формат навчання (офлайн та онлайн). Цей процес надав новий поштовх для професійного розвитку та набуття нових компетентностей не лише студентами, а й викладацьким складом. Онлайн-технології значно розширили можливості неформальної освіти.

Неформальна освіта: «Теорія поколінь. Як достукатися до сучасної молоді?», «Соціальні інновації – пошук рішень для комплексних викликів», «Інструменти для вирішення конфліктів: важливі навички для освітян», «Медіаграмотність та інструменти перевірки інформації: текст, фото, відео», «Проектний менеджмент як невід’ємний складник сучасної освіти» – вебінари на задані теми від OpenSchool (квітень 2020 р.); «Стандарти журналістики в умовах пандемії та кризи» (Frie-grich Naumann Foundation For Freedom; Академія Української Преси; за підтримки Феде-

ративної Республіки Німеччина, 29–30 квітня 2020 р.); «Швидко та просто: як перевіряти роботи на плагіат за допомогою Unicheck»: майстер-клас «Основи роботи із системою перевірки текстів на плагіат» (Unicheck Україна, 12 травня 2020 р.); вебінари «Профіль автора у Scopus», «Пошук інформації у Scopus», «Бібліометричні інструменти Scopus», «Бібліографічний менеджер Mendeley в роботі дослідника» від BrightTALK (травень – червень 2020 р.); вебінари «Профіль установи Web of Science: створення, корегування, використання», «Що нам готує новий інтерфейс Web of Science Core Collection», «Можливості аналітичного інструменту InCites», «Критерії та процедура відбору видань до Web of Science Core Collection» від Web of Science Group, Clarivate Analytics company (червень 2020 р.) – неповний перелік вебінарів, майстер-класів, які відвідали викладачі кафедри.

Серія вебінарів ГО «Інтерньюз-Україна» (травень – червень 2020 р.): «Криза та робота редакцій: реалізувати можливості для журналістів»: Модуль 1: «Що буде з медіаринком»; Модуль 2: «Новинні приводи та ефективний пошук контенту в мережі»; Модуль 3: «Створення матеріалів за умов дистанційної роботи»; Модуль 4: «Створення матеріалів за умов дистанційної роботи»; Модуль 5: «Робота із соцмережами, перевірка достовірності контенту»; Модуль 6: «Монетизація медіа в умовах кризи. На кого можуть розраховувати редакції?»; експертна онлайн-дискусія «Етичні засади висвітлення діяльності терористичних організацій і їх лідерів у медіа» (ГО «Інтерньюз-Україна», м. Київ, 5 червня 2020 р.) – надали нові знання та навички викладачам кафедри для можливості інтегрування інноваційних знань в освітній процес та підвищення професійних компетентностей майбутніх журналістів.

З 2017 року викладачі кафедри беруть активну участь у заходах та навчальних курсах, організованих Центром демократії та верховенства права за фінансової підтримки Швеції. Зокрема, тренінг «Актуальні питання медіарегулювання для викладачів факультетів журналістики» (Київ, 11–12 листопада 2017 р.); дистанційний курс «Доступ до публічної інформації» (Київ, 2018 р.); «Дистанційний курс з авторського права» (Київ, 2019 р.); онлайн-мінікурс «Коронарне мислення: як медіа виживати онлайн» (квітень 2020 р.); дистанційний курс «Суди і ЗМІ» (Київ, 2020 р.); дистанційний курс із медійного права (Київ, 2020 р.); публічна консультація Центру демократії та верховенства

права «Лабіринт медійного законопроекту: як повернутися з міфів до реальності» (26 лютого 2021 р.); участь у проєкті «100 вчинків відповідальних громадян» (Житомир, 21 жовтня 2021 р.); публічна онлайн-дискусія «Свобода вираження і приватність в часи війни: як належно відступати від зобов'язань» (25–26.05.2022 р.). Юридичні аспекти діяльності масмедіа, обговорення проєкту нового медійного законодавства України, діяльність масмедіа у кризові часи – актуальні питання медійної галузі, які потребують повноцінної уваги як викладацького складу, так і студентської аудиторії.

Постійно відбувається співпраця викладачів – членів Національної спілки журналістів України та активна участь у заходах організації. Зокрема, у Всеукраїнській онлайн-наradі редакторів газет із генеральним директором АТ «Укрпошта» І. Ю. Смілянським (організатор – Національна спілка журналістів України, 28.10.2021 р.); онлайн-курсі для журналістів «У фокусі – Крим» (співорганізатор заходу – кафедра журналістики, реклами та PR, жовтень – листопад 2021 р.).

Неоціненним виявився досвід участі у публічних заходах (онлайн-формат) Комісії з журналістської етики викладацького складу кафедри журналістики, реклами та PR та студентської молоді різних курсів. Дискусія з Міністерством оборони України «Інформаційний фронт: як працювати якісно та безпечно для країни» від Комісії з журналістської етики, практична розмова для журналістів та журналісток від КЖЕ у партнерстві з ГО «Жінки в медіа» з Ольгою Руденко, головною редакторкою The Kyiv Independent (7 червня 2022 р.), та багато інших доповнюють навчальний процес практичними кейсами та розширюють кругозір майбутніх журналістів.

Також в освітньому процесі журналіста запланована значна кількість годин для виробничої практики. Це надає можливості майбутнім професіоналам одразу набувати та розширювати професійні навички [6; 7].

В. Різун у вже згадуваній роботі «Ідея журналістської освіти в контексті дискурсу про університет» зазначає: «У журналістики немає іншої місії в суспільстві, ніж служити своєму народові через його правдиве інформування, захищаючи тим самим інтереси людей, їхні традиції, спосіб життя, їхню культуру. Справжня журналістика не може бути не націєтворчою, бо тоді вона буде проти свого народу, якому нібито служить» [10, с. 6]. Яскравим проявом служіння українському народові журналістів України є профе-

сійна діяльність під час російсько-української війни, визнана світовою спільнотою через присудження всім українським журналістам Пулітцерівської премії-2022 спеціальною відзнакою «За відвагу, витривалість та відданість правді». Сподіваємося, що в лавах цих журналістів є й дипломовані професіонали, які продовжують самоосвіту та, безумовно, дотримуються професійних стандартів та положень Кодексу етики українського журналіста [5].

Висновки і пропозиції. Отже, у процесі фахової підготовки студентів спеціальності 061 «Журналістика» необхідно приділяти увагу постійному підвищенню кваліфікації викладацького складу як через процес міжнародного сертифікованого стажування, так і через неформальну освіту. Цей процес значно покращує рівень викладання та спрямовує освітній процес євроінтеграційним шляхом до вдосконалення професійних компетентностей журналістів.

Список літератури:

1. Башманівська Л. А., Башманівський В. І. Медіаосвіта як важлива складова професіоналізму майбутнього вчителя-словесника. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 16–20.
2. Войчишин О. Шлях покращення професійних компетентностей в освіті. *Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (Київ, 28–29 травня 2020 р.) / уклад.: О. Ю. Дикий, Г. А. Коломоєць, А. А. Ребрина. Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2020. С. 21.
3. Інформації з яких джерел більше довіряють українці та якими, на їхню думку, є критерії професійності журналістів. URL: <https://dif.org.ua/article/informatsii-z-yakikh-dzherel-bilshe-doviryayut-ukraintsi-ta-yakimi-na-ikhnyu-dumku-e-kriterii-profesijnosti-zhurnalistiv> (дата звернення: 01.09.2022).
4. Киричок А. Використання нових медіа у формуванні іміджу ВНЗ. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 2. С. 42–44.
5. Кодекс етики українського журналіста. URL : <http://www.cje.org.ua/ua/code> (дата звернення: 02.09.2022).
6. Методичні рекомендації щодо проходження виробничої практики в медіа та підготовки звіту для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 061 «Журналістика» / укладачі: О. В. Богуславський, К. В. Дюжева, З. В. Партико. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 25 с.
7. Методичні рекомендації щодо проходження навчальної практики в електронних засобах масової інформації та рекламних агенціях і підготовки звіту для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 061 «Журналістика» / укладачі : О. В. Богуславський, К. В. Дюжева, З. В. Партико. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 24 с.
8. Освітня програма 061 Журналістика / Журналістика. Медіакомунікації. Магістр 2022 рік. URL: <https://eportfolio.zu.edu.ua/op/65/magister/2022/> (дата звернення: 12.09.2022).
9. Освітня програма 061 Журналістика / Журналістика. Реклама і зв'язки з громадськістю. Бакалавр 2022 рік. URL: <https://eportfolio.zu.edu.ua/op/88/bachelor/2022/> (дата звернення: 12.09.2022).
10. Різун В. Ідея журналістської освіти в контексті дискурсу про університет. URL : <http://journalib.univ.kiev.ua/Articles/ideya.pdf> (дата звернення: 02.09.2022).
11. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 061 «Журналістика» галузі знань 06 «Журналістика» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2019. 15 с.
12. Ухвалено типову програму підвищення кваліфікації педагогічних працівників із розвитку цифрової компетентності / Міністерство освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/uhvaleno-tipovu-programu-pidvishennya-kvalifikaciyi-pedagogichnih-pracivnikiv-iz-rozvitku-cifrovoyi-kompetentnosti> (дата звернення: 13.09.2022).
13. Фурсова Д. Вища освіта як чинник формування сучасного журналіста. URL : <http://www.kafedrajourn.org.ua/media/453> (дата звернення: 01.09.2022).
14. Checkregion-ua.info [сайт]. URL : <https://www.checkregion-ua.info/> (дата звернення: 28.08.2022).

Blyzniuk A. S., Davydova L. V., Zaiko L. Ya. Eurointegration: ways of improving the professional competences of journalists

European integration processes are key in the modern history of Ukraine. Constant informational and not only informational attacks of the Russian Federation against Ukraine right before the anniversary of the most tragic and decisive events of the Revolution of Dignity prove their historical importance and heroism of all participants of the Maidan, defenders of Ukraine and the European integration aspirations of Ukrainians. Unfortunately, peace has ended for our state due to the ambitious and criminal actions of the Russian

Federation, which intends to occupy not only the territory of our state, but also the consciousness of people by any means. The Russian-Ukrainian war, started by the Russian Federation on February 20, 2014 with the occupation of the territories of the state of Ukraine – the Autonomous Republic of Crimea, the territories of Donetsk and Luhansk regions, entered the active stage on February 24, 2022. We are convinced that the joint efforts of Ukrainian society with strong global support in the fight against the aggressor on various fronts of the Russian hybrid war against Ukraine – military, informational, volunteer, educational – in the near future will be crowned with victory of Ukraine and peace. The process of European integration is also continued by educationists. In particular, through the process of advanced training at the international level, which allows to improve the process of education in Ukrainian institutions of higher education. The article emphasizes that teachers of the Department of Journalism, Advertising and PR of Zhytomyr Ivan Franko State University actively involve elements of non-formal education, innovative methods, and digital technologies in the process of advanced training and the educational process. Digitalization of the educational process allowed to transfer the educational process during the threat of COVID-19 into a mixed format with the involvement of online technologies (in particular, the ZOOM platform). These changes in the educational process on the way to European integration open up new opportunities for improving the professional competencies of journalists.

Key words: *European integration, professional competencies of a journalist, innovative knowledge, offline and online education, non-formal education, media literacy, digitization of the educational process.*

Громко Т. В.

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР ВІТЧИЗНЯНИХ МОНОГОВІРКОВИХ ДЕСКРИПЦІЙ ПЕРШОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ XXI СТОЛІТТЯ З ІСТОРИКО-МОВНОГО ПОГЛЯДУ

У статті подається аналіз українських моноговіркових дескрипцій періоду початку XXI століття, зокрема першого його десятиліття, в напрямку євроінтеграційних лінгвістичних досліджень. Моноговіркове дескрибування в Україні періодизується авторкою на конкретні етапи, які вже викладено в попередніх розвідках, – від початкових описів окремих говірок в кінці XIX століття до дескрипцій у наші дні. На сучасному етапі такий напрям мовознавчих досліджень усталюється на рівні повноти емпірії та експлікації методів прикладної лінгвістики. З'ясовано, що повнота лінгвографічного представлення окремої говірки вже готує науковий світ до презентації монографічного опису (як наукового жанру) говірки як реальної мовної системи в усіх труднощах її розвитку та представлення в типологічному і лінгвогеографічному аспектах діалектології. Історико-мовний погляд дозволяє спостерігати тенденції вітчизняних діалектологічних студій, що поруч зі створенням власне українських мовознавчих продуктів, долучаються або навіть беруть участь у їх формуванні європейських лінгвістичних традицій, у теоретичному осмисленні і практичному доробку, що є важливими чинниками мовознавчої інформації. Вихід сучасних словників окремих говірок та моноговіркові дескрипції тісно переплітаються з розвідками, присвяченими вивченню інших слов'янських і неслов'янських говірок та їхніх рис, що орієнтує діалектологічну науку на метаопис ідіому в лінгвістиці. Унесок українських мовознавців полягає у виявленні нових джерел емпіричного матеріалу, уведенні його в науковий обіг, а також у спробах нових способів екстраполяції та діалектологічної інтерпретації мовних явищ із використанням описового методу, що є помітним явищем в історії лінгвістики.

Ключові слова: діалектологія, говірка, ідіом, описовий метод, моноговіркова дескрипція, словник говірки, діалектологічне дослідження, монографічний опис.

Постановка проблеми. Аналіз діалектологічних публікацій в історії українського мовознавства показує раніше не досліджений напрям студювань – інтерес до проведення опису говірки як мовної системи [24]. Неповнота діалектної емпіричної бази як української, так і діалектологічної науки, а також недостатність теоретичної лінгвістичної уніфікації опису, про яку часто йдеться в наукових колах, не дозволяє нині робити повних монографічних описів. Українські діалектологічні описи представлені значною кількістю словників, типологічними характеристиками певних діалектних угруповань, розвідками окремого мовного рівня окремих говірок. Такі фрагменти ще не претендують на повний монографічний опис говірки як системи мови, що має проміжну ланку і особливий діалектологічний метод – моноговіркову дескрипцію [25]. Визначальна її характеристика зводиться до верифікації всього лексичного складу говірки, вивчення особливостей фонетичних видозмін і граматичного складу мовних оди-

ниць. Повнота лінгварію говірки полягає у відсутності диференціації діалектних мовних явищ із кодифікованими літературними відповідниками, такі моноговіркові дескрипції ще з початків свого укладання були орієнтовані на фіксацію і віднесення їх до діалектизмів через співвідношення мовних одиниць у літературному й діалектному узусах. Основні вектори парадигми сучасного мовознавства в площині євроінтеграційних гуманітарних досліджень спрямовані на звернення до мовної практики реальних носіїв мови реальних мовних колективів у часі й просторі, що фокусує вивчення говірки на баченні її як мовної системи, що охоплює весь набір мовних одиниць – від діалектних до літературних, від усього набору граматичних її виявів до хезитативів, що проявляються в усному мовленні, прецедентних текстах тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Моноговіркове дескрибування, що проводиться на матеріалі української діалектної мови, поділяється на кілька етапів, які залежать, з одного боку,

від стану вітчизняного мовознавства та діалектології зокрема як науки та рівня її діалектографії в певний період, а з іншого – від бачення функції української діалектної мови в певний період історії нашої держави, від визначення місця діалектології як науки в українських лінгвістичній науці, від потреби і міри використання діалектного потенціалу в українських мовознавчих дослідженнях, урешті, від наукового рівня діалектологів-дослідників [27, с. 120]. Розвиток парадигми сучасного мовознавства в контексті євроінтеграційних наукових досліджень відзначається зверненням до мовної практики реальних носіїв мови, реальних мовних колективів у часі й просторі, що фокусує вивчення говірки на баченні її як мовної системи, що раніше не лише не практикувалося, а й не мало лінгвістично-географічного висвітлення. Відтак, за винятком наших розвідок про періодизацію моноговіркових дескрипцій з історико-мовного погляду [26; 27], оглядів як мовознавчих розвідок про історію вивчення окремих мовних систем, так і діалектологічних спостережень про вивчення окремих говірок в історії, на жаль, досі не існує.

Мета дослідження. Періодизація моноговіркової дескрипції в українській діалектологічній науці, запропонована нами, передбачає: I етап – перші спроби, становлення описів (кінець XIX – 40-ві рр. XX ст.); II етап – розвиток описування та коментування діалектних даних (50–70-ті рр. XX ст.); III етап – унормування, формування моноговіркових описів на одному мовному рівні (70–90-ті рр. XX ст.); IV етап – новітній період, уніфікація дескрипцій говірок як мовної системи (від початку XXI ст. до наших днів). Історико-мовний погляд на моноговіркові дескрипції вже як на лінгвістичний метод, що виробився в останні роки, становить **мету** нашого дослідження.

Спостереження за попереднім до досліджуваного періоду етапом становлення методу моноговіркових дескрипцій в українській діалектології [26] показує активізацію такого типу діалектологічних описів і водночас відсутність докладних системних презентацій говірок [23, с. 18]. Однак орієнтація на повноту дослідження діалектної мови (хоч і на матеріалі диференційних лексиконів говірки) сприяла окресленню говірки як реальної системи мови в усіх труднощах її розвитку. Системність у вивченні говірки сприяє структуральному, типологічному та лінгвогеографічному опису її на тлі діалектної мови, що є орієнтиром діалектології як розділу лінгвістики.

Результати дослідження та їх обговорення.

Актуалізований у розвідці новітній період у описі говірок – від початку XXI ст. до наших днів, зокрема *перше десятиліття поточного століття*, – є новим науковим поступом у досягненнях української діалектологічної науки, що відзначився значним поповненням емпіричним матеріалом окремих говірок діалектного корпусу української мови. На думку Г. С. Кобирички, відсутність «інформації про склад, структурну організацію, поширення номінативних одиниць <...> унеможливило створення синтетичних дескриптивних робіт» [41, с. 371]. Тому, одним із великих надбань цього періоду стає досить активний моноговірковий лексикографічний доробок українських мовознавців: І. С. Друля «Словник говірки села Грабовець Стрийського району Львівської області» [37]; О. Бевки «Словник-пам'ятник. Діалектний словник села Поляни Марамороського комітату. = Bevka A. A Máramaros megyei Havasmező nyelvjárási szótára. Szerkesztette és előszót írta UDVARI István» [1]; Н. Козій «Говірка містечка Олешичі на Любачівщині» (упорядкувала і підготувала до друку Л. Хомчак) [45]; Ю. Піпаша, Б. Галаса «Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області)» [56] – що містить побутову і традиційну виробничу лексику говірок.

У 2008 році у світ вийшли три вагомі моноговіркові словники. Словник М. Негрича Скарби гуцульського говору: Березові» [51] репрезентує мовлення мешканців сіл Вижній Березів, Середній Березів, Нижній Березів та Баня-Березів Косівського району Івано-Франківської області. Високо оцінюються в ньому не лише традиційні ілюстрації до словникових статей у вигляді зразків живого мовлення, а й елементи фольклору, а також додаток – ономастикон говірки (імена та прізвиська говірконосіїв, місцеві географічні назви).

Монографічний опис говірки села Ковалівка, зроблений М. Лесюком у виданні «Мовний світ сучасного галицького села» [48], супроводжують і словник [49], і ряд дескрипцій цієї говірки автором [46; 47].

Опис говірки с. Росішка, що на Закарпатті, опубліковано після смерті автора-укладача унікальних матеріалів [16], відомого діалектолога-польовика 70-80-х років XX ст.

У цей час публікується остання прижиттєва розвідка О. Горбача [14] з узірцевим за своєю повнотою описом с. Бродина (пов. Радівці, Руму-

нія) (див. [25, с. 130]).

Найповнішим і фундаментальним в Україні та за її межами нині вважають «Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району» І. Сабадоша [57]. Словник уміщує понад 15,9 тисяч діалектних слів (без урахування фонетичних варіантів). Опис реєстрових слів уміщує фонетичну транскрипцію і супроводжується не тільки ілюстраціями зі зв'язного мовлення, а й прецедентними текстами, записаними в говірці села Сокирниця, та окремими текстами-додатками – транскриптами звукозаписів 2004–2005 років. Передмова до словника є цінною розвідкою про традиції не лише закарпатської, а і всеукраїнської лексикографії. Вступна стаття цього словника (як українського лексикографічного моноговіркового явища!) містить цінні для подальших такого типу лінгвістичних видань упорядковані методичні вказівки про особливості параметризації словника, а також адаптації його матеріалу для пересічних громадян (чим не втрачається і його наукова цінність).

В останнє десятиліття продовжується вихід у світ статей-словників Р. Остаха та Л. Остах «Словник говірки села Стриганці Тисменицького району Івано-Франківської області» (див. від першого фрагмента [54], а також в бібліографічному покажчику перелік інших частин [53]).

Аналізований період не лише пожвавив у публікаціях статей дескрипції говірок раніше не досліджуваних діалектів української мови, наприклад: с-ща Стеблів [55] та ін., а й згустив сітку дескрипцій говірок раніше вивченого діалектного континууму відомими лінгвістами: Н. Глібчук – с. Волосянка Сколівського району Львівської області [12]; І. Гороф'янюк – с. Бучая Новоушицького району Хмельницької області [15]; Р. Зінчук – с. Смідин Старовижівського району Волинської області [39]; Г. Кобирино – с. Бітля Турківського району Львівської області [42]; І. Коваль-Фучило – с. Мокряни Мостиського р-ну Львівської області [44]; М. Скаб, А. Хуснутдінов – м. Хоростків Тернопільської області [59] тощо.

На початку ХХІ ст. спостерігається активність науковців в укладанні дескрипцій говірки як репрезентантів-фрагментів свої наукових досліджень. Серед таких – студії з ономастики: В. Яцій «Матеріали до Словника українських прізвиськ (прізвиська жителів с. Миколаїв Радеківського р-ну Львівської обл.)» [69], І. Ковалик «Типологія системи словотвору прізвиськ жителів села Млинів Жешівської області ПНР» [43].

Сучасні дослідники говірок описують по кілька прилеглих населених пунктів, порівнюючи дескрипції говірок або ж констатуєчи наявність однієї говірки у двох різних населених пунктах, наприклад: Г. Березовська – м. Саврань Одеської області [2] та с. Дзендзелівка Маньківського району Черкаської області [3]; О. Юсікова – с. Денисовичі Поліського р-ну Київської обл. [66], с. Хоробичі Городнянського району Чернігівської області [65; 67].

Примітною є підтримка публікацій такого типу науковим історико-філологічним збірником із регіональних проблем «Волинь-Житомирщина»: Р. Зінчук «Словозміна іменника в західнополіській говірці села Смідин. II» [40]; Н. Дяченко «Номінація частин руки в говірці села Невгоди Овруцького району Житомирської області» [38]; А. Сєдих «Антропогностична лексика с. Озерець Дубровицького району Рівненської області» [58]; С. Яценко «Назви продуктів харчування, страв і напоїв у говірці села Степанівка Ємельчинського району Житомирської області» [68].

В окреслений період науковці виробляють свій метод ідіомного опису. Взірцевою є дескрипція говірки села Олексіївки Новоайдарського району Луганської області, що складає розділ монографії К. Д. Глуховцевої «Динаміка українських східно-слобожанських говірок» [13]. «У світлі різночасових свідчень» подані не лише фонетичні та граматичні аспекти говірки, а й глибокі розвідки історії її формування, інші екстралінгвістичні дані.

Комплексне видання «Говірка села Машеве Чорнобильського р-ну» [4] репрезентує матеріали говірки із зони відчуження і зберігає адекватний мовно-культурний образ утраченої частини Полісся, у чому полягає її історико-мовна значущість. Її кваліфікують як частину монографічного опису говірки та її традиційної культури с. Машеве, мешканці якого після Чорнобильської катастрофи 1986 р. були компактно переселені в с. Лукаші Барішівського р-ну Київської обл. У виданні уперше в українській діалектології подано значний масив текстів однієї говірки (Ч. 1–2) а також «Матеріали до Лексичного атласу української мови» (Ч. 3) та «Матеріали до Поліського етнолінгвістичного атласу» (Ч. 4), які, незважаючи на адаптованість для нефілологів, що головне, містять значний пласт власне наукового опису.

Повні дескрипції подано в дисертаціях на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: а) зі спеціальності «українська мова» О. Вінтоняк «Фонологічна, морфологічна і лек-

сико-семантична система говірки села Баня-Березів Косівського району» (Івано-Франківськ, 2011) [11] (див. низку статей з описом цієї ж говірки [5; 6; 7; 8; 9; 10]); б) зі спеціальності «польська мова» М. Юревич «Фонетика, словозміна та соціолінгвістичний статус польської периферійної острівної говірки с. Красилівська Слобідка Хмельницької області» (Київ, 2003) [64] (див. також [61–63]).

Визначним явищем в українській і слов'янській діалектології є синтетична дескрипція говірки с. Торунь Міжгірського р-ну Закарпатської області, укладена С. Ніколаєвим і М. Толстою, що скромно названа відомими славістами «Словарь карпатоукраїнського торунського говора: с грамматическим очерком и образцами текстов» (Москва, 2001) [52]. Видання містить матеріал, зібраний під час експедиції Інституту слов'янознавства Російської академії наук для ЗЛА, і кваліфікується коротким (містить близько 3 300 словникових статей і включає майже всі зібрані слова і форми) граматичним нарисом, де повідомляють основні відомості з фонетики (фонології), а також іменні і дієслівні словозміни. До цього наукового тандему належить також фонологічна розвідка-дескрипції с. Синевир [60].

Репрезентація говірки с. Шевченкове Кілійського району Одеської області в дисертації М. Делюсто «Грамматика говірки у світлі тексту» (Київ, 2010) є дескрипцією морфологічного рівня степової говірки, що представлена у низці розвідок авторки: [28–36].

За окремими діалектологами-дослідниками й укладачами говіркових дескрипцій (а в перспективі з поодиноких розвідок не виключається й повний лексикографічний та монографічний опис говірок) уже майже «науково закріпилися» говірки населених пунктів, що продовжуються

й нині. Такими розвідками оперує відомий мовознавець Ю. Громик – с. Липне Ківерцівського району Волинської області (з аналізом говіркового мовлення на різних мовних рівнях; див. [17–22]).

Загалом, розпочаті в цей час дослідження української діалектної мови на матеріалі окремої говірки заклали основу бачення її як реальної системи мови в усіх труднощах її розвитку та представлення в типологічному і лінгвогеографічному аспектах діалектології.

Висновки й перспективи. Розвиток й унормування моноговіркових дескрипцій в українському мовознавстві в першому десятилітті XXI століття, що здійснювалися українськими фахівцями, гідно представляють такий діалектологічний пласт на слов'янському та європейському обширі. Таке діалектографічне моноговіркове дескрибування – новий науковий поступ у досягненнях української діалектології, що відзначився значним уведенням до наукового обігу емпіричного матеріалу окремих говірок діалектного корпусу української мови і представлений в активному моноговірковому лексикографічному доробку українських мовознавців Ю. Громика, М. Лесюка, Р. та Л. Осташів, О. Юсікової та ін. Не можна перецінити видане в цей період комплексне видання «Говірка села Машеве Чорнобильського р-ну», а також дисертаційні дослідження О. Вінтоняк, М. Делюсто та ін. У наш час покладений в основу моноговіркових описів перегляд позицій класичних діалектологічних підходів щодо систематики опису, позиції текстоцентризму, идеографізму та системності у вивченні говірки як лінгвістичного об'єкта є свідченням початку технологічно нового періоду як в українській діалектографії, так і лінгвографії загалом, що визначає нові вектори євроінтеграції в мовознавчій науці.

Список літератури:

1. Бевка О. Словник-пам'ятник. Діалектний словник села Поляни Марамороського комітату. = Bevka A. A Máramaros megyei Havasmező nyelvjárású szótára. Szerkesztette és előszót írta UDVARI István. (Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 15.) Nyíregyháza 2004. 178 с.
2. Березовська Г. Г. Протетичні приголосні в Савранській говірці (Одеська обл.). *Мова у слов'янському культурному просторі* : тези доп. і повід. Міжнар. наук. конф. (Умань, 23–25 травня 2002 р.). Умань, 2002. С. 4.
3. Березовська Г. Г. Особливості словозміни іменників говірки с. Дзендзелівка Маньківського району Черкаської області [в:] *Діалектологічні студії* : зб. наук. праць / редкол. Г. Г. Березовська, В. В. Денисюк, О. Ю. Зелінська та ін. Умань : Графіка, 2004. С. 11–12.
4. Бідношия Ю. І. та ін. Говірка села Машеве Чорнобильського р-ну. Ч. 1–4. Київ, 2003–2005. Ч. 1: Тексти. Уклад.: Ю. І. Бідношия, Л. В. Дика. Київ, 2003; Ч. 2: Тексти. Уклад.: Г. В. Воронич, Л. А. Москаленко, Л. Г. Пономар. Київ, 2003; Ч. 3: Матеріали до Лексичного атласу української мови. Уклад.: Ю. І. Бідношия, Г. В. Воронич, Л. В. Дика, Л. А. Москаленко, Л. Г. Пономар. Київ, 2003; Ч. 4: Матеріали до Поліського етнолінгвістичного атласу. Уклад.: Ю. І. Бідношия, Г. В. Воронич, Л. В. Дика, Л. А. Москаленко, Л. Г. Пономар. Київ, 2005.

5. Вінтоняк О. Система вокалізму говірки села Баня-Березів на Косівщині. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2003. Вип. VIII. С. 185–189.
6. Вінтоняк О. Система відмінювання іменників (на матеріалі говірки села Баня-Березів). *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2006. Вип. XI–XII. С. 49–59.
7. Вінтоняк О. Фонетичні особливості системи консонантизму гуцульської говірки села Баня-Березів, що на Косівщині. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 692–698.
8. Вінтоняк О. Форми словозміни прикметників гуцульської говірки села Баня-Березів [в:] *Українознавчі студії*. Івано-Франківськ, 2007–2008. № 8–9. С. 105–110.
9. Вінтоняк О. Особливості гуцульського говору в оповіданні І. Березовського «Худан». *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2008. Вип. XIX–XX. С. 142–144.
10. Вінтоняк О. Кількісні числівники в говірці села Баня-Березів. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2010. Вип. XXV–XXVI. С. 142–145.
11. Вінтоняк О. В. Фонологічна, морфологічна і лексико-семантична система говірки села Баня-Березів Косівського району : дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01 – українська мова / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2011. 227 арк.
12. Глібчук 2006 Глібчук Н. Реалізація діалектних норм у говірці села Волосянка Сколівського району Львівської області. *Вісник Львівського ун-ту: Серія філол.* Львів, 2006. Вип. 38. Ч. I. С. 140–147.
13. Глуховцева К. Д. Розділ IV. Говірка села Олексіївки у світлі різночасових свідчень [в:] *Глуховцева Г. Д. Динаміка українських східнослов'янських говірок* : Монографія. Луганськ : Альма-матер, 2005. С. 154–269.
14. Горбач 2000 Горбач О. Словник говірки с. Бродина (пов. Радівці, Румунія) [в:] *Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження*. Львів, 2000. С. 247–364.
15. Гороф'янюк І. Сучасний стан лексики флори подільських говірок (на прикладі говірки с. Бучая Новоушицького району Хмельницької області). *Наук. вісник Ізмаїльського держ. гуман. ун-ту. Філологічні науки*. 2006. Вип. 21. С. 70–73.
16. Грицак М. Скарби гуцульського говору: Росішка (вівчарство у текстах). Львів, 2008. 224 с.
17. Громик Ю. В. Фразеологізми середньополіської говірки села Липно Ківерцівського району Волинської області. *Волинь-Житомирщина*. 2002. № 8. С. 152–170.
18. Громик Ю. В. Етимологічна інтерпретація деяких мікротопонімів поліського села Липне [в:] *Mikrotoponimia na pograniczach językowo-kulturowych*. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2005. S. 77–87.
19. Громик Ю. В. Етимологічна інтерпретація деяких мікротопонімів поліського села Липне. 1 [в:] *Філологічні студії*. Луцьк, 2005. № 1–2. С. 57–66.
20. Громик Ю. В. Лексика тематичної групи «риси характеру людини та її поведінка» в поліській говірці с. Липне [в:] *Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах* : збірник наукових праць. Вип. 4. Луцьк : РВВ «Вежа», 2007. С. 63–82.
21. Громик Ю. В. Особливості словотвору та словозміни займенника в поліській говірці с. Липне [в:] *Літопис Волині* : всеукраїнський науковий часопис. Ч. 4. Луцьк : РВВ «Вежа», 2008. С. 135–141.
22. Громик Ю. В. Лексика тематичної групи «фізичні риси людини та частини її тіла» в поліській говірці с. Липне. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки : Філологічні наук. Мовознавство*. 2010. № 2. С. 32–38.
23. Громко Т. В. Діалектно-фольклорні матеріали говірок Центральної України. Кіровоград, 2008. 215 с.
24. Громко Т. В. Методологія лексико-граматичної дескрипції лінгварію говірки : дис. ... доктора філол. наук. 10.02.01 українська мова. Одеса, 2021. 685 арк.
25. Громко Т. В. Методологія та досвід дескрипції говірки : монографія. Дніпро, 2021. 452 с.
26. Громко Т. В. Розвиток та внормування моноговіркових дескрипцій в українському мовознавстві (друга половина ХХ ст.). *Мовознавчий вісник*. 2020. Вип. 28. С. 73–83.
27. Громко Т. Становлення моноговіркової дескрипції у вітчизняному мовознавстві (кінець ХІХ 40-ві роки ХХ ст.). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Вип. 34. Том 2. С. 118–123.
28. Делюсто М. С. Флексії -ові, -еві у іменниковій словозміні степової говірки Наддунав'я. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2006. Вип. 21. С. 77–82.
29. Делюсто М. С. Із спостережень над іменниковими словоформами у наддунайській степовій говірці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики та лексикології української мови*. 2007. Вип. 3, кн. 2. С. 212–220.
30. Делюсто М. С. Займенникові розряди та граматичні категорії у діалектному дискурсі. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2007. Вип. 22. С. 25–30.

31. Делюсто М. С. Займенникова парадигматика діалектного тексту. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2008. Вип. 25. С. 60–64.
32. Делюсто М. С. Граматичні риси прикметника у світлі діалектного тексту. *Лінгвістика*. 2008. № 2 (14). С. 228–238.
33. Делюсто М. С. Діалектний текст як джерело дослідження дієслівної парадигматики. *Лінгвістичні студії*. 2009. Вип. 19. С. 224–229.
34. Делюсто М. С. Прийменники у діалектному тексті. *Studia methodologica*. 2009. Вип. 27. С. 96–100.
35. Делюсто М. С. Реалізація словозміни кількісних числівників у діалектному тексті. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики та лексикології української мови*. 2009. Вип. 5. С. 142–46.
36. Делюсто М. С. Граматика говірки у світлі тексту : дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01 – українська мова. Київ, 2010. 235 арк.
37. Друль І.С. Словник говірки села Грабовець Стрийського району Львівської області. Луцьк : Волинськ. обл. друк., 2006. 200 с.
38. Дяченко Н. Номінація частин руки в говірці села Невгоди Овруцького району Житомирської області. *Волинь Житомирщина*. 2010. № 22(2). С. 72–78.
39. Зінчук Р. Словозміна іменника у західнополіській говірці села Смідин. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2008. Вип. 12. С. 138–141.
40. Зінчук Р. Словозміна іменника в західнополіській говірці села Смідин. II. *Волинь-Житомирщина*. 2009. № 18. С. 90–99.
41. Кобирина Г. Украинские диалекты в свете лексикографии [в:] *Исследования по славянской диалектологии. Вып. 16 : Грамматика славянских диалектов. Механизмы эволюции. Утраты и инновации. Историко-типологические явления*. Москва, 2013. С. 370–375.
42. Кобирина Г. Акцентуація непохідних іменників жіночого роду говірки с. Бітля Турювського району Львівської області (динаміка історичних змін) [в:] *Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2003. С. 222–237.
43. Ковалик І. І. Типологія системи словотвору прізвиськ жителів села Млинів Жешівської області ПНР [в:] *Питання українського і слов'янського мовознавства : вибр. праці. Ч. 2 / І. І. Ковалик ; уклад. З. Терлак*. Львів : Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2008. С. 313–327.
44. Коваль-Фучило І. До проблеми: *гріх* і *кара* в українській народній традиції (на матеріали фольклорних текстів, записаних у с. Мокряни Мостиського р-ну Львівської обл.) [в:] *Діалектологічні студії. Вип. 2: Мова і культура* / Відп. ред. П. Ю. Гриценко, Н. В. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. С. 201–222.
45. Козій Н. Говірка містечка Олешичі на Любачівщині / упорядкувала і підготувала до друку Л. Хомчак [в:] *Діалектологічні студії. 7: Традиції і модерн* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. С. 208-219.
46. Лесюк М. Говірка села Ковалівка як відображення покутсько-гуцульського мовного суміжжя [в:] *Діалектологічні студії. Школи, постаті, проблеми* / Відп. ред. П. Ю. Гриценко, Н. В. Хобзей. Львів, 2004. С. 275–288.
47. Лесюк М. П. Система власних особових назв мешканців села Ковалівка Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. [в:] *Діалектологічні студії. Вип. 5. Фонетика. Морфологія. Словотвір* / Відп. ред. П. Ю. Гриценко, Н. В. Хобзей. Львів, 2005. С. 175–188.
48. Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. 328 с.
49. Лесюк М. Із ковалівського лексикону [в:] *Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Колмийського району)*. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. С. 85–128.
50. Мозолюк О.М. Система вокалізму в говірці села Микитинці Косівського району Івано-Франківської області [в:] *Проблеми філології та культури : Україна Польща : зб. наук. праць укр. і пол. вчених*. Вип. 1. Кам'янець-Подільський, 2010. С. 303–307.
51. Негрич М. Скарби гуцульського говору : Березові. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 224 с.
52. Николаев С. Л., Толстая М. Н. Словарь карпатоукраинского торуньского говора: с грамматическим очерком и образцами текстов. Москва, 2001. 232 с.
53. Остап Л. Р. Лицар ономастики. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. Вип. 71 (1). С. 128–148.
54. Остап Р., Остап Л., Словник говірки села Стриганці Тисменицького району Івано-Франківської області [А, Б, В] [в:] *Діалектологічні студії. 9: Запозичення та інтерференція* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2010. С. 347–410.

55. Пилипенко Є. Фонетичні особливості говірки селища стеблів у контексті середньонадніпрянського діалекту: рефлексія праслов'янських голосних звуків. *Studia methodologica*. 2009. Вип. 27. С. 61–66.
56. Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника Гуцульських говірок. Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області. Ужгород, 2005. 266 с.
57. Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород : Ліра, 2008. 480 с.
58. Сєдих А. Антропогностична лексика с. Озерець Дубровицького району Рівненської області. *Волинь–Житомирщина*. 2010. № 22(2). С. 256–261.
59. Скаб М., Хуснутдінов А. Зміни вокалічної системи говірки жителів Шляхтовської Русі, переселених на Тернопілля (м. Хоростків). *Studia methodologica*. 2009. Вип. 27. С. 49–53.
60. Толстая М.Н. Позиции аккомодации и гармонии гласных в закарпатском говоре с. Синевир [в:] *Исследования по славянской диалектологии*. Москва, 2009. Вып. 14. С. 115–143.
61. Юревич Н. В. Odmiana czasownika w polskiej gwarze wsi Słobódka Krasifowska na Podolu [w:] *Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim: Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Riegerowi*. Warszawa: Sempet, 2000. S. 155–159.
62. Юревич Н. В. Національна мова та релігійність як основні цінності культури польського населення с. Красилівська Слобідка [в:] *Наука і сучасність : зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія: Педагогіка. Філологія*. Київ : Логос, 2002. Т. XXX. С. 280–286.
63. Юревич М. В. Соціальне походження як один з основних чинників збереження рідної мови на прикладі польської говірки с.Красилівська Слобідка Хмельницької області. *Вісник Київського університету. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2002. Вип. 12–13. С. 71–74.
64. Юревич М. В. Фонетика, словозміна та соціолінгвістичний статус польської периферійної острівної говірки с. Красилівська Слобідка Хмельницької області : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.03. Київ, 2003. 202 арк.
65. Юсікова О. Із спостережень над синтаксисом говірки села Хоробичі. *Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім.Т. Шевченка*. 2001. № 12. С. 236–238.
66. Юсікова О. Взаємодія словотвірного і синтаксичного рівнів діалектної мови (на матеріалі говірки с. Денисовичі Поліського р-ну Київської обл.). *Філологічні студії*. 2004. № 4. С. 124–130.
67. Юсікова О. Динаміка вокалізму говірки села Хоробичі Городнянського району Чернігівської області. *Українська мова*. 2007. № 2. С. 26–32.
68. Яценко С. Назви продуктів харчування, страв і напоїв у говірці села Степанівка Ємільчинського району Житомирської області. *Волинь-Житомирщина*. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. 2010. № 22(II). С. 317–327.
69. Яцій В. Матеріали до Словника українських прізвиськ (прізвиська жителів с. Миколаїв Радеківського р-ну Львівської обл.). *Лексикографічний бюлетень*. 2008. № 17. С. 100–106.

Hromko T. V. European integration vector of domestic monoidiomic descriptions of the first decade of the 21st century from the historical and linguistic point of view

The article presents an analysis of Ukrainian monoidiomic descriptions of the period of the first decade of the 21st century in the direction of European integration linguistic studies. The description of individual idioms in Ukraine is periodized by the author into specific stages, which have already been outlined in previous studies – from the initial descriptions of individual idioms at the end of the 19th century to nowadays descriptions. The possessions of the described period include a rather active monoidiomic lexicographic work by Ukrainian linguists: O. Bevka, D. P. Savchuk, M. Negrych, D. I. Krokhmaliiuk, E. D. Turchyn, as well as by I. V. Sabadosh, R. and L. Ostash, M. I. Golyanich. Descriptions of idioms were made by M. Lesyuk, O. M. Mozolyuk, O. V. Yusikova, M. S. Delyusto, Yu. V. Gromyk. In the specified period, scientists developed their own method of idiom description: a chapter of the monograph by K. D. Glukhovtseva “Dynamics of Ukrainian East Slobodan dialects” (2005), a phonetic-grammatical description by S. L. Nikolaev and M. M. Tolstoy “Dictionary of the Carpatho-Ukrainian Torun dialect: with grammar essay and sample texts” (Moscow, 2001). The comprehensive publication “The idiom of Masheve village, Chornobyl district” represents the materials of the idiom of Polissia from the exclusion zone, which emphasizes the historical and linguistic significance of the description.

It has been found that the completeness of the linguistic representation of a separate idiom is already preparing the scientific world for the presentation of a monographic description (as a scientific genre) of the idiom as a real language system in all the complexities of its development and presentation in typological and linguogeographical aspects of dialectology. The historical-linguistic perspective allows us to observe the trends of domestic dialectological studies, which, along with the creation of Ukrainian linguistic products,

join or even participate in their formation of European linguistic traditions, in theoretical understanding and practical development, which are important factors of linguistic information. Publishing of modern dictionaries of individual idioms and monoidiomic descriptions are closely intertwined with investigations devoted to the study of other Slavic and non-Slavic idioms and their features, which orients dialectological science to the metadescription of idioms in linguistics. The contribution of Ukrainian linguists consists in identifying new sources of empirical material, introducing it into scientific circulation, as well as in attempts at new methods of extrapolation and dialectological interpretation of language data, which is a notable phenomenon in the history of linguistics.

Key words: *dialectology, dialect, idiom, descriptive method, monoidiom description, dialect dictionary, dialectological research, monographic description.*

Дзинглюк О. С.

Одеський національний морський університет

Шевальє С. Б.

Одеський національний морський університет

ІНТЕГРАЦІЙНІ ЕЛЕМЕНТИ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ОЦІНОК ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ЗООКОМПОНЕНТОМ В УКРАЇНСЬКІЙ, БОЛГАРСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ

Будь-яка розвинена мова з давньою історією має у своєму складі великий шар лексики, яка виражає думки і сподівання самих мовців, їх історію, побут, культуру, міфологічні, релігійні, етичні уявлення. Ідеться про фразеологічні одиниці.

У статті розглянуто фразеологічні одиниці з компонентом-зоонімом української, болгарської та польської мов (усього проаналізовано близько 150 одиниць). Зоофразеологізми активно використовують носії зазначених мов, саме тому вони стали матеріалом для вивчення оцінної характеристики представників трьох слов'янських народів, які належать до різних підгруп слов'янської групи індоєвропейської мовної сім'ї. Зооніми – складні мовні одиниці, яким притаманний значний інформаційний потенціал.

Автори дослідження проаналізували класифікації фразеологічних одиниць найвідоміших мовознавців – представників болгарської, української, польської мовознавчих шкіл. Для представленої роботи вибрано класифікацію болгарської дослідниці М. Вітанової. Спираючись на цю класифікацію, у статті проілюстровано зв'язок зоонімної фразеології з культурою та менталітетом носіїв української, болгарської і польської мов.

У роботі автори виявили спільні зооніми на позначення характеристик людини і в болгарській, і в українській, і в польській фразеології. Водночас, на позначення певних характеристик та якостей людини до українських фразеологізмів із певним компонентом-зоонімом можна підібрати болгарські або польські відповідники із зовсім іншою назвою тварини, значення якого буде ідентичним українському. Досліджено, що в українській фразеології наявні фразеологізми з компонентом-зоонімом, які не зафіксовані в розглянутих фразеологізмах двох інших мов.

Цікавим є спостереження щодо розподілу прикладів до кожного пункту запропонованої класифікації. Саме ці особливості яскраво ілюструють самобутність етносу (звичаї, традиції, вірування, морально-етичні оцінки, соціальні відносини, психічний і фізичний стан людини) – усе, що брало і бере участь у формуванні культурних кодів, що визначає менталітет народу.

Ключові слова: євроінтеграція, фразеологізм, зоонім, слов'янські мови, менталітет, морально-етичні оцінки.

Постановка проблеми. Мова є універсальним засобом передавання інформації про природу та про всі сторони життя людини й людського суспільства, а також про себе; у своєму складі є відображенням культури суспільства людей, які нею розмовляють. Латинське слово *cultura* уже для самих римлян було багатозначним. Воно позначало: 1) обробку, догляд за чим-небудь; 2) землеробство; 3) освіту; 4) виховання; 5) ушанування [1, с. 169].

Людську діяльність та її наслідки протиставляли первісній природі – натурі. Зрозуміло, і ми так сприймаємо: культура (як матеріальна, так

і інтелектуальна (духовна)) є витвором людського суспільства окремих творчих особистостей.

Культура, як і мова, є знаковою системою. За визначенням Ю. Лотмана та Б. Успенського, культура – це «складна семіотична система, функцією якої є пам'ять, а основною рисою – накопичення» [1, с. 214]. Людство століттями формувало своє бачення принципів соціальної взаємодії одне з одним. Час виховав у людей загальнолюдські правила, які вважають мірилом порядності, честі, шляхетності, вихованості для кожного. Без них особистість втрачає найціннішу ознаку цивілізованості – культуру (мислення, поведінки, сприй-

няття дійсності тощо). Ще в дитячому віці батьки вкладають у свідомість дітей, що працелюбність, доброта, чемність, надійність, хоробрість – це добре, а лінь, злість, жорстокість, невихованість, зрадливість – погано. Попри загальноприйняті цінності, все ж таки в кожного народу є свої особливі, властиві тільки йому пріоритети в поведженні з іншими, зовнішньому вигляді, людських якостях тощо. Не є винятком і українці, болгары, поляки, особливості морально-етичних поглядів яких розглядають автори через призму фразеологізмів із зоокомпонентом. Досконала, багата мова у своїй лексиці відбиває культуру суспільства. Проте багата мова – це не тільки численні слова-синоніми, різноманітні художні засоби тощо, що роблять її красивою та образною, гнучкою та експресивною. Серед мовних перлин чи не найбільше виділяються усталені сполуки – фразеологізми, що виражають думки і сподівання самих мовців, їх історію, побут, культуру, міфологічні, релігійні, етичні уявлення народів різних епох і поколінь. Вони є засобом образного відображення світу. Фразеологічні одиниці з компонентом-зоонімом становлять досить великий шар лексики, особливістю якої є високий ступінь універсальності та поширення, оскільки їх активно використовують у мовленні задля оцінної характеристики людини.

Протягом усієї історії розвитку цивілізації життя людини завжди було тісно пов'язане з тваринним світом. Займаючись землеробством, скотарством, полюючи на тварин, наші предки спостерігали за їхньою поведінкою та зовнішнім виглядом. Звідси з'являються перші зооморфні уявлення, які сягають своїм корінням сивої давнини та проявляються найперше в релігії, де богів зображували в образах тварин. Отже, тваринам надавали неабиякого значення в повсякденному житті слов'ян та духовній культурі, адже анімалізм був тим тлом, на основі якого формувалася мова, культові обряди та культурні стереотипи.

Таким чином, у мовній картині людей дослідники фіксують фразеологічні одиниці з ознаками тваринного світу, в основу яких покладено стереотипні образи, які виникають у підсвідомості людини тієї чи тієї лінгвокультури, адже ці стереотипи пов'язані з відображенням найхарактернішого для поведінки тієї чи тієї тварини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологія національної мови збагачується і вдосконалюється, убираючи безцінні скарби з усього того, що впродовж багатьох віків плекає і зберігає у своїй пам'яті носій мови – народ. Фразеологічний фонд мови є багатющим матеріалом для

розв'язання питання етнопсихології, етнолінгвістики, що досліджується в роботах класичних та сучасних мовознавців.

У сучасній мовознавчій науці репрезентовано низку праць, які описують специфіку фразеологізмів із компонентом-зоонімом у слов'янських мовах. Зокрема, певні дослідження із цього питання висвітлено в таких працях: Стоянова Р. «Зооморфный код культуры в семантике болгарских и русских образных сравнений», Мирошніченко І. «Po śmierci gróźniaka nie zawuje i собака»: образ ледаря та трудолюба в зоофразеології (на матеріалі польської, української та російської мов)», Гончар Н. «Зіставний аналіз фразеологізмів російської та болгарської мов у лінгвокультурологічному аспекті». Варто зазначити, що ми не змогли відшукати жодної розвідки, у якій одночасно характеризуються та зіставляються фразеологізми з компонентом-зоонімом, що належать до південнослов'янських, східнослов'янських та західнослов'янських груп мов. Отже, сучасна лінгвістична наука потребує більшої кількості комплексних праць, у яких розглядатимуться фразеологізми із зоонімами, що належать до лексичних шарів слов'янських груп мов, оскільки це важливо для розуміння особливостей менталітету представників різних лінгвокультур та покращення процесу міжкультурної комунікації, адже фразеологізми наочно демонструють як спільність, так і відмінність у цінностях, стереотипах і моделях поведінки в національних культурах.

Постановка завдання. Зіставити фразеологізми з компонентом-зоонімом у болгарській, українській та польській фразеології на прикладах реалізації стереотипів з образом тварини в лінгвокультурному аспекті, проаналізувати спільні, відмінні морально-етичні, культурні цінності носіїв названих мов та звернути увагу на наявність (чи відсутність) інтеграційних зрушень щодо загальноєвропейських морально-етичних засад.

Виклад основного матеріалу. *Вивчення фразеологічних одиниць має велику теоретичну і практичну значущість, сприяє розумінню мовної картини світу та поліпшенню міжкультурної комунікації.* В. Телія підкреслює, що фразеологізми «можуть виконувати роль еталонів, стереотипів культурно-національного світобачення або вказувати на їх символічний характер і в цьому вигляді виступати як мовні експоненти культурних знаків» [16, с. 250]. Найпотужнішим джерелом виникнення образних виразів у багатьох мовах є зоонімічна лексика. Науковці по-різному тлумачать слова, що називають тварин. Так,

А. Кипріянова пропонує термін «зоосемізм». На думку дослідниці, зоосемія – це «надсукупність, яка функціонує в мовах і об'єднує найбільш близькі родовидові сукупності» [9, с. 9]. Інші науковці подають такі визначення фразеологічних одиниць з ознаками тваринного світу: «фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом» (В. Бойко), «фразеологічні одиниці із зоосемічним компонентом», «зоосемічна фразеологія» (А. Семотюк), «стереотипні зооморфні еталони» (Т. Гончарова), «фразеологія живої природи», «зоосемічні фразеологічні одиниці», «фразеологія природи» (Н. Петрова). Український лінгвіст Д. Ужченко щодо компонентів-назв тварин у ФО застосовує терміни «зоофразеологія» і «зоофразеологізми» «під зоофразеологізмами (ЗФ) ми розуміємо порівняно чітко окреслену семантично й тематично групу стійких надслівних мовних утворень, у складі яких є фауноніми (зооніми) або їх образно-генетичні елементи; зоофразеологізми функціонують як відтворювані метафоричні, переважно експресивні одиниці вторинного найменування» [17].

Отже, вивчення саме зоофразеологічного шару лексики допоможе зрозуміти, відчуті мовну картину світу трьох слов'янських народів, оскільки «зоонім відображає відмінності в національно-культурних уявленнях, психологічних, ментальних і соціальних особливостях і різноманітних звичаях, які є властивими певній мовній спільноті та культурі загалом. Зооніми становлять складні мовні одиниці, яким притаманний значний інформаційний потенціал. Зооніми можуть виконувати різні функції в мові. Одна з них – характеристика людини з абсолютно різних сторін. Тут можливе або ізольоване вживання цієї мовної одиниці, або ж використання в складі фразеологічної одиниці» [7, с. 71]. Фразеологізми із зоонімами є маркерами національного образу світу, який сформувався у свідомості певної етнічної спільноти [10, с. 83].

У багатьох мовах зоофразеологія містить значний корпус одиниць, в основу яких покладено відомі назви тварин, що мають як подібну, так і різну символіку, а також є засобом образної характеристики людини [6, с. 115].

Фразеологізми з компонентом-зоонімом широко поширені в мовах, які ми зіставляємо – українській, болгарській та польській. Належність цих мов до різних підгруп слов'янських мов індоєвропейської мовної сім'ї визначає відмінність у фразеологічних системах цих мов. Різні країни, різні менталітети, які протягом століть існують у безпосередній близькості одне

від одного, підтримують та розвивають торговельні, дипломатичні та культурні зв'язки, значно впливають на культуру та мову одне одного, але мовна картина світу кожної з них яскраво демонструє відмінність у національному світосприйнятті та світогляді. Фразеологізми з компонентом-зоонімом метафоричні та оцінні. Через них характеризується людина в усіх її життєвих проявах – зовнішності, характері, якостях особистості тощо.

Ураховуючи відмінності у сприйнятті навколишнього світу людьми певних національностей, логічно можна передбачити, що однаковий компонент-зоонім, що використовується у фразеологізмах усіх трьох мов, може давати різну характеристику тим самим людським якостям.

Дослідниця А. Гребенюк наголошує, що стереотипізація ознак тварин і закріплення їх за певним типом людей є подвійною, зворотною метафорою. Спочатку людські якості приписували тваринам (собаці – відданість, зайцю – боязливість, лису – хитрість, бджолі – працьовитість, змії – підступність, обачність, павичу – гордовитість, курці – нерозумність, свині – нахабство, баранові – упертість, дурість, риби – мовчазність тощо), а далі ці фіксовані ознаки, можливо, підкріплені фольклором як символи, усталювалися за певним видом тварин, знаки яких використовували на позначення людини на підставі наведених стереотипів [7, с. 132].

Як зазначає М. Китанова у своєму дослідженні «Антропоморфізм в болгарската народна зоологія (по материали от традиционната българска култура и език)», у болгарській культурі вовк символізує злість, ягня та голуб – лагідність, сумирність, лисиця – хитрість, мураха – працьовитість [8, с. 17].

Д. Ужченко у межах фразеотематичних груп виокремлює 12 фразеосемантичних груп:

1. ЗФ зі значенням якісної характеристики особи, що передають:

- 1) загальну характеристику особи;
- 2) вікову характеристику;
- 3) фізичну силу / слабкість, спритність / неспритність.

2. ЗФ зі значенням фізичного і психічного стану людини.

3. ЗФ зі значенням поведінки чи реакції особи.

4. ЗФ зі значенням зовнішнього вигляду, портретної характеристики особи.

5. ЗФ зі значенням дії, занять особи.

6. ЗФ зі значенням обставинної характеристики дії.

7. ЗФ зі значенням якісної характеристики предмета.

8. ЗФ зі значенням кількісної характеристики (міри) предметів чи квантитативних характеристик, пов'язаних з особою.

9. ЗФ зі значенням часу.

10. ЗФ зі значенням сприйняття відстані у просторі, місця або напрямку дії.

11. ЗФ із значенням побажань, емоційності.

12. ЗФ як образні перифрази назв предметів, істот (осіб) [17].

В. Вѣтов у своєму дослідженні «Човекът и човешкият живот, представени от българските разговорни зоофразеологизми с образна компонента “куче”, “псе”» подає таку класифікацію фразеологічних одиниць із компонентом-зоонімом, що характеризують як фізичні, моральні та психологічні сторони людини, так і її соціальний стан та поведінку:

1. фізически характеристики;
2. характеристики от социално естество;
3. характеристики от нравствено и психологическо естество;
4. характеристики откъм поведенческо естество [4, с. 77–81].

За семантичною класифікацією всесвітньо відомого польського мовознавця С. Скорупки, зоофразеологізми можна поділити на усталені одиниці, одиниці з обмеженою сполучуваністю і вільні.

Проаналізувавши класифікацію фразеологізмів із компонентом-зоонімом провідних науковців-лінгвістів, у своїй статті ми беремо за основу класифікацію, запропоновану болгарською дослідницею М. Вітановою у лінгвістичній праці «Човекът и светът на животните в българските устойчиви сравнения», яка інакше класифікує багатий мовний матеріал фразеологізмів із компонентом-зоонімом [3, с. 34–41]. Спираючись на цю класифікацію, ми наведемо приклади українських, польських та болгарських фразеологізмів із компонентом-зоонімом, за допомогою яких і проілюструємо зв'язок зоонімної фразеології з культурою та менталітетом носіїв мови.

1. Інтелектуальні та психічні характеристики людини:

– як баран в аптеці [15, с. 23], горобці цвірінькають у голові (у макітрі) [15, с. 162], жуки у голові [15, с. 237], зайчики в голові стрибають [15, с. 244], мухи в носі грають [15, с. 413], як свиня на перці розумітися, знатися, ні пес ні баран [15, с. 500] / като бивол в железница гледам [18, с. 478], като гьска [18, с. 483], като заклана

овца гледам [18, с. 485], като коза в календар гледам [18, с. 488], като магаре в параклис [18, с. 492], колкото магаре от военна музика (колкото (като) магаре от кантар, колкото (като) муле от кантар) [18, с. 533], кукувица ми е изпила ума [18, с. 545], гледам като котка в календар [19], пилешки мозък [19], глупав (умен) като гьска [19], стадо баранів; як цап (вовк) у (на) зорях, зі сл. розбиратися, розуміти; як свиня на перці, зі сл. Розумітися [2, Т. 1, с. 129, 406, 781], *patrzyć jak wół na malowane wrota; świnie powinien pasać, mieć hodować myszki w głowie*) [14, Т. 2, с. 332, 606];

– морський вовк [15, с. 119], старий лис (стара лисиця) [15, с. 335] / морски вълк [18, с. 595], стара лисица съм [19], *to mądra ryba* [14, Т. 2, с. 75];

– гадюка ссе коло серця [15, с. 145], [холодна] жаба сидить під серцем [15, с. 233] / държа змия в пазвата си [18, с. 542], крия змия в пазвата си [19];

– битися як горлиця [15, с. 30] / като гълъб тьгувам [19];

– як гедзь напав (укусив) [15, с. 175] / яхнал е на оса [19];

– підбитий псом, підбитий собаками; вовком дивитись [2, Т. 1, с. 139; 2, Т. 2, с. 839];

– ходити (виступати) півнем (півником) [2, Т. 1, с. 674], *nie ciągnij psa za ogon, bo ukąsi, nie wywołuj wilka z lasu*) [14, Т. 1, с. 674, Т. 2, с. 571].

2. Соціальні характеристики людини:

– як чумацька воша [15, с. 125], годувати воші [15, с. 154], і кішки нема чим годувати [15, с. 155], як церковна миша [15, с. 390], битися як риба об лід [15, с. 31] / като куче [18, с. 489], като църковна мишка [18, с. 514], нямам ни куче, ни котка [19];

– важливий птах [15, с. 582], велика риба [15, с. 597] / важна птица [18, с. 117], важна клечка [19];

– дрібна пташка [15, с. 583] / малка риба [19];

– як бджола трудитись [15, с. 26] / работа като пчела (работа като мравка, работа като вол) [19], като кираджийски кон [18, с. 488].

3. Фізичні характеристики та зовнішній вигляд людини:

– густо як бугай у болоті [15, с. 46], як віл [15, с. 109] / като вол (като бивол / като теле (овца) [18, с. 480], *jak koń* [14, Т. 1, с. 252], *niedźwiedzia siła*) [14, Т. 1, с. 341];

– заяча душа [15, с. 228] / като заек [18, с. 484], като коте (като врабче) [18, с. 489];

– і муха крилом уб'є [15, с. 412] / слаб като клечка [19], имам пилешки мускули [19], висохлий на тараню (дуже худий) [2, Т. 1, с. 188];

– як пава [15, с. 479];

– спритний як ведмідь до горобців (жвавий як рак на греблі, як (мов, ніби) як [чорний] віл на ногу наступив [2, Т. 1, с. 129], швидкий як віл у плузі) [15, с. 58] / като мечка ходя [18, с. 493]; *ruchy niedźwiedzi*; [14, Т. 1, с. 441];

– сліпа курка [15, с. 320] / сляпо куче [19];
– як голуб сивий [2, Т. 1, с. 129] / *być siwym (białym) jak gołąb*) [14, Т. 1, с. 341];
– як риб'яче око чистий [2, Т. 1, с. 288];
– кури засміють; кури сміються; як корові сіadlo [2, Т. 1, с. 390, 406], *zdatny jak wół do karety* [14, Т. 2, с. 606], як свиня в хомуті, зі сл. Виглядати [2, Т. 2, с. 781].

4. Дії та стани:

– як байбак у норі [15, с. 22], хоч вовком вий [15, с. 71], як квочка в обичайці [15, с. 290] / като кукувица, живея [18, с. 479], когато бил вълка куче [18, с. 524];

– вертітися (крутитися) як муха в окропі [15, с. 58] / *въртя се* като муха без глава [19];

– влипнути як муха в мед [15, с. 117] / като муха на мед [19];

– витися (звиватися, крутитися тощо) в'юном (лисом) [15, с. 88] / *вертя очи* като лисица пред кури [19];

– собака гавка (бреше, а вітер несе (носить) [2, Т. 2, с. 839], *pies szczeka*, а *wiatr niesie* [2, Т. 2, с. 571], (як, мов, ніби) сорока на хвості розносить (рознесла) [2, Т. 2, с. 839], розводити химині кури [2, Т. 2, с. 739]; *volno psu i na Pana Boga (albo na Bożą Mękę) szczekać* [14, Т. 1, 637]; *wiesać psy (na kim); psy wyją, a miesiąc świeci; gadać, miawić, słuchać, itp*) [14, Т. 2, с. 75, 571];

– потайний собака, підколодна (потайна) гадюка (гадина) [2, Т. 2, с. 839]; відігрівати гадюку біля серця; пригріти гадюку (гадину, змію) на грудях [2, Т. 2, с. 869], *posłać wilka do owce; krężyć jak wilk koło owczarni*) [14, Т. 2, с. 571];

– (як (мов, ніби) миші у норі; як віл обуха, з дієсл.; як (мов, ніби) скаженого (скаженої) собаки, зі сл. Боятися [2, Т. 1, с. 490; Т. 2, с. 839], *uchodząc przed wilkiem, trafił na niedźwiedzia* [14, Т. 1, с. 674, Т. 2, с. 571];

– (як (мов, ніби) кіт (кішка) із собакою зі сл. Жити [2, Т. 1, с. 674], *gryźć się jak dwa psy*) [14, Т. 1, с. 378; 674];

– *poruszać się jak niedźwiedź; to prawdziwy niedźwiedź!* [14, Т. 1, с. 503];

– аж рака лазити дуже занадто зі сл. сміятися; як бджіл у вулику; зі сл. кидатися; мов собака, який зірвався з цепу як (мов, ніби) собака (пес, звір) спущений (спущена) з прив'язі (ланцюга, припону) зі сл. бігти, мчати [2, Т. 1, с. 129, 378,

480; Т. 2, с. 839], *urwać się jak pies z łańcucha, so koń (wy) skoczy*) [14, Т. 1, с. 344, 674].

5. Кольори:

– біла ворона [15, с. 125] / като бял гарван [18, с. 524], черната овца [19], виждам бял вълк у пладнина (виждам бял бивол по пладне) [18, с. 149], да те видя на бял кон [18, с. 245];

– (мов, ніби) рак [печений, варений] [2, Т. 2, с. 602].

6. Кількісні характеристики:

– як бджіл у вулику, як бджіл повесні [15, с. 26], як мурашви [15, с. 411], як оселедців у бочці [15, с. 469], як псів [15, с. 581], як тієї сарани [15, с. 630] / като в умряло куче черви [18, с. 481], като гарвани на мърша (като гарги (орли, орляци) на мърша [18, с. 481], като зми на змище [18, с. 486], като куче в каруца наредих се [18, с. 490].

Потрібно зауважити, що на позначення характеристик людини і в болгарській, і в українській, і в польській фразеології виявлені такі спільні зооніми: *вовк/вълк/wilk*, *ведмідь/мечка/niedźwiedź*, *бик(віл)/бик/wół*, *кінь/кон/koń*, *собака/куче/pies*, *заєць/заек/zajac* тощо. Водночас, на позначення певних характеристик та якостей людини до українських фразеологізмів із певним компонентом-зоонімом можна підібрати болгарські або польські відповідники із зовсім іншою назвою тварини, значення якого буде ідентичним до українського.

Хоча варто зауважити, що в українській фразеології наявні фразеологізми з компонентом-зоонімом гедзь, пава, в'юн, оселедець, байбак, горобці, які не зафіксовані в розглянутих фразеологізмах двох інших мов.

Цікавим є спостереження щодо розподілу прикладів до кожного пункту запропонованої класифікації. Так, наприклад, найбільше польських зоофразеологізмів запропоновано до **Оцінки дії та стану** людини; українські та болгарські фразеологізми найбільш активно вживані у розділах **Соціальні характеристики людини**. Саме ці особливості яскраво ілюструють самобутність етносу (звичаї, традиції, вірування, морально-етичні оцінки, соціальні відносини, психічний і фізичний стан людини) – усе, що брало і бере участь у формуванні культурних кодів, що визначає менталітет народу.

Цікаво, що розділи **Інтелектуальні та психічні характеристики людини** та **Фізичні характеристики та зовнішній вигляд людини** має приблизно однакову кількість прикладів з усіх трьох мов. Цей результат спостережень ілюструє важливу тенденцію у взаємовідносинах представ-

ників європейського світу, зокрема українців, – прагнення інтегруватися не тільки в економічному чи політичному напрямках, а і морально-етичному, оскільки тільки приймаючи загальні інтелектуальні та психологічні цінності, можна побудувати цивілізовану, модернізовану спільноту.

Висновки і пропозиції. Отже, розглянувши та проаналізувавши вищезапропонований матеріал, ми зіставили фразеологізми з компонентом-зоонімом в українській, болгарській та польській фразеології у лінгвокультурному аспекті та визначили, що всі три народи переносили в площину людського життя поведінку, зовнішність та звички тварин. На матеріалі досліджуваних фразеологізмів

бачимо, що набагато більше стійких словосполучень із негативною оцінкою. Вірогідною причиною невеликої кількості фразеологізмів на позначення позитивної оцінки людини є особливості психології носіїв мови, наявність певних обмежень, що побутують у традиційній культурі народу (наприклад, поширеним є погляд: не хвалити, щоб не нашкодити); водночас прагнення перевиховати, виправити недоліки у характері й поведінці людини зумовлює значну кількість фразеологічних одиниць із модальністю оцінки [12, с. 4], що є одним із факторів інтеграції багатьох слов'янських народів, зокрема українців, до загальноєвропейських цінностей.

Список літератури:

1. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : навч. посібник для студентів філол. спец. вищ. навч. закладів. Київ, 1997. 224 с.
2. Білоноженко В. М. Фразеологічний словник української мови у 2-х т. Київ : Наукова думка. 1999.
3. Витанова М. Човекът и светът на животните в българските устойчиви сравнения. *Български език*, 2009. № 67. Т. 2. С. 33–45.
4. Вѣтов В. Човекът и човешкият живот, представени от българските разговорни зоофразеологизми с образна компонента «куче», «псе». *Трудове на Великотърновския университет «Св. св. Кирил и Методий». Филологически факултет. Том 34, кн. 2. Езикознание*. Велико Търново: Университетско издателство «Св. св. Кирил и Методий», 2004. С. 71–84
5. Галинська О. М. Фразеологічні одиниці з зоонімічним компонентом, що характеризують людей в українській, англійській і китайській мовах. *Українська орієнталістика* : зб. наук. праць. 2006. Вип. 1. С. 114–118.
6. Гордеева З. А. Методика исследования зоонимов при моделировании русской языковой картины мира (на примере зоонима «кошка»). *Вестник Омского государственного педагогического университета. Гуманитарные исследования*. 2013. № 1. С. 71–73.
7. Гребенюк А. В. Типологія фразеологізмів з компонентом-фаунонімом. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2011. № 6 (1). С. 128–133. URL: <https://doi.org/10.31812/filstd.v6i1.784>.
8. Китанова М. Антропоморфізмът в българската народна зоология (по материали от традиционната българска култура и език). *Български език*. 2020. № 1. С. 13–25.
9. Киприянова А. А. Функциональные особенности зооморфизмов (на материале фразеологии и паремологии русского, английского, французского и новогреческого языков) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17. Краснодар, 1999. 23 с.
10. Козько Н. А. Перевод фразеологических единиц, содержащих зоонимы. *Альманах современной науки и образования*. 2008. № 8 (2). С. 83–85.
11. Куцик О. А. Слова-символы як образно-смысловий центр формування фразеологізмів : автореф. дис. ... канд. філол. наук / 10.02.01., 10.02.02./ КДУ. Київ, 1997. 22 с.
12. Лозко Г. Українське народознавство. Київ, 1995. 368 с.
13. Мокієнко В. М. До питання про зіставний аналіз слов'янської фразеології. *Мовознавство*. 1999. № 5. С. 39–50.
14. Skorupka St. Słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa, Wiedza powszechna. 1989.
15. Словник фразеологізмів української мови / відповід. ред. Винник В. О. Київ : Наукова думка, 2003. 788 с.
16. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвистический аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1996. 288 с.
17. Ужченко Д. В. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2000. 23 с.
18. Фразеологичен речник на българския език. Том първи. А – Н. / Съст. К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. София : Издателство на Българската академия на науките, 1974. Т. 1. 760 с.
19. Фрази, съкращения и прякори: български онлайн справочник. URL: <https://frazite.com/> (дата звернення: 01.09.2022).

Dzynhliuk O. S., Shevalie S. B. Moral and ethical assessments of idioms with zoocomponent in Ukrainian, Bulgarian and Polish languages

Any developed language with a long history has in its composition a large layer of vocabulary that expresses the thoughts and aspirations of the speakers themselves, their history, life, culture, mythological, religious, ethical ideas. We are talking about phraseological units.

The article considers phraseological units with a zoonym component of the Ukrainian, Bulgarian and Polish languages (about 150 units are analyzed in total). Zoophraseologisms are actively used by speakers of these languages, which is why they have become material for studying the evaluative characteristics of representatives of the three Slavic peoples belonging to different subgroups of the Slavic group of the Indo-European language family. Zoonyms are complex language units that have significant information potential.

The authors of the study analyzed the classifications of phraseological units of the most famous linguists – representatives of the Bulgarian, Ukrainian, Polish language schools. For the presented work, the classification of the Bulgarian researcher M. Vitanova was chosen. Based on this classification, the article illustrates the connection of zoonymous phraseology with the culture and mentality of speakers of Ukrainian, Bulgarian and Polish languages.

In the article, the authors revealed common zoonyms to designate human characteristics in Bulgarian, Ukrainian, and Polish phraseology. At the same time, to indicate certain characteristics and qualities of a person to Ukrainian phraseologisms with a certain zoonym component, you can choose Bulgarian or Polish correspondents with a completely different animal name, the meaning of which will be identical to Ukrainian. It is investigated that in Ukrainian phraseology there are phraseologisms with a component-zoonym, which are not fixed in the considered phraseologisms of two other languages.

It is interesting to observe the distribution of examples to each item of the proposed classification. It is these features that clearly illustrate the identity of the ethnic group (customs, traditions, beliefs, moral and ethical assessments, social relations, the mental and physical state of a person) – everything that took part in the formation of cultural codes that determines the mentality of the people.

Key words: *idiom, zoonym, Slavic languages, mentality, moral and ethical assessments.*

Дроздовський Д. І.

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України

КАТАСТРОФІЗМ ЯК КОМПОНЕНТ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СВІДОМОСТІ Й ЧИННИК ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В РОМАНІ «УРОКИ» ІЕНА МАК'ЮЕНА

Роман «Уроки» («Lessons», 2022) Іена Мак'юена експлікує систему екологічних пересторог і планетарних небезпек, пов'язаних із воєнними протистояннями, що можуть призвести до знищення цивілізації. Письменник залучає до оповіді фрагменти публіцистичного характеру, у яких описано небезпеку ядерної зброї. Окреме місце посідає топіка чорнобильської катастрофи, що впливає на формування світогляду протагоніста роману Роланда Бейнса. Акцентуючи на формах протистояння колоніального центру (Росії) й України в часи СРСР, письменник наголошує на давній імперській сутності російської ідеології, яка використовує мілітаристський підхід і політику терору для здобуття перемоги. У такий спосіб у романі простежується імпліцитний зв'язок минулих воєнних конфліктів із подіями 2022 року, зокрема нападом Росії на Україну. З огляду на це, висловлено припущення, що британський письменник прагне інкорпорувати до парадигми британського й загалом європейського світосприйняття топос України як важливий чинник геополітичної історії ХХ ст., що має планетарне значення. Роман «Уроки» І. Мак'юена сприяє інтеграції України, як геополітичного суб'єкта, до англomовного літературного й загалом соціокультурного дискурсу. Роману властива контемплативність щодо репрезентації подій, ретардації та занурення оповідача в дискурс минулого, інтенсифікованого за допомогою вживання значної кількості дієслів у минулому часі.

З'ясовано, що в романі оповідач акцентує на темах нестабільності на планеті. Особлива геополітична ситуація позначається й на свідомості протагоніста, який унаслідок загрозливих повідомлень у медіа усвідомлює власну конечність, відкриває для себе спектр питань екзистенційного характеру. Досліджено особливості формування світогляду протагоніста, виявлено специфіку іронії та скептицизму в романі. Окреслено зв'язки між подіями зовнішнього сюжетного рівня та їх впливом на формування світоглядної платформи персонажа. Визначено, що в романі «Уроки» значно експліковано екологічні проблеми, а роман містить елементи жанрової форми роману-перестороги, який має соціальний вплив на читацьку аудиторію. Досліджено, що твір пропонує загострене бачення екологічної політики, зокрема в аспекті поводження з ядерною зброєю.

Ключові слова: «Уроки», Іен Мак'юен, катастрофа, війна, екологія, смерть, ядерний вибух, геополітика.

Постановка проблеми. Дослідження європейського літературного ландшафту є одним із чинників євроінтеграційної стратегії в науці, що уможливує наукове осмислення проблемно-тематичних комплексів і топіки іноземних літератур. Завдяки цьому проблеми європейського культурного регіону стають частиною української соціокультурної дійсності, яка в результаті євроінтеграційних процесів перебуває в трансформаційній динаміці. Аналіз європейського літературного матеріалу сприяє інтенсифікації такої динаміки, залучаючи її ключові процеси і явища до українського інформаційного та соціокультурного поля.

Вивчення проблем, експлікованих у лоні сучасної британської романістики, визначає євроінтеграційний вектор у дискурсі літературознав-

ства, оскільки залучає до кола ключових проблем української науки топіку європейського літературного простору, до якого, безперечно, належить британська література. Соціокультурні проблеми, репрезентовані в сучасних британських романах, потребують інтеграції до культурної свідомості української гуманітаристики, а вивчення британського роману постпостмодерного періоду сприяє формуванню критичної рефлексії щодо нинішньої європейської політики в царині екології, безпеки, соціальних змін, розбудови громадянського суспільства тощо.

Роман «Уроки» («Lessons», 2022) Іена Мак'юена (Ian McEwan) – автор статті висловлює вдячність британському письменникові, його агентові (Christian Lewis) й видавництву

(зокрема й «ANA Baltic Ltd» і Kristine Shatrovska) за можливість працювати з рукописом роману, який цитовано у статті за електронною версією видання – опубліковано в рік повномасштабного воєнного нападу РФ на Україну. Зазначена подія набула статусу ключової в медіадискурсі 2022 р., а отже, ситуації, пов'язані в романі з агресією проти України, імпліцитно змушують англomовних читачів проводити паралелі з реальністю сьогодення, коли війна стала чинником дійсності. Роману «Уроки» властиві форми художнього осмислення та ревізювання катастроф, що мали місце у ХХ ст. й позначилися на формуванні світогляду громадян Великої Британії (на прикладі протагоніста твору).

Топіка війни в романі І. Мак'юена на перший погляд не належить до центральних; водночас фрагменти твору, де згадано дискурс війни, мають вагомe значення для розуміння загального історико-філософського ландшафту роману. Війна в ньому постає чинником формування свідомості протагоніста: британський письменник зображує не стільки СРСР винуватцем гоніння озброєнь (що теоретично може перетворити людство на об'єкт небезпечних ядерних змагань, здатних призвести до загального «випаровування» цивілізації), скільки проводить демаркаційну лінію між безпекою імперського центру – Москви, яка в різний спосіб чинила політику терору стосовно України. З огляду на такі інтенції, роман експлікує вловлюваний зв'язок із подіями 2022 року, коли Росія здійснила жорстоку агресію в Україні подібно до агресії, яку вчиняла раніше (політика голоду й терору, про що зазначено в романі).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжному науковому й літературно-критичному дискурсі творчість І. Мак'юена аналізували David Punter, Zoe Heller, Carole Jones, Arthur Bradley, Andrew Tate та ін. Роман «Уроки» І. Мак'юена не був об'єктом літературознавчого аналізу в Україні. David Punter, аналізуючи зближення й розходження І. Мак'юена з постмодернізмом, зауважував: «In McEwan's recent novels, then, there is a constantly recurring tension between writing as authoritative and writing as the mercy of wider flows of lies, deceptions, rewritings of history. Unlike many postmodernists, however, there is little relativism here: it is not at all that one account of the past is as good – or bad – as any other. It is true that McEwan shares with the postmodernists a sense that in the end writing is intricately bound up with power; but nonetheless there may be a truth to be found» [3, с. 25]. Із цього випливає увага письменника

до «ills of social condition» [3, с. 25]. Міркування, які висловлює David Punter стосовно інших романів, правомірні й щодо «Уроків», де І. Мак'юен показує *вади влади*, розкриваючи імпліцитні механізми формування світогляду персонажа під впливом зовнішніх факторів. Зрештою, у романі, попри можливість множинності поглядів на певну подію, наявне властиве вже постпостмодернізму прагнення утвердити правду про ті зовнішні чинники, чий вплив на життєдіяльність людини доволі однозначний (наслідки радіації, глобальне потепління через викиди CO тощо).

З огляду на те, що офіційний вихід роману відбувся 13 вересня 2022 р., представлена розвідка є однією з перших у європейському літературознавстві, що окреслює мотивно-тематичні комплекси твору, зокрема в аспекті виявів катастрофізму як чинника художнього світу.

Завдання статті – визначити форми ревізювання катастрофічних подій у художньому світі роману «Уроки» І. Мак'юена; схарактеризувати катастрофізм як чинник художнього світу в аналізованому творі.

Виклад основного матеріалу. Іен Мак'юен у романі «Уроки» послуговується принципом ретардації, що загалом сповільнює оповідь і сприяє візуалізації художньої дійсності: «He closed his eyes. Across the north and western reaches of the country, where soft limestone landscapes yielded to granite, on the uplands and the meadows, on all the blades of grass, within the plant cells, far down at the level of the quantum, the particles of poisonous isotopes were settled in their orbits» [2, с. 111; тут і далі підкреслення наше]. Роман передбачає численні відсилання до історичних періодів ХХ ст., своєрідні екскурси в минуле, які допомагають зрозуміти етапи формування протагоніста – Роланда Бейнса (Roland Baines).

У мовленні оповідача наявні синестезійні метафори, у синтаксичних конструкціях трапляється нагромадження образів, які водночас відсилають до різних модальностей відчуттів. Письменник вдається до деталізації емоційно-чуттєвих переживань, причому увага оповідача загострена не на описі внутрішнього стану, а на зображенні зовнішніх виявів персонажа.

В «Уроках» згадано образ України: країну імпліцитно вписано в західний англomовний дискурс, який формується, зокрема, й за допомогою художньої літератури. Британський письменник розкриває англomовному читачеві події минулого, які мали планетарне значення і які в різний спосіб стосувалися України як «епіцентру» катастроф.

Чорнобильська проблема набуває в романі важливого екологічного звучання і, на думку протагоніста, має повністю змінити підхід до використання ядерної зброї: «Roland elaborated his theory that the Chernobyl disaster would mark the beginning of the end for nuclear weapons. Suppose NATO had launched a tactical device at Ukraine to halt a Russian tank advance – see how we all suffered, poisoned from Dublin to the Urals, from Finland to Lombardy. Blowback. A nuclear arsenal was militarily useless. Roland had raised his voice, another sign that he was not himself. Peter Mount, who then worked for the national electricity grid and knew about power distribution, thought for a moment and said that uselessness had never got in the way of war» [2, с. 73].

Лексема «Ukraine» (без артикля «the») трапляється в романі шість разів, і переважно в контексті мотиву планетарної загрози через ядерний вибух на чорнобильському реакторі або в контексті ідеології утисків і терору голодом, до яких удавалася Росія: «It was of the deadpan science-fiction kind, bland and apocalyptic. Of course. The cloud always knew where it was heading. To get here from Soviet Ukraine it would have crossed other countries that mattered less. This was a local affair. It appalled him, how much of the story he already knew» [2, с. 35].

Маємо також інші приклади, коли в романі згадано «Україну» як чинник геополітичної дійсності або локус на світовій геополітичній мапі: «He closed his eyes. Across the north and western reaches of the country, where soft limestone landscapes yielded to granite, on the uplands and the meadows, on all the blades of grass, within the plant cells, far down at the level of the quantum, the particles of poisonous isotopes were settled in their orbits. Strange unnatural matter. He conjured across Ukraine farm animals and pet dogs rotting by the thousands in bulldozed pits or tossed onto giant pyres, and contaminated milk flowing down gutters into rivers. The talk now was of the unborn children who could die of their deformities, of the fearless Ukrainians and Russians who suffered horrible deaths fighting a newfangled fire, of the Soviet machine's instinctive lies» [2, с. 111]; «Friends who belonged to no party were also unsympathetic. But how did the atrocities of Vietnam make Soviet Communism more loveable? he kept asking. The answer was clear. In the bipolar Cold War, communism was the lesser of two evils. To attack it was to sustain the grisly project of capitalism and US imperialism. To 'bang on' about abuses in Budapest and Warsaw, to remember the Moscow show trials or the imposed Ukrainian famine was to

'align' himself with political undesirables, with the CIA and, ultimately, with fascism» [2, с. 176].

Загалом, війну в романі репрезентовано не лише навколо дихотомії «СРСР – США», а й стосовно інших локусів, зокрема на Африканському континенті: «The plan was to be ready for the day when the Egyptians, backed by the Russians, attacked Libya from the east. The Centurion tanks that the Captain's workshop serviced, needed to practise their defensive moves. Roland, who knew something of these warlike preparations, got into his mother's bed at night not only to receive comfort but to give it, just by being there» [2, с. 51].

В аналізованому романі І. Мак'юена інкорпоровано публіцистичні за стилем фрагменти, які засвідчують мотив деградації екологічного середовища, що є частиною можливої екологічної катастрофи, котра потребує втручання фахівців і зміни світової політики: «Carbon dioxide in the atmosphere was up to 415 parts per million, the highest level in 2 million years. The forecasts of seven years before had proved too conservative. They thought that some processes were irreversible. To hold warming to 1.5 degrees was now impossible. They had recently gone with a team and overflowed, with Russian permission, vast areas of Siberian forests in flames. Local scientists had shown them shocking data on methane release from antiquated oil wells and had said that passing the news upwards through the bureaucracy could threaten their science funding. The ice-melt data from Greenland, the Arctic and Antarctic were depressing. Governments and industry, for all their rhetoric, were still in denial» [2, с. 451]. Як зауважує Sam Solnick, «the need for environmentally aware fiction to imagine the future effects of the present and past is one of the reasons why, by some distance, science fiction is still the most common genre which deals directly with climate change <...>» [4, с. 227]. І. Мак'юен в «Уроках» акцентує на екологічних проблемах, зокрема й кліматичних змінах, залучаючи до свого твору мотивно-проблемні комплекси, властиві згаданій у розвідці С. Солніка науковій фантастиці.

У романі репрезентовано й інші форми російської агресії в минулому, зокрема в дискусії Роланда з Флоріаном: «Roland started to disagree. Surely, Florian did not need to be reminded. The old Warsaw Pact countries had suffered years of Russian occupation, violently enforced» [2, с. 402].

Окремим важливим мотивом у творі І. Мак'юена є мотив страху, зумовлений як зовнішніми факторами (політичні події, повідомлення в медіа), так і зовнішніми чинниками,

які виникають у моменти близькості між персонажами тощо. Роману властива стратегія *транспарентності чуттєвої царини*, коли персонаж не соромиться власних страхів, не прагне видаватися тим, ким він не є. Іронія в романі поєднана з намаганням з'ясувати власне «Я», визначити, що формує основу ідентичності. В інтернаті хлопці, жартуючи про смерть (після повідомлень про можливу ядерну небезпеку), водночас прагнуть пізнати, яким є місце смерті в їх світогляді, яке місце взагалі посідає в житті смерть, як вони ставляться до усвідомлення власної кінечності: «He had never contemplated his own death. He was certain that the usual associations – dark, cold, silent, decay – were irrelevant. These could all be felt and understood. Death lay on the far side of darkness, beyond even nothing. Like all his friends, he was dismissive of the afterlife» [2, с. 127]. Осмислення смерті як неодмінної частини життя визначає топіку роману, є важливим компонентом світоглядної парадигми протагоніста: «The combined mega-deaths of Europe, Russia and China would cause him to buckle and weep.

Enough! Those angry or disappointed gods in modern form, Hitler, Nasser, Khrushchev, Kennedy and Gorbachev may have shaped his life, but that gave Roland no insight into international affairs. Who cared what an obscure Mr Baines of Lloyd Square thought about the future of the open society or the planet's fate? He was powerless» [2, с. 477]; «That morning in July 2005, intrusive thoughts had crossed and converged where Roland stood in the gardens with several hundred others. During the silence, he tried to keep his thoughts on the dead and the unknowable minds of their 'clean-skin' murderers, but his mother's illness kept breaking in. Illness and death was much on his mind. Jane had died the month before the attacks» [2, с. 376].

Водночас особливістю світосприйняття Роланда є поміркованість: він сприймає цивілізаційні виклики й складні моменти на власному життєвому шляху або зі скепсисом, або з певним стоїцизмом, підкріпленим іронією.

«Уроки» – роман, який експлікує «шлях героя» (відповідно до теорії Дж. Кемпбелла), модель становлення персонажа через труднощі, а отже, по суті, маємо репрезентацію міфологічного субстрату, який реактуалізовано в сучасному британському романному наративі. Обов'язковим на цьому шляху є мотив ініціації, причому доцільно характеризувати в романі ініціацію двох планів: зовнішню та внутрішню. Зовнішня ініціація передбачає адаптацію персонажа до соціальних

норм, правил, конвенцій, прийнятих у (чоловічому) суспільстві. Деякі з моделей викликають неприйняття в персонажа. Щодо внутрішньої ініціації, то маємо на увазі насамперед форми «дорослішання», випрацювання досвіду, який і реалізує скептично-стоїчний погляд на світ. Внутрішня ініціація передбачає пізнання власного тіла тощо.

І. Мак'юен в «Уроках» залишається вірним своєму стилю: письменник уміло нагромаджує факти, пов'язані з можливою катастрофою та її репрезентацією в медіа, із часом прагнучи втекти від їх інтенсивного впливу: «He hadn't seen a newspaper in four days. The kitchen radio, which was on low all day, sometimes used a quiet voice of virile urgency to woo him back. He tried to ignore it as he walked by with his bucket and mop. *This is for you*, it murmured. *Riots in seventeen prisons. When you were about in the world you used to care for precisely this kind of thing ... An explosion ... developments came to light when Swedish authorities reported radioactive ...* He hurried past. Keep moving, don't nod off, don't close your eyes» [2, с. 31–32]. Такий прийом ми помічаємо в «Амстердамі». В «Уроках» Мак'юен будує наратив навколо катастрофічного відчуття, яке переживає людство й протагоніст як його виразний представник – від повідомлень про радіаційне забруднення, яке хмара приносить з України. Головний герой роману стає «жертвою історії», він прагне бути таким, як усі, хоча письменник наділяє Роланда й деякими надзвичайними рисами: протагоніста, як не без іронії зауважує оповідач, ніколи не полишає пам'ять: «The memory would never leave him. The bed was a double by the standards of the time, under five feet across» [2, с. 137]. Роланд пригадує все, що відбувалося з ним на етапах дорослішання, до того моменту, як він починає входити в нову фазу життя. І цей момент у персонажа є своєрідною зупинкою, щоб переосмислити пройдених шлях.

Оповідач удається до численних екскурсів у минуле, і, як уже було зазначено, у романі «Уроки» переважно маємо описи з дієсловами в минулому часі. Роланд захоплюється бунтівним духом студентів, які повстали проти гітлерівської політики і свідомо обрали страту. Оповідач яскраво зображує психологічно напружений момент зустрічі брата й сестри з батьками, після чого студентів стратили. Політика Гітлера в Німеччині постає предметом розмислів оповідача, як і комуністична політика й ідеологія в Радянському Союзі. Оповідач розмірковує над тим, чому люди свідомо роблять вибір на користь

такої ідеології, критикує американський імперіалізм, який також, на його думку, є небезпечним явищем. Водночас у романі показана вразливість людини перед системою: і в гітлерівській Німеччині, і в СРСР та дружніх сателітах Радянського Союзу (як Чехословаччина чи НДР). Роланд не боїться писати листи в міжнародні правозахисні організації, щоб урятувати своїх товаришів Рут і Флоріана в Німеччині: «He wrote letters about the family to Amnesty International, to the Foreign Secretary, the British Ambassador in Berlin, the International Red Cross. He even wrote a personal letter to Mielke, pleading clemency for the family. Lyingly, he evoked Florian and Ruth's frequently declared love of their country and the party. He described the Heises' plight in an article he submitted to the *New Statesman*» [2, с. 179]. Він є тим, хто перемагає труднощі, хто долає перешкоди, причому абсолютно не сприймаючи таких учинків як вияву героїства. Яскравим прикладом є ще шкільний есей, коли Роланду потрібно було написати твору роботу за романом «Володар мух» В. Голдинга. Спершу есей було оцінено на С з двома мінусами, але за два тижні Роланд переписав його і здобув одну з найвищих оцінок: «And yet. And yet that week he rewrote his *Lord of the Flies* essay and within two days it came back from Neil Clayton. A+. Roland's best grade yet» [2, с. 152].

Наскрізним у романі є мотив *віктимності*: ідеться про зображення людини на спіралі часу, показ взаємовідносин маленької людини й «великого» часу планетарних політичних потрясінь (гонитва озброєнь, ядерна безпека). Персонажу властивий скептицизм і подеколи цинічність у сприйнятті подій: «Below the newspaper, Roland had a partial view of Lawrence's fuzzy, almost bald head swivelling as he tracked each passer-by. The headline was not as alarming as the line above it in smaller print. 'Health officials insist there is no risk to public'. Exactly. The dam will hold. The disease will not spread. The president is not seriously ill. From democracies to dictatorships, calm above all.

His cynicism was good protection» [2, с. 36]. І. Мак'юен створив тип контемпліційного героя, який у тридцять років відчуває, що в житті щось змінюється, потрібно знайти «якір», який би надав життю цілепокладальності. Натомість із роками Роланд доходить висновку, що життя проходить ніби повз нього, а сам він емоційно нічого не відчуває: «There was nothing in any account that could ever satisfy him. It was not a matter of accuracy. It pained him that what had been a lived experience was now an idea, a hazy notion in the minds of strangers.

Nothing could conform to his memories. Even if his wife's journals could have brought everything to life, they would have threatened him by displacing him in the story – this was Alissa's view and Roland thought she was right» [2, с. 85]. В одному епізоді Роланд згадує, як почув фразу доньки товариша: «Я нещаслива» [2, с. 121]. У юнацькі чи дорослі періоди свого життя Роланд ніколи б не зміг так сказати, але тепер він відчуває екзистенційну втому, усередині панує невизначеність: «Many years later, Roland heard the four-year-old daughter of a friend declare to her father, 'I'm unhappy.' Simple, honest, obvious and necessary. No such sentence was ever spoken by Roland as a child. Nor did he frame the thought for himself until his adolescence. In adult life he sometimes told friends that when he arrived at boarding school, he sank into a mild depression that lasted until he was sixteen, that homesickness did not make him cry at night. It made him silent. But was it true? He could equally claim that he had never been so free or so content» [2, с. 121].

Зникнення дружини Аліси поглиблює потребу з'ясувати власне «Я», що й відбувається в романі. Історія її загадкового зникнення постає в романі приводом, щоб зануритися в минуле: історії знайомства з Алісою на курсах у Гете-Інституті й пізніша зустріч, знайомство з іншими друзями в романі розгортаються на історико-політичному тлі, яке у творі має вагоме значення. Саме це суспільно-політичне тло визначає світогляд протагоніста, формує його своєрідну невразливість, яка зміцнюється з роками. На своєму шляху під час навчання в хлопчачій школі-інтернаті й до чорнобильської катастрофи 1986 року Роланд був свідком планетарних катастроф, здатних забрати життя мільйонів на планеті. Герой розуміє, що, по суті, людина не має реальних важелів впливу на глобальні макрополітичні процеси, тож людина кінця ХХ – початку ХХІ ст. – спостерігач за великими системами й наслідками тих процесів, які вони спричиняють.

Висновки і пропозиції. Катастрофізм, експлікований у романі «Уроки» І. Мак'юена, визначає світоглядні параметри протагоніста та посідає важливе місце в оповіді загалом. Письменник, часом удаючись до нагнітання медіаповідомлень, що загалом притаманне художній манері письменника, показує, як у різні періоди життя Роланда можливість світових катастроф формувала ставлення персонажа до життя та смерті, у якій спосіб можливість ядерного вибуху визначала ціннісні орієнтири протагоніста. Роланд сприймає зовнішні політичні процеси з певною долею іронії

та скепсису, водночас він не заперечує, наскільки життя є крихким явищем і як один ядерний вибух може призвести до цивілізаційної катастрофи.

Роман привертає увагу до України як топосу й локусу геополітичної мапи, що відігравав у минулому (Чорнобиль) і відіграє нині (протистояння з Росією) важливу роль. Скептичне ставлення до зовнішніх подій є наслідком потреби захистити себе, сформувати психологічну оболонку до тих факторів, які індивід не може змінити. Запропоновані форми порятунку, про які йдеться в газетах чи інших медіа, видаються малоефективними; протагоніст та оповідач іронізують із них, проте й не відкидають повністю, оскільки ніколи не знаєш, який учинок чи рух може зберегти життя (собі або іншому). «Урокам» І. Мак'юена властиві елементи жанрової форми роману-перестороги (роману-попередження), у якому увиразнено екологічні мотиви й катастрофізм як чинник життєвіту персонажа кін. ХХ – поч. ХХІ ст.

Вивчення проблемно-тематичних і змістово-мотивних комплексів, репрезентованих у романі «Уроки», сприяє реалізації євроінтеграційних процесів, наближаючи сучасну українську культурну свідомість до соціокультурного й літературного ландшафту європейських країн, зокрема Великої Британії. Корпус актуальних для ХХІ ст. проблем, що стосуються ядерної безпеки й безпеки людини загалом на планеті, екологічної політики тощо, визначає один із ключових векторів євроінтеграційної політики, що потребує критичного осмислення та опанування, зокрема, й за допомогою літературної репрезентації. Вивчення змістових полів і семіотики роману «Уроки» І. Мак'юена наближає українську гуманітарну думку і, насамперед, філологію до європейського (британського) літературного дискурсу, який є чутливим до сучасних процесів, пов'язаних із соціальними політиками й безпекою людини.

Список літератури:

1. Кемпбелл Дж. Герой із тисячею облич. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 392 с.
2. McEwan I. Lessons: a novel. London : Knopf, 2022. 448 p.
3. The contemporary British novel since 2000; edited by James Acheson. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017. 214 p.
4. The Routledge companion to twenty-first century literary fiction; edited by D. O'Gorman and R. Eaglestone. London-New-York: Routledge, 2018. 474 p.

Drozdovskyi D. I. Catastrophism as a factor of the contemporary cultural psychology and European integration policy in Ian McEwan's "Lessons"

In the novel "Lessons" (2022), Ian McEwan's narrator outlines a system of environmental warnings and planetary dangers associated with military confrontations that can lead to the destruction ("evaporation" as it is said in the novel) of the entire civilization. The writer includes journalistic fragments into his text. Besides, at attention is drawn to the Chornobyl disaster, which affects the formation of the worldview of the protagonist, Roland Baines. Emphasizing the forms of confrontation between the colonial center (Russia) and Ukraine during the times of the USSR, the writer stresses the imperial essence of Russian ideology, which for many times used a militaristic approach and a policy of terror to win. In this way, the novel traces an implicit connection with the events of 2022, in particular, Russia's attack on Ukraine. In view of this, it is suggested that the British writer seeks to incorporate the image Ukraine into the paradigm of the British and generally European worldview as an important factor in the geopolitical history of the 20th century, which has had a planetary significance. Moreover, McEwan's "Lessons" contributes to the integration of Ukraine as a geopolitical subject into the English-language literary and socio-cultural discourse in general. It has been investigated that the novel is characterized by contemplativeness in terms of representation of the events, retardation and immersion of the narrator in the discourse of the past, intensified by the use of a significant number of verbs in the past tense.

Furthermore, it has been spotlighted that the narrator emphasizes the themes of instability on the planet. The special geopolitical situation also affects the consciousness of the protagonist, who, because of threatening messages in the media, accepts his own life finitude and thinks about a range of existential questions. The features of the formation of the worldview of the protagonist have been studied, the specifics of irony and skepticism in the novel have been discussed. The connections between the events of the external plot level and their influence on the formation of the worldview of the character are outlined. It has been pointed out that the novel "Lessons" largely explicates environmental problems and contains elements of the cautionary novel genre, which has a social impact on its readers. It has been studied that the novel exploits a threatening vision of environmental policy, in particular in the aspect of nuclear weapons.

Key words: "Lessons", Ian McEwan, catastrophe, war, ecology, death, nuclear explosion, geopolitics.

Іванова І. В.

Черкаський державний бізнес-коледж

Потапенко Л. В.

Черкаський державний бізнес-коледж

ТЕНДЕНЦІЇ В СУЧАСНОМУ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ НАУКОВО-АКАДЕМІЧНОМУ ДИСКУРСІ НА ПРИКЛАДІ АНОТАЦІЙ

Дослідження присвячено вивченню особливостей укладання анотацій для закордонних журналів з урахуванням швидких мовномодифікаційних процесів. Мета дослідження – визначити основні тенденції сучасного європейського науково-академічного дискурсу та охарактеризувати його формально-змістові риси на прикладі анотацій. У процесі дослідження використано метод контент-аналізу та компаративного аналізу, а також типологічний із метою виокремлення сутнісних ознак досліджуваного явища. Розкрито сутність і розмежовано поняття abstract і summary. Виокремлено функції анотації до наукової статті як формату вторинної комунікації. Проаналізовано анотації до наукових статей європейських видань із орієнтацією на форму і змістове наповнення за двома критеріями: композиційно-структурним і лексико-граматичним. Матеріалом дослідження слугували анотації до статей провідних європейських журналів із рубриками різних наукових галузей, як-от Design, Computer Engineering, Economics, Accounting, Humanities, Business Administration, etc. за 2020–2022 роки (наприклад, Computer-Aided Design, Computers & Industrial Engineering, International Journal of Production Economics, International Business and Management тощо), що дало змогу зробити узагальнені висновки про сучасні європейські тенденції. Висвітлено композиційну структуру сучасної анотації до європейських публікацій. Виокремлено найчастотніші кліше для розкриття структурних елементів. Теоретично обґрунтовано та практично проілюстровано зміни в стилістичному і лексико-граматичному наповненні тексту анотації. Описано новий формат анотацій – графічний чи візуальний. Автори доходять висновку: попри тенденцію до відхилення від консервативності наукової сфери, текст академічного дискурсу має відповідати інваріативним вимогам, що висувають світові наукові співтовариства до письмової наукової комунікації. Науково-академічний дискурс не є сталим явищем, а тому потребує регулярного перегляду і дослідження.

Ключові слова: анотація, науково-академічний дискурс, наукова стаття, наукова комунікація.

Постановка проблеми. Інтеграція у європейське академічне середовище висуває певні вимоги до процесів ведення дослідницької діяльності учасниками освітнього процесу. З одного боку, навички академічного письма стають невід'ємною та важливою частиною академічної компетентності, а з іншого – їх правильне застосування може стати проблемою для багатьох дослідників, особливо в процесі оприлюднення результатів наукових досліджень у закордонних виданнях. Щоб цей процес був успішним, необхідно знати мову і розвинені навички письма, необхідно дотримуватися правил і вимог англійської наукової комунікації.

Домінантним жанром первинної англійської наукової комунікації є журнальна стаття (research

article, journal article), чому, очевидно, посприяла сукупність різних чинників, як-от невеликий текстовий обсяг, чіткий структурно-смісловий формат і мовні конвенції, що викристалізувалися в процесі еволюції жанру, а також адаптивність до різних соціотехнологічних обставин спілкування, зокрема до електронного каналу [3]. До вторинної комунікації в науково-академічному дискурсі належать цитати та алюзії. На нашу думку, анотації заслуговують на особливу увагу як формат вторинної наукової комунікації, оскільки стали невід'ємною частиною оприлюднення наукових здобутків у вітчизняній і міжнародній наукових спільнотах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні питання науково-академічного дискурсу

обговорювали та досліджували багато методистів та вчених: Т. Бабенко, М. Бройдо, М. Фогарті, С. Хорт, К. Малоун, С. Парфьонова та ін. Публікації, представлені на електронних ресурсах, звужуються до елементарних порад до анотування наукового тексту зі зразками.

Вагомий внесок у дослідження наукової писемної комунікації зробила українська науковиця Т. Яхонотова. Вона досліджує жанрові та крос-культурні характеристики англomовного наукового журналу, аналізує лінгвогенологію сучасної науки на матеріалі англomовних текстів. Л. Лисенко висвітлює особливості укладання анотацій англійською мовою до статей гуманітарного спрямування, виокремлюючи типові мовні кліше і конструкції. О. Башманівський, А. Усатий, Н. Дяченко та В. Халін аналізують особливості перекладу анотацій наукових статей за допомогою вільнопоширюваних програмних продуктів.

Більшість наявних досліджень актуальні для українських наукових журналів. Однак інтеграція у європейський науковий простір потребує розширення знань про особливості укладання анотацій для закордонних журналів з урахуванням швидких мовномодифікаційних процесів.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – визначити основні тенденції сучасного європейського науково-академічного дискурсу та охарактеризувати його формально-змістові риси на прикладі анотацій.

Виклад основного матеріалу. Стил ь науково-академічного дискурсу не має фіксованого стандарту і залежить від предмета та галузі дослідження. Проте очевидно, що він відрізняється від літературного чи публіцистичного стилю.

Для повноцінного розуміння досліджуваного явища ми дослідили і виокремили функції анотації до наукової статті як формату вторинної комунікації.

- інформативну (є короткою інформацією автора про основний зміст та результати свого дослідження);
- пошукову (скорочує та полегшує пошук потрібної наукової інформації);
- комунікативну (є одним із жанрів письмової науково-академічної комунікації);
- оцінювальну (анотація презентує наукове дослідження, є його візитівкою, надає інформацію редактору наукового видання про якість наукової статті, що подається до друку);
- селективну (інформує майбутнього читача щодо доцільності пошуку та звернення до тексту повної статті);

- довідкову (є доступним джерелом інформації при платному доступі до статей наукового журналу);

- репрезентативну (представляє наукову роботу в різних базах даних);

- релевантну (надає інформацію про актуальність наукового дослідження).

У наш час анотації широко використовують в електронних пошукових системах. Їх роль у поширенні письмових дослідницьких продуктів має тенденцію до зростання в інформаційну еру.

Провівши контент-аналіз термінів, ми вважаємо за доцільне розмежувати поняття *abstract* і *summary*, оскільки може виникнути певна плутанина у разі їх взаємозамінного використання. Ця неоднозначність простежується у визначеннях понять навіть у словниках. Кембриджський словник дає такі визначення: «*abstract* – короткий виклад основних ідей або фактів у доповіді, дискусії тощо» [6], «*summary* – коротка форма виступу, статті, книги тощо, що містить лише найважливіші факти чи ідеї» [5].

Існує думка, що «ця проблема виникає через те, що розрізняють два типи анотацій – описову та довідкову. Довідкова анотація – це *summary*. Описова анотація зазвичай складається лише з 2–3 речень, тому вона не є коротким викладом або дуже інформативною. Інформативна анотація (*summary*) – це скорочена версія найбільш суттєвих моментів книги, статті, доповіді чи наради. Зазвичай це приблизно від 5% до 15% розміру оригіналу. Вона корисна, оскільки конденсує матеріал, інформуючи читача про найважливіші моменти оригіналу» [15].

У нашому дослідженні ми послуговуємося терміном *abstract*, оскільки саме його наразі використовують у статтях європейських журналів, які висвітлюють результати наукових розвідок. Ми визначаємо *abstract* як стислий огляд наукового доробку від півсторінки до однієї сторінки (варіюється від 400 до 2000 знаків), у якому викладають основні етапи і результати досліджень. Варто зазначити, що останнім часом з'явилася окрема частина публікації, що має назву *Highlights*, розміщується перед *Abstract* і містить перелік ключових ідей у вигляді маркованого списку. Наприклад:

Highlights

- *Temporal leadership* considers the use and management of time as an explicit function of project leadership.

- The two underlying facets of temporal leadership include temporal planning and temporal reminders,

each critical at different project stages to accomplish the end of the project team task performance.

•At project initiation, leader temporal planning works through the team transition processes to accomplish team task performance.

•During project execution, leader temporal reminders facilitate team action processes [4].

Погоджуємося з думкою, яку висловлює Л. Черчата, зазначаючи, що сучасний англомовний науковий дискурс хоч і зберігає класичну структуру, проте зазнає певних змін. Зокрема, з'являються не властиві йому раніше випадки використання епітетів, метафор, персоніфікацій, уособлень, лексики, властивої для розмовного мовлення – на лексичному рівні; і риторичних запитань, повторень – на синтаксичному. Спостерігається певний відхід від тенденції безособовості в бік певної конкретизації суб'єкта; змінюється хронологія викладу анотації через дублювання структури наукового дослідження (інтегрування нетипових для анотації методів і висновків); усе більш поширеним стає вживання пасивних дієслівних конструкцій та експліцитних лексем [2].

Матеріалом нашого дослідження слугували анотації до статей провідних європейських журналів із рубриками різних наукових галузей, як-от Design, Computer Engineering, Economics, Accounting, Humanities, Business Administration, etc. за 2020–2022 роки (наприклад, Computer-Aided Design, Computers & Industrial Engineering, International Journal of Production Economics, International Business and Management тощо). Це дає змогу робити узагальнені висновки про сучасні європейські тенденції. Аналіз здійснювали за композиційно-структурним і лексико-граматичним критеріями.

Як відомо, характерними рисами коректної анотації є логічність, змістовність, лаконічність, стилістична дотриманість, об'єктивність, оригінальність. Однією з перших спроб уніфікувати вимоги до англомовної анотації була спроба Мауро Б. дос Сантос за допомогою move analysis (аналізу рухів). Згідно з автором, анотації дотримуються схеми з п'яти рухів, а саме: Move 1 спонукає читача ознайомитися з дослідженням, устанавлюючи загальну сферу або тему та вказуючи на недоліки попереднього; Move 2 представляє дослідження, розкриваючи його основні положення або мету; Move 3 описує дизайн дослідження; Move 4 зазначає основні результати; і Move 5 підкреслює важливість дослідження, роблячи висновки або надаючи рекомендації [11].

У більшості випадків українські дослідники послуговуються такою схемою. У вітчизняних наукових виданнях спостерігається чітке дотримання композиційної структури анотації, яка може варіюватися згідно з вимогами конкретного журналу. Обов'язковими елементами вважають актуальність теми, мету, методи дослідження, отримані результати, висновки і перспективи подальших розвідок. На сайтах деяких журналів можна традиційно знайти вимоги до авторів щодо структурованої анотації: яка має містити обов'язкові (Мета, Дизайн / методологія / підхід, Висновки, Оригінальність) та опційні (Дослідницька значущість, Практична значущість, Соціальна значущість) заголовки. На практиці, як засвідчив проведений нами аналіз, європейські журнали мають тенденцію використовувати довільну форму анотації без дотримання вищезазначених інформаційних елементів. Деякі з них навіть схильні до використання наративного стилю викладення інформації. Наукова спільнота поступово відходить від тенденції обмеження дослідницьких робіт викладом суто фактичного матеріалу, намагаючись збагатити його суб'єктивною оцінкою, підкріпивши джерелами й результатами оригінального дослідження завдяки різним методикам та інструментам (зокрема, із застосування інформаційно-комунікаційних технологій), викладаючи змістову частину у власному стилі [2]. Попри вищезазначене, авторам необхідно завжди ретельно перевіряти, чи відповідає анотація їх рукопису вимогам конкретного журналу та типу статті.

Слід зауважити, що окремі автори анотацій імпліцитно дотримуються традиційних композиційних елементів. У процесі дослідження ми змогли виокремити найчастотніші кліше для позначення таких структурних компонентів:

- формулювання цілей і завдань:

The aim of this paper therefore was to study

This dissertation aims to verify

The scope of this paper is purely focused on

The alternative aim of this paper is also to

The purpose of this study is

The purpose was to find out

The paper explores the following: (i)

This study focuses on

This research examined

Our main objective is to analyze

The present article concerns

The general objective of the present work is to analyze

This article examines

The purpose of this study is to identify

*The article provides a theoretical analysis of
This paper interrogates*

Ми можемо зробити висновок про те, що як використовують безпосередньо англійські синоніми слова «мета, ціль» (*purpose, aim, objective*), так і зазначають її опосередковано за допомогою дієслів *focus, concern, examine, interrogate, explore, etc.*;

- методи дослідження:

The paper has collected its data by generating and grounding in observations, developing tentative general conclusions (hypothesis) that may suggest new types of further observations. The paper also touches lightly on some qualitative and quantitative methods of synthesis and provides some background information about the knowledge of synthesis itself.

The methodology reflects a qualitative study, of an exploratory character, based in theoretical foundation

The case study approach was used

To achieve the objectives of the study, both primary, as well as secondary data, have been collected from various sources. The primary data have been collected through a self-structured questionnaire. While preparing the data efforts have been made to justify the objective of the research.

The methodology adopted in the paper is qualitative method, and content analysis was also used to explained these key variables, secondary sources was also adopted in the study [9].

The empirical analysis was conducted

Приклади підтверджують думку про те, що методологію прийнято описувати за допомогою дієслів у Past Simple;

- отримані результати:

The results show that

The results revealed that:

The findings of this research illustrate that

Moreover, the results assert that

Based on the findings of the study, we recommend as follows:

Finally, the paper suggests;

- перспективи подальших розвідок:

Hence, the paper further recommends

This study sets the stage for advancing

*It also opens a new avenue for empirical research of
We encourage further research and discussion about*

The paper therefore advocates for

We discuss several avenues for further research

This study offers theoretical and practical perspectives to support future research

These findings provide valuable reference to

*We conclude with practical implications for ...
and suggestions for future research.*

Як бачимо, виразною рисою останнього структурного розділу є елементи експресії, які більш характерні для художнього стилю, а не наукового.

Істотною відмінністю в змісті анотацій у сучасних європейських журналах можна вважати стислу історичну довідку про досліджуване явище, що подається на початку перед формулюванням мети.

A 22-year old Sudanese engineering student, Alaa Salah has become a global icon of nonviolent protest as she stood up protesting against the authoritarian rule of former president. This chapter aims to capture the sentiments and perspectives of young Sudanese women on their pivotal role as peacebuilder [9].

З метою аналізу за лексико-граматичним критерієм ми виокремили лексико-граматичні особливості, характерні для тексту наукової анотації, а саме:

- абстрактність і узагальнення (використання мовних одиниць абстрактного та узагальненого значення, абстрактної лексики, зокрема термінологічної);

- безособовість, або знеособлення (уживання пасивних, безособових та неозначено-особових конструкцій, а також складносурядних та складнопідрядних речень, у яких переважають іменники, прикметники та неособові форми дієслова);

- підкреслена логічність (використання сполучникових речень, причинно-наслідкових сполучників, вставних слів та зворотів, поділ висловлювання на логічні частини, абзаци);

- термінологічність (відбір та вживання великої кількості спеціальних термінів для позначення наукових чи технічних понять);

- точність (уживання термінів, обмеження синонімічних замінів, уживання вставних конструкцій у функції уточнення);

- відповідність стандартам та лексичним нормам (унікнення скорочень, абревіатур, жаргонізмів, іншої специфічної лексики).

Наступний етап нашого дослідження полягав у типологізації новітніх тенденцій, що мають певні розбіжності чи відхилення від стандартних правил і вимог.

З огляду на часові форми дієслова, найчастотнішим часом, який використовують у анотаціях, є теперішній, а саме Present Simple. Його використовують для констатації фактів, опису методів, узагальнення, порівняння та представлення висновків і результатів. Спостерігається тенденція до все рідшого використання Present Perfect Simple і, здебільшого в пасивному стані, наприклад: *Special attention has been given to....* Мину-

лому часу (Past Simple) віддають перевагу під час опису авторських експериментів, спостережень тощо, для підтвердження чи спростування гіпотез. Наприклад:

Data were collected from the members of 51 teams at three points during an application development project and from team leaders at the conclusion of the project. As hypothesized, team transition processes mediated the relationship between leader temporal planning at project initiation and final team task performance [4].

The experiment results revealed that the proposed method obtained similar accuracy to the finite element methods, but cost less than 62.0% of their computational time [7].

У вітчизняному науково-академічному дискурсі наголошують на часовій єдності. Аналіз англійських анотацій європейських журналів свідчить про поєднання різних часових форм у межах одного тексту.

В українськомовних анотаціях прийнято вживати пасивні конструкції для акцентуванні на змісті, а не на авторі. У сучасному англійському науково-академічному дискурсі відбувається поступова відмова від використання пасивних конструкцій і безособових речень. Натомість, називаючи дослідження *paper, study, research, technical note*, використовують активний стан дієслів: *investigate, report on, confirm, show, highlight, discuss, offer, review, contribute to* тощо.

Досить часто у сучасних англійських анотаціях трапляються речення з підметом у першій особі множини, тоді як в українськомовному науково-академічному дискурсі така форма допустима лише у відгуках і виступах, а також для вираження думки певної групи людей у сполуках *на нашу думку, на наш погляд*. Існує навіть протилежне бачення, що речення із чітко вираженим суб'єктом («*we investigated...*», «*our findings suggest.*») дещо применшують наукову значущість висновків, забарвлюють анотацію надмірним суб'єктивізмом, що недоречно в преамбулі до основного матеріалу [2].

Наприклад:

We propose a new way of designing such a cost-sharing PM program.

In the numerical study, we examine the effect of usage rate on the optimal cost-sharing ratio.

In this paper, we present a new cost-sharing preventive maintenance (PM) program for a product protected by a two-dimensional warranty [14].

Нетиповим для анотацій в українськомовних журналах є використання маркерів дискурсу. Методисти і науковці не мають одностайної думки

щодо їх застосування в академічних текстах. Аналіз анотацій засвідчив їх широке використання у європейських журналах для позначення послідовності, пояснення, підбиття підсумків, управління викладеною інформацією. Найчастішими серед маркерів дискурсу (*discourse markers, connectors, linkers*) є *however, therefore, then, whereas, thus, further, moreover, finally*.

Давно відомо, що під час написання анотацій рекомендовано уникати використання аббревіатур, крім загальноприйнятих (за потреби). Практика англійських джерел свідчить про протилежне. Наявна тенденція до широкого використання аббревіатур і акронімів, які часто повторюються по всьому тексту анотації, але за першою згадкою їх у тексті подається повна назва в дужках.

Many retailers are implementing omnichannel (OC) strategies including buy online, pick up in store (BOPS), buy online, ship from store (BOSS) and buy online, ship to store (STS). We study the impact of mixed fulfillment OC strategies (e.g., BOPS-STS, BOSS-BOPS-STS) on the retailer's store operations [10].

Therefore, in this paper, we present some outcoming of a research project called DisMoSim (Distributed Modeling and Simulation), which proposes an intuitive virtual environment for modeling and simulation that embeds a Multi User Inverse Kinematic Solver (MUKS) [8].

Загальноприйнятим правилом для англійських анотацій є уникання фразових дієслів. Однак трапляються поодинокі випадки відхилення від правила, що, на нашу думку, зважаючи на тяжіння до вільного формату, може стати тенденцією.

Following the vision of Industry 4.0, manufacturers started to break down products into subsystems, each of which is developed and supplied by different suppliers to tackle the increasing complexity of product development [8]

Вищенаведений приклад містить зразок ще одного відхилення від традиційних норм науково-академічного дискурсу – використання емоційно-забарвлених мовних одиниць. Доволі часто трапляються в анотаціях підсилювальні прикметники і прислівники, що є нетиповим для цього стилю (*unique insights, growing evidence, increasingly greater agency, competing perspectives, valuable reference, etc.*)

This paper also contains an extensive review on the Voronoi diagrams of 2D circular disks and 3D spherical balls [12].

Характерною рисою сучасних анотацій є широке використання професійної термінології,

що робить текст специфічним, вузькопрофільним і впливає на діапазон зацікавленої аудиторії. Водночас спостерігається спрощення решти слів у реченні до загальноживаної англійської. Не таким очевидним видається пошук авторами і використання ускладненої академічної лексики. До прикладів можемо зарахувати:

Ascertain = find out, discover

Enhance = improve

Alignment = regulation

Disaggregate = separate

Facets = parts, features

Mitigate = reduce

До найновітніших тенденцій вважаємо за необхідне зарахувати подання графічної або візуальної анотації, яка досить часто трапляється у вимогах європейських журналів. Вона становить стислий графічний опис основних висновків дослідження. Як правило, це має бути спеціально побудована схема, яка розкриває зміст публікації таким чином, що читач може осягнути його одним поглядом. Графічна анотація переслідує практичну мету полегшення роботи з інформацією, оскільки відображається у результатах онлайн-пошуку, статтях на ScienceDirect, але зазвичай не з'являється у PDF-файлі статті чи друкованому вигляді. Така ідея, уперше представлена у 2016 році Е. Ібрахімом, має своїх прихильників і критиків. Перші спираються на зручність і можливість швидкої обробки змісту публікації. Опоненти аргументують свою думку ризиком поверхневого сприйняття дослідження. На нашу думку, графічні анотації будуть широко використовувати в майбутньому у зв'язку із цифровізацією всіх видів життєдіяльності людини. Вони стануть основним засобом просування результатів досліджень у соціальних мережах.

Що стосується виокремлення ключових слів до анотації, можемо зазначити, що вони наявні у всіх публікаціях, допомагаючи пошуковим системам та індексаторам знаходити необхідні статті. Є певні розбіжності у правилах їх оформлення, як-от написання кожного слова чи словосполучення з великої літери через крапку або ж з малої літери без розділових знаків, залежно від вимог журналу:

Retail operations. Mixed omnichannel strategy. Channel choice. Inventory management.

change human resource development organizational change organizations

Висновки і перспективи. Отже, ми можемо зробити висновок, що ефективна іншомовна письмова комунікація в академічному середовищі передбачає вміння створювати тексти різних жанрів на основі сформованих професійних умінь писемного мовлення, критичного мислення, самостійності та (само)рефлексії. Попри тенденцію до відхилення від консервативності наукової сфери, текст академічного дискурсу має відповідати інваріативним вимогам, що висувують світові наукові співтовариства до письмової наукової комунікації. Науково-академічний дискурс не є сталим явищем, а тому потребує регулярного перегляду і дослідження. Зосередження на таких характеристиках анотацій, як розмір, словниковий запас, граматики, форматування речень і абзаців, допомагає зробити її більш ефективною. Усі вищеперераховані ознаки є ключовою функцією анотацій, а саме звернутися до читача, викликати інтерес до публікації та популяризувати результати дослідження.

Перспективним напрямом подальших розвідок вважаємо вивчення валентності дієслів у науково-академічному дискурсі.

Список літератури:

1. Федішин М. Специфіка композиційної побудови англійських анотацій у галузі гуманітарних наук. *Наук. вісн. Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Сер. «Філологічні науки» (мовознавство)* : зб. наук. пр. 2017. № 8. Том 2. С. 121–125.
2. Черчата Л. М. Лексико-граматичні особливості анотації як жанру англійського академічного дискурсу. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/75/part_3/28.pdf (дата звернення: 30.08.2022).
3. Яхонтова Т. В. Жанри первинної наукової комунікації: сучасні тенденції розвитку. URL: http://ddru-filolvisnyk.com.ua/uploads/arkhiv-nomerov/2014/NV_2014_2/26.pdf (дата звернення: 30.08.2022).
4. Ahmad N. Siddiquei, Cynthia D. Fisher, George A. Hrivnak. Temporal leadership, team processes, and project team task performance. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0263786322001028> (дата звернення: 02.09.2022).
5. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/summary> (дата звернення: 05.09.2022).
6. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/abstract> (дата звернення: 05.09.2022).

7. Guangyan Ge, Yukun Xiao, Xiaobing Feng, Zhengchun Du. An efficient prediction method for the dynamic deformation of thin-walled parts in flank milling URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0010448522001361> (дата звернення: 05.09.2022).
8. Johannes Schönböck, Wolfgang Witteveen, Paul Lonauer, Carrie Kovacs, Mirjam Augstein, Stefan Pöchacker, Stefan Oberpeilsteiner. Using an Embedded Multi User Inverse Kinematic Solver for Intuitive Modeling and Simulation. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0010448522001154> (дата звернення: 12.09.2022).
9. London Journals Press Publishing Groundbreaking Research that Matters. URL: <https://journalspress.com/journals/> (дата звернення: 12.09.2022).
10. Lu Yang, Xiangyong Li, Ning Zhong. Omnichannel retail operations with mixed fulfillment strategies. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0925527322001918>] (дата звернення: 10.09.2022).
11. Mauro Bittencourt Dos Santos. The textual organization of research paper abstracts in applied linguistics. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/text.1.1996.16.4.481/html> (дата звернення: 02.09.2022).
12. Mokwon Lee, Kokichi Sugihara, Deok-Soo Kim. Robust Construction of Voronoi Diagrams of Spherical Balls in Three-Dimensional Space. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S001044852200118X> (дата звернення: 11.09.2022).
13. Shah J. How to write abstract for a scientific journal article. Journal of Patan Academy of Health Sciences. 2017. № 4 (1). P.1–2. URL: https://www.researchgate.net/profile/Jay_N_jieyi_Shah/publication/319501358_How_to_write_abstract_for_a_scientific_journal_article (дата звернення: 04.09.2022).
14. Shizhe Peng, Wei Jiang, Lai Wei, Xiao-Lin Wang. A new cost-sharing preventive maintenance program under two-dimensional warranty. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0925527322001694> (дата звернення: 10.09.2022).
15. Summaries and Abstracts. URL: <https://www.uis.edu/ctl/wp-content/uploads/sites/76/2013/03/smreabs.pdf> (дата звернення: 30.08.2022).

Ivanova I. V., Potapenko L. V. Trends in current European scientific and academic discourse on the example of abstracts

The study touches upon the peculiarities of writing abstracts for foreign journals, taking into account rapid language modification processes. The purpose of the study is to determine the main trends of modern European scientific and academic discourse and characterize its formal and substantive features on the example of abstracts. The method of content analysis and comparative analysis was used in the research process, as well as typological approach to highlight the essential features of the phenomenon under investigation. The paper reveals the essence differentiates between the concepts of abstract and summary in English. The authors point out the functions abstracts to a scientific article perform as a kind of secondary communication. Abstracts to scientific articles of European journals are analyzed with a focus on form and content according to two criteria: compositional-structural and lexical-grammatical. Abstracts of the latest articles (2020–2022) from leading European magazines of various scientific fields, such as Design, Computer Engineering, Economics, Accounting, Humanities, Business Administration, etc., serve as research material. (for example, Computer-Aided Design, Computers & Industrial Engineering, International Journal of Production Economics, International Business and Management, etc.), which enables us to draw generalized conclusions about modern European trends. The compositional structure of the modern abstract to European publications is highlighted. The most frequent clichés to reveal structural elements are singled out. Changes in the stylistic and lexical-grammatical content of the abstract are theoretically substantiated and practically illustrated. A new format of abstracts – graphic or visual – is described. The authors conclude that despite the tendency to deviate from the conservatism of the scientific sphere, the text of the academic discourse must meet the invariant requirements that the world scientific communities put forward for written scientific communication. Scientific and academic discourse is not a constant phenomenon, and therefore needs regular review and research.

Key words: abstract, summary, scientific and academic discourse, research article, scientific communication.

Карпюк А. В.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Трофімук-Кирилова Т. М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ВАЖЛИВІ ІНСТРУМЕНТИ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У дослідженні проаналізовано роль соціальних мереж у налагодженні ділової комунікації органів місцевого самоврядування та громадян України в умовах європейської інтеграції. Показано, що в процесі реформування органів публічної влади соціальні медіа відіграють важливу роль у формуванні та реалізації інформаційної політики територіальних громад. Статистичні дані свідчать, що більшість громадян України є активними користувачами соціальних мереж і їх кількість постійно зростає. Тому природно, що комунікаційна стратегія територіальної громади має реалізовуватись із використанням цих онлайн-інструментів. Простежено, що у такий спосіб відбувається налагодження зворотного зв'язку і взаємодії між органами влади і мешканцями, а також забезпечується інформування громадян, прозорість та публічність діяльності органів місцевого самоврядування.

На прикладі окремих громад Волинської області описано специфіку комунікаційного зв'язку між учасниками публічних відносин за допомогою таких соціальних мереж, як фейсбук, інстаграм, ютюб. З'ясовано, що тематичну спрямованість цього контенту можна умовно поділити на групи: інформація про діяльність громади, перелік послуг, які доступні для місцевих жителів, культурні заходи, звернення місцевих жителів, анонси подій, рекомендації побутового характеру тощо. Така універсальність наповнення сторінок / груп / каналів у соціальних мережах дозволяє бачити реальну картину діяльності територіальної громади та є важливим чинником формування громадської думки.

Установлено, що з початком повномасштабного російського вторгнення соціальні мережі фактично стали основною комунікаційною платформою для поширення інформації про безпеку та громадський порядок, потенційні загрози, порядок надання працівниками апарату управління і фахівцями громади адміністративних, комунальних, консультативних та інших послуг, волонтерську діяльність, гуманітарні ініціативи тощо.

Ключові слова: комунікація, соціальні мережі, територіальні громади України, комунікаційна стратегія, європейська інтеграція.

Постановка проблеми. Європейська та євроатлантична інтеграція – це свідомий вибір українських громадян, який є надзвичайно важливим для розвитку нашої країни, розбудови демократичного суспільства, збереження суверенітету, територіальної цілісності й національної ідентичності України. Ці зовнішньополітичні орієнтири закріплені в Основному Законі – Конституції України, – «підключившись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [3]. Важливу роль у цьому відіграє проведення реформ, формування та розвиток національної комунікаційної політики, яка є невід'ємним складником

у функціонуванні інституцій та країн-членів Європейського Союзу.

Реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади є одним з ефективних інструментів успішної трансформації України і її членства в ЄС та НАТО. Метою децентралізації є «формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад» [4]. Таким чином, органи місцевого самовря-

дування України несуть відповідальність перед жителями громади за ефективність своєї роботи, а перед державою – за законність дій. Будучи суб'єктами публічної влади, вони повинні презентувати свою діяльність громадськості, формувати та підтримувати позитивний імідж, використовуючи різноманітні комунікаційні інструменти, зокрема такі онлайн-інструменти, як соціальні мережі. Вітчизняні органи місцевого самоврядування лише вибудовують свої комунікаційні стратегії, переймають досвід органів публічної влади країн ЄС, які вже давно користуються соціальними мережами для безпосередньої комунікації зі своїми громадянами, адже жодні ініціативи національних урядів та інституцій ЄС неможливі без конструктивного діалогу та підтримки громадян. Таким чином, аналіз досвіду використання територіальними громадами України соціальних мереж у своїй комунікаційній діяльності є актуальною проблемою, яка має практичне значення і потребує поглибленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні форми масмедійної комунікації у діяльності органів публічної влади не так давно стали предметом окремих наукових досліджень. Інформаційно-комунікативна стратегія євроінтеграції в Україні та механізми її реалізації органами державної влади проаналізовано в публікації А. Костенко [5]. Основні напрями використання соціальних мереж у роботі органів публічної влади висвітлено в статті Н. Фролової [15].

Окремі наукові розвідки присвячені аналізу соціальних мереж на прикладі окремих регіонів. Наприклад, А. Максименко, І. Куропась проаналізували сторінки сільських територіальних громад Карпатського регіону у фейсбуці як комунікаційний ресурс [7]. Визначаючи індекс інформування громадськості на прикладі Миколаївської та Івано-Франківської областей, Т. Лушагіна та С. Матвієнків розглядають офіційні сайти та сторінки територіальних громад у соціальних мережах як найефективніші канали для внутрішньої та зовнішньої комунікації громади [6].

Для покращення діяльності органів місцевого самоврядування публікують методичні рекомендації працівникам територіальних громад, у яких звертають увагу на роботу з онлайн-інструментами комунікації [1; 2; 9; 10]. У спеціалізованих виданнях фахівці з різноманітних напрямів діяльності територіальних громад надають практичні поради. Так, спеціаліст із комунікації Швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO Г. Осадча в інформа-

ційному аналітичному виданні для старост та органів місцевого самоврядування «Радник старости» пропонує відповідні рекомендації керівникам громад щодо роботи із соціальними мережами [8].

Постановка завдання. Мета роботи – проаналізувати особливості використання територіальними громадами у своїй комунікаційній діяльності соціальних мереж як важливих інструментів ділової комунікації та взаємодії місцевих жителів в умовах євроінтеграції.

Для реалізації мети поставлено такі завдання: охарактеризувати значення комунікаційної політики органів публічної влади України в умовах реформування суспільства та євроінтеграційних процесів; проаналізувати статистичні дані про присутність українського населення; дослідити соціальні мережі як основні інструменти для ефективної реалізації комунікаційної стратегії територіальної громади; з'ясувати особливості комунікаційної діяльності у соціальних мережах окремих територіальних громад Волинської області.

Виклад основного матеріалу. Євроінтеграція України вимагає наближення до стандартів Європейського Союзу, проведення реформ у політичній, інституційній, соціально-економічній та гуманітарній сферах, приведення українського законодавства у відповідність до критеріїв ЄС. У контексті реформування та трансформацій українського суспільства одним із важливих завдань є формування, вдосконалення та реалізація Стратегії комунікації. Для цього у 2017 р. було затверджено «Стратегію комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки у сфері європейської інтеграції», основною метою якої є «утвердження в українському суспільстві свідомої підтримки членства України в ЄС, інтеграції в європейський економічний, культурний та політичний простір та здійснення процесу внутрішніх реформ і перетворень у бік більш вільного, справедливого, демократичного, успішного і прозорого суспільства, що спирається на засадничі права та свободи людини, принципи гендерної рівності та недискримінації, підзвітності влади, ринкової економіки та відкритості» [13]. Щодо органів публічної влади, то в документі наголошується, що реалізація Стратегії «забезпечуватиметься спільними зусиллями та тісною співпрацею органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, бізнесу, засобів масової інформації, міжнародних організацій» [13]. Серед принципів реалізації Стратегії виокремлено взаємодію органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та основних суспільних медіаторних

інститутів – громадських організацій, експертного середовища, засобів масової інформації, працівників освітньої та наукової сфери, бібліотек, клубів, центрів, які можуть поширювати в суспільстві знання про євроінтеграцію. З-поміж заходів для ефективного втілення Стратегії виокремлено ефективну співпрацю органів влади із засобами масової інформації як загальнодержавного, так і регіонального рівня, а також створення додаткових каналів комунікації для поширення публічної інформації та інформування про євроінтеграційні процеси України [13].

Таким чином, органи місцевого самоврядування є важливими інституціями у реалізації «Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції», зокрема інформуванні громадськості й забезпеченні інформаційної відкритості публічних органів влади. Окрім того, для оприлюднення та реалізації головного стратегічного документа територіальних громад – Стратегії розвитку та для ефективної інформаційної взаємодії між жителями та органами місцевого самоврядування – ці органи публічної влади мають розробляти, продумано втілювати у життя й удосконалювати власні комунікаційні стратегії. Для цього працівники територіальних громад мають правильно обрати інструменти та канали комунікації, перед тим ґрунтовно проаналізувавши цільову аудиторію за такими критеріями, як стать, вік, освіта, соціальний статус, зайнятість, місце проживання, фінансовий та сімейний стани, а також потреби, зацікавленості, страхи, стереотипи, цінності та інші спеціалізовані дані. Під час формування портрета цільової аудиторії органи місцевого самоврядування можуть урахувувати різноманітні соціологічні дослідження. Так, певні статистичні дані про українських громадян та їх присутність у мережі Інтернет можна отримати зі звітів міжнародного агентства «We are social», що спеціалізується на дослідженнях у сфері медіа. Згідно зі звітом «Digitalin 2022» станом на січень 2022 р. загальна чисельність населення України становила 43,33 млн осіб, серед них 53,7% – це жінки, а 46,3% – чоловіки. Станом на початок 2022 р. 70,0% населення України проживало в містах, а 30,0% – у сільській місцевості. Рівень охоплення населення мережею Інтернет становив 71,8% від загальної чисельності осіб, тобто 28,2% залишалися офлайн на початку 2022 р. З 2021 р. до 2022 р. кількість користувачів інтернетом на території нашої країни зросла на 526 тис. (1,7%). Згідно з даними звіту у січні 2022 р. 64,6% від загальної кількості населення України є корис-

тувачами соціальних мереж, тобто 28 млн осіб, а з 2021 р. до 2022 р. цей показник зріс на 2,3 млн (+8,9%). Щодо присутності в мережі «Фейсбук», то дослідники наводять цифру 35,7% від загальної кількості населення, або 15,45 млн осіб, причому 60,5% аудиторії – жінки, а 39,5% – чоловіки. Проте ця соціальна мережа має вікові обмеження і, враховуючи «потенційних осіб до 13 років», ця цифра може зрости на 49,7% від цієї категорії осіб (загальна кількість дітей в Україні до 12 років становить 12,5%, або 5,4 млн). Оновлення рекламних ресурсів гугл свідчать про те, що на початку 2022 р. ютюб мав 28 млн користувачів в Україні, або 64,6% від загальної кількості населення, з них 53,2% – це жінки, а 46,8% – чоловіки. Цифри, опубліковані в рекламних інструментах Meta, свідчать про те, що на початку 2022 р. в Україні було 16,10 млн користувачів інстаграм, або 37,2% від загальної кількості населення, проте «врахувавши» користувачів до 13 років, які обмежені у використанні цієї мережі, ця цифра може зрости на показник у розмірі 43% від цієї категорії населення. 60,9% української аудиторії інстаграм складала жінки, а 39,1% – чоловіки. Цифри, опубліковані в рекламних ресурсах твітеру, свідчать, що на початку 2022 р. ця мережа в Україні мала 910,4 тис. користувачів (еквівалентно 2,1% від загальної кількості населення). Однак твітер також обмежує використання своєї платформи особами віком до 13 років, тому якщо врахувати і їх, цей показник може бути збільшений на 2,4% «цієї аудиторії» в Україні [18].

19–24 травня 2022 р. Київський міжнародний інститут соціології на замовлення Громадянської мережі ОПОРА проаналізував зміни інформаційних звичок громадян за час війни Росії проти України у 2022 р. В опитуванні взяли участь 2009 повнолітніх громадян, які на момент дослідження мешкали на території України. Результати продемонстрували, що з початку широкомасштабного вторгнення Росії на українські землі «провідним джерелом інформації для українців став месенджер «Телеграм», за ним опинився ютюб, а фейсбук змістився на третє місце з першого, яке до того він посідав стабільно декілька років поспіль» [12]. Фейсбук хоч дещо і втратив популярність серед українців, але він став найактивнішою мережею в контексті спеціальних політик у відповідь на ескалацію війни в Україні, адже компанія Meta, якій належать фейсбук, інстаграм та месенджер «Ватсап», відкрила додаткові можливості для захисту персональних даних українців. Також було посилено моніторинг контенту, збільшено

команду носіїв української та російської мов, заборонено поширення російської політичної реклами [12]. Такі заходи сприяють забезпеченню інформаційної безпеки української держави та її громадян і, безумовно, є важливими для комунікативної діяльності місцевих органів влади.

Таким чином, ми бачимо, що традиційні друковані медіа, телебачення та радіо у сучасних умовах поступово замінюються інтернет-комунікаціями. Спостерігаємо також збільшення кількості користувачів соціальних мереж, що підтверджує їх важливу роль в інформаційно-комунікаційному світі. Саме соціальні мережі стають одним з інструментів реалізації комунікаційної стратегії територіальної громади. Їх використання допомагає побудувати взаємозв'язок громади з місцевими мешканцями в режимі реального часу, презентувати свою діяльність та сформувати імідж. Широкий доступ громадян до соціальних медіа сприяє впровадженню принципів дієвого управління на місцях та підтримку ділової комунікації.

Науковці з різних позицій підходять до трактування дефініції «ділова комунікація», але більшість із них схиляється до думки, що це складний багатоплановий процес, який має на меті виробити єдину стратегію взаємодії, прийняття й розуміння іншої людини і сутністю якого є встановлення й розбудова спілкування між людьми, що зумовлено потребами спільної діяльності й обміном, інформацією, знаннями тощо [17, с. 72–73].

Соціальні мережі відіграють роль корпоративного засобу масової комунікації. Вони доступні для учасників комунікаційного процесу, є відносно простими у користуванні та безкоштовними, окрім платної реклами. Їх можна використовувати не тільки для спілкування, а й для розповсюдження фото- та відеоінформації у короткий проміжок часу для значної аудиторії. Також використання соціальних мереж дозволяє побудувати прямий онлайн-зв'язок зі своєю аудиторією.

Ураховуючи присутність значної кількості громадян у соціальних медіа, органи публічної влади активно використовують ці інструменти у своїй комунікаційній діяльності. Виокремлюють такі основні напрями застосування соціальних мереж: оперативне інформування аудиторії про поточні події в роботі інституції; поширення матеріалів про поточний стан реалізації державної політики в галузі та досягнення цього органу публічної влади; публікація інформаційних матеріалів для громадян; відображення присутності органу в онлайн-просторі; спростування фейкових матеріалів у медіа, уточнення неповної, некоректної або

викривленої інформації, що поширюється в засобах масової інформації; швидкий спосіб надання громадянам короткої відповіді щодо певних питань; формування іміджу органу публічної влади через уособлення образів керівного складу [15].

Зауважимо, що використання соціальних мереж для комунікації органів місцевого самоврядування з громадськістю набуло особливої популярності з початком поширення пандемії коронавірусу в Україні. Саме на основі цих онлайн-платформ відбувалося розширення комунікативних каналів територіальної громади із цільовою аудиторією у віддаленому режимі та їх взаємодія і співпраця після запровадження карантину.

Фейсбук дозволяє публікувати текстову інформацію, фото- й відеоматеріали, проводити онлайн-трансляції, інстаграм – створювати та обмінюватися фото- і відеоконтентом, твітер – публікувати короткі повідомлення, ютюб – завантажувати та обмінюватися відео, коментувати їх. Спілкування в онлайн-мережі має базуватись на принципах свободи, рівності та демократичності, адже користувачі самостійно обирають тематику контенту для перегляду та читання.

Перше місце серед соціальних мереж за використанням територіальними громадами у своїй комунікаційній діяльності належить фейсбуку, який дозволяє публікувати текстову інформацію, фото- й відеоматеріали, проводити онлайн-трансляції. Це одна з найпопулярніших у світі соціальних мереж, яка для багатьох є найзручнішим способом спілкування й головним джерелом інформації. Саме тому працівники апарату управління, фахівці чи ініціативні мешканці громад використовують її для створення сторінки / групи (публічної чи приватної) територіальної громади з метою онлайн-комунікації та взаємодії працівників органу місцевого самоврядування з місцевими жителями, бізнес-партнерами, інвесторами тощо; поширення інформації та новин; побудови позитивного іміджу і самопрезентації громади; залучення громадськості до процесів розробки, прийняття та реалізації рішень, наприклад, через обговорення, голосування, опитування тощо.

Аналіз контенту на сторінках / у групах окремих територіальних громад Волинської області, а саме Камінь-Каширської (<https://www.facebook.com/profile.php?id=100066393320767>), Затурцівської (<https://www.facebook.com/ZaturciOTG/>), Боратинської (<https://www.facebook.com/gromada.boratyn/>), Підгайцівської (<https://www.facebook.com/gtgprom>), Смідинської (<https://www.facebook.com/smidyln>), Луківської (<https://www.facebook.com>

com/groups/546567515703380) та ін., показав, що основним наповненням фейсбук-сторінок / груп є: інформація про громаду, її діяльність, послуги та сервіси, досягнення та успіхи, культурно-спортивні події та заходи; звернення мешканців до керівника чи працівників апарату громади; опитування та голосування жителів; різноманітні оголошення й репости; привітання тощо.

З повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 р. російської армії на територію України контент сторінок і груп територіальних громад у фейсбуку почав дещо змінюватися і доповнився відомостями про: «1) потенційні загрози, безпеку, громадський порядок, поведіння у надзвичайних ситуаціях та проведення відповідного навчання серед мешканців громади; 2) порядок надання працівниками апарату управління і фахівцями громади різноманітних послуг; 3) волонтерську діяльність та допомогу Збройним силам України і внутрішньо переміщеним особам; 4) ушанування пам'яті загиблих захисників України та всіх, хто загинув внаслідок російської збройної агресії тощо. Слід зауважити, що в інтересах національної безпеки в умовах воєнного стану органи публічної влади не мають права публікувати окрему публічну інформацію, особливо відомості військового характеру. Тому на фейсбук-сторінках і у групах територіальних громад Волинської області відомості про події на лінії фронту, фото- та відеоматеріали про місця дислокації військових, пересування техніки ЗСУ тощо майже відсутні або ж поширені з офіційних інформаційних ресурсів органів влади чи ЗСУ [14, с. 76–77].

Мережа «Інстаграм» розрахована для публікації та обговорення фотографій і є найбільш популярною серед молоді. Алгоритм публікацій будується на розміщенні якісних зображень із короткими підписами до них, на відміну від великих за розміром дописів у фейсбуці. Використовуючи інстаграм у роботі територіальних громад, фотографії передають емоції місцевих мешканців, демонструють результати реалізованих заходів чи проєктів тощо. Ведення сторінки у мережі «Інстаграм» має на меті сформувавши позитивне уявлення про роботу територіальної громади та підвищує її привабливість серед основної цільової аудиторії – молоді. Проте лише невелика кількість органів місцевого самоврядування присутня в інстаграмі. Наприклад, у Волинській області представництво в мережі має Нововолинська громада (https://www.instagram.com/novovolynsk.city/?fbclid=IwAR2o-JmPIzERe_1w15tra-S1-TwOkREV9Jf37_6UqCX-ONj5dWDLzIho7a0).

Станом на 12 вересня 2022 р. сторінка має 2 196 читачів і 1 236 дописів, які стосуються надання адміністративних послуг для мешканців, культурно-освітньої та волонтерської діяльності, підтримки Збройних Сил України, охорони здоров'я й безпеки, різноманітних заходів, успіхів і досягнень громади.

Для поширення та коментування відеоматеріалів територіальні громади можуть використовувати такий відеохостинг, як ютюб. Зважаючи на той факт, що значна частина українців є активними користувачами цього сервісу, виправданим є поступове розміщення свого контенту на ньому органами публічної влади. Наприклад, у Волинській області представництво у ютюб-каналі має Ківерцівська територіальна громада (https://www.youtube.com/channel/UC-cukHWgNRIITZr0A1_gyZg). На ньому розміщено відеозаписи засідань сесій міської ради, постійних комісій та виконкомів, звернень міського голови, новин та подій із життя громади тощо.

Якщо територіальна громада має велику кількість користувачів інтернет-спільноти, то, окрім соціальних мереж, виникає необхідність використання таких популярних в Україні месенджерів, як «Вайбер» і «Телеграм». Такі інструменти цифрової комунікації дозволяють створити спільний чат жителів громади та є альтернативою спілкування у соціальних мережах. Так, для побудови ефективної взаємодії між органами місцевого самоврядування та громадянами в Україні з травня 2021 р. функціонує чат-бот «СВОЇ» [11].

Відповідальним працівникам за ведення сторінок у соціальних мережах територіальних громад варто зважати на потенційні загрози, з якими вони можуть зіштовхнутись у роботі. Так, розповсюдження інформації у соціальних медіа може мати негативні наслідки. Користувачі можуть публікувати або переглядати фейкову інформацію, розповсюджувати політичну агітацію, писати неправдиві коментарі чи імітувати діалог тощо. Такі ситуації впливають на репутацію та імідж територіальної громади.

У цьому контексті важливою залишається медіаграмотність як споживачів інформаційної продукції, так і відповідальних осіб за ведення та обслуговування сторінок / груп / каналів / спільнот / чат-ботів. Ефективність роботи соціальних мереж зростає, якщо якісно формувати контент та планувати його публікацію. Для працівників територіальних громад проводять спеціалізовані тренінги з питань правильного наповнення та ведення соціальних медіа. Також доступні навчальні курси,

що містять рекомендації щодо організації віртуального комунікаційного простору громади, як-от «Цифрові комунікації в громаді» [16].

Територіальним громадам, як і громадянам України загалом, варто зважати на інформаційну безпеку в мережі Інтернет. Наприклад, можна встановити надійний пароль під час входу в обліковий запис, увімкнути функцію подвійної авторизації. Рекомендовано обмежити доступ до публічної інформації, не публікувати в соціальних мережах інформацію, яка може загрожувати життю чи здоров'ю будь-якого мешканця громади. З початку повномасштабного російського вторгнення заборонено використовувати російські соціальні мережі та пошукові сайти.

Висновки і пропозиції. Для забезпечення прозорості та публічності діяльності, швидкого поширення інформації й новин, ефективної взаємодії, налагодження зворотного зв'язку й формування довіри між владою і жителями громади, органи публічної влади та місцевого самоврядування використовують різноманітні комунікаційні інструменти. В умовах децентралізації та виконання євроінтеграційних зобов'язань українські органи влади все більше використовують у своїй комунікаційній діяльності соціальні мережі. Більшість жителів України є активними користувачами цих онлайн-інструментів, і їх кількість постійно зростає.

Переймаючи європейський досвід, українські територіальні громади формують власні комунікаційні стратегії та входять до медіапростору. Процеси реформування публічного управління в Україні передбачають залучення громадян до управління розвитком своїх громад. Важливим складником успішної політики європейської інтеграції українського суспільства є громадська думка. Налагодження комунікації територіальної громади з мешканцями в інтернет-просторі дозво-

ляє швидко інформувати населення про адміністративні послуги, культурні та спортивно-оздоровчі заходи, публікувати анонси подій, повідомляти про волонтерську діяльність, успіхи та досягнення громади, надавати рекомендації безпекового та побутового характеру тощо, а також об'єднувати зусилля апарату управління, фахівців та жителів об'єднаної територіальної громади навколо досягнення суспільно важливих цілей. Саме соціальні мережі відіграють роль механізму, за допомогою якого формується суспільна думка місцевих жителів. Систематичне інформування про діяльність громади позитивно впливає на її соціальний розвиток, призводить до згуртованості місцевих мешканців та ухвалення колективних рішень, допомагає мінімізувати конфліктні ситуації тощо.

Аналіз комунікаційної діяльності у соціальних мережах окремих територіальних громад Волинської області дозволяє стверджувати, що більшість із них має представництво у мережі «Фейсбук», натомість вони менше використовують у своїй роботі інстаграм та ютюб. Окремі громади мають представництво у декількох соціальних мережах та месенджерах. Наприклад, фейсбук виконує роль офіційного інструменту ділової комунікації на основі дописів із детальними описами своєї роботи, тоді як інстаграм представляє неформальну частину публічних комунікацій громади із цільовою аудиторією через фото. Це виправдана практика, проте через низку причин нині не всі органи публічної влади використовують у своїй комунікаційній діяльності всі наявні онлайн-інструменти, адже це потребує певних ресурсів, зокрема часу для постійного наповнення й оновлення контенту актуальною, важливою і водночас цікавою для аудиторії інформацією, а також кваліфікованих фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, методичних розробок та подальших наукових досліджень.

Список літератури:

1. Зубенко Т. Соціальні мережі – зручний інструмент комунікації для громад. URL: <https://auc.org.ua/sites/default/files/sotsialni-merezhi.-t.zubenko.pdf> (дата звернення: 05.09.2022).
2. Інформаційна відкритість громади: цілі, завдання, інструменти: метод. посібник. Вінниця, 2019. 38 с.
3. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 22.08.2022).
4. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-р#Text> (дата звернення: 22.08.2022).
5. Костенко А. М. Інформаційно-комунікативні стратегії євроінтеграції в Україні. *Грані: науково-теоретичний альманах*. 2018. Т. 21. № 11. С. 70–77.
6. Лушагіна Т. В., Матвієнків С. М. Індекс інформування в об'єднаних територіальних громадах на прикладі Миколаївської та Івано-Франківської областей. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Серія: Політичні науки. 2021. № 6. С. 55–63.

7. Максименко А. О., Куропась І. С. Комунікаційний ресурс об'єднаних територіальних громад (на прикладі аналізу фейсбук-сторінок сільських ОТГ Карпатського регіону). *Маркетинг і цифрові технології*. Т. 3. № 3. С. 43–55.
8. Осадча Г. Соціальні мережі – зручний інструмент комунікації для старост та громад. *Радник старости*. № 3. Вересень 2019. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/rs/2019/september/issue-3/article-70466.html> (дата звернення: 05.09.2022).
9. Практика публічних комунікацій для об'єднаних громад. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/8/PublicCommunicationsPractice_DOBRE_Final.pdf (дата звернення: 05.09.2022).
10. Практичний посібник з питань формування спроможних територіальних громад / за заг. ред.: С. М. Серьогіна. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 164 с.
11. Сайт і чат-бот для громад «СВОЇ». URL: <https://toolkit.in.ua/> (дата звернення: 12.09.2022).
12. Снопко О. Дивимось, читаємо, слухаємо: як змінилося медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/06/22/7353987/> (дата звернення: 03.09.2022).
13. Стратегія комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 779-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2017-p#n10> (дата звернення: 29.08.2022).
14. Трофімук-Кирилова Т. М. Соціальна мережа «Фейсбук» як простір для ділової комунікації в об'єднаних територіальних громад у сучасних умовах. *Світ наукових досліджень* : матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 22–23 липня 2022 р.). Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. С. 75–77.
15. Фролова Н. В. Особливості використання соціальних мереж у діяльності органів публічної влади. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2019. Вип. 1 (21). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2019_1_12 (дата звернення: 03.09.2022).
16. Цифрові комунікації в громаді: онлайн-курс. URL: <https://u-learn.org.ua/courses/digitalcommunications/lectures/12038567>. (дата звернення: 10.09.2022).
17. Шавкун І. Г. Ділова комунікація: сутність та типологізація. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 38. С. 67–74.
18. DIGITAL 2022: Ukraine. URL: https://datareportal.com/digital-in-ukraine?utm_source=DataReportal&utm_medium=Country_Article_Hyperlink&utm_campaign=Digital_2022&utm_term=Ukraine&utm_content=Country_Page_Link (дата звернення: 12.09.2022).

Karpiuk A. V., Trofimuk-Kyrylova T. M. Social networks as important tools of business communication of territorial communities of Ukraine in the conditions of European integration

The study analysed the role of social networks in establishing business communication between local self-government institutions and citizens of Ukraine in the context of European integration. It is shown that in the process of reforming public authorities, social media play an important role in the formation and implementation of the territorial communities information policy. Statistics show that the majority of Ukrainian citizens are active users of social networks, and their number is constantly growing. Certainly, the communication strategy of the territorial community should be implemented using these online tools. It has been observed that the establishment of feedback and interaction between authorities and residents is carried out in this way. In the same way, citizens are informed, transparency and publicity of the activities of local self-government institutions is ensured.

On the examples of individual communities of the Volyn region the study describes the specifics of communication between participants in public relations using such social networks as Facebook, Instagram, YouTube. The work revealed that the thematic orientation of this content can be conditionally divided into several groups: information about community activities, a list of services available to local residents, cultural events, local residents appeals, announcements of events, household recommendations etc. Such universal content of pages/groups/channel in social networks allows you to see a real picture of the activities of the territorial community and is an important factor in the formation of public opinion.

It was established that with the beginning of the full-scale Russian invasion, social networks actually became the main communication platform for spreading information about security and public order, potential threats, the procedure for providing administrative, municipal, advisory and other services by employees of the community management apparatus and specialists, volunteer activities, humanitarian initiatives etc.

Key words: communication, social networks, territorial communities of Ukraine, communication strategy, European integration.

Косович О. В.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

МОВНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВ-ЛІДЕРІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ

У статті йдеться про основні засади мовної політики країн-лідерів Європейського Союзу. Установлено, що Об'єднання Європи – це важливе політико-економічне досягнення, яке прагне об'єднати всі європейські мови, не дозволити втратити свій комунікативний престиж і свої національні позиції країн, що входять до ЄС. Регулювання зовнішньої мовної політики в Європейському Союзі пов'язане з реалізацією важливих для людини потреб – потреби у вираженні своєї національної ідентичності та потреби у взаєморозумінні. У цій статті авторка розглядає зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на формування мовної політики в рамках ЄС на сучасному етапі. Вивчивши поточну політичну ситуацію всередині та поза межами ЄС та її вплив на мовну політику, авторка увиразнює основи ефективності мовної політики ЄС на цьому етапі її реалізації, наголошуючи на розвитку європейської стратегії мультилінгвізму, яка визначає лінгвістичне та культурне розмаїття як невід'ємний сегмент ідентичності; у ЄС спостерігається тенденція на користь мультилінгвізму. Крім того, в умовах припливу мігрантів політика мультилінгвізму стала каменем спотикання для урядів країн ЄС, саме це стало однією з причин коригування французьким урядом своєї міграційної політики.

Ключові слова: мовна політика, рівноправність, мультилінгвізм, міграційні потоки, регулювання, згуртованість, міжкультурне розмаїття, національна ідентичність.

Постановка проблеми. Мовне розмаїття і рівноправне використання мов в інституціональних структурах – важливий компонент і особливість Європейського Союзу – економіко-політичного об'єднання поки що 28-ми європейських держав [15]. У Європі, особливо останніми роками, загально визнано, що дотримання принципів рівності гарантує захист прав усіх національних меншин, а мовні труднощі мають бути подолані в процесі гармонійного розвитку суспільства. Мова є невід'ємною частиною європейської ідентичності та найбезпосереднішим засобом культурного вираження і діалогу. Своєю чергою, діалог культур нерозривно пов'язаний із такими поняттями, як «багатомовність» і «мультилінгвізм».

Мультилінгвізм – це політика рівності мов у суспільстві. Не секрет, що Європа – це регіон із багатющим набором культур і мов. Зараз Європа асоціюється насамперед із Європейським Союзом (ЄС), який є найяскравішим прикладом організації, що проводить таку політику. Історія показує, що курс на мультилінгвізм був узятий Євросоюзом ще до появи цього терміна як такого, оскільки він від початку ґрунтувався на принципі культурного та мовного розмаїття. У ЄС, в основі якого лежить девіз «єдність у розмаїтті», здатність спілкуватися кількома мовами – дуже важлива навичка як для приватних осіб, так і для організацій

і компаній. Цей девіз підкреслює, що європейців об'єднує спільна робота в ім'я миру і процвітання і що таке велике розмаїття культур і мов є своєрідною рушійною силою для всієї Європи. Мови не тільки відіграють ключову роль у повсякденному житті Європейського Союзу, а й мають засадниче значення для поваги до культурного і мовного розмаїття в ЄС [4].

Актуальність дослідження полягає в тому, що зміни всередині країн-учасниць ЄС, які перебувають під тиском міграційних потоків, вплинули на проведення мовної політики, і мультилінгвальна система, що була стабільною понад 10 років, нині зазнає змін. **Об'єктом** цього дослідження є основні етапи розвитку та принципи мовної політики провідних країн Європейського Союзу та його перспективи розвитку в найближчому майбутньому, предметом дослідження є найважливіші законодавчі документи, дослідження провідних фахівців у галузі мовної політики ЄС, статті ЗМІ.

Виклад матеріалу. Оскільки мова – це насамперед структурно-системне утворення, в основі цієї роботи лежить системно-структурний підхід, що дає змогу розглянути проблему з різних точок зору та комплексно підійти до пошуку її розв'язання. Також використовувався метод історичного аналізу, завдяки якому вдається простежити розвиток мовної політики країн ЄС за весь

період існування цього союзу. Теоретичний аналіз, здійснений на підставі всієї вивченої інформації, дає змогу виокремити найхарактерніші та найвідмітніші риси мовних режимів у рамках ЄС і обрати найефективніший. Крім того, використано метод аналізу і синтезу, що дало змогу зробити теоретичне узагальнення. Серед політологічних методів під час роботи над дослідженням автори використовували методу «кейс-стадіз».

На цьому етапі, у зв'язку з процесом «глобалізації», можна спостерігати дві суперечливі тенденції навіть у рамках ЄС. З одного боку, помітне прагнення до монолінгвізму, що виражається в домінуючій ролі англійської мови в інститутах ЄС, з іншого – у зв'язку з міграційними процесами відбувається збільшення кількості мов і культур, яким необхідно існувати разом тим чи тим чином.

Мовна політика, спрямована на створення мультилінгвістичного суспільства, стає пріоритетним напрямом діяльності міжнародних організацій країн, що входять до цих організацій. Різні політичні інститути вживають заходів у соціальній, економічній і політичній сферах щодо розроблення мовної політики. Основними завданнями мовної політики на сучасному етапі стають: регулювання статусу мов, визначення інструментів і форм її реалізації на різних рівнях.

Початкові ідеї про те, що мультикультуралізм і мультилінгвізм у контексті проблеми міграції можуть слугувати виходом із неї, виявилися помилковими. На практиці провідні країни ЄС намагаються скоригувати нав'язану їм керівництвом ЄС політику і намагаються вибудувати свою мовну політику.

Мовна основа має першорядне значення в інтеграційних процесах ЄС і для забезпечення демократичного союзу. Євросоюз визнає офіційними мовами тільки офіційні мови держав-членів, які подають заявку на визнання такого статусу в рамках Європейського Союзу [2].

Першу постанову співтовариства, що визначає офіційні мови, ухвалили у 1958 р., і вона визначила голландську, французьку, німецьку та італійську як перші офіційні та робочі мови ЄС, які на той час були мовами держав-членів. Відтоді збільшилася як кількість країн-учасниць ЄС, так і кількість офіційних і робочих мов [2].

Важливість адекватної мовної політики стає очевидною при зіставленні статусу мов більшості та мов меншин. Ще на початку 2000-х рр., за оцінками Європейського бюро з мов, що використовуються рідше, понад 40 мільйонів осіб у ЄС належали до мовної меншини. Якщо в роз-

рахунок включити іммігрантські меншини, то, за оцінками, близько 50 мільйонів осіб належать до мовної меншини [4, с. 29].

У робочому документі «Мовний режим: додаткові варіанти», що був запропонований під час підготовки мовної політики Європейського Союзу до великого приєднання 2004 року, запропоновано сім різних мовних концепцій (від монолінгвізму до повного мультилінгвізму) [18]. Ці концепції пропонують можливість вибрати оптимальну та найбільш придатну для ЄС мовну політику, але такий великий вибір також спричиняє нові проблеми, а деякі концепції навіть теоретично незастосовні в рамках політики ЄС.

У 2005 р. комісією з мультилінгвізму ухвалено «Нову рамкову стратегію мультилінгвізму», що стала першим офіційним документом, ухваленим цією комісією [6].

Як наслідок, у липні 2005 р. Рада ЄС створила нову категорію мов поруч з уже наявною категорією «офіційних мов» і назвала їх «спільні офіційні мови» («co-official languages»). Громадяни ЄС, які розмовляють «спільними офіційними мовами» (наприклад, каталонською, баскською, галісійською та іншими), мають низку можливостей, включно з усним перекладом під час офіційних засідань, перекладом остаточного законодавства цією мовою або можливістю для громадян листуватися з установами ЄС рідною мовою [6].

Таким чином, до 2005 р., у зв'язку з розширенням і підготовкою до нового розширення, необхідність проведення чіткої та збалансованої мовної політики стала відчуватися особливо гостро; на той час перед Європою було кілька альтернативних варіантів розвитку. З огляду на ухвалення стратегії мультилінгвізму у 2005 р. і створення категорії «спільних офіційних мов», було зроблено перші кроки на шляху до мультилінгвізму.

Європейська стратегія мультилінгвізму передбачає проведення такої мовної політики, яка б призвела до досягнення трьох засадничих цілей, що формулюють так: зміцнення соціальної згуртованості, міжкультурного діалогу, під цим, на наш погляд, і розуміється інтеграція мігрантів, а також зміцнення ідеї «європейської розбудови»; сприяння у русі робочої сили, у наданні можливостей працевлаштування та соціального зростання в Європі. Третя мета стосується ефективного управління мультилінгвальними комунікаціями в установах ЄС [6].

Чому саме мультилінгвізм є найкращим для ЄС? У рамках цієї статті розглянемо та проаналізуємо 3 альтернативні мовні режими.

Мовний конфлікт у рамках Європейського Союзу з питання запровадження однієї чи кількох офіційних мов був значним ще на етапі заснування Європейського Союзу. Хоча Європейський Союз мав офіційні мови всіх своїх держав-членів на момент створення, були деякі ініціативи на підтримку концепції монолінгвізму. На той час пріоритетним кандидатом була французька мова. Слід зазначити, що Франція, наприклад, робила спроби затвердити французьку мову як єдину робочу мову ЄС, але вона так і не отримала підтримки інших держав-членів Європейського Союзу.

Серед 7-ми варіантів мовної політики, запропонованих у 2005 р., можна виокремити основні мовні режими: одномовна мовна політика на базі лише англійської мови, тримовний режим, що ґрунтується на англійській, французькій і німецькій мовах, а також багатомовний режим, що ґрунтується на формальній рівності між офіційними мовами держав-членів ЄС [6, с. 31].

Для установ ЄС, що мають єдину внутрішню і робочу мову (англійську), концепція монолінгвізму була б найефективнішим рішенням. Також це було в інтересах кожної держави-члена, мову яких виключено як робочу [2, с. 68]. Крім того, на національному рівні англійська є найпоширенішою іноземною мовою в 19 із 25 держав-членів, де вона не є офіційною [12]. Однак для держав-членів із великих мовних спільнот таке рішення видавалося неприйнятним і не відповідало б офіційній мовній політиці ЄС зі збереження мовного розмаїття, що робило монолінгвальний режим невідповідним для ЄС. Проте в рамках ЄС англійська мова зберігає свій статус *лінгва-франка*.

Інша альтернативна концепція – мовний режим, заснований на обмеженій кількості офіційних мов, наприклад, на англійській, французькій та німецькій. Цей режим підтримувала Європейська комісія, але лише для певних цілей і за деяких обставин, що значно скорочувало можливість використання трілінгвізму в ЄС [6, с. 33].

Стосовно мультилінгвізму, то його позитивні сторони не обмежувалися лише соціокультурним аспектом і внеском у розмаїття культур. Тепер знання мови та міжкультурні навички є передумовами успіху на міжнародних бізнес-ринках. Саме незнання мови та культури призводить до значних втрат у міжнародних операціях європейських представників, як показали проведені дослідження. Було чітко виявлено зв'язок між знанням іноземних мов і зростанням експортних продажів, указуючи на те, що мовна стратегія є суттєвим елементом загального успіху європейського бізнесу [9].

Використовуючи дані, представлені Євростатом [3], можна дійти висновку, що скорочення кількості офіційних мов ЄС або сфер використання деяких із нинішніх офіційних мов завдасть шкоди не тільки громадянам деяких держав, а й найслабшим соціальним групам у цих країнах (людям із низьким рівнем освіти, доходів, а також літнім людям). Таким чином, саме мультилінгвізм є (і буде в доступному для огляду майбутньому) найефективнішою мовною політикою для ЄС.

Європейська стратегія мультилінгвізму (2008 р.) визначає лінгвістичне та культурне розмаїття як невід'ємний сегмент європейської ідентичності: це спільна спадщина, багатство, виклик і цінність для Європи. За стратегією мультилінгвізм є одним з основних елементів, що охоплюють соціальну, культурну, економічну і, відповідно, освітню сфери [14].

Політика ЄС у царині мультилінгвізму переслідує чотири основні цілі: заохочення вивчення мов і мовного розмаїття в суспільстві; сприяння формуванню здорової багатомовної економіки; надання громадянам доступу до законодавства, процедур та інформації ЄС їхньою рідною мовою; забезпечення свободи пересування та міграції в рамках ЄС [8].

У 2013 р. у доповіді парламенту «Мови, що перебувають під загрозою зникнення, і мовне розмаїття» було порушено тему мов, що зникають, і важливості мультилінгвізму [10].

У 2016 р. Європарламент представив дві доповіді, пов'язані з мовною політикою: у «Європейській стратегії щодо мультилінгвізму: вигоди і витрати» здійснено огляд ринкового підходу до мов за останні роки, а в доповіді «Про мови меншин і освіти» приділялася увага важливості всіх мов для соціальної інтеграції [6, с. 10].

Таким чином, не можна не зазначити, що грамотна мовна політика в такому мультикультурному об'єднанні, як Європейський Союз, значно впливає не тільки на соціокультурні процеси, а й на функціонування всього об'єднання загалом. Що ще важливіше, мультилінгвізм робить європейські інститути доступнішими і прозорішими для всіх громадян Європейського Союзу, що має першочергове значення для успіху демократичної системи ЄС.

Мовну політику Франції вважають однією з найбільш стратегічно продуманих у світі. Упродовж усієї історії уряд Франції постійно вживав заходів щодо поширення своєї мови та культури як у країні, так і за її межами. Французька мова є робочою в багатьох міжнародних організаціях, як-от

ЮНЕСКО, ООН, МОТ, а також в інститутах ЄС. Також найяскравішим прикладом ефективності політики просування французької мови за кордоном є створення в 1970 р. Франкофонії – організації співпраці франкомовних країн світу [5, с. 22].

Як уже зазначалося, «золота ера» мультилінгвізму і мультикультуралізму добігає кінця, тому можна сміливо вважати, що ЄС загалом, а особливо його провідні країни, зіштовхнулися з кризою мультикультуралізму і мультилінгвізму. Це пов'язано з міграційною ситуацією в Європі. Очевидно, що Франція – одна з розвинених країн ЄС і, як наслідок, приваблива для мігрантів. В умовах колосальних припливів мігрантів політика мультилінгвізму та мультикультуралізму є викликом для уряду Франції, оскільки, попри наявні програми допомоги мігрантам в асиміляції, вони не інтегруються в європейське суспільство, а лише пропагують свої цінності, ламаючи звичний уклад європейців. Саме це стало однією з причин коригування французьким урядом міграційної політики.

Позицію Франції із цього питання розділяє і Німеччина, де міграційне питання постає ще гостріше. Незважаючи на те, що у 2010 р. німецький канцлер заявляв про провал політики мультикультуралізму, він не перестає наголошувати на тому факті, що Німеччина відкрита для прийняття мігрантів [11].

Також необхідно зазначити, що на цьому етапі уряду Франції необхідно звернути увагу на свою мовну політику з огляду на вихід Великої Британії зі складу ЄС. Очевидно, що англійська мова – провідна мова Євросоюзу, більше половини офіційних документів пишуть англійською, а також саме її вивчає більшість громадян [16]. Саме на цій хвилі, виступаючи на святкуванні Міжнародного дня Франкофонії в березні 2018 р., президент Франції Еммануель Макрон заявив про необхідність вживання заходів для посилення французької мови у світі. «Англійську ніколи не використовували в Брюсселі такою мірою, якою нею обговорюють «Брекзйт», – заявив Еммануель Макрон. – Це домінування можна подолати, нам необхідно окреслити нові правила, вкласти кошти в деякі сфери, знову зробивши французьку мовою можливостей» [17].

Мовну політику Франції, на наш погляд, нині можна вважати однією з найефективніших у Європі. Її продуманість дає змогу зберігати й активно поширювати рідну мову. Незважаючи на європейську кризу мультилінгвізму, Франція намагається всіма силами координувати свою політику за цим напрямом. Майбутній вихід

Великої Британії зі складу ЄС дає новий стимул для Франції активізувати свою політику зі зміцнення позицій французької мови у світі.

Немає сумнівів у тому, що від початку XXI ст. країни-учасниці Європейського Союзу, згідно зі стратегіями, ухваленими в царині мовної політики, узяли курс на мультилінгвізм і культурне розмаїття. Однак уже до середини 2010-х рр. мультилінгвізм перестав бути основним пріоритетом у рамках ЄС, найімовірніше, через зовнішньополітичні виклики, кинуті з боку Близького Сходу.

Ба більше, не всі країни-учасниці ЄС повністю дотримуються положень затверджених програм, а проконтролювати їх виконання складно, адже національні законодавчі органи більшості держав мають ширшу компетенцію, ніж Європарламент.

Концепція мультилінгвізму передбачає вивчення як мінімум двох європейських мов як іноземних, але вороже ставлення до двомовності лише свідчить про те, що деякі європейські країни, як і раніше, ототожнюють національність або навіть громадянство з однорідністю.

Так, наприклад, ломбардською мовою, як і корсиканською та багатьма іншими регіональними мовами Європи, нині розмовляють винятково старші покоління, унаслідок чого діти двомовних батьків виростають як одномовні й монокультурні [2, с. 73].

Попри те, що регіональний уряд публічно оголосив корсиканську «спільною офіційною мовою» у травні 2013 року, ця декларація залишається суто символічною, оскільки французька Конституція визнає тільки французьку мову офіційною. Такі ж тенденції спостерігаються і в Італії [7].

Інший серйозний виклик, з яким Європа зіштовхується нині, – великий приплив мігрантів, і, згідно з даними Євростату, країни ЄС видали в середньому 2–2.6 млн первинних посвідок на проживання для вихідців із третіх країн останніми роками [1]. Найбільше від припливу мігрантів постраждали Франція і Німеччина – найрозвиненіші країни ЄС і, відповідно, найпривабливіші для мігрантів.

Приплив мігрантів сповільнює розвиток послідовної стратегії мультикультуралізму, адже такий великий вплив людей, які дотримуються зовсім інших цінностей і розмовляють різними мовами, неможливо одразу інтегрувати в європейське суспільство, що разом із негативною реакцією більшості європейців робить соціокультурну ситуацію в ЄС ще більш напруженою.

Наразі Європа стикається з викликами як усередині Європейського Співтовариства, так

і ззовні, що, безсумнівно, впливає на зміну внутрішньо- та зовнішньополітичних пріоритетів. На цьому етапі ідея мультикультуралізму втратила свої позиції у зв'язку із загостренням проблеми мігрантів, що змушує уряди провідних європейських держав виділяти значні ресурси на забезпечення біженців, і через зростання національної самосвідомості в низці держав.

Нині, беручи до уваги зміни, що відбуваються в ЄС, і проблеми, з якими стикаються європейські держави, перспективи розвитку мовної політики країн ЄС виглядають неясно.

Незважаючи на швидкий вихід Великої Британії з Європейського Союзу, англійська мова наразі є *лінгва-франка*, і цей факт, найімовірніше, не зміниться в найближчому майбутньому: саме цю мову вивчають як першу іноземну в більшості європейських держав, і кількість європейців, що розмовляють англійською, значно перевершує кількість тих, хто розмовляє іншими мовами. Так, за англійською йде німецька, французька та італійська як мови економічно розвинених країн.

Ще з моменту утворення Європейського Союзу представники Франції прагнули зробити свою мову найбільш затребуваною в Європі, і нині ситуація повторюється: французький президент Еммануель Макрон, що прийшов до влади у 2017 р., одним зі своїх пріоритетів вважає повернути вплив Франції на міжнародній арені [13].

Можливість перетворити французьку на світову мову, якою до 2050 р. розмовлятимуть понад 500 млн осіб по всьому світу, президент Франції вважає цілком реальною, пов'язуючи це з важливою роллю Франкофонії.

Проте в реаліях сучасної Європи перетворення французької мови на основну малоімовірно, тому що англійська вже закріпилася як *лінгва-франка* і представники різних націй на офіційних засіданнях і в повсякденному житті використовуватимуть для діалогу саме англійську.

Що стосується подальшого розвитку політики мультилінгвізму, то цей крок повністю залежить від того, як і коли вирішиться ситуація з мігрантами в Європі. Поки що абсолютно точно можна сказати одне: присутність у ЄС мільйонів мігрантів, належним чином не інтегрованих у суспільстві, – одна з причин, через які мультилінгвізм і мультикультуралізм переживають період стагнації. Тепер першочерговим завданням є не підтримання мовного та культурного розмаїття в країнах ЄС, а захист цими країнами своєї культурної спадщини та національної ідентичності.

Малоімовірно, що Європейський Союз перейде до політики монолінгвізму з усіма її недоліками, а концепція трилінгвізму, нехай і приваблива для інституційних структур, усе ще поступається мультилінгвізму. Тому з нормалізацією ситуації в Європі, нехай і в середньостроковій перспективі, найімовірніший вступ мультилінгвізму в новий виток розвитку.

Ефективне функціонування Європейського Союзу неможливе без мовного та культурного розмаїття, які впливають як на соціокультурні, так і на економічні процеси. Саме тому з початку ХХІ ст. особливу увагу почали приділяти політиці в галузі мовного розмаїття, але її втілення стало можливим не повністю.

Висновки. Поза всяким сумнівом можна стверджувати, що мовна політика ЄС нерозривно пов'язана з підтримкою культурного та мовного розмаїття та відповідає девізу ЄС «Єдність у розмаїтті», тому монолінгвізм і трилінгвізм не набули розвитку в рамках ЄС. Багатомовна мовна політика є найкращим і найбільш ефективним рішенням як для інституційних структур, так і для громадян ЄС. Інститути ЄС, як правило, підтримують цей режим, але самі не реалізують його повністю у своїй регулярній діяльності. Офіційна мовна політика ЄС спрямована на реалізацію режиму мультилінгвізму. Ба більше, мультилінгвізм безпосередньо пов'язаний з успіхами європейських компаній, орієнтованих на зовнішній ринок: знання мови бізнес-партнера позитивно впливає на ведення бізнесу. На розвиток мовної політики Європейського Союзу серйозно впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники: через міграційний потік і невідповідність між офіційною мовною політикою ЄС і політикою деяких його держав-членів мультилінгвізм нині переживає період застою. На практиці очевидно, що з урахуванням сучасної міграційної ситуації, проводячи одночасно політику мультикультуралізму і мультилінгвізму, важко зберігати культуру країни. Наразі провідні країни намагаються наче відсторонитися від політики мультикультуралізму, коригуючи і свою мовну політику. Згідно з дослідженнями та опитуваннями, проведеними серед громадян держав-членів, більшість реципієнтів вивчали як першу іноземну англійську мову і розмовляють нею вільно, що робить англійську найпоширенішою мовою в рамках ЄС. Французька мова, що посідає третє місце, прагне зміцнити свій вплив у Європі та світі загалом, але в осяжному майбутньому зміна статусу-кво є малоімовірною.

Список літератури:

1. Acquisition of citizenship statistics. 2018. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Acquisition_of_citizenship_statistics (дата звернення: 12.09.2022).
2. Bandov G. 2013. Language Policy of the European Union – Realization of the Multilingual Policy of the EU. *Medunarodne studije*. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/181705> (дата звернення: 12.09.2022).
3. Civil Society Platform on Multilingualism. 2011. Policy Recommendations for the Promotion of Multilingualism in the European Union. June 9. URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/languages/information/documents/report-civil-society_en.pdf (дата звернення: 11.09.2022).
4. Christiansen P.V. 2006. Language policy in the European Union: European/English/Elite/Equal/Esperanto Union? *Language Problems & Language Planning*. URL: <http://ns1.esperanto-jongeren.nl/pdf/EuropeanUnion.pdf> (дата звернення: 11.09.2022).
5. Christiansen P.V. 2006. Language policy in the European Union. Roskilde University Press. URL: <http://ns1.esperanto-jongeren.nl/pdf/EuropeanUnion.pdf> (дата звернення: 11.09.2022).
6. Climent-Ferrando V. 2016. Linguistic Neoliberalism in the European Union. Politics and Policies of the EU's Approach to Multilingualism. *Journal of Language and Law*. № 66. URL: <https://www.raco.cat/index.php/RLD/article/viewFile/317802/407815> (дата звернення: 11.09.2022).
7. Corsican Assembly passes co-official status for Corsican and French. 2013. *Nationalia.info*. URL: <https://www.nationalia.info/new/9861/corsican-assembly-passes-co-official-status-for-corsican-and-french> (дата звернення: 11.09.2022).
8. Council Resolution of 21 November 2008 on a European strategy for multilingualism. 2008 / the Council of the European Union. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32008G1216\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32008G1216(01)) (дата звернення: 11.09.2022).
9. ELAN: Effects on the European Economy of Shortages of Foreign Language Skills in Enterprise. 2006. CILT, the National Centre for Languages. December. URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/languages/information/documents/report-civil-society_en.pdf (дата звернення: 11.09.2022).
10. Endangered languages and linguistic diversity in the European Union. 2013. Directorate general for internal policies, culture and education. Policy department B. March. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/495851/IPOL-CULT_NT\(2013\)495851_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/495851/IPOL-CULT_NT(2013)495851_EN.pdf). (дата звернення: 11.09.2022).
11. Europe migrant crisis: Surge in numbers at EU borders. 2015. BBC News. 18 Sep. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-33972632> (дата звернення: 11.09.2022).
12. Europeans and their Languages. 2012. The European Commission, Directorate-General for Education and Culture, Directorate-General for Translation and Directorate-General for Interpretation. June. URL: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf (дата звернення: 11.09.2022).
13. French the new lingua franca of the world – vraiment? 2017. *Theguardian.com*. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/dec/02/french-language-world-lingua-franca-emmanuel-macron-optimism-grandiose> (дата звернення: 10.09.2022).
14. Kraus P.A. 2014. Addressing linguistic diversity in the European Union: strategies and dilemmas *Ethnicities*. 14: 4. URL: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/233226/Addressing_linguistic_diversity_in_the_Europea_n_Union_ca_February_26_2014_2.pdf?sequence=6 (дата звернення: 10.09.2022).
15. Official languages of the EU. 2014. Web-site of education and training of the European Commission. URL: http://ec.europa.eu/education/official-languages-eu_en (дата звернення: 11.09.2022).
16. Report of European Commission: Europeans and their languages. 2016. URL: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf (дата звернення: 11.09.2022).
17. Wilsher K. Emmanuel Macron launches global campaign to promote French speaking. 2018. *The Guardian*. 28 March. URL: <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/20/emmanuel-macron-campaign-french-speaking> (дата звернення: 12.09.2022).
18. Working document № 9 for the bureau on The language regime: additional options, Brussels. 2001. August 29. URL: <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/budg/20010912/DT9en.pdf> (дата звернення: 12.09.2022).

Kosovych O. V. Language policy of the leading states of the European Union and prospects for its development

The article deals with the basic principles of language policy of the leading countries of the European Union. It is established that the European Union is an important political and economic achievement that seeks to unite all European languages, not to allow the EU member states to lose their communicative prestige and their national positions. The regulation of external language policy in the European Union is connected with the realization of important human needs – the need to express their national identity and the need for

mutual understanding. In this article, the author examines the external and internal factors that influence the formation of language policy within the EU at the present stage. Having studied the current political situation inside and outside the EU and its impact on language policy, the author outlines the foundations of the effectiveness of the EU language policy at the current stage of its implementation, emphasizing the development of the European strategy of multilingualism, which defines linguistic and cultural diversity as an integral segment of identity, and the trend in favor of multilingualism in the EU. In addition, in the context of the influx of migrants, the policy of multilingualism has become a stumbling block for EU governments, which is one of the reasons why the French government adjusted its migration policy.

Key words: *language policy, equality, multilingualism, migration flows, regulation, cohesion, intercultural diversity, national identity.*

Криворучко В. І.

Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

«ЄВРОПЕЙСЬКА» ЛЮДИНА У ПРОЗІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ

У роботі здійснено спробу дослідити творче осмислення проблеми української нації в європейському контексті у творчості популярного українського письменника Мирослава Дочинця, чий твори перекладені на понад півдесятка світових мов. Зокрема, порушено питання взаємовпливів та взаємозбагачення культур, а також ментальної єдності українців з іншими європейськими народами на рівні фундаментальних цінностей: особистості, світу, природи, свободи, праці, добра – власне, усього того, що ніколи не втратить актуальності.

Для творчості лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка (2014), «золотого письменника» України Мирослава Дочинця звернення до євроінтеграційних мотивів є досить органічним і цілком умотивованим. Адже, як стверджує автор, українці – це «європейці давно, ще раніше, ніж Європа була створена. І чомусь весь час це обстоюємо на генетичному рівні...» [7].

У своїх численних творах та інтерв'ю Мирослав Дочинець переконливий у твердженні, що український народ – «кров'ю і духом європейці. Нам потрібно просто модернізувати свою націю, залучаючи європейські цінності і зберігаючи при цьому свої корінні чесноти, свій колорит» [5, с. 92].

На прикладі романів «Вічник. Сповідь на перевалі духу», «Мафтей. Книга, написана сухим пером», «Діти папороті», «Лис», а також збірок філософсько-психологічних зарисовок [5, с. 80] «Світильник слова. Книга життя. Життя книги», «Світло семи днів» та інших текстів Мирослава Дочинця у роботі зроблено спробу довести, що гуманістичні цінності, сповідувані автором та його протагоністами, органічно та повною мірою корелюють із системою морально-етичних, духовних, загальнокультурних принципів, які сповідують демократичні європейські держави.

Тема цивілізаційного вибору України в русі до суспільств зі справедливими правилами життя та законами пронизує творчість Дочинця, водночас автор завжди переконливо доводить, що істинні людські цінності не залежать від національної чи расової належності, бо є результатом внутрішньої роботи індивіда над подоланням власних недоліків, гартуванням свого духу.

Ключові слова: загальноєвропейські цінності, М. Дочинець, наратив, протагоніст, метафора.

Постановка проблеми. Складні обставини, в яких перебуває Україна після повномасштабного вторгнення окупаційних російських військ, показали, водночас, глобальну підтримку нашого народу з боку всього цивілізованого світу та демократичної Європи зокрема. Водночас усе більше стає зрозумілим, наскільки однаковими є традиційні цінності українців та тих європейців, які прийняли в себе багатьох знедолених, вигнаних війною наших громадян, а також які допомагають Україні протистояти збройній агресії держави-терориста. Світовій спільноті стає все більш очевидно, що принципи життя українців, які ґрунтуються на загальнолюдських засадах, аж ніяк не відрізняються від демократичних європейських, адже взаємоінтеграція культур тривала не одне століття.

У творчості Мирослава Дочинця тема загальногуманістичних основ життя українця є чи найбільш поширеною. Ставлення до себе, одне до одного, до природи, до світу загалом – ось основні тематичні осі творчості письменника. Майже в кожному зі своїх текстів він безпосередньо чи опосередковано акцентує на необхідності глибоко осмисленого розуміння життя як найвищого дару, який отримує людина. По суті, в усіх Дочинцевих творах ідеться про людину як найвищу цінність. Дослідження питання українця як людини «європейської» [5, с. 139], як називає Дочинець своїх протагоністів, видається у цьому зв'язку доволі цікавим і перспективним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню творчості лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка Мирослава

Дочинця присвячено вже немало наукових розвідок, оскільки його твори є благодатним ґрунтом для літературознавчого аналізу. М. Слабошпицький, М. Васьків, Л. Горболіс, С. Жила, О. Капленко, О. Талько, О. Іщенко у своїх роботах висвітлювали різні аспекти творчості самотнього письменника, публіциста й видавця. Водночас наукова рецепція творчості Мирослава Дочинця ще перебуває на етапі формування.

Формулювання цілей статті. Мета роботи – з'ясувати, як часто в прозі М. Дочинця вжито образ протагоніста як «європейської» людини, дослідивши контекст його ментальних, морально-етичних, естетичних, духовних цінностей.

Виклад основного матеріалу. В одному зі своїх інтерв'ю щодо роману-бестселера «Вічник. Сповідь на перевалі духу» Мирослав Дочинець зізнається, що його Андрій Ворон, як і Григорій Сковорода, «був «світовим чоловіком», але дуже європейським» [5, с. 139]. У такій аналогії свого протагоніста та мандрованого філософа автор має на увазі не стільки «відрубне життя» Вічника [1, с. 85] у Чорному лісі, а потім його перебування в багатьох місцях «страли» [1, с. 262], у країнах Східної Європи, а далі й на Криті, скільки його духовні й інтелектуальні цінності. Світогляд Ворона – це викристалізована в багатьох життєвих перипетіях система поглядів на життя: «Відчував, як твердне в мені терпіння, як вивільняються скарби затаєної нервової сили. Безмірно вищої сили...» [1, с. 87].

Цінності, які виплекав у собі Вічник, – прості й неймовірно складні водночас. Їх духовна сутність підносить Ворона над щоденною суєтою, робить його «світовим чоловіком»: «Зустрів людину – порадуй її. Бодай теплим поглядом. І сам зігрієшся. Не треба нікого судити з гори. Сам піднімайся на гору. Височини ще більше вивисують достойного і показують нікчемність нікчемного. [...] Не гріши! Не бреш! Не зраджуй! Не бійся! І не буде серце боліти» [1, с. 263–264]. У цих ніби простих і безхитрисних заповідях Вічника сконденсовано універсальні правила людського життя та співжиття, тому автор і нарікає його «європейським чоловіком». Хоч саме «любов до України» [1, с. 8] і стала першопричиною Воронових поневірянь, він зумів зберегти й примножити в собі силу духу, стійкість, терплячість, піднятися над бажанням помститися, знайти привід до умиротвореного і світлого душевного миру.

Живучи за своїми принципами, Вічник навчився відчувати радість буття в найпростіших, здавалося б, речах. Незважаючи на відсутність

того, що прийнято у світі називати свободою чи волею, він плекає їх у своєму серці як найвище благо: «Жива окрушина в лоні гір, піщинка в морській мушлі, – я викохував тут у собі перл безсмертної душі. Упосліджений світом і покинутий людьми, замкнений в кам'яній коморі Природи, знайшов я свободу волі і радість ширяння духу» [1, с. 5].

Андрій Ворон – це не плід авторської фантазії, це – реальна людина, «закарпатський Сковорода» [5, с. 60], який свого часу повідав молодому журналістові Мирославу Дочинцю свою історію та поділився власними спостереженнями за життям, людьми, природою, світом. Проживши 104 роки, був він «носієм живої етики. Його заповіді – золоті крихти мудрості, як жити довго в щасті й радості» [5, с. 60]. Заповіді Ворона, народжені в душі цієї унікальної людини, насправді ж становлять собою загальнолюдські цінності, загальногуманістичні істини, тож не випадково книгу перекладено багатьма мовами світу. М. Дочинець стверджує, що «Вічник – стрижень європейського демократизму й плюралізму, філософія пантеїзму, [...] акумулювання радості. [...] А універсальність цієї системи [...] – в утилітарності філософії на щодень. І фактично – для кожного» [5, с. 139].

Інтегрованість «Вічника» у світову белетристику підтверджується численними відгуками, які письменник отримує від вдячних читачів із багатьох країн світу. Він ділиться міркуваннями про те, якщо люди, прочитавши цю книгу, «знайдуть для себе якусь ниточку, щоб [...] самоствердитися, знайти спокій та втамувати апетит до збагачення, значить Вічник недаремно прожив стільки років» [5, с. 137].

За словами автора, кожна з його книг «є прихованою ідеєю-метафорою» [5, с. 82]. «Вічника» він називає метафорою людини і Вічності, а от «Лиса» – метафорою людини і Родини. Головний герой роману – людина без минулого, точніше, він ретельно витравив зі своєї пам'яті своє сирітське дитбудинківське минуле, щоб стати шанованим бізнесменом, бути незалежним і фінансово, і душевно, і ментально. Маючи можливість мандрувати світами, Олександр Лисицький, однак, раптово відчуває свою спорідненість із провінційним містечком і починає розкручувати клубок своєї пам'яті, дошукується своїх коренів. І знаходить їх. За цим цікавим і динамічним сюжетом, що тримає читача до останньої сторінки, – неймовірна кількість глибинних підтекстів – про неперепутні для кожної людини речі: свободу, віру, любов. Цей роман, за висловом автора, – про

необхідність «пряmostояння й прямоходіння як для тіла людського, так і для душі» [5, с. 126].

Як і в кожній книзі Дочинця, в «Лісі» теж є образ мудрого вчителя, своєрідного наставника для протагоніста – це Тата. Саме в його, кримінального авторитета, повчання вкладено насправді загальнолюдські істини про життя як найбільший дар, про те, що воля «не в кулаці. Воля в голові» [3, с. 223]. «Бо несвобода – це не тісний простір. Це тіснота душі, мілина серця. Вільними ми приходимо в цей світ, і ніхто не може накинути пута на нашу безсмертну душу» [3, с. 144]. Кожне повчання Тати в романі «Ліс» корелює з істинами вселюдськими, а не тільки географічно локальними: «Добро – це милість [...] до всього сушого, до кволого, до слабого. До всього, що до сонця тягнеться...» [3, с. 175]. Перейнявши настанови Тати, Лисицькому-Звонарю вдається віднайти душевну рівновагу та відчуття свободи в кожному дні й кожній ситуації.

За свободу бореться й протагоніст роману «Діти папороті». Колишній боєць на псевдо «Бальзак», він утратив здоров'я в боях із російськими окупантами, тож мусить шукати душевне та фізичне відновлення в тиші забутого гірського села. І з часом таки знаходить його, долучаючись до щоденної неспішної роботи, а згодом – і до простої, але глибокої мудрості: «сей світ – найбільше диво і кожний день – твій день, приготовлений для тебе» [2, с. 191]. У цій лаконічній фразі криється універсальна порада всім, незалежно від віку, статі, національності тощо.

Пророчо звучать у романі «Діти папороті» рядки про привласнення росіянами нашої історії, культури, навіть назви: «Руси і московити, яких останні намагаються подавати як синоніми, насправді є цілком різними. Ця навмисна плутанина дозволила московитам привласнити чужу історію [...]. Тим часом європейські вчені розвінчали цю історичну брехню й довели, що Московія є туранська країна, тобто азійська. А московити – татарським народом як за походженням, так і за своїми інстинктами...» [2, с. 111]. Хіба не застережливо звучать ці міркування для українців, яким не пощастило мати сусіда-клептомана й терориста? Хіба не відчувається натяк на зловісні реалії сьогодення? Хіба варто було ігнорувати висновки європейських учених, озвучені Дочинцем у романі задовго до повномасштабного вторгнення? Питання риторичні.

У цьому контексті надзвичайно гостро сьгодні звучить філософська зарисовка в збірці «Світло семи днів» під назвою «Зброя Черчилля»,

де М. Дочинець порушує проблему про роль особистості в історії. Міркуючи над тим, що саме зробило Черчилля людиною, яка «єдино протистояла Гітлеру, можливо, навіть врятувала від його поневолення світ» [6, с. 192], автор доходить висновку, що чесність зі своїм народом стала основним аргументом політика. Він закликав протистояти ворогові, адже «народи, які впали в боротьбі, піднімаються знову. А ті, що покійно здаються, безслідно щезають. За ці півгодини промови Англія стала іншою, змінилася формула її крові» [6, с. 192]. Звернення до постаті легендарного європейського політика нині видається цілком логічним, а от на момент створення книги «Світло семи днів. Маленькі історії для душі» Дочинець актуалізує цей образ, ніби передбачаючи аналогії з Україною 2022 року.

Протагоніст однойменного роману «Мафтей. Книга, написана сухим пером» пройшов тисячі кілометрів європейськими дорогами, починаючи цей шлях ще з юних літ. Мандри склали майже півстоліття життя протагоніста, проте вони дали йому не менше знань і досвіду, аніж сотні прочитаних ним книг.

Ставши знатником, цілителем, до якого йдуть на пораду і бідні, і багаті, спочатку Мафтей здобував свої унікальні знання від монаха-схимника Аввакума, який учив: «Є смак життя – головний смак. Той смак, що в страві, у воді, в прилюбній роботі, в бесіді» [4, с. 74]. Пізніше кожен, хто зустрічається Мафтеєві, стане для спостережливого юнака вчителем життя. Згодом він дійде висновків, дуже близьких до вчення Сквороди: «За видимою простотою криється більше невидимого» [4, с. 32]. Збагнувши багато життєвих істин, Мафтей вирішує: «Світ не переломши. Подолати його чорноту можна лише створивши нову світлість (курсив – М.Д.) [4, с. 15].

Одвічна тема протистояння добра і зла звучить у Дочинцевому романі неодноразово, при цьому автор завжди вкладає в розмірковування свого протагоніста рішення долати темряву в собі, а отже, і навколо себе. Ця загальнолюдська істина вкотре підкреслює універсальність пропонованих автором блискучих афористичних узагальнень про людину в контексті свого екзистенційного вибору: «Ніхто не каже – бути крилатим. Говориться – ставати ним. День крізь день... Правдешня свобода – се не миттєве пізнання. Се тривке і болісне дозрівання, як у того мотиля [...]. Се пережиття й нутряна переміна, що вимагають напруги, терпеливості, душевного вмирання і воскресання... Крила – не ряст, ростуть довго» [4, с. 179].

Світоглядна наповненість книг Мирослава Дочинця закорінена у загальногуманістичні принципи, у віддавна сповідувані українцями як частиною європейської спільноти цінності, що полягають у розвитку особистості, її гармонійному становленні, у її всебічній підтримці громадянським суспільством, у якому людина є найвищою цінністю.

В одному зі своїх інтерв'ю письменник говорить про загальноєвропейське і християнське наповнення своїх книг, уважаючи що в «якомусь сенсі ми навіть більше європейці, ніж самі європейці. Ми готові захищати ці цінності й захищаємо їх [...]. Ми ж відкриваємо їх по-новому, відкриваємо їх у собі і повертаємося до них. Ми повертаємося до свого розмагніченого простору. [...] Але безумовно, ми – європейці. Ми несемо цю християнізовану європейськість. І ми гарні працівники в Європі. Ми чесні [...] наш дух, можливо, десь загублений, десь розмагнічений, десь не такий модерновий, європейський. Але він розбудився. Україна починає брунькувати, давати паростки надії» [7].

Кажучи про момент «пробудження» української самості під час Майдану, Дочинець передбачає: «Євромайдан – це не казочка. Ще буде велика і страшна боротьба [...], як боротьба за волю, за очищення України. [...] Ось і наша національна ідея розквітла на Майдані – на території волі. [...] Навіть Європа не очікувала, що нове живлюще джерело заб'є з України» [7].

Сьогодні Європа подає руку допомоги закритавленій в цій тривалій битві за свій євроінтеграційний вибір Україні, сьогодні Європа вкотре доводить свої демократичні засади. Братська підтримка європейських та інших народів світу відчутно додає українцям сил на відстоювання свободи, добра й людяності.

Свого часу часто бував у європейських країнах і письменник, публіцист та видавець Мирослав Дочинець, а повертаючись додому, він, як завжди, говорив, що «закарпатець – глибокий патріот європейської України. Цей патріотизм починається з брами, з двора, з виноградника, повних

пивниць, теплих, із будинків, машин... І він, хоч іде [...] в Європу, проте повертається» [7].

На глибоке переконання Мирослава Дочинця, «де б ти не був – ти вдома. На тому місці, де ти є, маєш прийняти в себе все метафізично – культуру, сутність людей. І тільки тоді місце починає тобі допомагати енергетично» [7].

Його книги, видані багатотисячними накладами, переконливо доводять, що українці – такі ж повноправні європейці – і не тільки географічно, а насамперед – ментально, духовно, ціннісно.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, аналізуючи проблему «європейської» людини у творчості Мирослава Дочинця, можна стверджувати, що загальногуманістичні принципи, притаманні європейським демократичним засадам та цінностям, є для сучасного українського письменника визначальними. Адже в кожному своєму образі, у кожній фабулі він так чи так обстоює вічні життєві істини, запевняючи, що всі його книги написані «про одне – про Служіння, про Гідність, про Віру, Надію і Любов» [5, с. 126]. Тобто повага до життя, до прав і гідності особистості, довіра, толерантність, екологічність – усе, що складає гуманістичну архітектуру європейських цінностей – буквально пронизують кожен текст Мирослава Дочинця. За словами автора, кожен його протагоніст несе місію служіння, триєдину потребу: «бути потрібним людям, бути потрібним Богу і бути потрібним собі» [7].

Тема європейської ідентичності українця звучить у Дочинця цілком органічно: «Ми – європейці давно, ще раніше, ніж Європа була створена. І чомусь весь час це обстоюємо на генетичному рівні. Але це не важливо. Важливо, як ми розвиваємося внутрішньо, як ми до цього підіймаємося. Я завжди пишу про людину. А вона одна й та ж, починаючи від напівдикого кроманьйонця» [7].

Порушена в роботі проблема становить інтерес для подальшого дослідження, оскільки авторству М. Дочинця належить більше двох десятків книг, кожна з яких можна аналізувати в контексті порушеної теми.

Список літератури:

1. Дочинець М. Вічник. Сповідь на перевалі духу : роман. Мукачево : Карпатська вежа, 2013. 280 с.
2. Дочинець М. Діти папороті : роман. Мукачево : Карпатська вежа, 2021. 327 с.
3. Дочинець М. Лис та інші детективні історії : роман, оповідання. Мукачево : Карпатська вежа, 2017. 354 с.
4. Дочинець М. Мафтей. Книга, написана сухим пером : роман. Мукачево : Карпатська вежа, 2020. 352 с.
5. Дочинець М. Світильник слова. Книга життя. Життя книги. Мукачево : Карпатська вежа, 2017. 207 с.
6. Дочинець М. Світло семи днів. Маленькі історії для душі. Мукачево : Карпатська вежа, 2021. 203 с.
7. Константинова К. Письменник Мирослав Дочинець: «Євромайдан – це не казочка. Ще буде велика і страшна боротьба». URL: <https://zahid.espresso.tv/u-pevnomu-sensi-ukraintsi-bilshe-evropeytsi-nizh-sami-evropeytsi-pismennik-miroslav-dochinets> (дата звернення 14.09.2022)

Krivoruchko V. I. «The European person» in prose by Myroslav Dochynets

The work attempts to investigate the creative understanding of the problem of the Ukrainian nation in the European context in the works of the popular Ukrainian writer Myroslav Dochynets, whose works have been translated into more than half a dozen world languages. In particular, the issue of mutual influences and mutual enrichment of cultures, as well as the mental unity of Ukrainians with other European peoples at the level of fundamental values: individuality, peace, nature, freedom, work, goodness – in fact, everything that will never lose its relevance was raised.

For the work of the laureate of the Taras Shevchenko National Prize of Ukraine (2014), the “golden writer” of Ukraine, Myroslav Dochynets, the appeal to European integration motives is quite organic and fully motivated. After all, as the author claims, Ukrainians are “Europeans for a long time, even before Europe was created. And for some reason, we all the time defend it at the genetic level...” [1].

In his numerous works and interviews, Myroslav Dochynets defends the opinion that the Ukrainian people are “Europeans in blood and spirit. We just need to modernize our nation, attracting European values and at the same time preserving our native virtues, our color” [2, p. 92].

On the example of the novels “The Eternity. Confession at the Pass of the Spirit”, “Maftai. A Book Written with a Dry Pen”, “Children of the Fern”, “The Fox”, as well as collections of philosophical and psychological sketches [2, p. 80] “Luminary of the Word. The Book of Life. Life of a Book”, “Light of the Seven Days” and other texts by Myroslav Dochynets, the work attempts to prove that the humanistic values professed by the author and his characters, organically and completely correlate with the system of moral, ethical, spiritual, general cultural principles professed by democratic European states.

The theme of Ukraine’s civilizational choice in the movement towards societies with fair rules of life and laws permeates Dochynets’s work, while the author always convincingly proves that true human values in general do not depend on national or racial affiliation, because they are the result of an individual’s internal work to overcome his own shortcomings, tempering your spirit.

Key words: *common European values, M. Dochynets, narrative, protagonist, metaphor.*

Malys N. A.

National University of Kyiv-Mohyla Academy

Shevchenko V. E.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Tkachuk-Miroshnychenko O. Ye.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

LANGUAGE POLICY IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Since 1991 when Ukraine attained its independence, the Ukrainian language status has become a critical issue. The annexation of the Autonomous Republic of Crimea in 2014 threatened the very existence of the Ukrainian language on the peninsula. Following Russia's full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022, the language issue has become a matter of national security. The article outlines the key trends in the implementation of language policy in Ukraine. It discusses the key legal provisions of the functioning of the Ukrainian language as a state language and minority languages, among which are the Constitution of Ukraine, the laws of Ukraine "On National Security", "On Education", and "On National Minorities in Ukraine". Special focus is given to the new "Law on Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language" ("Language Law") which establishes the state status of the Ukrainian language, making it mandatory for state authorities and local self-government bodies, throughout Ukraine. The implementation of the effective state language policy must be directed at the protection of national interests, it has to guarantee the safety of an individual, society, and state from external and internal threats in all spheres of life. The question of the formation of legal regulation of the state language policy is essential for every state. Given the fact that the linguistic diversity of Ukraine resonates with the multilingualism of the European Union, as well as the EU candidate status granted to Ukraine on June 23, 2022, the expertise of the European Union in dealing with language issues has gained even more importance. The article describes how different European countries apply different models of the legal regulation of the official (state) language status. It analyses the European experience in the advancement of official (state) and minority languages and showcases the steps regarding the implementation of the recommendations of the Venice Commission in the context of EU integration.

Key words: language policy, European integration, language legislation, models of language regulation, education, communication, national minorities, national security.

Problem statement

The European Charter for Regional and Minority Languages adopted on November 5, 1992, in Strasbourg, states that "The member States of the Council of Europe signatory hereto, considering that the aim of the Council of Europe is to achieve a greater unity between its members, particularly for the purpose of safeguarding and realizing the ideals and principles which are their common heritage; considering that the protection of the historical regional or minority languages of Europe, some of which are in danger of eventual extinction, contributes to the maintenance and development of Europe's cultural wealth and traditions; considering that the right to use a regional or minority language in private and public life is an inalienable right..." [1].

However, for Ukraine, there is a bigger and more permanent threat of losing its territories and population in the guise of protection of minority languages timed to the 300th anniversary of russification.

European countries apply several models of the legal regulation of the official (state) language status. The population of certain states is made up of several large ethnic groups. In addition, many European states are home to numerous migrant communities. Models of official (state) language regulation are Single state (official) language (Great Britain, Italy, Germany, Portugal, France; predominantly, countries of Central and Eastern Europe); Existence of other state (official) languages in certain parts of the state (Spain, Macedonia, Slovenia, Croatia, Russia); Swiss model (several state (official) languages) (Switzerland rec-

ognizes four languages – German, French, Italian, and Romansh as national, and three languages – German, French, and Italian as official); Finnish model (two state languages) (Finland).

Typical of many countries is the international legal provision, according to which the definition of the status of languages and specifics of their use is a sovereign prerogative of the state. Every state independently settles their language issues, taking into account historical factors, national specifics, and cultural traditions. “The basic principles of the language policy are defined by the constitutions of the majority European states, particularly, by giving the state status to a language or languages. As of today, 42 European languages with the official (state) status throughout the whole territory are recognized in 50 European countries”. The constitutions of Unitarian monarchies, such as Denmark, the Netherlands, Norway, and Sweden do not contain any references to the language status, with Great Britain having no written constitution at all. The use of the language of the relevant nations – Danish, Dutch, Norwegian, Swedish, and English – as official (state) has a long history [2].

The negative example of the state language policy is naming Russian in addition to Belarusian as an official language of Belarus in 1996, which will lead the Belarusian language to disappear from the linguistic map of Europe.

Hence, the implementation of the effective state language policy must be directed at the protection of national interests, it has to guarantee the safety of an individual, society, and state from external and internal threats in all spheres of life.

The question of the formation of legal regulation of the state language policy is essential for every state. The issue of language identity in Ukraine arose immediately after Ukraine gained its independence. Since the state policy forms an adequate system and suggests mechanisms of how to exercise power, improvement of the process of language policymaking at both national and local self-government levels is essential.

Aims of the article

The study aims to analyze the trends of the implementation of the language policy in Ukraine in the context of EU integration processes.

Literature review

Linguistic diversity lies at the heart of EU policy. Given the fact that national languages are a fundamental feature of a country's cultural identity and an important element of its identity and the fact that citizens of hundreds of nationalities are now living in the European Union, not to mention ongoing in-migra-

tion processes, it is no wonder that the language policies remain on the agendas of European countries.

The literature review has demonstrated the topicality of the analysis of the functioning of state, regional, and minority languages in European countries, the role of family members in speaking a new language, relations between politics and language, linguistic imperialism, and the role of education and communication in language development.

Percio A. examines the strategies and forms of expertise offered to migrants to facilitate their socialization into a job market. Investing in migrants' education is a large state project in Italy. The practices of Italian job guidance centers must encourage hiring migrants; however, language and communication skills are key resources [3]. O'Rourke B. and Nandi A. focus attention on the potential benefits of new language speakers in a family, claiming that through their individual linguistic practices, parents influence their children's language learning by creating future generations of speakers. The role of parents as potential agents of sociolinguistic change in the process of language development may become a vital factor in the implementation of the state language policy in the country [4].

Edwards C. W. explores the connection between politics and language policy in the discourse of migration, using the Welsh language policy as an example. The author argues that neither politics nor language is ever neutral but interrelated which highlights the significance to adopt an approach to language policy given full consideration to “real social actors” [5]. Karlander D. researches language politics in Sweden, specifically the dispute that has developed over the language political regulation of Övdalsk, a non-standard form of Scandinavian spoken in Ålvdalen in northern central Sweden following the ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages [6].

The research into the history of the Dutch language has enabled the authors to claim that it was an object of political control. Significant aspects of the nationalization of language were the establishment of an officialized orthography (1804) and grammar (1805), which were to be used in the national school system [7]. Linguistic imperialism is still being debated in Ireland. For instance, Rose H. and Conama J.B. explore language policy concerning Irish Sign Language within a framework of linguistic imperialism. The authors conclude that the spread of English is a result of language planning, and is based on “conspiracy” and implicit language policy that aims toward a dominant language (English) [8]. Vuorsola L., while

addressing the issue of Finnish in the Swedish school system, concludes that a functional language policy protects a minority and allows it to develop its culture and language, while an ineffective policy might cause irreparable damage and lead to language attrition and even complete loss of language [9].

The minority languages debate in France is ongoing. Oakes L. highlights the benefits of a normative language policy approach in the case of immigrants and their descendants as it is better suited to the modern world and has the potential to generate a distinctive model of minority language rights [10]. Salo et al. investigate the advancement of the mother tongue in the educational sphere of Sweden and Denmark from a historical and comparative perspective, pinpointing the key differences in language policy. The authors state that the Swedish discussion on the issue is academically bound whereas the Danish discussion has become a politicized object of struggle when agents in power seek to control language policy resources and influence school curricula [11]. Sebba M. researches the findings of the Scots language status in the 2011 census in Scotland, concluding politics and ideology behind the census, with wordings and order of the questions influencing the respondents and, as a result, the absence of the conclusive answer about the number of people speaking Scots [12].

Shohamy E. in her book *Language policy* claims that there have always been those groups and individuals who want to manipulate the language issue to promote the party's political and ideological interests. Such mechanisms are overt and covert [13]. Bublyk L. from Ukrainian Free University in Munich discusses a country's state language policy concerning its effectiveness and considers that based on its implementation affects the language policy can be positive (strengthening the language) and negative (prompting the language to fall into disuse) [14].

In 2010, the publishing house of Kyiv-Mohyla Academy released a book based on the project "Language Policy and Language Situation in Ukraine". Scientists from Austria, England, and Ukraine, who participated in the project, studied different aspects of the language policy and language situation in Ukraine: international standards and obligations (B. Bowring, the United Kingdom), sociolinguistic analysis (L. Masenko, Ukraine), language policy in mass media (Yu. Besters-Dilger, Austria). The research drew on the results of an all-Ukrainian survey and focus group discussions held in the following five cities: Kyiv, Donetsk, Lutsk, Lviv, and Odesa. The research emphasized: "There is no other European country, where the language of an ethnic minority has

received as much dissemination as the state language, with the state language becoming the minority population language in certain areas. The reason for this lies in the history of Ukraine" [15, p. 332].

Basic provisions

Article 10 of the Constitution of Ukraine acknowledges that the state language of Ukraine is Ukrainian. The state ensures the all-around development and functioning of Ukrainian in all spheres of social life and throughout the entire territory of Ukraine [16].

The Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" determines the fundamentals of the state policy, aimed at defending national interests and guaranteeing the safety of an individual, society, and the state from external and internal threats in all spheres of life, in particular, in cultural and spiritual spheres. Per Article 3, "The state policy in the sphere of national security and defense is aimed at protection of an individual and a citizen, his/her life and dignity, constitutional rights and freedoms, safe living conditions; the society – its democratic values, well-being, conditions for sustainable development; the state – its constitutional order, sovereignty, territorial integrity, and inviolability; the territory and natural environment – from emergency situations" [17].

The concept of the state language policy has been developed in compliance with the Constitution and laws of Ukraine, international treaties of Ukraine, which consent to be bound is provided by the Verkhovna Rada of Ukraine, and other regulatory legal acts, which govern the relations in the language sphere. According to the Presidential Decree, "Ukrainian as the means of communication and intellectual identification of the personality displays the identity of the Ukrainian people and is the basis of their spirituality and historical memory. Full functioning of Ukrainian in all areas of public life over the entire territory of the state is a guarantee of preserving the identity of the Ukrainian nation, unity of Ukraine" [18].

Under the Constitution, Ukraine guarantees free development, use, and protection of other languages of ethnic minorities in Ukraine. The legislation stipulates that in official settings the language of ethnic minorities may be used along with the state language in the regions where the number of respective language speakers makes up the majority population [18].

The state status of the Ukrainian language does not violate the rights of its citizens to freely use any language in private settings.

According to the All-Ukrainian Census of December 2001, Ukrainians make up 77,8% of the country's population, with 67,5% of respondents naming

Ukrainian their mother tongue. Representatives of 134 nationalities and ethnic groups, including several hundred Crimean Tatars and several million Russians, account for approximately 20% of the population of Ukraine [19].

Historically, the situation in Ukraine has been characterized by Ukrainian-Russian bilingualism, actively promoted by anti-Ukrainian forces. It is these anti-Ukrainian forces that created conditions for language and cultural expansion used by Russia to seize Donbas and the territories of the Autonomous Republic of Crimea by waging a full-scale war in 2022 to ensure the so-called “protection of the Russian and Russian-speaking minority”.

According to the Institute of Sociology of the NAS of Ukraine over the period 2002–2014, if in 2002 75,8% of respondents viewed giving Russian the status of the second state language positively, then in 2014 the percentage decreased to 50,8%. Instead, Ukrainians demonstrate their wish to learn the languages of international communication, with English receiving an overwhelming 89,3% [20].

Mass extermination of Ukrainian language speakers at times of man-made famines, forced deportations, and armed conflicts, the policy of Russification when Ukraine was a part of the imperial and later Soviet Russia led to the deterioration of the language policy in Ukraine.

The Minister of Culture of Ukraine in 2019 noted: “In the 21st century we are forced to talk about the importance of language support after hundreds of years of colonial policy, internal colonialism, marked by the virus of hatred for Ukrainian word. We have examples when Ukrainian citizens were subjected to hatred if they spoke Ukrainian. The policy of hating Ukrainian word has led to horrible sociopolitical catastrophes, the consequences of which Ukrainians continue to suffer” [21].

Among contemporary researchers, active reformers, and lawmakers working on the Ukrainian language advancement and the increasing importance of the state in the world are Volodymyr Vasylenko, the professor at the National University of “Kyiv-Mohyla Academy”, Lina Kostenko, the poetess of the 60’s, Oksana Zabuzhko, the poetess and writer, Yurii Andrukhovych, the poet, Ivan Malkovych, the Ukrainian poet and publisher, other Ukrainian poets, poetesses, authors, scientists. They are awarded prestigious prizes for their tangible contribution to the development of the Ukrainian language and literature. Among the prizes are Shevchenko National Prize (Ukraine), Omelian and Tetiana Antonovych Foundation Award (USA), Global Commitment Founda-

tion Literary Award (USA), etc. Among promoters of the Ukrainian language are also philanthropists. Petro Jacyk was a Canadian entrepreneur of Ukrainian descent, a philanthropist, known for his valuable contribution to funding Ukrainian studies in the world and Ukraine. The projects sponsored by Petro Jacyk are Harvard Ukrainian Research Institute, the multivolume Ukrainian-language Encyclopedia of Ukraine, Canadian Institute of Ukrainian Studies. In 2000 Petro Jacyk initiated the International Ukrainian Language Competition held annually ever since. Every year this prestigious large-scale language competition unites experts in Ukrainian from Ukraine and many Ukrainian Diasporas around the world. The results of the 19th language marathon, in which some 1000 pupils and students took part, were announced in May 2019 [22].

By adopting the Law “On Education” on September 5, 2017, the Verkhovna Rada initiated education reform in Ukraine. This Law, *inter alia*, stipulates that the language of the learning process in educational institutions shall be Ukrainian, which is the only state language [23].

On April 25, 2019, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted a new “Law on Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language” (“Language Law”) [24]. It secures the state status of the Ukrainian language, which is mandatory for the state and local self-government authorities throughout the territory of Ukraine. There are exemptions for private communication and the language of religious worship. The Language Law increases Ukrainian language quotas in media. Now the share of the Ukrainian-speaking content on national TV channels and radio stations must make up at least 90% of the total. Regional television and radio companies broadcasting in other languages must make up at least 20% of the total content. In addition, the Language Law foresees a five-year transition period to implement this provision. The Language Law also aims to considerably encourage and promote the publication of Ukrainian-language books.

This Law is different from the language legislation of the majority of European countries for objective reasons. Only the legislation of the countries of Central and Eastern Europe has relevant provisions due to certain issues in their language sphere [25].

The adoption of two separate laws on the state language and the language of national minorities has been encouraged by OSCE. Some international organizations opine that the spread of language in the country must be accomplished only with the help of incentives.

On 16 July 2022, new provisions of the Language Law came into force, including requirements concerning the language of software user interfaces and websites. Moreover, the Commissioner for the protection of the state language will finally be able to enforce these and other provisions through the imposition of a range of fines on public authorities and local self-government bodies, management and workforce of enterprises, entities, individuals in the fields of education, science, culture, book publishing, public events, advertising, health, sport, telecommunications, transportation, etc. [24].

The Law “On Education” [23] stipulates four categories of languages with different rights: state (Ukrainian) – the language of instruction at all levels; languages of indigenous peoples; languages of national minorities that are official languages in the EU; languages of national minorities with no official status in the EU. Following the Law “On Education” indigenous peoples in Ukraine have the right to be instructed in their language as well as state language throughout their early years, primary and secondary education. The Law “On Education” also stipulates that certain subjects may be taught in English or other official EU languages (Bulgarian, Greek, German, Polish, Romanian, Slovak, Hungarian, 24 in total).

Following Russia's full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022, the use of the aggressor state's language has become a matter of national security. On June 19, 2022, the Verkhovna Rada adopted a law aimed to support Ukrainian music and limit the aggressor state's music on TV, radio, and in public places [26]. The law bans public performance of Russian songs, the use of tracks and music videos of the Russian performers who support Russia's aggression, and their touring alike. The Verkhovna Rada also voted to ban the import and distribution of books from Russia, Belarus, and the temporarily occupied territories of Ukraine.

On December 8, 2017, the Venice Commission presented the *Draft Opinion on the Provisions of the Law on Education of September 5, 2017, which concerned the use of the state language and other languages in education*. The document included recommendations pertaining adoption and implementation of the legislation on national minority school instruction in official EU languages [27].

Thus, the evolutionary changes incited by the now open military aggression of Russia in Ukraine, preceded by hybrid warfare, as well as growing civic awareness of Ukrainians are leading to the spread and increased use of the state language at home and on the job.

On March 19, 2022, Rating Group Ukraine held *The Sixth National Poll: the Language Issue in Ukraine*. According to sociologists, “Over the last decade, there has been a steady growth in the number of those who consider Ukrainian their mother tongue: from 57% in 2012 to 76% in 2022 ... “significant changes in language self-identification took place between 2012–2016. The key reasons were ... the events of the Revolution of Dignity; Russia's aggression against Ukraine in 2014 and the temporary occupation of the Crimea and some territories of the Donetsk and Luhansk regions. ... Unprecedented unity of Ukrainian society during the full-scale war has had a dramatic impact on the attitudes to the status of the languages: today, the absolute majority (83%) support Ukrainian being the only state language in Ukraine” [28].

Conclusions and proposals

European countries apply several models of the legal regulation of the official (state) language status given their current national linguistic and political landscapes and historical background. The review of the literature on language policy in the European Union enables us to identify such topical issues as preservation and advancement of minority languages, linguistic nationalism, migrants and language, linguistic imperialism, politics and language, and the role of new speaker parents.

The framework for the language policy is the legislation of Ukraine (the Constitution of Ukraine, the laws of Ukraine “On National Security”, “On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language”, “On Education”, “On National Minorities in Ukraine” etc.).

There are four categories of languages with different rights in Ukraine: state (Ukrainian) – the language of instruction at all levels; languages of indigenous peoples; languages of national minorities that are official languages in the EU; languages of national minorities with no official status in the EU. The Law “On Education” also stipulates that certain subjects may be taught in English or other official EU languages (Bulgarian, Greek, German, Polish, Romanian, Slovak, Hungarian, 24 in total).

There has been a steady growth in the number of Ukrainians who consider Ukrainian a mother tongue. Over twenty years this number has increased by 20%. Against the background of the full-scale war of Russia in Ukraine, the absolute majority of Ukrainians support Ukrainian being the only state language in the country.

Given the specific situation in the country, the introduction of the Russian language as a second state

is not acceptable for the Ukrainian society, as it will inevitably lead to the decline of the Ukrainian language, and the loss of the country's statehood and independence.

An important principle of the language policy in Ukraine is adherence to the principles of linguistic diversity and any cultural rights of individuals and communities. The cultural diversity of the country must become its asset to establish itself as equal in the European and global space.

The state language policy of Ukraine should aim to make the Ukrainian-language content part of profitable entrepreneurship rather than limit it to a spiritual need. The state should also address the needs of Ukrainians abroad. State agencies should work on the effective implementation of the language policy; in particular, promote Ukrainian as a means of uniting the nation. A significant contribution to the promotion of the Ukrainian language in the country and the world should be made by civil society organizations in partnership with the state.

Bibliography:

1. European Charter for Regional or Minority Languages. Strasbourg, 5.11.1992 року, current version – Ratification on May 15, 2003, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014 (дата звернення: 26.07.2022).
2. Мови Європи. URL: <https://tyzhden.ua/Publication/1296> (дата звернення: 10.08.2022).
3. Percio A. (2018). Engineering commodifiable workers: language, migration and the governmentality of the self. *Language Policy*, 17, 239–259. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10993-017-9436-4.pdf> (дата звернення: 25.07.2022).
4. O'Rourke B., Nandi A. (2019). New speaker parents as grassroots policy makers in contemporary Galicia: Ideologies, management and practices. *Language Policy*, 18, 493–511. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10993-018-9498-y> (дата звернення: 25.07.2022).
5. Edwards C. (2017). Language policy, in-migration and discursive debates in Wales. *Language Policy*, 16, 165–188. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10993-016-9402-6.pdf> (дата звернення: 11.08.2022).
6. Karlander D. (2018). State categories, state vision and vernacular woes in Sweden's language politics. *Language Policy*, 17, 343–363. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10993-017-9439-1.pdf> (дата звернення: 28.07.2022).
7. Rutten G., Krogull A., Schoemaker B. (2020). Implementation and acceptance of national language Policy: the case of Dutch (1750–1850). *Language Policy*, 19, 259–279. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10993-019-09527-y.pdf> (дата звернення: 28.07.2022).
8. Rose H., Conama J. (2018). Linguistic imperialism: still a valid construct in relation to language policy for Irish Sign Language. *Language Policy*, 17, 385–404. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10993-017-9446-2.pdf> (дата звернення: 29.07.2022).
9. Vuorsola L. (2019). Societal support for the educational provisions of Finnish in the Swedish school system in theory and practice. *Language Policy*, 18, 363–385. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10993-018-9491-5.pdf> (дата звернення: 5.07.2022).
10. Oakes L. (2017). Normative language policy and minority language rights: rethinking the case of regional languages in France. *Language Policy*, 16, 365–384. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10993-016-9411-5.pdf> (дата звернення: 8.07.2022).
11. Salo L., Ganuza N., Hedman C., Karrebek M. (2018). Mother tongue instruction in Sweden and Denmark. *Language Policy*, 17, 591–610. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10993-018-9472-8.pdf> (дата звернення: 9.07.2022).
12. Sebba M. (2018). Named into being? Language questions and the politics of Scots in the 2011 census in Scotland. *Language Policy*, 18, 339–362. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10993-018-9488-0.pdf> (дата звернення: 15.07.2022).
13. Shohamy E. (2005). Language policy: hidden agendas and new approaches, p. xv–xvii. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9780203387962/chapters/10.4324/9780203387962-11> (дата звернення: 2.08.2022).
14. Бублик Л. (2015). Мовна політика як складова національної політики держави: міжнародний аспект. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Vublyk_Movna_polityka.htm (дата звернення: 11.08.2022).
15. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації (2010). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія» (2-ге видання). – 363 с.
16. Конституція України. Стаття 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 15.08.2022).
17. Закон України «Про національну безпеку України». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 31, ст.3), 2018, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (дата звернення: 15.05.2022).
18. Указ Президента України «Про Концепцію державної мовної політики». 15.02.2010, № 161/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010> (дата звернення: 14.08.2022).

19. Всеукраїнський перепис. All-Ukrainian census, 2001, URL: <https://2001.ukrcensus.gov.ua/> (дата звернення: 15.08.2022).
20. Київський міжнародний інститут соціології (КМІС). URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=832&page=1> (дата звернення: 19.07.2022).
21. Нищук Є. Мова – чинник національної безпеки України. Радіо свобода. Точка зору, 28.02.2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29795878.html> (дата звернення: 11.08.2022).
22. Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика. URL: <https://imzo.gov.ua/2022/07/22/opryliudneno-rezul-taty-khkhii-mizhnarodnoho-konkursu-z-ukrains-koi-movy-imeni-petra-yatsyka/> (дата звернення: 17.07.2022).
23. Закон України «Про освіту» від 5.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/stru> (дата звернення: 10.07.2022).
24. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». від 25.04.2019 р., № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-viii> (дата звернення: 12.08.2022).
25. Закон України «Про національні меншини в Україні, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (дата звернення: 8.07.2022).
26. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки національного музичного продукту та обмеження публічного використання музичного продукту держави-агресора», 19.06.2022 № 2310-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2310-20#Text> (дата звернення: 8.07.2022).
27. Venice Commission. URL: [https://www.Venice Commission: Council of Europe \(coe.int\)](https://www.Venice Commission: Council of Europe (coe.int)) (дата звернення: 5.08.2022).
28. Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). Соціологічна група «Рейтинг» URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html (дата звернення: 12.08.2022).

Малиш Н. А., Шевченко В. Е., Ткачук-Мірошниченко О. Є. Мовна політика України в умовах своїнтеграційних процесів

Після здобуття Україною незалежності статус української мови набув критично важливого значення. Анексія Криму у 2014 році поставила під загрозу саме існування української мови на півострові. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року мовне питання стало питанням національної безпеки. У статті окреслено основні тенденції реалізації мовної політики в Україні. У ній розглядаються основні правові положення функціонування української мови як державної та мов національних меншин. Визначено, що мовна політика ґрунтується на законодавстві України (Конституція України, Закони України: «Про національну безпеку», «Про освіту», «Про національні меншини в Україні»). Особливу увагу приділено новому закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» («Закон про мову»), який закріплює державний статус української мови та робить її обов'язковою для органів як державної влади, так і місцевого самоврядування в Україні. Реалізація ефективної державної мовної політики має бути спрямована на захист національних інтересів, повинна гарантувати безпеку особи, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життя. Питання формування правового регулювання державної мовної політики є критичним для кожної держави. Ураховуючи той факт, що мовне розмаїття України перегукується з багатомовністю Європейського Союзу, а також статусом кандидата в ЄС, наданим Україні 23 червня 2022 року, досвід Європейського Союзу у вирішенні мовних питань набув ще більшого значення. Стаття розкриває, як різні країни Європи застосовують різні моделі правового регулювання статусу офіційної (державної) мови. У ній аналізується європейський досвід розвитку та просування офіційних (державних) мов і мов меншин, а також демонструються кроки щодо впровадження рекомендацій Венеціанської комісії в контексті інтеграції до ЄС.

Ключові слова: мовна політика, європейська інтеграція, мовне законодавство, моделі мовного регулювання, освіта, комунікація, національні меншини, національна безпека.

Маторіна Н. М.

Донбаський державний педагогічний університет

МІЖНАРОДНИЙ ФЕСТИВАЛЬ БРУНО ШУЛЬЦА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ФІЛОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Одним із ключових напрямів євроінтеграційної політики нашої держави в гуманітарній галузі є активізація системної роботи з інтеграції України в європейський культурний, мистецький, науково-дослідницький та освітянський простір, зокрема інтенсифікація євроінтеграційних процесів у філологічній царині, яка є сьогодні невід'ємною частиною динамічних процесів в українському суспільстві, виступаючи чи не найголовнішим каталізатором формування нових стандартів мислення, генератором нових ідей, запорукою дієвого інтеграційного поступу до європейських стандартів. У статті здійснено спробу узагальнити й систематизувати багатоманітну інформацію про Міжнародний фестиваль Бруно Шульца, який відбувається кожні два роки (від 2004) у місті Дрогобич Львівської області. Фестиваль, який присвячено всесвітньо відомому космополітичному митцю, «унікальному українцю» єврейського походження, який писав польською мовою, Бруно Шульцу. Фестиваль, який сприймається сьогодні як зразок довгострокового партнерства світової, насамперед європейської шульцівської спільноти, свого роду «двигун» реалізації євроінтеграційних прагнень української інтелектуальної еліти. Фестиваль, який відбувається систематично щодвароки у форматі різноманітної інформаційної та просвітницької роботи культурологічного й мистецтвознавчого спрямування. Основні імпрези Шульцфесту, як-от інавгураційні лекції, шульцознавчі конференції, авторські й літературні зустрічі, семінари, дискусії, презентації книжок Бруно Шульца і про Бруно Шульца, мистецькі проекти – вернісажі художніх та фотовиставок, концерти, перформанси, театральні вистави, музичні проекти, кіно, традиційна факельна хода тощо, безумовно, сприяють активізації сучасного перебігу євроінтеграційних процесів сьогоднішнього філологічного спрямування. Вочевидь, Міжнародний Шульцівський фестиваль став потужним засобом якісної трансформації українського суспільства на шляху європейської інтеграції в гуманітарній сфері, зокрема й філологічній.

Ключові слова: Європейський Союз, Україна, євроінтеграція, європейський вимір, філологія, Бруно Шульц, Міжнародний фестиваль Бруно Шульца у Дрогобичі.

Фото Державного прапора України та Прапора Європейського Союзу;
візитівка X Шульцфесту в Дрогобичі

Джерело: фото взято з відкритих джерел

Шульцівський Фестиваль у Дрогобичі стає вже імпрезою, добре відомою у світі, і притягує – без будь-якого перебільшення – людей науки, літератури, культури, мистецтва з усього світу.

Віра Меньок¹

Шульц є квінтесенцією культурного досвіду Центрально-Східної Європи першої третини ХХ століття. Якби не трагічна смерть, він міг би і далі розвиватися і згодом, безумовно, став би лауреатом Нобелівської премії з літератури.

Андрій Павлюшин²

Хоча очевидно є належність творчості Бруно Шульца до трьох культур, насправді ж вона міцно вписана у контекст світової культури.

Наталія Філевич³

Постановка проблеми. Європейський Союз є політичним, економічним і культурним об'єднанням 27-ми європейських держав з ознаками конфедерації. Двосторонні відносини в галузі міжнародної політики, економіки, освіти, науки та культури розвиваються також між Європейським Союзом та Україною: європейська інтеграція є стратегічною ціллю нашої держави, хоча, вочевидь, співпраця між Україною та ЄС має велике значення для обох сторін. Наразі (точніше з 23 червня 2022 року) Україна – кандидат на членство в Європейському Союзі, на шляху до якого зробила багато зусиль. Одним із пріоритетних напрямів євроінтеграційної політики нашої держави є інтенсифікація системної роботи з інтеграції України в європейський культурно-мистецький, науковий, дослідницький та освітнянський простір, розвиток співробітництва між Україною та ЄС у сфері науки, культури та освіти, зокрема активізація євроінтеграційних процесів у філологічній царині, яка є сьогодні невід'ємною частиною динамічних процесів в українському суспільстві, виступаючи чи не найголовнішим каталізатором формування нових стандартів мислення, генератором нових ідей, запорукою дієвого євроінтеграційного поступу. Активним «учасником» євроінтеграційних процесів культурологічного спрямування у сфері філології, без жодних

сумнівів, можна вважати Міжнародний фестиваль Бруно Шульца, який проходить кожні два роки, починаючи з 2004, у місті Дрогобич Львівської області. «Творчість Шульца постійно надихає митців із різних сфер культури та мистецтва. Вона провокує їх вести полеміку чи відкривати таємниці сучасності, вирішувати загальнолюдські проблеми, зокрема й проблеми творчості. Шульц унікальний, бо дарує невпинну силу універсального натхнення. Оскільки мистецтво існує в діалозі з минулим і майбутнім, то із Шульцом, постаттю європейської та світової культури, нам судилося зустрічатися постійно» [цит. за: 13, online]. Саме цими словами *Гжегожа Юзефчука, артдиректора фестивалю, можна стисло схарактеризувати роль і місце Шульцфесту – Шульцівського фестивалю – в активізації сучасного перебігу євроінтеграційних процесів у філологічній царині та сприянні розвитку в нашій державі європейських норм і стандартів.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Євроінтеграція, європейський вимір – сучасні провідні тенденції, ключові пріоритети, модернізаційні процеси, основні виклики та нові можливості, проблеми, досвід, перспективи тощо – є предметом наукових напрацювань різноманітного спрямування, зокрема й філологічного: проводять наукові конференції, публікують монографії, підручники, наукові, науково-методичні, науково-популярні, довідкові статті; захищають ґрунтовні дисертації; різноманітні аспекти співпраці України та Європейського Союзу в галузі мистецтва, науки, освіти й культури аналізують А. М. Круглашов, О. А. Заболотна, І. Б. Нестеренко, Є. О. Горюнова, І. О. Костира, Ю. Е. Щербаківа, Т. І. Ковальчук, В. В. Копійка, В. А. Манжолі, Н. Л. Яковенко, В. Ю. Крушинський, Т. І. Шинкаренко, О. А. Коппель, Ю. В. Павленко, Є. Є. Камінський та ін. [7; 10–12; 14]. Можна акцентувати на розвідці науково-популярного характеру із журналістським нахилом Наталії Філевич «Бруно Шульц. Життя після життя», у якій йдеться, зокрема, і про Шульцфест. Авторка слушно зауважує: «Завдяки Шульцівському фестивалеві Дрогобич став світовим центром досліджень творчості Бруно Шульца, найважливішим місцем циклічних зустрічей дослідників, перекладачів, митців, які вивчають та захоплюються творчістю великого дрогобичанина» [21, online]. Побіжні зауваження щодо Дрогобичського Шульцфесту як безцінного ресурсу та потенціалу на шляху європейськості українського суспільства містять публікації Леоніда Гольберга [7; 8], Лео-

¹ Цит. за: [8, online].

² Цит. за: [16, online].

³ Див.: [21, online]. За традицією, до наукових розвідок про Бруно Шульца підбираємо т. зв. *триєніграф* [оказіоналізм наш – Н. М.] за аналогією до шульцівського *триміста* → Дрогобич – Трускавець – Борислав.

ніда Гольберга та Тетяни Стрільчик [9], Наталії Колегіної [13], Юрія Мартиновича [16], Євгенії Нестерович [18] та ін. Наукових напрацювань узагальнювального спрямування щодо окресленої в розвідці проблеми – презентації Міжнародного фестивалю Бруно Шульца в аспекті його ролі в активізації міжкультурного діалогу у сфері європейської інтеграції та впливу на активний перебіг євроінтеграційних процесів у філологічній галузі, – наскільки нам відомо, немає.

Постановка завдання. Мета наукової розвідки – спробувати систематизувати й узагальнити різнопланову шульцознавчу інформацію про щодворічний Міжнародний фестиваль Бруно Шульца у Дрогобичі як потужний засіб якісної культурознавчої й мистецтвознавчої трансформації українського суспільства на шляху європейської інтеграції та розширення міжнародних зв'язків, зокрема у сфері філології, що, своєю чергою, посприє подальшому формуванню цілісного ґрунтового уявлення про мистецький доробок видатного митця Бруно Шульца в різноманітних мистецьких царинах.

Виклад основного матеріалу. Бруно Шульц (пол. Bruno Schulz; 12 липня 1892 – 19 листопада 1942) – усесвітньо відомий митець єврейського походження, філософ, талановитий письменник, який писав польською мовою (окремі оповідання – німецькою), літературний критик, теоретик літератури, листувальник, знаний педагог, видатний художник, живописець, маляр, графік, рисувальник, перекладач, урешті-решт видатний дрогобичанин, який народився, провів майже все своє життя й загинув від кулі гестапівця в українському провінційному містечку Дрогобич, що на Львівщині. Широта й розмаїття творчих зацікавлень Бруно Шульца вражає, і в кожній з окреслених царин мистецтва, іноді досить віддалених одна від одної, митцеві вдалося досягнути неабияких висот.

Шульцознавці з усього світу однастайні в тому, що Бруно Шульц – космополітичний митець: геній Бруно Шульца належить не одній якійсь нації – чи то українській, чи то польській, чи то єврейській, чи то німецькій, чи то австрійській – а всьому людству; проблеми, які порушує митець у своїй різноманітній творчості, мають загальнолюдські ознаки; багатогранна спадщина митця як синтез кількох культур є прикладом порозуміння й подолання міжнаціональних, міждержавних, міжрелігійних, геополітичних ускладнень, а заходи щодо шанування пам'яті Бруно Шульца, насамперед Міжнародний фестиваль Бруно Шульца у Дро-

гобичі, безумовно, посприяють активізації розвитку євроінтеграційних процесів філологічного спрямування в нашій державі, а також ухороненню шульцівського польсько-українського читацького, літературного та мистецького дискурсу до світового, зокрема і європейського. На кілька днів, протягом яких відбувається Шульцівський фестиваль, «Дрогобич стає стольним градом літератури й інших мистецтв, столицею людей з усіх куточків світу, які цінують вишукану прозу Шульца й завдяки яким чудо повернення цього письменника в український контекст» відбувається вже десять Фестивалів поспіль [15, online]. Віра Меньок слушно зауважує, що сьогодні «Шульц – свідчення європейськості України» [цит. за: 7, online], а Фестиваль у Дрогобичі – підтвердження сталого розвитку євроінтеграційних процесів у сфері філології.

Теоретико-методологічним підґрунтям наукової розвідки обрано поняття *євроінтеграція*, *шульцознавство*, *шульціана*, *Шульцфест*, але термінологічний аспект досліджуємо побіжно (крім останнього терміну), бо він потребує глибшого спеціального аналізу й завдання статті це не передбачає.

Європейська інтеграція України, або євроінтеграція – це зближення нашої держави з Європейським Союзом на політичному, економічному та культурному рівнях, узгодження українських та європейських законів, правил і звичаїв, що існують у сучасному суспільстві, тобто насамперед це єдність дипломатична, державно-правова, виробнича, суспільна, духовна, мовно-культурна тощо.

Шульцознавство, або шульцологія⁴ – це галузь літературознавства, що вивчає життєвий шлях та багатобічну творчу спадщину Бруно Шульца, а також місце визначного митця у світовому літературному процесі. Виникнення (зародження) шульцознавства відносять до 20–30-х рр. ХХ ст., коли в прижиттєвих публікаціях про художника та письменника Бруно Шульца формують основні напрями оцінки його різноманітної спадщини.

⁴ Використовуємо систему «шульцівських» – підґрунтям творення яких є ім'я та прізвище видатного митця – літературознавчих термінів, якими послуговуються дослідники творчості Бруно Шульца. Див. про це докладніше наукову розвідку Н. М. Маторіної [17]. Між іншим, «шульцівські» літературознавчі терміни, які утворюються від антропоніма *Бруно Шульц*, дотепер не зафіксовані сучасними українськими словниками літературознавчих термінів, хоча мають тенденцію до подальшого поширення, а потрактування зафіксованих термінів у літературознавчих студіях дослідників спадщини Бруно Шульца, здебільшого, не наводяться. Отже, подальші напрацювання авторки статті в окресленому напрямі є актуальними й доцільними.

У полоністиці утвердилося поняття *schulzologia*.

Шульціана – це «зібрання, сукупність творів літератури і мистецтва, пов'язаних із життям і творчістю Бруно Шульца, а також усі видання його творів» [17, с. 104]. Шульцівських творів (як художніх, так і образотворчих) порівняно з різноманітними розвідками про шульцівську спадщину набагато менше⁵, але, як стверджує знаний шульцолог Андрій Павлишин, «у вивченні, популяризації та мистецькій інтерпретації геніального Бруно місця вистачить усім» [цит. за: 16, online].

Отже, від 2004 р. в Україні проходить найбільш масштабний науково-культурно-мистецько-літературний захід – Міжнародний фестиваль Бруно Шульца у Дрогобичі (= Шульцфест, Шульцівський Фестиваль у Дрогобичі, Шульцівський Фестиваль, Шульцфестиваль, Міжнародний фестиваль Бруно Шульца, Дрогобицький фестиваль Бруно Шульца, Дрогобицький Шульцфест; пол. Międzynarodowy Festiwal Brunona Schulza w Drohobyczu; англ. International Bruno Schulz Festival in Drohobych; скор. Шульцфест/Schulz Fest), який став непересічною культурною подією Галичини. Це єдиний у світі *систематичний* [виділено нами – Н. М.] захід, присвячений видатному дрогобичанинові Бруно Шульцу. Від часу заснування дотепер Фестиваль відбувається незмінно кожних два роки за будь-яких обставин: чи то скрутний матеріальний складник у вигляді певних фінансових труднощів, чи то напад росії на Україну без оголошення війни у 2014 р., чи то пандемія Covid-19 у 2020 р., чи то цьогорічна російська збройна агресія проти суверенітету й цілісності нашої держави тощо. У 2022 році, на який припадає 130-річний ювілей від дня народження й 80-ті роковини від дня трагічної загибелі Бруно Шульца, неймовірно складний X – Ювілейний – Шульцівський фестиваль відбувся попри усілякі мислимі і немислимі перешкоди: усі розуміють, що культурно-мистецько-науково-освітня фронт – це ще одна важлива арена боротьби проти агресії рф на шляху до перемоги України і всього цивілізованого світу над рашистською навалою, бо навіть саме слово *фестиваль* у будь-якому сенсі контрастує з поняттями війни, кровопролиття, агресії, розмиру...

Сьогодні Фестиваль сприймають як узірєць співпраці та довгострокового партнерства світової, європейської (насамперед, польської) і україн-

⁵ «... Бруно встиг залишити нам лише дві збірки оповідань і жменю листів. Якби був опублікований його пропаллий роман, загибла у вогні третя збірка прози, наступні тексти, то він би утвердився, як живий класик» [цит. за: 16, online].

ської шульцівської спільноти, свого роду «двигун» реалізації євроінтеграційних прагнень української інтелектуальної еліти у форматі багатогранної мистецької, культурологічної, науково-дослідної, освітянської, інформаційної, просвітницької тощо роботи з широкими верствами населення.

Саме тут – на Міжнародному Шульцівському фестивалі – уже майже 20 років поспіль Бруно Шульц об'єднує фахівців із різних мистецьких та наукових галузей: художників, письменників, поетів, перекладачів, музикантів, артистів, театралів, журналістів, науковців, які вивчають творчість великого дрогобичанина, зокрема літературознавців, істориків літератури, славістів, мовознавців, перформерів, а також звичайних шанувальників спадщини митця й пересічних любителів мистецтва, «для яких справа і доля автора “Цинамонових крамниць” стає джерелом творчого натхнення, можливістю спілкування позанаціонального і позаполітичного» [7, online]. Завдяки Шульцівському фестивалю Дрогобич став світовим центром досліджень творчості Бруно Шульца, найважливішим місцем постійних зустрічей світової шульцівської спільноти. Безсумнівно, таке спілкування між людьми з різних куточків Всесвіту, з найрізноманітніших міст Європи, Америки, Азії, Австралії у рамках Фестивалю має певні переваги: учасники фестивалевих заходів мають можливість дізнатися про те, чого не дізнались у державних закладах освіти, засобах масової інформації, зустрічають старих друзів та знаходять нових знайомих-однодумців. Це рай і для шульцознавців, шульцологів, шульцофілів, шульцоманів, шульцофобів⁶, і для звичайних шанувальників усього креативного в галузі літератури та мистецтва: кожен відкриває тут свого Бруно Шульца, знаходить те, що його найбільше цікавить, щось нове, незвідане, незнане, невідоме. Дрогобич відкритий світу, гостинний, пропонує багато культурних заходів та подій протягом кожного шульцфестівського дня: усі вони дають змогу учасникам відчутти себе справжніми європейцями! Рівень організації вражає! Тут просто хочеться бути весь час. Вхід на всі фестивалеві події традиційно вільний.

Організатори фестивалю: Ігор Меньок (1973–2005), ініціатор та перший директор Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца у Дрогобичі; Віра Меньок, директорка (від 2006 р. до сьо-

⁶ Тлумачення «шульцівських» літературознавчих термінів див. у науковій розвідці Н. М. Маторіної [17, с. 102–106].

годні) Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца у Дрогобичі. Організатори плідно співпрацюють із національними державними культурними інституціями Польщі, запрошують науковців та митців із різних країн Європи і світу, зокрема, польським співорганізатором Дрогобицького Фестивалю стало створене за активною участю Гжегожа Юзефчука товариство «Фестиваль Бруно Шульца» (Люблін; 2008).

Основну інформацію організаційного спрямування щодо Міжнародного фестивалю Бруно Шульца у Дрогобичі систематизовано в табличному форматі (табл. 1).

Події Фестивалю відбуваються за усталеною структурою: академічна та літературна частини переплітаються з мистецьким компонентом.

Презентуємо основні здобутки й досягнення Шульцівського фестивалю, які, без жодних сумнівів, сприяють активізації й модернізації в сучасному українському суспільстві євроінтеграційних процесів гуманітарного спрямування, зокрема й у царині філології й мистецтвознавства.

Завдяки фестивальному проєкту здійснено й видано переклади українською мовою всіх відомих нині текстів Бруно Шульца: діалогі оповідань «Цинамонові крамниці» (пол. „Sklepy

cynamonowe”) (15 новел) та «Санаторій під Клепсидрою» (пол. „Sanatorium Pod Klepsydrą”) (13 новел), а також 4 новел, які не опубліковані в першодруках цих збірок, так звані «розпорошені оповідання» у перекладі Юрія Андруховича [25]; «Книги листів» – переклав Андрій Павлишин [23] та збірника «Літературно-критичні нариси» – перекладачка Віра Меньок [24].

Окреслимо найважливіші імпрези, які відбувалися впродовж десяти Шульцфестів:

- інавгураційні лекції та концерти на відкритті Шульцфесту;

- академічна частина Шульцівського фестивалю у форматі науково-практичних – т. зв. шульцознавчих – конференцій. Після кожного Шульцфесту видаються післяконференційні наукові колективні монографії, які підсумовують кожну шульцознавчу конференцію, з текстами польською, українською та англійською мовами [1–6; 19; 22];

- авторські зустрічі, вечори, екскурсії; книжкові виставки; літературно-художні зустрічі; семінари, зокрема культурознавчо-історичні; дискусії митців, режисерів, перекладачів художніх творів, присвячені життю і творчості Бруно Шульца (та іншим польським письменникам-авангардистам);

Таблиця 1

№	Термін проведення	Програма фестивалю (покликання)	Гасло фестивалю
I	12–18 липня 2004 р.	https://dro-e.blogspot.com/2014/09/miedzynarodowy-festiwal-brunona-schulza.html	Шульц – Гомбрович – Віткевич
II	13–19 листопада 2006 р.	https://dro-e.blogspot.com/2014/09/miedzynarodowy-festiwal-brunona-schulza.html	Бруно Шульц і культура Пограниччя
III	26–30 травня 2008 р.	https://city-adm.lviv.ua/news/culture/1606-2008-05-26	Рецепція творчості Бруно Шульца в сучасному світі
IV	24–30 травня 2010 р.	https://dspu.edu.ua/polonist/mizhnarodnij-festival-bruno-shulca-u-drogobichi-4/	Шульцівські інспірації в літературі
V	6–12 вересня 2012 р.	https://lviv-online.com.ua/events/festival/v-mizhnarodnyj-festyval-bruno-shulca/	Бруно Шульц як філософ і теоретик літератури
VI	26–30 травня 2014 р.	http://maydan.drohobych.net/?p=28194	Бруно Шульц: тексти і контексти
VII	3–9 червня 2016 р.	https://zbruc.eu/node/52259	Бруно Шульц і сучасна теорія культури
VIII	1–7 червня 2018 р.	https://dspu.edu.ua/viii-mizhnarodnyj-festyval-bruno-shulca-u-drogobychi/	Бруно Шульц: філософія, поетика та інші перспективи місця
IX	15–21 листопада 2020 р.	https://old.loda.gov.ua/news?id=55027 https://dspu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/program_ix-schulzfest_ua.pdf	Бруно Шульц: арка уяви
X	Дві локації: Люблін → 7–10 липня, Дрогобич → 12–17 липня 2022 р.	https://tyktor.media/novyny/schulzfest-2022/	
Вебсайт Фестивалю → http://schulzfest.blogspot.com/ Офіційна сторінка Фестивалю у Facebook → https://www.facebook.com/schulzfest			

міжнародні перекладацькі майстер-класи тлумачів творів Бруно Шульца; презентації книжок Бруно Шульца і книжок про Шульца; промоції книги; читання творів видатного письменника; зазвичай заходи супроводжуються мультимедійними презентаціями;

- мистецькі проекти: вернісажі художніх та фотовиставок (індивідуальних та колективних); концерти; перформанси; театральні вистави; поетичні, музичні чи поетично-музичні проекти; кінопроекти, зокрема перегляди та обговорення найвідоміших художніх фільмів за мотивами творчості Бруно Шульца, Вітольда Гомбровича, Станіслава Ігнація Віткевича та ін.; віртуальні мандрівки місцями життя та творчості Бруно Шульца; шульцівські подорожі Галичиною; інсталяції; перформативно-музичні читання; відвідини музеїв; літературно-краєзнавчо-товариські подорожі; привітальні коктейлі; рекреації на лоні українських краєвидів; інтердисциплінарні мистецькі майстер-класи; скульптурні дійства; програми-офф; воркшопи;

- факельні походи – це частина кожного Фестивалю – традиційний смолоскип із зупинками коло місць життя та творчості Бруно Шульца у Дрогобичі («із читанням у мерехтливому світлі факелів» уривків із його творів...

Назвемо кілька конкретних шульцфестивальських подій, щоб дати змогу «посмакувати» Фестивалем Бруно Шульца у Дрогобичі (між іншим, проілюструвати перебіг Фестивалю кількома подіями дуже непросто!): «Цинамон: поетично-музичний проект Юрія Андруховича з польським музичним колективом «Карбідо» (Вроцлав) (III Шульцфест); мультимедіальна презентація «Про присутність Шульца в різних культурах» → розповіді й дискусії перекладачів Бруно Шульца, як-от Мадлен Г. Левін (переклади англійською), Вей Юнь Лін-Гурецька (китайською), Лоренцо Помпео (італійською), Ксав'єр Фарре (іспанською), Дорін Дауме (німецькою), Юдита Прайс і Йорган Хірман Монрад (данською), Габор Кернер (угорською), Кристина Годун (румунською), Андрій Павлишин (українською) (V); авторська зустріч з Агатою Тушинською та презентація її книжки «Наречена Шульца» [20] (VII); вернісаж виставки «Бруно Шульц серед митців свого часу» (із фондів Львівської національної галереї мистецтв ім. Бориса Возницького) → картини, графічні роботи і малюнки 35 художників, які брали участь у виставках разом із Бруно Шульцом, зокрема, це Зефірин Цвіклінський, Ксаверій Дуніковський, Ерно Ерб, Стефанія Гебус-Бара-

нецька, Якуб Гляснер, Марцелій Гарасимович, Властимил Гофман, Марцін Кітц, Фрич Кляйнман, Олена Кульчицька, Ярослава Музика, Анджей Пронашко, Казімеж Сіхульський, Маргіт Сельська-Райх, Роман Сельський, Іван Труш, Войцех Вайс, Леон Вичулковський, Станіслав Виспянський та ін. (VIII); виставка фотографій «Шульцівські подорожі Галичиною» Марка Саньйоля (Париж) (VIII); театр «A Turma do Dionísio» (Санту-Анжелу, Бразилія) (VIII); моно-вистава «Санаторій під Клепсидрою», виконує Джерсон Вінценте Фонтана; дискусійна зустріч з Анною Кашубою-Дембською «Шульцівські мотиви та Жінки Шульца» (VIII); концерт → Сергій Жадан і «Собаки» (VIII); інавгураційна лекція Сергія Жадана «Шульц: видива і відлуння» (IX); факельна хода «Ці місто й околиця зімкнулись у самодостатній мікрокосмос» місцями життя та творчості Бруно Шульца у Дрогобичі (IX); відеозв'язок «Шульц, тобто світ» із перекладачами Шульца та шульцознавцями зі світу (Бразилія, Чехія, Франція, Іспанія, Японія, Тайвань, США, Угорщина, Велика Британія, Італія, Хорватія, Сербія, Грузія, Греція) → віртуальна мандрівка місцями життя та творчості Бруно Шульца в день 130-річчя митця (X); читання есеїв «Бруно Шульц: жажіття й уява» (Тарас Прохасько, Євген Нахлік, Андрій Любка, Юрко Прохасько, Моніка Шнайдерман, Міхал Клінгер, Данило Ільницький, Віра Меньок, Юзеф Олейнічак, Юрій Винничук, Андрій Павлишин, Зоряна Рибчинська, Остап Сливинський, Александра Наруг) (X); коментована поетична антологія «Україна віршів → вірші в укриттях» (Яцек Подсядло, Марцін Сендецький, Григорій Семенчук, Остап Сливинський, Юрій Федчук, Павел Прухняк, Катерина Калитко, Юзеф Олейнічак, Ія Ківа, Алла Татаренко) (X); мистецька інсталяція, дійство *in situ, universum* «Зорі провінції» Нікіти Кадана (вистава за Бруно Шульцом – у режисерії Івана Шарана, за участі акторів із Маріуполя, Сєверодонецька, Харкова, Києва, Дрогобича) (X); шульціана: студійний виїзд до Львова – відвідини Львівської Політехніки «Слідами Бруно Шульца» → демонстрація *slché-verre* в Музеї фотографії наукової бібліотеки Львівської Політехніки, перегляд фільму Осипа Куриласа «Повернення в історію» та зустріч з режисером Романом Метельським, візит у Дзизі (X) тощо.

Це, зрозуміло, не все, а лише «ядро» щодворічних фестивальних тижнів, бо все просто неможливо перелічити: Шульцфест став вельми багатогранним, тут представлені найрізноманітніші

культурні, художні, мистецькі, наукові царини; програми всіх Шульцівських фестивалів, украї насичені й напрочуд різноманітні⁷...

Висновки. Важко переоцінити важливість для України розвитку всебічних відносин із Європейським Союзом. Культурно-мистецький чинник безпосередньо впливає на динаміку європейської інтеграції і є одним із вагомих складників формування європейської ідентичності, бо має визначальне і багатофункціональне значення в євроінтеграційних процесах. Підсумовуючи, акцентуємо: Шульцфест як визначна культурно-мистецька і наукова подія – це запорука розвитку й утримання впевненого курсу на європейську інтеграцію, на процес розбудови дедалі тіснішого союзу між народами Європи. Об'єднана Європа має всі можливості, зокрема й через такі масштабні проєкти, як Міжнародний Фестиваль Бруно Шульца у Дрогобичі, стати ефективною інституцією для забезпечення розвиненого культурного online].

співробітництва, міжкультурного діалогу, розвитку полікультурності як чинника зовнішньої та внутрішньої політики європейських держав.

Кожен Шульцфест має свої несподіванки, сюрпризи, цікавинки, певні відкриття й одкровення. Слушним є твердження Генрика Літвіна, польського історика та дипломата, Надзвичайного й Повноважного Посла Польщі в Україні (2011–2016) про те, що Шульцівський Фестиваль у Дрогобичі – одна з найважливіших і наймасштабніших українсько-польських ініціатив: «Зацікавлення < ... > заходом щоразу зростає. < ... > адже культура – це те, що здатне об'єднувати людей [виділено нами – Н. М.]. Маємо добру традицію і будемо її продовжувати та розвивати. Адже вона дозволяє, розмовляючи і пам'ятаючи про Бруно Шульца, повертатися в пам'яті до світу, котрого вже нема, але який значно вплинув на розвиток і польської, і української, і загалом європейської культури минулого століття» [цит. за: 9,

Список літератури:

1. Антологія наукових матеріалів трьох міжнародних фестивалів Бруно Шульца в Дрогобичі / за ред. Віри Меньок; Полоністичний науково-інформаційний центр ім. Ігоря Менька ДДПУ ім. Івана Франка. Дрогобич : Коло, 2008. 160 с.
2. Бруно Шульц і культура Пограниччя: матеріали двох перших едіцій Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі / Польський Інститут у Києві, Полоністичний науково-інформаційний центр ім. Ігоря Менька ДДПУ ім. Івана Франка; наук. ред. В. Меньок. Дрогобич : Коло, 2007. 396 с.
3. Бруно Шульц і сучасна теорія культури: матеріали VII Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца у Дрогобичі / за ред. Віри Меньок. Дрогобич : Посвіт, 2018.
4. Бруно Шульц : тексти і контексти : матеріали VI Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца у Дрогобичі / редакція Віри Меньок; Полоністичний науково-інформаційний центр ім. Ігоря Менька ДДПУ ім. Івана Франка. Дрогобич : Посвіт, 2016.
5. Бруно Шульц як літературний герой – Шульцівські інспірації та інтерпретації. Літературні та наукові нотатки IV Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі. Дрогобич : Швидкодрук, 2010. 208 с.
6. Бруно Шульц як філософ і теоретик літератури: матеріали V Міжнародного фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі / Полоністичний науково-інформаційний центр ім. Ігоря Менька ДДПУ ім. Івана Франка; редакція В. Меньок. Дрогобич : Коло, 2014. 782 с.
7. Гольберг Л. Віра Меньок: «Шульц – свідчення європейськості України». *Збруч*. 26.05.2014. URL: <https://zbruc.eu/node/22727>.
8. Гольберг Л. Люди, Місто, Шульцфест-2014. *Майдан: дрогобицька Інтернет-газета*. 18.05.2014. URL: <http://maydan.drohobych.net/?p=28303>.
9. Гольберг Л., Стрільчик Т. Все не переповісти – необхідна присутність особиста. Шостий Дрогобицький Шульцфест. *Майдан: дрогобицька Інтернет-газета*. 01.06.2014. URL: <http://maydan.drohobych.net/?p=28457>.
10. Горюнова Є. О. Євроінтеграція. Київ : Академвидав, 2013. 224 с.
11. Європейські інтеграційні процеси у XXI столітті: ключові тенденції, основні виклики та нові можливості: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26–27 березня 2018 р.). Київ : Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції, 2018. 677 с.
12. Ковальчук Т. І. Міжкультурна співпраця Європейського Союзу та України та місце України у

⁷ Для підтвердження наведемо такий факт: лише одна програма тижневого (наприклад, VII Шульцфесту) займає 20 сторінок стильної брошури: від 9 ранку, коли починалась наукова конференція, і до 11 вечора, коли завершувались останні вистави чи концерти, у Дрогобичі (або й у Трускавці чи навіть у Львові) відбувалося щось атракційне [18].

формуванні єврокультурних стратегій. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць*. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2008. Вип. 77 (ч. I). С. 65–71.

13. Колегіна Н. «Шульцфест – це нескінченність, у якій кожен може знайти себе»: директорка фестивалю Віра Меньок. *Туктор media*. URL: <https://tyktor.media/mandrivka/shultsfest-2022/>.

14. Круглашов А. М. Співпраця України та Європейського Союзу в галузі освіти і науки. *Політичний менеджмент*. 2005. № 4. С. 115–126.

15. Любка А. Усі дороги ведуть у Дрогобич. *День*. 1 червня 2018 р. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/kultura/usi-dorogy-vedut-u-drohobych>.

16. Мартинович Ю. День народження Бруно Шульца. Геній з Дрогобича, який міг би отримати по війні Нобелівську премію. *Еспресо*. 12 липня 2021 р. URL: <https://zahid.espresso.tv/den-narodzhennya-bruno-shultsa-geni-y-z-drohobicha-yakiy-mig-bi-otrimati-po-viyni-nobelivsku-premiyu>.

17. Маторіна Н. М. «Шульцівські» літературознавчі терміни як об'єкт термінологічного дослідження (на матеріалі індивідуально-дослідницької роботи з історії зарубіжної літератури). *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*: [збірник]. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 36. С. 102–106.

18. Нестерович Є. Півміста чи півтора: чи зможе Бруно Шульц стати міським брендом Дрогобича. *Українська правда*. 16 червня 2016 р. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/06/16/214052/>.

19. Сучасна рецепція творчості Бруно Шульца: наук. матеріали III Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца у Дрогобичі / Полоністичний науково-інформаційний центр ім. Ігоря Менька ДДПУ ім. Івана Франка, Т-во «Фестиваль Бруно Шульца» у Любліні; за ред. Віри Меньок. Дрогобич : Коло, 2009. 302 с.

20. Тушинська А. Наречена Шульца / пер. з пол., прим. та комент. Віри Меньок. Чернівці : Книги – XXI, 2018. 368 с.

21. Філевич Н. Бруно Шульц. Життя після життя. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/102627>.

22. Шульцівські інспірації в літературі: наук. матеріали IV Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца у Дрогобичі / за ред. Віри Меньок. Дрогобич : Коло, 2010. 359 с.

23. Шульц Б. Книга листів / укл. Єжи Фіцовський; пер. з пол. А. Павлишин. Київ : Дух і літера, 2012. 360 с.

24. Шульц Б. Літературно-критичні нариси / опрацювання та передмова – Малгожата Китовська-Лисяк; переклад з пол. та післямова – Віра Меньок. Київ : Дух і літера, 2012. 176 с.

25. Шульц Б. Цинамонові крамниці та всі інші оповідання в перекладі Юрія Андруховича: оповідання; переклад із польської. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017. Вид. четверте. 384 с.

Matorina N. M. Bruno Schultz international festival in the context of European integration processes of the philological direction

One of the key directions of the European integration policy of our state in the humanitarian field is the activation of systematic work on the integration of Ukraine into the European cultural, artistic, scientific, research, and educational space, in particular; the intensification of the European integration processes in the field of philology, which is today an integral part of dynamic processes in the Ukrainian society, acting as perhaps the most important catalyst for the formation of new standards of thinking, a generator of new ideas, a guarantee of effective European integration progress. The article attempts to summarize and systematize the multifaceted information about the Bruno Schulz International Festival, which has taken place every two years (since 2004) in the town of Drohobych, Lviv region. The festival, which is perceived today as an example of a long-term partnership of the global, primarily European Shultz community, is a kind of “engine” for the realization of the European integration aspirations of the Ukrainian intellectual elite. The festival, which takes place systematically every two years in the format of a variety of informational and educational work in the field of culture and art artistic studies. The main events of the Schulzfest, such as inaugural lectures, Schulz scholarly conferences, author and literary meetings, seminars, discussions, presentations of books by Bruno Schulz and about Bruno Schulz, art projects – art and photo exhibition openings, concerts, performances, theater performances, musical projects, cinema; the traditional torch procession, etc., definitely contribute to the activation of the modern course of the European integration processes of today’s philological direction. Evidently, the Bruno Schulz International Festival has become a powerful tool for the qualitative transformation of Ukrainian society on the way to European integration in the humanitarian, particularly philological, sphere.

Key words: European Union, Ukraine, European integration, European dimension, philology, Bruno Schulz, Bruno Schultz International Festival in Drohobych.

Machulska K. Ya.

Candidate of Philological Sciences

LANGUAGE OF FAKES: CONTEMPORARY EUROPEAN STUDIES

In this paper we addressed the task of a theoretical overview of modern European studies investigating the language of fakes. The relevance of this study is determined by the easy accessibility of the average reader to various mass media (not always of high-quality) as well as the absence of philological Ukrainian studies of fakes. The intensity and frequency of fakes also increased with the spread of the Internet. Due to the lack of media literacy, society is increasingly unable to decide who to trust. In fact, the truth lies on the surface. We consider that with the simple philological knowledge it is possible to detect a fake message. So in this article we have introduced the leading European practices of fakes discoveries. We have found that the issue of research the disinformation phenomenon is the subject of work by scientists from various European countries, and therefore is a matter of public concern. We have described the research activities of local institutions (National Institute for Research in Computer Science and Automatic, France; Médialab, Sciences Po, France; CLEMI, France; The Department of Literature, Area Studies and European Languages, University of Oslo, Norway; the Faculty of Social and Behavioural Sciences of University of Amsterdam, The Netherlands; Mediawijshheid.nl, The Netherlands; Bitext, Spain) as well as international organisations (The International Fact-Checking Network (IFCN), The European Digital Media Observatory (EDMO)).

Also it has been identified that the mechanism of fakes detecting is an interdisciplinary study and requires the involvement of linguists, programmers, cyborgs, and psychologists. One of the key and most important areas of research on the fakes spread is false news about the Russian war in Ukraine. At the same time in Ukraine, there are also current practices regarding the investigation of fakes, as well as relevant state structures and national programs. Among them are those which are launched by The National Institute for Strategic Studies, The Institute of Mass Information, Media Reforms Center, The Social Communication Research Center and NGO "Detektor Media". However most of them are not about language structure or linguistic peculiarities of fake message.

Key words: *fakes, fake news, language of fakes, disinformation, fact checking, NLP, fake detection.*

Problem statement. The idea of fakes overviewing and analysing is not new. Researchers of different sciences and interdisciplinary areas time to time advert to this question. The study of fakes is of particular interest in periods of instability, upheavals and changes. There is no need to go far: the COVID-19 epidemic, that has recently gripped the whole world, led to the spread of many fakes, starting from speculation about the sources of the virus origin and ending with anti-vaccination campaigns. Or from the latest: bitter news about the death of the Queen of Great Britain. Buckingham Palace has officially announced that "The Queen died peacefully at Balmoral this afternoon". just 6:41 p.m. London time, on the 8th of September. However the fake twitter account named "The Guardian" published a post about Elizabeth's II death more earlier when it was just a rumour without confirmation by official sources [16]. Moreover, that post has been shared by a large amount of users. That case demonstrates that even a false account of a real reputable media can be fake.

The purpose of the work. The beginning of the full-scale invasion of the Russian army onto the territory of Ukraine, which accelerates the world crisis development, became a new milestone in the study of the fakes language. In this article we try to collect information about modern European scientific projects aimed at identifying disinformation and propaganda; how much of these researches is focused on the study of the Russian war in Ukraine; and how Ukrainian scientists and journalists are fighting on the information front, as the common narrative line is a counterpart of Ukraine's integration process into the European media space.

Presentation of the main material. First of all it should be noted that this is a problem of the official international level. In recent years the EU has significantly strengthened measures to counter fake news and online disinformation to protect European democratic systems. Principles and measures to combat disinformation (in particular, fake news) are set out in a number of documents (Tackling online disinform-

mation: a European Approach, EU Code of Practice on Disinformation Action Plan against Disinformation), as well as European Council Conclusions and European Commission Recommendations. Thus, academicians from various scientific institutions began to study this issue. Let look through the best practices briefly.

Fact checking is one of the research interests of *Inria* (National Institute for Research in Computer Science and Automatic, France). They state that people do not trust the media more. It is possible to deceive not only with the help of text, but also thanks to at first glance true phot. Any image can be doctored with special soft and it can be used out of context. Any article can be edited in a desirable way. *Inria* team developed a project *Imatag* – software which verifies the facts as more and more press organizations must check information carefully. It works as follows: “fact-checkers can instantly find an image or information as it was published the first time, and trace all subsequent manipulations” [9].

Another French company *Médialab, Sciences Po* is launching now the project *DE FACTO*. It unites researchers, journalists and media participants and aims to “provide tools for the general public to help decipher fake news in order to defend a diverse, plural and independent information ecosystem” [2]. The *Medialab* team headlines three main tasks within this project. They want to comprehend the mechanism of misinformation by placing it into the wider context of information chains within digital spaces, using new data science methods; in partnership with the *CLEMI* (part of Réseau Canopé network, is in charge of Media and Information Literacy in the French education system) they strive to study the disinformation offer perception; they eager to analyse and formulate certain regulatory suggestions, especially with regard to the major digital platforms, in order to reconcile quality of information and freedom of expression. The project webpage operates in two languages: French and English. On the site of project there are eleven rubric-tabs. Among them are: *Featured, Ukraine, France, Presidential 2022, UNITED STATES, Economy, Environment, Policy, Health, Science and Company*.

We are particularly interested in the section on fake news about Ukraine. The first article of this column, entitled *Diverted videos, recycled photos: resurgence of misinformation around the Russian-Ukrainian conflict*, was published on February 23, 2022. As you know, Russia invaded the territory of Ukraine on February 24, 2022. During six months, the section has been filled with forty publications. As of the fall of 2022, the war has not ended and it is becoming

clear that, unfortunately, it will linger, and therefore the information war will continue. We hope that the *DE FACTO* team will continue to expose the lies of Kremlin propaganda and new posts will appear on the website.

Another novel experience has been obtained by *CLEMI*, which was mentioned before. They organised original digital and traveling exhibition *Fake news: art, fiction, lie* [3]. The exhibition was opened from May 27, 2021 to January 30, 2022 at Espace Fondation EDF in Paris. It was an integral device which included a multidisciplinary accompanying file, a digital version, a traveling version and a training webinar. To accompany this exhibition, the *CLEMI* has designed a multidisciplinary guid. It contains of teacher’s useful resources and educational activities and includes chapters about fake news fabrication and dissemination; the power of images, the solutions of protecting against disinformation in class or elsewhere, etc.

The Department of Literature, Area Studies and European Languages, University of Oslo (Norway) in cooperation with NRK (Norwegian Broadcasting Corporation), NTB (The Norwegian News Agency) and Faktisk.no (a non-profit organization) work on the project *Fakespeak* that is financed by The Research Council of Norway. The duration of the project is 5 years: from 2020 to 2025.

Very often fake detection researches are performed only by ITers. However, this project has united computer scientists with linguists from Norway and the UK. They try to prove that “the language of fake news may be the key to its detection”. Thus the full project name is appropriate: “*Fakespeak – the language of fake news. Fake news detection based on linguistic cues*” [4]. As we can see from the project name itself, its authors even invented a special linguistic term. The general project task is an enabling of fake news detection systems to discover and mark probable fake news items in a faster, more accurate and efficient way than its possible now. So, first of all they are going to build corpora of fake and real news, basing on already existing ones from various online media. Then the texts on English, Norwegian and Russian languages will be analysed with a help of pragmatological and rhetorical, applied, corpus, computational, and forensic linguistics methods. In order to control several potential sources of mistakes they will turn to the comparison method of the fake and genuine articles of the one and the one and the same author.

One of the participants of *Fakespeak* project is a non-profit organization Faktisk.no. This agency posi-

tions itself as “an open laboratory for source awareness and critical media use in Norway” [4]. This company is particularly interesting for us, as it also monitors Ukrainian issues. There are two special sections. The first one is called Verified from the war in Ukraine and the second one includes Facts and propaganda concerning the war in Ukraine. We can find there the thematic articles as well as videos.

One of the research directions at the Faculty of Social and Behavioural Sciences of University of Amsterdam (The Netherlands) is a communicative one. It is realised in the form of laboratory – *The Digital Communication Methods Lab*. This initiative focuses on the up-to-date researches and combines existing and new projects with digital communication methods as its keystone. Their current research topics list includes the issue of mis- and disinformation. The project has been created for testing the effectiveness of corrective information. It is a part of the *European Digital Media Observatory (EDMO) BE/NL hub* (which will be described later). The scientists believe that every citizen must receive honest and true information to be well-informed politically, but more often the uncontrolled mis- and disinformation expands in digital space. Thus they are looking for comprehensive empirical evidence of effectiveness of the interventions used in journalism, media practice and policy, reach they their communicative aims or not. To arrive at a more systematic assessment of fact-checking’s effectiveness, research group is developing a research lab to test the effectiveness of existing and new tools used in fact-checking. They expect on such results: “an evidence-based recommendations on which fact-checking formats are most effective. The lab infrastructure will map the effectiveness of different real-life cases of fact-checking and provides a digital lab infrastructure for monitoring the impact of new formats of corrective information” [5].

Also in The Netherlands fake news is the topic of raising by *Mediawijshheid.nl*. The project is co-financed by the *Safer Internet Center* of the European Commission and deals with media literacy. This website provides with information about the safe and smart of digital media use. Importantly they publish learning materials about recognizing false information and the dangers it poses to recipients of various age groups, from pre-schoolers to fully formed adults. Besides they upload different videos such as *Why recognizing fake news is getting harder, The Age of Post-Truth, How not to spot fake news* and so on [8].

It is also worth to note about company *Bitext*, whose offices are located in Madrid, Spain and San Francisco, the USA. They automatically annotate and

generate NLP data for and AI/ML applications, both for training and for evaluation. At *Bitext* four main data types are generated. Among them there are three of special linguist’s interest.

1. Text Annotation Tools to tag your data with Linguistic Knowledge: POS, NER, Topic. These core linguistic tools serve to automatically pre-annotate custom corpora & datasets. They annotate at the word level as well as at the sentence level.

2. Synthetic Text Generation Tools, which are used to produce custom data with NLG technology and are focused on assistants/chatbots.

3. Core linguistic data for any NLP application: Lexical Data and Semantic Data. *Bitext* produces synonym dictionaries both for general purpose and specific verticals like Finance, Human Resources, Legal etc. *Bitext* produces lexical dictionaries that contain detailed information like POS, morphological attributes, frequency in corpora. They have produced these dictionaries for 77 languages and 25 language variants, including Ukrainian and Russian languages. This means that tools can easily expose fake news on Russian and it's important as most of propaganda materials are written in aggressor’s language. *Bitext* even has prepared a discussive column *Could language be the key to detecting fake news?* on their website. The authors recognize the whole dangerous of disinformation phenomenon: “fake news’ goals are very ambitious for example, they might be trying to influence elections or policies, or discrediting countries as a form of cyberwarfare among states and source of public relations crisis” [1].

The *Bitext* researchers call fake news a public challenge and describe them as serious, disruptive and damaging. But language can be a mean of their detection. “The first step is identifying who benefits from them, who is criticized, etc. For this reason, linguistics plays a key role when it comes to identifying patterns in the language used ... to flag it as potentially dubious. The linguistic characteristics of a written piece can tell us a lot about the authors and their motives. Purveyors of disinformation can be caught out by the particular words they use” [1].

The last one was an investigation subject of the article *Automatic Detection of Fake News* by the scientists tandem of University of Michigan and University of Amsterdam. The authors introduce two novel datasets for the task of fake news detection, covering seven different news domains. Also they describe the collection, annotation, and validation process in detail and present several exploratory analysis on the identification of linguistic differences in fake and legitimate news content. The research-

ers have conducted a set of learning experiments to build accurate fake news detectors. In addition they have compared automatic and manual identification of fake news [10, p.1].

Along with national anti-propaganda programs and research projects of individual states, there also international organizations act. For example, *The International Fact-Checking Network* (IFCN) at Poynter was launched in 2015 “to bring together the growing community of fact-checkers around the world and advocates of factual information in the global fight against misinformation. They enable fact-checkers through networking, capacity building and collaboration. IFCN promotes the excellence of fact-checking to more than hundred organizations worldwide through advocacy, training and global events. The prof team monitors trends in the fact-checking field to offer resources to fact-checkers, contribute to public discourse and provide support for new projects and initiatives that advance accountability in journalism” [6].

Another professional international organization *The European Digital Media Observatory* (EDMO) consists of fact-checkers, media literacy experts. They collaborate with media organisations, online platforms, media literacy practitioners and academic researchers, and all these efforts are to understand and analyse disinformation. EDMO contributes to a deeper understanding of disinformation relevant actors, vectors, tools, methods, dissemination dynamics, targets, and impact on society.

The program has a clearly defined scientific focus. It promotes basic academic knowledge about online disinformation, develops fact-checking services and popularizes media literacy courses. EDMO collaborates with the EDMO local hubs on the following directions:

- 1) Detect, analyse and disclose disinformation campaigns at national, multinational, and EU level;
- 2) Analyse disinformation campaigns’ impact on society and democracy;
- 3) Promote media literacy activities;
- 4) Monitor online platforms’ policies and the digital media ecosystem, in cooperation with national authorities [5].

On the start page of the EDMO website, there is a blog Ukraine along with other hot topics such as *COVID-19, Investigations, Media Literacy, News and Trainings*. This once again shows that the topic of the war in Ukraine is surrounded by a number of fakes, which are spread by Russian propaganda for its justification. The authors of the blog declare that “at times of crisis or conflict, disinformation can be rapidly

generated and spread. Media literacy initiatives are a crucial pillar of the European strategy to combat disinformation, and must be equally rapidly generated and spread if they are effectively to reach audiences vulnerable to disinformation” [5].

And what is the status of fake research in Ukraine? In 2019 *The National Institute for Strategic Studies* (NISS) published the material of research *The experience of joint European institutions in protecting the electoral process from destructive informational influences: opportunities for Ukraine* [14, p.1 – 11]; in 2020 they published an analytical report *Fakes as a tool of influence on election* which was is an attempt to outline the key improvement directions of the regulatory and organizational model of protection of the electoral process from the destructive influence of disinformation, as well as creating a basis for a broad dialogue between the state and the professional community in search of solutions for effective information protection of the democratic process in Ukraine [18, p. 5]; in 2021 NISS described the *Features of combating disinformation regarding COVID-19: legislative and practical experience of the Federal Republic of Germany* [13, p. 1–4].

The *Institute of Mass Information* (IMI) is an independent, non-profit, non-governmental public organization that operates in public sector and implements projects aimed at strengthening the positive influence of the media on the formation of civil society in Ukraine. Among such projects is *Fakes and Narratives* [17].

The non-governmental organization *Media Reforms Center* is launching the project *StopFake* which not only identifies cases of fake information about events in Ukraine, but also actually initiated an international discussion on how to resist this shameful phenomenon. The team of media professionals fact-checks, de-bunks, edits, translates, does researches and disseminates information in thirteen languages: Ukrainian, Russian, English, Spanish, Serbian, French, German, Italian, Dutch, Czech, German and Polish, Bulgarian [11].

The *Social Communication Research Center* has published a study *Fake information in social media: detection, evaluation and counteraction* on its website [15].

Invaluable materials for linguistic analysis are the daily publications of the project *MediaSapience* by NGO *Detektor Media* [7].

Conclusions and the prospects for further research. So, as a result of a detailed analysis of modern European trends in the study of fake language, we came to the following conclusions.

1. The issue of research the disinformation phenomenon is the subject of work by scientists from various European countries, and therefore is a matter of public concern.

2. The mechanism of fakes detecting is an interdisciplinary study and requires the involvement of linguists, programmers, cyborgs, and psychologists.

3. One of the key and most important areas of research on the fakes spread is false news about the Russian war in Ukraine.

4. In Ukraine, there are also current practices regarding the investigation of fakes, as well as relevant state structures and national programs. However, in the conditions of a full-scale war and during the European integration processes, Ukraine, as a candidate for joining the European Union, should pay more attention to the fight against fakes. In prospect Ukrainian philological scientists have to cooperate with their European colleagues to learn from their experience and work out unprecedented textual fakes in the media space.

Bibliography:

1. Bitext URL: <https://blog.bitext.com/language-to-detect-fake-news> (Last accessed: 14.09.2022)
2. De Facto. Médialab, Sciences Po. URL: <https://defactoobservatoire.fr/Main/#> (Last accessed: 10.09.2022)
3. Exhibition “Fake news: art, fiction, lies”. CLEMI URL: <https://www.cleml.fr/> (Last accessed: 11.09.2022)
4. Fakespeak – the language of fake news. University of Oslo. URL: <https://www.hf.uio.no/ilos/english/research/projects/fakespeak/> (Last accessed: 12.09.2022)
5. Identify and mitigate threats and risks to a healthy online information environment. EDMO URL: <https://edmo.eu/scientific-focus/#1625574969659-6511d644-b976> (Last accessed: 08.09.2022)
6. International Fact-Checking Network. Poynter URL: <https://www.poynter.org/ifcn/> (Last accessed: 14.09.2022)
7. MediaSapience. Detektor Media URL: <https://ms.detektor.media/> (Last accessed: 10.09.2022)
8. Nepnieuws. Mediawijshheid.nl. URL: <https://www.mediawijshheid.nl/nepnieuws/> (Last accessed: 11.09.2022)
9. Protecting Content and Busting Fake News with Imatag. Inria. URL: <https://www.inria.fr/en/imatag-protection-contenus-tracking-fake-news> (Last accessed: 09.09.2022)
10. Singh, Vivek, et al. Automated fake news detection using linguistic analysis and machine learning. In: International conference on social computing, behavioral-cultural modeling, & prediction and behavior representation in modeling and simulation (SBP-BRiMS). 2017. p. 1–3.
11. StopFake. Media Reforms Center URL: <https://www.stopfake.org/en/main/> (Last accessed: 10.09.2022)
12. The Digital Communication Methods Lab. University of Amsterdam. URL (<https://www.digicomlab.eu/research/mis-and-disinformation/>) (Last accessed: 13.09.2022)
13. Бойко В. О. Особливості протидії дезінформації щодо COVID-19: законодавчий та практичний досвід ФРН : аналітична записка. Київ : НІСД, 2021. 4 с.
14. Корецька І. О. Досвід спільних європейських інституцій щодо захисту виборчого процесу від деструктивних інформаційних впливів: можливості для України : резюме. Київ : НІСД, 2019. 11 с.
15. Пригорницька О. Г. Фейкова інформація в соціальних медіа: виявлення, оцінка, протидія/ *Наук. пр. НАН України ім. В. І. Вернадського* : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2017. Вип. 48. С. 311–321.
16. Тайные планы, фейковые новости: как появилась новость о смерти королевы Елизаветы. The Washington Post. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/09/08/queen-death-fake-news-twitter/> (Last accessed: 08.09.2022)
17. Фейки і наративи. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/fakes-and-narratives> (Дата звернення: 10.09.2022)
18. Фейки як інструмент впливу на вибори : аналітична доповідь / Д. В. Дубов та ін. Київ : НІСД, 2020. 209 с.

Мачульська К. Я. Мова фейків: сучасні європейські студії

У цій статті ми виконували завдання теоретичного огляду сучасних європейських студій, які зосереджені на мові фейків. Актуальність цього дослідження зумовлена вседоступністю пересічного читача до різноманітних ЗМІ (не завжди якісних), а також відсутністю відповідних розвідок українськими філологами. З поширенням мережі інтернет зросли також інтенсивність і частота фейків. Через брак медіа грамотності суспільство все більше не може визначитися, кому вірити. По суті, правда лежить на поверхні. Ми вважаємо, що, володіючи елементарними філологічними знаннями, можна легко виявити фейкове повідомлення. Тому в цій статті ми ознайомили з провідними європейськими практиками виявлення фейків. Ми з'ясували, що питання дослідження феномену дезінформації є предметом дослідження вчених із різних європейських країн, а отже, і елементом

суспільного занепокоєння. Ми описали дослідницьку діяльність як локальних інституцій (Національний інститут досліджень комп'ютерних наук і автоматики, Франція; Médialab, Sciences Po, Франція; CLEMI, Франція; Кафедра літератури, країнознавства та європейських мов, Університет Осло, Норвегія; Факультет соціальних і поведінкових наук Амстердамського університету, Нідерланди; Mediawijsheid.nl., Нідерланди; Bitext, Іспанія), а також міжнародні організації (The International Fact-Checking Network (IFCN), The European Digital Media Observatory (EDMO)). Також установлено, що механізм виявлення фейків є міждисциплінарним дослідженням і вимагає залучення лінгвістів, програмістів, кіберспеціалістів і психологів. Одним із ключових і найважливіших напрямів дослідження поширення фейків є неправдиві новини про війну Росії проти України. Водночас в Україні також є актуальні практики щодо розслідування фейків, а також відповідні державні структури та національні програми. Серед них є ті, які керуються Національним інститутом стратегічних досліджень, Інститутом масової інформації, Центром медіареформ, Центром соціальних комунікацій та ГО «Детектор медіа». Однак більшість із них не стосується мовної структури чи лінгвістичних особливостей фейкового повідомлення.

Ключові слова: фейки, фейкові новини, мова фейків, дезінформація, перевірка фактів, НЛП, виявлення фейків.

Мікіна О. Г.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Хоменко О. А.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ І ФІЛОЛОГІЯ (ДО ПИТАННЯ ПРО ОДИН МОВНИЙ КАЗУС)

Семасіологія залишається одним із пріоритетних напрямів сучасної лінгвістики, оскільки досі актуальні ті питання, що турбували вчених попередніх поколінь. Ось деякі з них: що є значення, як воно утворене і як функціонує, чому і як воно змінюється і, головне, чи можна виявити універсальні явища семантичного складника лексеми для будь-якої мови на будь-якому етапі її розвитку? Статтю присвячено розгляду ще одного важливого питання: чому активна лексема, яку використовують кілька поколінь носіїв мови, раптом втрачає свої позиції, навіть перебуваючи у статусі базової лексеми з тим чи тим значенням. Матеріалом дослідження стали дієслова латинської мови, значення якої як мови-основи романських мов є вкрай важливим для історичного аналізу. На основі даних лексикографічних джерел та текстів латинських письменників виокремлено базові лексеми зі значеннями 'говорити', 'розмовляти', найбільш уживаними з яких виявилися дієслова *dicere*, *orare*, *fari*, *loqui*. Об'єктом аналізу стало одне з цих дієслів мовлення – *loqui*, яке окрім основних значень «говорити», «розмовляти», мало ще кілька дефініцій: 'розповідати', 'розлого оповідати', 'називати', 'показувати', 'свідчити', 'славословити'. Установлено цілу низку похідних від латинського *loqui* лексем: *loquāx*, *loquācītās*, *loquāculus*, *loquāciter*, *loquēla*, *loquentia*, *loquitōr* – семантика яких також пов'язана з мовленням. У статті підкреслюється, що в латині було більше, порівняно із сучасними мовами, синонімів для вираження будь-якого значення, та через так звану боротьбу синонімів частина лексем виходила з ужитку. Незважаючи на активну позицію в мові, *loqui* спіткала саме така доля. У статті наводяться гіпотези походження *loqui*. Згідно з найбільш вірогідною з них, етимологічно близькими до *loqui* є ірл.-*tluchur*, що входить до д.-ірл. *atluchur* 'дякую' та *duttluchur* 'питаю', псл. *tlъkъ* (*tlъlkъ) 'думка, пояснення', д.-інд. *tarkas* 'припущення', *tarkayati* 'припускає, розмірковує', а їхнім індоєвропейським коренем є **tlōk^w*- 'говорити, викладати'. Статтю виконано на широкому емпіричному матеріалі із залученням творів латинських авторів. Підкреслюється необхідність подальших досліджень індоєвропейських мов у межах історичної семантики із запрошенням до аналізу фахівців зарубіжних університетів із метою широкого обміну напрацювань у царині порівняльно-історичного мовознавства та поєднання зусиль для вирішення найбільш актуальних питань сучасної семасіології.

Ключові слова: семасіологія, дієслова мовлення, латинська мова, еволюція, боротьба синонімів.

Постановка проблеми. Вивчення історичної семантики на індоєвропейському мовному просторі залишається актуальним, цікавим для дослідників багатьох поколінь, але вкрай складним завданням. Як виникає значення, чому відбуваються його зміни, що керує семантичною еволюцією, чи існують семантичні закони, семантичні універсалиї – ось невеликий перелік питань, які турбують лінгвістів. Єдина можливість відповіді на ці та багато інших питань – це робота з емпіричним матеріалом, конкретними лексемами, що дають індоєвропейські мови, від-

стеження фактів семантичних змін. Тут доречні слова В. І. Абаєва: «Шляхи семантичного розвитку слів часто бувають дуже примхливими та звивистими, та це зовсім не означає, що в цій царині панують свавілля та хаос, а отже і те, що етимологіст не повинен зв'язувати себе тут ніякими рамками і обмеженнями. Широке залучення історико-семасіологічного матеріалу із різних мов, цього разу не тільки споріднених, слугує дороговказом серед уявлюваного хаосу семантичних явищ і надає багатьом етимологічним роз'ясненням такої ж переконливості зі

значенневого боку, яку вони можуть мати з боку формального» [1, с. 296].

Матеріал аналізу в семасіологічних студіях не обмежується однією мовою, при історичному дослідженні висновки, яких доходять на лімітованому певною мовою матеріалі, не можна вважати об'єктивними. Чим більшою є кількість залучених до аналізу споріднених мов, тим більш значущими і вагомими є результати.

Якщо аналіз проводити на матеріалі індоєвропейських мов, недостатньо розглядати те чи інше явище семантики в межах однієї групи. Ідеальним є залучення найширшого масиву лексем конкретного значення з якомога більшої кількості мов усіх груп. Це дає змогу уникнути хибних висновків і не вважати певну регулярність абсолютною закономірністю.

Формулювання цілей та мети статті. Такий підхід до вивчення семантичних явищ дає підстави говорити про доказову семасіологію, де запорука об'єктивності – підтвердження висновків на масивному емпіричному матеріалі. Найкращим чинником достовірності результатів дослідження є участь у роботі лінгвістів-носіїв мов, створення колективів учених із різних європейських університетів, об'єднаних аналізом конкретного семантичного явища. Представлений далі невеликий етюд можна вважати запрошенням усіх зацікавлених у семасіологічних студіях лінгвістів-носіїв європейських мов до спільної роботи.

Це дослідження має за мету прослідкувати динаміку всередині групи базових дієслів мовлення латинської мови, проте обмежені можливості статті дозволяють детально зупинитися лише на одній лексемі, історія якої є показовою для того, щоб мати уявлення про шлях лексем романського мовного простору протягом тривалої еволюції від мови-основи до сучасних мов.

Виклад основного матеріалу. На базі аналізу лексикографічних джерел та латинських текстів встановлено, що базовими дієсловами зі значеннями 'говорити', 'розмовляти' в латинській мові були *dicere*, *orare*, *fari*, *loqui*. Історія цих дієслів відображає всі основні тенденції, яких зазнала ціла лексико-семантична група дієслів мовлення на шляху від народної латини до сучасних романських мов. Перед викладенням спостережень щодо еволюції цієї підгрупи слід зазначити, що в латині було більше, порівняно із сучасними мовами, синонімів для вираження будь-якого значення, тому подальша доля кожного з них складалася по-різному – нові мови або відмовилися від частини латинських лексем, або змінили їхнє значення.

Одним із базових зі значенням 'говорити', 'розмовляти' є латинське відкладене дієслово *loquor*, *loqui* [21, с. 651]. Окрім основних значень, *loquor* мало ще кілька дефініцій, що також не суперечать його входженню до ЛСТГ дієслів мовлення, пор.: 'розповідати', 'розлого оповідати', 'називати', 'показувати', 'свідчити', 'славословити' [3, с. 600; 12, с. 352; 26, с. 1043]. Це дієслово вживали як самостійно, так і з додатком у значенні 'говорити про'. Відзначається у нього й пейоративне значення – 'говорити тільки про', 'безперервно говорити, не замовкати' [3, с. 600; 21, с. 652]. Саме із цим зневажливим значенням латинського дієслова пов'язана семантика похідних від нього лексем, пор.: *loquax* 'балакучий', 'балакливий', *loquacitas* 'балакучість, говірливість', *loquaculus* 'досить балакучий', *loquaciter* 'багатослівно', *loquela* 'мовлення, слово; мова', *loquentia* 'балакучість', *loquitor* 'говорити, базікати' [3, с. 600].

Етимологія *loqui* довго залишалася неясною. Перші пояснення щодо походження цього дієслова спиралися на народну етимологію. Доробок відомого латинського ученого Марка Теренція Варрона Реатинського (116–28 рр. до н. е.), що залишив у своїй праці «Про латинську мову» («De lingua latina») багатий матеріал про походження латинських лексем, зокрема дієслів, у сучасних дослідників етимології іноді викликає критику, оскільки його аналіз спирається саме на народну етимологію, і висновки Варрона щодо різних лексем досить часто були спростовані дослідниками-індоєвропейцями. Що стосується *loqui*, думка Варрона може здатися правдоподібною, – він пов'язує це дієслово з іменником *locus* 'місце': «Loqui ab loco dictum» [32, с. 27]. Пояснюючи етимологію дієслова *loqui*, він пише: «Igitur is loquitur qui suo loco quodque verbum sciens ponit» [32, с. 27–28] – «Таким чином, той, хто говорить (loquitur), свідомо розміщує кожне слово на своє місце. На правах припущення версію Варрона довго цитували в працях лінгвістів. Так, навіть А. Ерну та А. Мейє, аналізуючи витоки *loqui*, згадували думку Варрона [21, с. 652].

Вони також наводять гіпотезу Х. Педерсена про спорідненість *loqui* з ірл.-*tluchur*, що входить до д.-ірл. *attluchur* 'дякую' та *duttluchur* 'питаю' [8, с. 356] (див. про це [21, с. 652]), але самі вони це зіставлення не підтверджують. Натомість у подальшому саме ця думка стала якщо не загальноновизнаною, то такою, яку наводять у дослідженнях порівняльно-історичного мовознавства, проте часто з позначкою «можливо».

Сьогодні лексикографічні джерела подають як етимологічно близькі лат. *loquī*, псл. *tlъkъ* (*tlъkъ) ‘думка, пояснення’, д.-інд. *tarkas* ‘припущення’, *tarkayati* ‘припускає, розмірковує’ та вже зазначені кельтські лексеми, а їхнім індоевропейським коренем називають *tlok^w- ‘говорити, викладати’ [15, с. 348; 29, с. 1088; 31, с. 348]. Серед сучасних слів, що наслідують і.-є. *tlok^w-, можемо назвати лише слов’янські, пор. укр. *толк*, *толковий*, *толкувати*, *безтолковий*, рос. *толк*, *толком*, блр. *толк*, болг. *тълкувам* ‘тлумачити’ та ін. [5, с. 587, 593; 14, с. 71; 15, с. 348].

Заради повноти висвітлення проблеми слід назвати й інші версії щодо походження *loquī*. А. Ерну у своїй «Історичній морфології латинської мови» пов’язує *loquī* із грецькими лексемами *λάσκω* ‘кричу’ і *ἔλᾱκον* ‘підняв крик’, проте ця думка залишилася недоведеною в його монографії, до того ж коментар Й. М. Тронського спростовує можливість такої етимології, він пише, що це «малодостовірна етимологія, не виправдана й фонетично» [6, с. 159].

Висловлювали також гіпотези щодо спорідненості *loquī* із псл. *lĕka/*lĕkъ, від якого походять слов’янські лексеми, що означають ‘ліки’, пор. укр. *ліки*, болг. *лек*, макед. *лек*, слвн. *lĕk*, в.-луж. *lĕk*, чес. *lĕk*, пол. *lek* ‘ліки’ [7, с. 192]. Так, Ст. Младенов уважав, що слов’ян. *lĕkъ походить від і.-є. *lĕgos, в основі якого *lĕq ‘говорити’, що мав варіант *lĕg ‘складати, читати, рахувати, говорити’ (пор. гр. *λέγω*, лат. *lego*). За основу ж береться і.-є. *le/*lo, від якого, на його думку, походять як слов’ян. *lĕkъ, так і лат. *loquī* і гр. *ληκῆω* ‘говорити’ (див. про це [4, с. 260; 7, с. 193]). Цю гіпотезу підтримали деякі фахівці (наприклад, П. Скок), проте більшість відкидають її як таку, що не має достатніх аргументованих доказів [13, с. 478]. О. М. Трубачов щодо цього зазначає, що немає жодних слідів семантичного розвитку групи слов’ян. *lĕkъ від ‘говорити’ до ‘лікувати, ліки’ [7, с. 193].

Дієслово *loquor* було активним у мові і поширеним навіть у творах, які демонстрували народнолатинські тенденції. Так, і Петроній, і Апулей уживають поряд з іншими дієсловами мовлення і *loquor*, пор.:

«Ecce ipsa venit ad stabulum petitque ut vobiscum *loqui* liceat» [27, XVI] – «Вона сама прийшла до заїжджого двору і попросила дозволу *поговорити* з вами»;

«Oro te, inquit Echion centonarius, melius *loquere*» [27, XLV] – «Прошу тебе, сказав Ехіон – кравець, *говори* краще»;

«...quae uolunt, omnes et agunt et *loquuntur*» [16, L. 9, XIII] – «...усі, як хочуть, і діють, і *говорять*».

Про значущість *loquī* у мові свідчить і те, що відомий оратор Цицерон і ритор Квінтіліан вважали за потрібне пояснювати відмінність між цим дієсловом та іншим, найбільш уживаним за усіх часів базовим дієсловом мовлення, а саме дієсловом *dicĕre*. Вони підкреслювали, що *loquī* є доречним, коли йдеться про розмову, а *dicĕre* більш підходить до ораторської промови [21, с. 652]. Й. Х. Дворецький також звертає увагу на використання цього дієслова в повсякденно-розмовному стилі, на відміну від більш літературних *dicĕre* та *orāre* [3, с. 600]. До речі, серед дефініцій *loquī* у словнику Й. Х. Дворецького подано переносне ‘шелестіти, шуміти’ [3, с. 600]. Саме така конотація зумовила, наприклад, використання Апулеєм цього дієслова стосовно музичного інструмента:

«Iubet citharam *loqui*: psallitur; tibus agere: sonatur; choros canere: cantatur» [16, L. 5, XV] – «Наказує кіфарі *говорити*: грає; флейтам виконувати: звучать; хору співати: співає».

Взагалі *loquī* поділяє із *sequor* ‘іти слідом’, *nāscor* ‘народжуватися’ та *patior* ‘терпіти, страждати’ титул найуживанішого відкладеного дієслова впродовж усього існування латинської мови [22, с. 105].

Про активність у латині дієслова *loquī* говорить і те, що від нього з використанням префіксів утворено кілька похідних, ужитих для перекладу грецьких термінів риторики (А. Ерну та А. Мейє зазначають, що залучення до спеціальної термінології цієї лексеми зумовлено тим, що дієслово *dicĕre* вже мало активне словотвірне застосування [21, с. 652]), пор.: *ēloquor* ‘висловлювати’, ‘викладати’, *loquitor* ‘говорити’, ‘базікати’, *alloquor* ‘звертатися зі словами, заговорювати’, *circumloquor* ‘використовувати перифрази’, *colloquor, conloquor* ‘розмовляти’, ‘вести бесіду’, *interloquor* ‘перебивати’, *obloquor* ‘заперечувати, суперечити’, *praeloquor* ‘говорити першим’, ‘робити передмову’, *proloquor* ‘висловлювати, виражати’, *trānsloquor, trāloquor* ‘переказувати’, ‘вибюквувати’.

Свідченням популярності *loquī* та всіх названих похідних є їхнє активне використання Плавтом, пор.:

«...sed istest ager profecto, ut te audiui *loqui*, malos in quem omnes publice mitti decet» [28, с. 547-548] – «...бо я чув, як ти *говорив*, що ця земля насправді годиться, щоб туди відправляти злодіїв»;

«...sed ut oscepisti, perge proloqui» [28, с. 162] – «...оскільки ти почав, продовжуй далі висловлюватися».

Проте *loquī*, попри розповсюдженість у мові, усе-таки зникає. Його замінило інше дієслово – *fārī*, щоб потім самому бути витісненим похідним від *fārī* дієсловом *fābulārī*.

Активність *loquī* згасала поступово. Середньовічна латина дає приклад використання цього слова в «Законах Генріха Першого» («Leges Henrici Primi»), юридичному трактаті, написаному близько 1115 року, у якому фіксовано правові звичаї середньовічної Англії за правління англійського короля Генріха I [25, с. 621]. Проте для лінгвістичного дослідження ця інформація має невелике значення, адже документ фіксує текст, написаний класичною мовою, до того ж у чужомовному середовищі, далекому від формування романських мов. Італійські тексти дають більш цікаві факти, оскільки свідчать про використання *loquī* у зміненій формі *lòquere* або *loquire*, що говорить про адаптацію слова до італійської граматичної системи. Так, знаходимо кілька прикладів цього дієслова у поета XIII ст. Данте да Майано, у поета та політика XIV ст. Гвідо Орланді та у книжках Дзібальдоне [23; 30].

Має рацію Ж. Вандрієс, пишучи про швидке зношування дієслів мовлення, зокрема латинського *loquī*, яке перетворилося на застарілу, знебарвлену лексему [2, с. 204]. Не останню роль міг зіграти для зникнення *loquī* і його статус відкладеного дієслова. Хоча варто пригадати, що дієслово *fābulārī* також було відкладеним, що не завадило йому залишитися одним із основних дієслів мовлення в значній частині Романії.

Сьогодні романські мови мають низку лексем, споріднених із *loquī* та його префіксальними похідними, але це, насамперед, іменники та прикметники, ось кілька з них: іт. *loquela* ‘мова’, ‘дар мови’, *loquace* ‘балакучий’, *loquacità* ‘балакучість’, ісп. *locución* ‘вислів’, *elocución* ‘спосіб, манера висловлення’, *elocuencia* ‘красномовство’, *elocuente* ‘красномовний’, фр. *locution* ‘вислів’, *locuteur* ‘той, що говорить’ *colloque* ‘колоквіум, співбесіда’, *éloquence* ‘красномовство’, *interloquer* ‘раптово збентежити, поставити у скрутне становище, у неможливість говорити’, *interlocuteur* ‘співрозмовник’ та ін. У своїй більшості ці споріднені лексеми є латинськими запозиченнями, а не результатом спонтанного розвитку, який дає найцікавіший матеріал для аналізу.

Словники А. Чихака та Г. Кьортинга згадують румунське дієслово *a locotesc ii it i* ‘базікати’, що

походить від *loquitor* ‘говорити’, ‘базікати’ (інтенсивна форма *loquī*) [18, с. 146; 24, с. 607], але сучасні джерела не підтверджують наявності такої лексеми в румунській мові. Що стосується самого латинського дієслова *loquitor*, то його вживав Плавт, опісля його підхопив Апулей і в пізніший період воно також нечасто траплялося в мові [22, с. 139].

Поверховий погляд міг би дозволити додати до цієї низки лексем приклад іспанського дієслова *loquear* ‘говорити дурниці’, оскільки можна, в певному контексті, уналежнити його до дієслів мовлення, проте насправді в основі цього дієслова – іспанський прикметник *loco* ‘божевільний’, етимологія якого невідома, але далека від *loquī* [19, с. 364]. Зовнішня схожість з *colloque* ‘колоквіум, співбесіда’ може спонукати зарахувати до дієслів мовлення і французьке *colloquer*, хоча воно означає ‘розподіляти кредиторів за термінами виплати боргів’ і походить від *locus* ‘місце’ [20, с. 179].

Таким чином, лексема, що була активною в ужитку, а це доводиться латинськими текстами, зникає з мови в усіх романських провінціях. Як можна це пояснити і як цей феномен уписується в загальний романський контекст? Спостереження над лексикою різних синхронних зрізів засвідчують, що в кожний період історії мови в результаті співіснування синонімів відбувається втрата частини з них. А можливість співіснування абсолютних синонімів зводиться майже до нуля. Як правило, їх відрізняє або етимологія, або сполучуваність, або стилістичне забарвлення. Чим ближче слова за семним набором, чим більш схожими є сполучуваність і стиль, тим більше шансів у мови втратити один із синонімів. Тут варто пригадати слова Ф. Брюно, які стосуються саме народної латини, що передувала утворенню національних мов: «там, де класична латина мала два або три синоніми, народна латина вдовольнялася одним словом» [17, с. 143].

Романські мови наочно демонструють результат так званої «боротьби синонімів» народної латини. Окрім того, ми спостерігаємо, що в різних романських мовах перемагають не одні й ті ж лексеми. Цікаво, що вибір тією чи іншою мовою одного із синонімів, його життєздатність не залежать від функціонального навантаження або частотності, що доводить, зокрема, історія дієслова *loquī*. Спостерігаючи за конкуренцією синонімів, М. М. Маковський з притаманною йому винахідливістю відзначає існування у мові тенденції до нерівномірного розподілу «мовної енергії», пор.: «Лексику мови можна представити у вигляді пев-

ного набору лексем тієї чи іншої конфігурації, причому кожна лексема займає неоднакову кількість функційних клітин. Саме у зв'язку з нерівномірним розподілом «мовної енергії» всі лексичні одиниці на певному етапі розвитку цієї мови чи діалекту мають специфічний тільки для них «лексичний статус», тобто певне функційне навантаження в певному оточенні» [9, с. 17].

Ті чи ті мовні преференції щодо вибору синонімів можна уналежнити до колективної мовної творчості, оскільки основний лексичний склад у результаті певного періоду еволюції стає надбанням усього мовного колективу. Проте поштовх до змін, тобто до використання однієї лексеми і до забуття іншої, відбувається за якихось причин у певному місці цього колективу і, як кола на воді, розповсюджується із центру на периферію. Про співвідношення індивідуального і колективного при усуненні мовного надлишку, яке виражається у зникненні паралельних способів висловлення, пише Г. Пауль, пор.: «Легко помітити, що надлишок мови лише обмеженою мірою притаманний окремим індивідам, що говорять цією мовою. У певній сталості вибору серед можливих форм вираження полягає здебільшого характерна своєрідність індивідуальної мови. Якщо один спосіб вираження з якоїсь причини став більш звичним, ніж інший, тобто якщо його здатність проникати у свідомість стала за певних обставин більшою, то за відсутності особливих впливів, що протидіють цьому, перевага з кожним разом буде зростати. Щойно в більшості членів порівнювано вузького колективу з'явиться збіг у відборі з якої-небудь групи рівнозначних форм, то, як природний наслідок, цей збіг буде все більше вкорінюватися і за кілька поколінь стане повним» [11, с. 303].

Зроблений у попередніх дослідженнях історичний аналіз дієслівної лексики зі значеннями 'говорити' і 'розмовляти' [10] демонструє постійний рух усередині цього семантичного угруповання. Наочною є безперервна динаміка як ядра, так і периферії, що відображає еволюцію, проте еволюцію, підпорядковану семантичним законам.

Ураховуючи те, що кожен синхронний зріз мовного стану є лише тимчасовим явищем, певним етапом семантичного розвитку (миттю у мовному часі), не можна залишати поза увагою дієслова, що в розумінні сучасного стану речей є периферійними, оскільки доля і цих дієслів, і навіть базових не може бути відома наперед. Так, наприклад, те, що розглянуте нами латинське *loqui* зникне і поступиться своїм місцем новоствореному **parabolare*, навряд можна було спрогнозувати у ті часи, коли *loqui* було серед найбільш частотних дієслів зі значенням 'розмовляти'. Додамо, що Ж. Вандрієс уважав, що у сучасній французькій мові дієслово *causer* поступово витісняє *parler* [2, с. 204]. Ці зрушення базової зони дієслів мовлення доводять, що досліджувати слід не тільки основні дієслова певної семантики, а й ті, що сьогодні не мають такого статусу, як і те, що аналізувати слід дієслова окремих неолатинських мов на різних етапах розвитку.

Висновки і пропозиції. Робота, пов'язана з відстеженням значеннєвої еволюції лексем, – невичерпна і вимагає участі лінгвістів-фахівців порівняльно-історичного мовознавства, а саме історичної семантики, усього європейського простору. На жаль, семасіологія останнім часом втратила певною мірою динаміку, притаманну епохам, коли працювали такі видатні вчені, як А. Мейє, Е. Бенвеніст, М. Бреаль, О. О. Потебня, М. М. Покровський, В. І. Абаєв, В. В. Виноградов, Р. О. Будагов, О. М. Трубачов, А. О Білецький, В. В. Левицький. Звісно, перелік їхніх імен набагато ширший та й сьогодні, наприклад, в Україні є вчені, які гідно продовжують естафету уславлених попередників, як-от О. І. Іліаді, який працює в галузі слов'янської, германської та іранської етимології, О. В. Іваненко, спеціаліст слов'янської та іранської ономастики та етимології. Проте хотілося б широкого колективного дослідження на рівні європейських університетів, метою якого могло б стати вивчення універсальних явищ семантичної еволюції, притаманних усім індоєвропейським мовам.

Список літератури:

1. Абаєв В. И. О принципах этимологического исследования. *Вопросы методики сравнительно-исторического изучения индоевропейских языков* / отв. ред. А. В. Десницкая, Б. А. Серебренников. Москва : Изд-во АН СССР, 1956. С. 286-307.
2. Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю / пер. с фр.; под ред. и с предисл. Р. О. Шор; примеч. П. С. Кузнецова. Москва : Соцэкгиз, 1937. 410 с.
3. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. Москва : Русский язык, 1976. 1096 с.
4. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1989. Т. 3. 553 с.

5. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 5. 705 с.
6. Эрну А. Историческая морфология латинского языка / пер. с фр. М. А. Бородиной. Москва : Изд-во ин. лит-ры, 1950. 320 с.
7. Этимологический словарь славянских языков. Праслав. лекс. фонд : в 38 вып. / под ред. О. Н. Трубачева. Москва : Наука, 1987. Вып. 14.
8. Льюис Г., Педерсен Х. Краткая сравнительная грамматика кельтских языков / пер. с англ. А. А. Смирнова; ред., предисл. и примеч. В. Н. Ярцевой. Москва : Едиториал УРСС, 2002. 512 с.
9. Маковский М. М. Теория лексической аттракции. Москва : Наука, 1971. 252 с.
10. Мікіна О. Г. Історико-семасіологічне дослідження латинських і романських дієслів мовлення на індоєвропейському фоні : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 450 с.
11. Пауль Г. Принципы истории языка / пер. с нем. под ред. А. А. Холодовича; вступ. ст. С. Д. Кацнельсона. Москва : Изд-во иностр. лит-ры, 1960. 500 с.
12. Трофимчук М. Латинсько-український словник. Львів : Вид-во ЛБА, 2001. [VIII], 694 с.
13. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. Москва : Прогресс, 1986. Т. 2. 673 с.
14. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. Москва : Прогресс, 1987. Т. 4. 864 с.
15. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : в 2 т. Москва : Русский язык, 1999. Т. 2. 560 с.
16. Apulejus. Metamorphoses. URL: <http://www.thelatinlibrary.com/apuleius.html> (дата звернення: 15.09.2022).
17. Brunot F. Précis de grammaire historique de la langue française. Paris : Masson et Cie, 1899. 698 p.
18. Сінас А. de. Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Eléments latins. Francfort s/M. : Ludolphe St-Goar, 1870. 332 p.
19. Corominas J. Breve diccionario etimológico de la lengua castellana Madrid : Gredos, 2003. 627 p.
20. Dauzat A., Dubois J., Mitterand H. Nouveau Dictionnaire étymologique et historique. Paris : Larousse, 1973. 814 p.
21. Ernout A., Meillet A. Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots. Paris : C. Klincksieck, 1951. [XXII], 1385 p.
22. Flobert P. Recherches sur les verbes déponents latins. Lille : Service de reproduction des thèses Université de Lille III, 1975. Т. I–II. 1115 p.
23. Grande dizionario della lingua italiana. Prototipo edizione digitale. URL: <https://www.gdli.it> (дата звернення: 15.09.2022).
24. Körting G. Lateinisch-Romanisches Wörterbuch (Etimologisches Wörterbuch des Romanischen Hauptsprachen). Paderborn : Ferdinand Schöningh, 1907. 1374 S.
25. Niermeyer J. F. Mediae Latinitatis Lexicon Minus. Leiden : EJ Brill, 1976. [XIX], 84, 1138 p.
26. Oxford Latin Dictionary. Oxford, 1968. 2126 p.
27. Petronius. Satiricon. URL: <http://www.thelatinlibrary.com/petronius1.html> (дата звернення: 15.09.2022).
28. Plautus T. M. Trinummus. URL: <http://www.thelatinlibrary.com/plautus.html> (дата звернення: 15.09.2022).
29. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern, München : Francke Verlag, 1959. Bd. I. 1182 S.
30. Tesoro della Lingua Italiana delle Origini. Il dizionario storico della lingua italiana. URL: <http://tlio.ovi.cnr.it/> (дата звернення: 15.09.2022).
31. Vaan M. de. Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages. Leiden. Boston: Brill, 2008. 825 p.
32. Varron. La langue latine / traduit et commenté par P. Flobert. Paris : Les belles lettres, 1985. Т. II. L. VI. 183 p.

Mikina O. G., Khomenko O. A. European integration and philology (regarding one language incident)

Semasiology remains one of the priority areas of modern linguistics since the issues that worried scientists of previous generations are still relevant. Here are some of them: what is the meaning, how is it formed and how does it function, why and how does it change, and, most importantly, is it possible to detect universal phenomena of the semantic component of a lexeme for any language at any stage of its development? The article is devoted to the consideration of another important issue – why an active lexeme used by several generations of native speakers suddenly loses its position, even being in the status of a basic lexeme with one or another meaning. The material of the study is the verbs of the Latin language, the significance of which as the basis language of the Romance languages is extremely important for historical analysis. Based on the data

from lexicographic sources and texts of the Latin writers, basic lexemes with the meanings 'speak', 'talk' were identified, the most common of which were the verbs dicere, orare, fari, loqui. The object of analysis was one of these verbs of speech – loqui, which, in addition to the basic meanings of 'speak', 'talk', had several more definitions, namely 'tell', 'tell in detail', 'call', 'show', 'testify', 'praise'. A whole series of lexemes derived from the Latin loqui has been determined: loquax, loquacitas, loquaculus, loquaciter, loquela, loquentia, loquitur; the semantics of which are also associated with speech. The article emphasizes that in Latin, compared to modern languages, there were more synonyms for expressing any meaning, and because of the so-called struggle of synonyms, some of the lexemes fell into disuse. Despite its active position in the language, loqui suffered the same fate. The article presents hypotheses of the origin of loqui. According to the most probable of them, etymologically close to loqui are Ir.-tluchur; included in OIr. attluchur 'thank you' and duttluchur 'I ask', PSl. tlъkъ (*tlъkъ) 'opinion, explanation', OInd. tarkas 'guess', tarkayati 'suggests, contemplates', and their Indo-European root is *tlokw- 'to speak, expound'. The article is based on a wide empirical material with the involvement of the works of Latin authors. The necessity of further studies of Indo-European languages within the framework of historical semantics is emphasized, with an invitation to the analysis of specialists from foreign universities with the aim of a wide exchange of developments in the field of comparative historical linguistics and a combination of efforts to solve the most pressing issues of modern semasiology.

Key words: *semasiology, verbs of speech, Latin language, evolution, struggle of synonyms.*

Насакіна С. В.

Одеський державний аграрний університет

Маєв А. П.

Одеський державний аграрний університет

ТЕРМІНИ-СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ У ФАХОВИХ ТЕКСТАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ НА ЗАНЯТТЯХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ВНЗ

В аспекті регіональної специфіки та євроінтеграційних процесів важливість підготовки фахівців для аграрного сектору в Південному регіоні зумовлена тим, що виникає необхідність у фахівцях, які можуть співпрацювати в багатонаціональних колективах, брати участь у різноманітних заходах державного та європейського рівнів. Нині аграрний сегмент української економіки розвивається дуже стрімко, а ринок праці потребує все більшої кількості кадрів із високим рівнем знань англійської мови. З огляду на це, великого значення набуває підготовка здобувачів аграрних вищих навчальних закладів, які вільно володіють державною та іноземними мовами, а також знають сучасну термінологію. У статті проаналізовано особливості вживання термінів в англійській мові. Зокрема, увагу зосереджено на вивченні функціонування термінів у матеріалах комітету із сільського господарства та розвитку сільських районів (Committee on agriculture and Rural development) Європейського парламенту. Автори досліджують найбільш продуктивні способи опанування професійної термінологічної лексики, розглядають особливості використання автентичних текстів із матеріалів комітету із сільського господарства та розвитку сільських районів (Committee on agriculture and Rural development) Європейського парламенту. Наголошено, що робота зі спеціалізованою літературою має здійснюватися на заняттях англійської мови у немовних вищих навчальних закладах. Як наслідок, засвідчено системний характер функціонування термінів у документах Європейського парламенту, визначено термінологічну лексику як складник фахових текстів Європейського парламенту. Серед лексичних особливостей виокремлено використання термінології за словотворчими типами (конверсія, семантичне розширення, запозичення, афіксація, словоскладання, скорочення та абревіація), а також за структурою (однокомпонентні: прості, похідні, складні і складно-похідні; терміни-словосполучення: двокомпонентні та багатоконпонентні).

Ключові слова: термін, термінологія, англійська мова, фахова мова ЄС, європейська інтеграція, Європейський парламент.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси, які відбуваються в зовнішній політиці сучасної України, знаходять своє відображення у термінології. Вивчення процесу термінотворення, з огляду на ці процеси, зумовлюють комплексне дослідження фахової лексики текстів Європейського парламенту. Англійська аграрна термінологія, яку вживають у документах Європейського парламенту, пов'язана з професійною сферою діяльності фахівця аграрного сектору економіки, однак ще є недостатньо дослідженою, що засвідчує потребу чіткої класифікації на семантичному та структурному рівні. Крім того, для скорішої інтеграції фахівців аграрного сектора України до професійної та наукової спільноти Європейського

Союзу важливим є знання термінології Європейського парламенту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У вітчизняній і закордонній науці накопичено величезний матеріал, присвячений вивченню термінів, які є головними елементами галузевих термінологій. Значний теоретичний та практичний внесок у дослідження термінології зробили такі вчені: А. Л. Гідора [3], О. М. Івашишин [6], Т. Р. Кияк [10], С. М. Кушнерук [12], Л. Т. Миклаш [13], Г. В. Наконечна [14], В. І. Романченко [18], М. Я. Саламаха [19], Г. В. Чорновол [22], J. Kast-Aigner [23], W. Lejczyk [24] та ін. Та попри наявність низки розвідок у цій галузі мовознавства, нині відсутнє комплексне дослідження терміноло-

гії фахових текстів аграрного напрямку Європейського парламенту на матеріалі англійської мови.

Мета дослідження – визначити функціонування термінологічної лексики Комітету із сільського господарства та розвитку сільських районів Європейського Парламенту, дослідити структурні типи термінів. Матеріал дослідження становлять фахові тексти комітету із сільського господарства та розвитку сільських районів (Committee on agriculture and Rural development) Європейського парламенту за 2021–2022 роки. Методом суцільної вибірки ми зібрали 500 аграрних термінів-словосполучень англійською мовою. Використання таких методів, як аналіз, синтез, індукція і дедукція, узагальнення й інтерпретація результатів, метод суцільної вибірки, описовий метод, сприяли проведенню дослідження.

Виклад основного матеріалу. Становлення термінології починається у 20–30-х роках ХХ століття, а в середині ХХ століття міжнародна організація ЮНЕСКО запропонувала створити Міжнародне термінологічне бюро. У Словнику української ономастичної термінології поняття **термінологія** визначено як систему слів і словосполучень, що позначають коло понять спеціальної сфери спілкування в науці, техніці, виробництві та ін. [2, с. 172]. У мовознавстві **термін** визначають як слово чи словосполучення, що виражає спеціальне поняття певної галузі діяльності, наукової дисципліни, мистецтва, суспільного життя тощо [7, с. 217], загальна назва, слово або словосполучення спеціальної (наукової, технічної і т.д.) мови, безпосередньо співвіднесена з науковим поняттям, яке слугує для її точного (в ідеалі) вираження, функція терміна сигніфікативно-номінативно-дефінітивна [2, с. 171]. Дослідники зазначають, що терміни виражають «поняття наукової обробленості і властиві лише конкретній галузі науки або техніки» [11, с. 44] та вважають, що функція терміна сигніфікативно-номінативно-дефінітивна [2, с. 171]. Номінативна функція становить назву предмета (номінацію), а також виокремлення з низки однотипних (диференціація) і позначення як єдиного у своєму роді. Ключовими ознаками термінів є точність, інформативність.

Різні лінгвістичні школи й напрями торкалися у своїх дослідженнях проблем **термінології**, досліджено різні терміносистеми. Однак, на думку дослідників, вивчали переважно терміни, узяті зі словників, енциклопедій, глосаріїв, лексиконів [16, с. 6]. На нашу думку, зважаючи на процес інтеграції України до Європейського Союзу,

необхідно вивчати різні терміносистеми саме Європейського Союзу. Дослідники зазначають, що основні функції в управлінні аграрним сектором економіки Європейський парламент здійснює за допомогою постійних комітетів, а саме комітету із сільського господарства та розвитку сільських районів та комітету з рибного господарства [17, с. 64], тому матеріалом нашого дослідження слугували фахові тексти Комітету із сільського господарства та розвитку сільських районів. Слід зазначити, що аграрна термінологія не є відокремленою терміносистемою, а перетинається з економічною, зоологічною, хімічною терміносистемами, тому вона містить велику кількість термінів, запозичених звідти.

У мовознавстві є велика кількість класифікацій термінів, серед яких визначимо такі: 1) структурна [5, с. 98–102], 2) лексико-семантична [20]. Згідно зі стандартами України за структурою виокремлюють такі типи термінів: 1) прості, які мають тільки корінь; 2) складні, які складаються з двох або декількох основ чи слів; 3) терміни-словосполучки; 4) терміни-символослова [4]. А. С. Д'яков виокремлює такі типи термінів: 1) терміни-кореневі слова; 2) терміни, утворені афіксальним способом; 3) терміни – складні слова; 4) терміни-словосполучення; 5) терміни-аббревіатури; 6) номенклатура [5, с. 13–14]. Зазначимо, що в науковій літературі терміни-словосполучення називають також термінами-словосполучками та терміносполучками. Домінують структурним типом у досліджуваному матеріалі є терміни-словосполучення.

Терміни-словосполучення за своєю структурою поділяють на: 1) двокомпонентні (Adj.+N., N.+N.), наприклад: *food security* – *продовольча безпека*, *fossil fuels* – *викопне паливо*; 2) трикомпонентні (Adj.+N+N, Adj.+ Adj.+N), наприклад: *Eurostat energy balance* – *енергобаланс Євростату*, *Climate Target Plan* – *кліматичний цільовий план*, *Sustainable Carbon Cycles* – *сталі вуглецеві цикли*, *renewables go-to area* – *сфера відновлених джерел енергії*, *renewable energy projects* – *проекти з відновлюваної енергетики*; 3) багатоконпонентні (Adj.+N+N+(...), (N+(...)+N+Prep.+N)), наприклад: *CO2 emission reduction potential* – *потенціал скорочень викидів CO2*, *transport infrastructure areasparking areas* – *транспортна інфраструктура припаркувальних зон*.

Побуває точка зору, що в англійській мові двокомпонентні терміни-словосполучення, як правило, складаються з іменників та прикметників (Adj.+N.) [21, с. 65], наприклад: *biogenic methane*–

біогенний метан, *socio-economic development* – соціально-економічний розвиток. Висловлюють думку, що на основі підрядного зв'язку один зі складників терміна-словосполучення є стрижневим (головним) компонентом, а друге – залежним (підрядним) [13, с. 146], наприклад: *preferential treatment* – пільговий режим.

У досліджуваному матеріалі виокремимо такі структурні моделі термінів-словосполучень: 1) (Adj.+N.): *Regional Development* – регіональний розвиток; *domestic production* – власне виробництво; *Green Lane* – Зелена полоса руху; *labour pool* – резерв робочої сили; *Renewable Energy* – відновлювана енергія; *solar irradiance* – сонячне випромінювання, *biogenic methane* – біогенний метан; 2) (N.+N.): *Climate Change* – зміна клімату; *Soil Strategy* – Стратегія Ґрунту; 3) (Adj.+Adj.+N.): *Regional economic accounts* – регіональні економічні рахунки, *general European interest* – загальний європейський інтерес; *Veterinary Medicinal Packages* – Пакет ветеринарних медичних препаратів; 4) (Adj.+N+N+...): *European Food Security Crisis* – Європейська криза продовольчої безпеки; *Agricultural Market Information System* – Інформаційна система сільськогосподарського ринку; *International Food Security Crisis* – міжнародна криза продовольчої безпеки; 5) (N+N+N): *Market Stability Reserve* – запас ринкової стабільності; *Farm to Fork Strategy* – Стратегія від ферми до столу, *World Trade Organisation* – Світова організація торгівлі; 6) (N+(...)+N+Prep.+N): *Farm Sustainability Tool for Nutrients* – Сільськогосподарський інструмент сталого розвитку для поживних речовин.

Висновки і пропозиції. Сучасна людина, що живе в час «Інформаційної Епохи» [9, с. 255] щодня нашоується на величезну кількість

інформації, серед якої особливе місце посідають різнопланові тексти: професійні, наукові, політичні. Щораз більший потік інформації, процеси інтеграції та глобалізації впливають на виникнення нових термінів. Вивчення термінів у фахових текстах Європейського парламенту становить великий інтерес, крім того, є актуальним у зв'язку з прагненням України стати членом Європейського Союзу. Нині в українському мовознавстві накопичений великий досвід дослідження термінів. Та попри значний обсяг наукових розвідок як зарубіжних, так і вітчизняних учених, ще є матеріал, що вимагає дослідження, до якого належать терміни аграрного сегменту економіки Європейського парламенту. Аграрні терміни, як організована підсистема, займають певне місце в лексичній системі англійської мови: їм властиві специфічні ознаки, зокрема здатність бути маркером глобалізаційних та інтеграційних процесів. Саме тому необхідно ознайомлювати здобувачів вищої освіти з термінами-словосполученнями у фаховій мові Європейського парламенту на заняттях з англійської мови.

Отже, можна виокремити певні результати нашого дослідження. Так, розглянуто структурні моделі термінів-словосполучень, які вживають у фахових документах комітету із сільського господарства та розвитку сільських районів (Committee on agriculture and Rural development) Європейського Парламенту, а саме: 1) (Adj.+N) – 173; 2) (N.+N) – 149; 3) (Adj.+Adj+N) – 61; 4) (Adj.+N+N+...) – 41; 5) (N+N+N) – 39; 6) (N+N+...)+Prep+N) – 37.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом аграрних термінів-аббревіатур у фахових текстах Комітету із сільського господарства та розвитку сільських районів Європейського парламенту.

Список літератури:

1. Борщовецька В. Особливості англійських економічних термінів у процесі професійного спілкування. Матеріали Міжнародн. наук.-практ. конф. (Львів, 1–2 червня 2007 р.). Львів, 2007. Ч. 1. С. 240–241.
2. Бучко Д, Ткачова Н. Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
3. Гідора А. Л. Терміносистеми правових актів ЄС (на матеріалі англійської, німецької, французької та української мов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Київ, 2017. 265 с.
4. ДСТУ 3966:2009. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять (ISO 704:2000, NEQ). Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2010. 34 с.
5. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспекти. Київ : КМ Academia, 2000. 218 с.
6. Іващишин О. М. Англійські термінологічні словосполучення у текстах з проблем техногенного впливу на довкілля : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2007. 263 с.
7. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академія, 2006. 336 с.
8. Касяненко Д. С. Особливості перекладу та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України : дис. ... канд. філол. 10.02.16. Одеса, 2011. 257 с.
9. Квіт С. Масові комунікації. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 206 с.
10. Кияк Т. Р. Вузькогалузеві терміни як основа формування та квазіреферування фахових текстів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2008. № 620. С. 3–5.
11. Корольова Т. М., Позняк К. С. Особливості перекладу англійської науково-технічної літератури на українську мову. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки*. Одеса, 2009. Вип. № 8. С. 39–49.
12. Кушнерук С. М. Тематична класифікація англійської екомаркетингової терміносистеми. *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук : Збірник матеріалів II Міжнар. наук.практ. конф. / відп. ред. доц. Н. В. Коленда*. Луцьк, 2017. С. 367–368.
13. Миклаш Л.Т. Структурно-семантичні параметри англійської терміносистеми лісового господарства : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2018. 279 с.
14. Наконечна Г. Термінологізація і детермінологізація: ступінь опрацювання й вектори розвитку. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм: монографія / Куньч З. Й., Наконечна Г. В., Микитюк О. Р., Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2018. 180 с.
15. Нежива О. М. Специфіка економічної термінології в англійській мові. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72). № 1, Ч. 1. С. 72–77.
16. Петренко О. В. Структурно-семантичні особливості німецькомовних термінів у галузі робототехніки : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2019. 22 с.
17. Попович Л.В. Функції Європейського парламенту як інституту управління аграрним сектором економіки ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 30. Том 2. С. 61–64.
18. Романченко В. І. Лінгвістичні аспекти становлення терміносистеми правових документів Європейського Союзу (на матеріалі німецької та шведської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2013. 16 с.
19. Саламаха М. Я. Англійська терміносистема охорони довкілля структура, семантика, прагматика : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2016. 317 с.
20. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу). Київ : Логос, 2006. 100 с.
21. Стоянова Т. В. Особливості перекладу юридичних документів ЮНЕСКО із захисту прав на освіту : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Одеса, 2019. 199 с.
22. Чорновол Г. В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2004. 23 с.
23. Kast-Aigner J. Terms in context: a corpus based analysis of the terminology of the European Union's development cooperation policy with the African, Caribbean and Pacific group of States. *The International Journal of Speech, Language and Law*. Vol 17.2. 2010. P. 139–152.
24. Lejczyk W. Terminoznawstwo: przedmiot, metody, struktura. Biesiekirska. Bialystok, 1998. 184 s.
25. Committees. European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/committees/en/agri/documents/latest-documents>

Nasakina S. V., Maiev A. P. Terms-phrases in the professional texts of the European parliament at the classes of foreign language in the agrarian higher education institutions

In terms of regional specificity and European integration processes, the importance of training specialists for the agricultural sector in the Southern region is due to the fact that there is a need for specialists who can cooperate in multinational teams, participate in various events at the world and European levels. Today, the agrarian segment of the Ukrainian economy is developing very rapidly, and the labor market needs more and more personnel with a high level of knowledge of the English language. In view of this, the training of graduates of agricultural higher educational institutions who are fluent in foreign languages, and know modern terminology as well. The article analyzes the peculiarities of the use of terms in the English language. In particular, attention is focused on studying the functioning of the terms in the materials of the Committee on Agriculture and Rural Development of the European Parliament. The authors explore the most productive ways to master professional vocabulary, consider the specifics of using authentic texts from the materials of the Committee on Agriculture and Rural Development of the European Parliament. It is emphasized that work with specialized literature should be carried out in English language classes in non-language higher educational institutions. As a result, the systematic nature of the functioning of the terms in the documents of the European Parliament was confirmed, the terminological vocabulary was determined as a component of the specialized texts of the European Parliament. Among the lexical features, the use of terminology is distinguished by word-formation types (conversion, semantic expansion, borrowing, affixation, word formation, reduction and abbreviation), as well as by structure (single-component: simple, derivative, complex and complex-derivative, word-combination terms: two-component and multi-components).

Key words: *term, terminology, English language, professional language of the EU, European integration, European Parliament.*

Огаренко Т. А.

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

Ліштаба Т. В.

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

ГІПОТАКСИС ТВОРІВ М. КОЦЮБИНСЬКОГО ЯК ПОКАЗНИК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОРІЄНТОВАНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

У статті узагальнено погляди дослідників на особливості творчої манери М. Коцюбинського, на його досвід реформаторства в напрямі модерної європейської прози.

У творі «Хо» виокремлено гіпотактичні конструкції з неприслівним зв'язком, розподілено їх за семантикою, простежено структурні особливості предикативних частин у межах складнопідрядних речень детермінантного типу. Досліджено функційне навантаження поліпредикативних одиниць із залежними частинами з обставинним значенням.

Мова художніх текстів митця – один із яскравих прикладів широкого підходу до розвитку літературної мови. Європейська орієнтованість на вишуканість, психологізм, формальну стислість поряд із внутрішньою повнотою визначили неповторність стилю письменника, що виявляється в низці рис.

У галузі синтаксису М. Коцюбинський подає неперевершені зразки того, як справжній художник словесно-стильовими образами повинен відтворювати великі картини життя. Різноманітними мовними засобами, зокрема синтаксично-стилістичними прийомами, письменник зображував найтонші психологічні нюанси.

Аналіз уживання складних синтаксичних одиниць у тексті казки «Хо» засвідчив, що поліпредикативні конструкції з підрядним зв'язком досить продуктивно залучають для реалізації певної стилістичної мети.

Речення з підрядними детермінантними частинами мають обставинний характер, тому виступають як поширені характеристики дії. Критерієм класифікації поліпредикативних речень із підрядними обставинними є функція підрядної частини як розгорнутого члена речення – обставини. Саме за виконанням залежною частиною відповідної обставинної функції і розрізняють семантичні типи цих підрядних частин.

У тексті казки «Хо» виокремлено складнопідрядні речення детермінантного типу із значенням мети (фінальні), причини (каузальні), часові (темпоральні) як найчастотніші різновиди.

Доведено, що предикативні частини підрядних причинових і мети зазвичай ускладнені, що справляє враження багатопшаровості інформації. Позиція залежних компонентів у межах складнопідрядних детермінантних речень переважно фіксована – вони перебувають у постпозиції.

Гіпотактичні одиниці з підрядними обставинними виконують важливе стилістичне завдання – розгорнуто характеризують розвиток дії.

Ключові слова: М. Коцюбинський, ідіостиль, складнопідрядні речення, розчленована структура, підрядні частини фінальні, темпоральні, каузальні.

Постановка проблеми. Дослідники визнають, що М. Коцюбинський прагнув наблизити українську літературу до європейських зразків, як неперевершений стиліст розширював межі естетики слова. Достатня кількість наукових праць, присвячених мові творів видатного імпресіоніста, усе ж залишає простір для глибшого вивчення особливостей ідіостилу письменника. Без сумніву, аналіз специфіки вживання поліпредикативних одиниць уможливить глибше розуміння геніальності М. Коцюбинського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова творів М. Коцюбинського стала предметом наукових праць, що умовно ділять на дві групи. До першої зараховують роботи, присвячені комплексному аналізу прози М. Коцюбинського. Так, Н. Бажан, М. Богдан, В. Калашник, В. Дроздовський, Л. Іванов, Д. Колесник, В. Масальський, Л. Мацько, Н. Над'ярних у своїх розвідках розглядають мовностилістичні засоби, роль синтаксичних конструкцій, стилістичну морфологію і стилістичну фонетику творів письменника.

В. М. Русанівський звертав увагу на абстрактну лексику у творах Коцюбинського, психологічний імпресіонізм вивчали В. Агеєва, Ю. Кузнецов, Є. Федоренко, О. Черненко. У працях С. Єрмакової, Д. Кроть, О. Пивоварова, О. Скоропади проаналізовано синтаксичні особливості творів М. Коцюбинського. У другій групі робіт дослідники вивчали лексичний і фразеологічний склад мови творів М. Коцюбинського. Автори цих розвідок – Л. Батюк, М. Богдан, М. Грицюта, О. Давидова, В. Луценко, Т. Матвєєва, І. Ощипко, Л. Паламарчук – визначають і простежують взаємозв'язки синоніміки народно-розмовної лексики й лексем у творах М. Коцюбинського, уживання діалектних елементів, особливостей фразеології та метафоризації.

Постановка завдання. Поглиблений аналіз функцій поліпредикативних одиниць із підрядним несприслою зв'язком у казці М. Коцюбинського «Хо» передбачає виокремлення зазначених синтаксичних конструкцій із тексту, поділ на групи за семантикою, опис функційного навантаження.

Виклад основного матеріалу. Без сумніву, М. Коцюбинський був і залишається одним із найоригінальніших українських прозаїків. Письменник одним із перших в українській літературі усвідомив потребу її реформаторства в напрямі модерної європейської прози. Його творчість завжди була предметом суперечок літературних критиків. Дотепер окремі дослідники про модернізм М. Коцюбинського говорять обережно, називаючи його імпресіоністом у літературі.

С. Іваницька зазначала: «Кожне в Україні знає цього великого й оригінального майстра слова, але – на диво – його читали мало, далеко менше, ніж, напр., Винниченка. Перший том творів Коцюбинського, що вийшов р. 1903-го, ще недавно можна було знайти в книгарнях, і до письменників «ходких» Коцюбинський ніколи не належав. Він був вищий від тієї звичайної публіки, що звикла пити з криниці українського письменства; оцінити його по заслугі могла тільки невеличка купка тоді більш розвинутих читачів, – загальна ж маса знала, що єсть такий письменник, але ставилась до його досить холодно і не у його шукала відповіді на свої пекучі питання. І мені здається, що читач Коцюбинського ще прийде, що він тільки тепер починає народжуватися, – той читач, який зробить справжню популярність цьому імені, який не тільки поставить на полицю його твори, а й читатиме їх та перчитуватиме, слідкуючи, як ріс та розгортався цей талант і які переходив він стани

у своєму розвитку» [3]. Думка про те, що письменник випередив час, що його творчість – високого європейського зразка, тому тільки розвинені читачі здатні сприйняти її, простежується в більшості праць, присвячених творчості М. Коцюбинського.

Мова художніх текстів митця – один із яскравих прикладів широкого підходу до розвитку літературної мови. Загальнонародну розмову письменник уважав головним джерелом збагачення мови літератури, при цьому не применшував значущості різних стилів української літературної мови, слів-новотворів, оригінальних виразів, конструкцій.

В. Русанівський, говорячи про особливість лексики письменника, характеризував його як «шліфувальника» мовних норм: «До непересічних явищ української літературної мови цього періоду належить мовотворчість М. Коцюбинського. Власне, слово «мовотворчість» не зовсім точне, оскільки цей письменник був шліфувальником тих норм, які тоді вже склалися. Точніше було б сказати про розширення внутрішніх меж естетики українського слова. Як стиліст М. Коцюбинський був неперевершений. Він добре знав попередню українську літературу, усотав у себе її мову, але водночас вивчав мову у її живому звучанні, робив багато фольклорних записів» [1].

В. Чапленко справедливо зауважував, що М. Коцюбинський, як ніхто інший із його сучасників і навіть письменників пізніших років і десятиліть, свідомо боровся з вузькими діалектизмами, локалізмами, хоч власною практикою не заперечував їх художньої вартості. «Яскравий приклад на це, – пише вчений, – маємо в «Тінях забутих предків», де він ужив тільки незамінні локалізми («гачі», «маржина», «плай», «воринне» тощо). І яка в цьому розумінні велика різниця між «Тінями забутих предків» та «Камінною душею» Г. Хоткевича, що написана суцільно гуцульським говором! Ця остання через те просто випадає з української літературної мови» [1].

Мовна практика М. Коцюбинського – один із яскравих прикладів широкого підходу до розвитку літературної мови. Європейська орієнтованість на вишуканість, психологізм, формальну стислість поряд із внутрішньою повнотою визначили неповторність стилю письменника, що виявляється в низці рис.

По-перше, однією із сильних сторін художньої манери М. Коцюбинського визнають економність мови, намагання передати мінімальною кількістю слів певну життєву ситуацію.

По-друге, М. Коцюбинський, як зазначали дослідники, різко порвав із традицією фотографічно художньо описувати природу: пейзаж у нього настроєвий, психологічний. Автор фактично ніколи не називає пору року прямо – усе розкривається через зображення відповідних явищ.

По-третє, письменник – майстер використання кольорової гами, особливо в пейзажі. Творчу манеру М. Коцюбинського певною мірою використовували пізніші українські прозаїки, зокрема М. Хвильовий, Г. Косинка, О. Гончар.

У галузі синтаксису М. Коцюбинський подає неперевершені приклади того, як справжній художник словесно-стильовими образами повинен відтворювати великі картини життя. Синтаксична майстерність прозаїка спрямована на те, щоб кожне речення мало певне стилістичне навантаження, зумовлене ідейно-тематичною й сюжетною настановою твору. Різноманітними мовними засобами, зокрема синтаксично-стилістичними прийомами, письменник зображував найтонші психологічні нюанси.

На початку творчого шляху синтаксис творів відзначався простотою, лаконічністю. У пізніших текстах спостерігається урізноманітнення типів речень, довгі й короткі конструкції поєднуються для реалізації стилістичної мети. Багатство синтаксичного рівня прози М. Коцюбинського дає нові можливості для аналізу. Для нас інтерес становить вивчення особливостей уживання гіпотактичних речень детермінантного типу.

Складні синтаксичні структури, без сумніву, є більш точним засобом передання думки.

Структурно-семантичний підхід до класифікації складнопідрядних речень, започаткований В. Богородицьким ще в 1904 році, залишається актуальним і дотепер. Дотримано цього підходу в працях І. Вихованця, В. Горпинича, К. Шульжука, А. Загнітка. Класифікація поліпредикативних одиниць, побудована з урахуванням структури речення та його семантики, уможливує комплексний аналіз складних речень із підрядним зв'язком.

Урахування смислових відношень між частинами, засобів зв'язку, приєднання залежної частини до одного компонента чи до всієї головної частини вможливує з'ясування стилістичного навантаження поліпредикативної одиниці, її роль у реалізації авторського задуму.

Аналіз уживання складних синтаксичних одиниць у тексті казки «Хо» засвідчив, що складні речення з підрядним зв'язком досить продук-

тивно залучають для реалізації певної стилістичної мети.

Складні речення в тексті уможливають передавання складної думки в межах однієї синтаксичної одиниці. Традиційна класифікація поліпредикативних речень із підрядним зв'язком дозволяє виокремити конструкції розчленованої й нерозчленованої структури. Речення з підрядними детермінантними частинами мають обставинний характер, тому виступають як поширені характеристики дії. Критерієм класифікації поліпредикативних речень із підрядними обставинними є функція підрядної частини як розгорнутого члена речення – обставини. Саме за виконанням залежною частиною відповідної обставинної функції і розрізняють семантичні типи цих підрядних частин.

У тексті казки «Хо» виокремлено складнопідрядні речення детермінантного типу із значенням мети (фінальні), причини (каузальні), часові (темпоральні) як найчастотніші різновиди.

Складні речення з підрядними фінальними є найпродуктивнішим видом у казці «Хо», наприклад: *Ярина жахається, блідне, щоб зараз залягтися кармазином* [2, с. 69]. Предикативні частини, що функціонують у реченнях, виокремлених із тексту твору, переважно ускладнені: *Лікар іде додому, обідає, а по обіді замикається у своїй хатині, щоб ніхто не заважав йому писати популярний виклад з гігієни для селян, звичайно, мовою українською...* [2, с. 81].

Типовою для одиниць із залежною частиною мети є постпозиція, як-от: *Врешті, трохи заспокоївшись, він узяв картку в руки, щоб дочитати* [2, с. 71]; *То за столом, при світлі лампи, зібралася в гурточок молодіж, щоб нім розійтись різними шляхами, востаннє, може, поділитись враженнями пережитого та надіями на будучину* [2, с. 76].

Особливістю аналізованих речень є те, що в них функціонує як один виконавець дії, так і різні, тобто ці структури можуть бути односуб'єктними, наприклад: *Врешті, трохи заспокоївшись, він узяв картку в руки, щоб дочитати* [2, с. 71]; а також двосуб'єктними: *Обгорнений невимовним жахом, утикає хлопець голову під подушку, скорчується під ковдрою, інстинктивно намагаючись стати маленьким, якомога меншим... щоб «страх» не міг помітити його* [2, с. 62]; *Лікар іде додому, обідає, а по обіді замикається у своїй хатині, щоб ніхто не заважав йому писати популярний виклад з гігієни для селян, звичайно, мовою українською...* [2, с. 81].

Засобом зв'язку для вираження семантики мети є сполучник *щоб*: *Все наче змовилось сьогодні, щоб драгувати його: і листи, і діти, і згадки вчораїшніх вечорниць...* [2, с. 72].

У тексті казки «Хо» складні речення з підрядними причинами також частотні порівняно з іншими обставинними частинами. У більшості виокремлених одиниць залежна частина посідає постпозицію, наприклад: *О, тоді страхові Хо легше стане, бо ближче буде до могили...* [2, с. 79]; *А йдїть, діточки, гратися в другу хату, бо ви тут заважаєте...* [2, с. 80].

Особливістю конструкцій із підрядними каузальними у творі М. Коцюбинського є те, що предикативні частини ускладнені однорідними, відокремленими членами речення, як-от: *Пустун трохи злякався, перечитавши титул такої важкої особи, бо почувается до деяких провин школярських, але незабаром осмілюється й пробіга зміст паперу* [2, с. 63]; *Корчму хтось обгородив, прибив нову табличку над дверима та повиганяв звідти, мабуть, усіх п'яниць, бо якось там так дивно тихо, мов у церкві...* [2, с. 80]. У всіх складнопідрядних реченнях сполучним засобом є семантичний сполучник *бо*: *Хо однак мусить відірвати увагу від товариства, бо в хату вступає жінка господаря, звертається до дітей чистою неламаною мовою [...]* (Коцюбинський, с. 80); *І мчить Хо до другого села, і мусить уклонитись учителеві, бо він сміливо пливе поміж камінням до мети, ні на хвилину не забуваючи своїх обіцянок, своїх обов'язків* [2, с. 81].

Складні одиниці з темпоральними частинами нечасто вжито в казці. В усіх зафіксованих випадках підрядна частина перебуває в постпозиції: *Задоволений зі свого дипломатичного маневру, Макар Іванович заклеював лист, коли з другої хати, як бомба, влетів його чотирилітній синок* [2, с. 72]; *Сонце вже сідало, коли Хо входив у село* [2, с. 80].

Особливістю структур із темпоральною семантикою є те, що зазвичай спостерігається синкретизм, тобто часове значення супроводжується додатковими нашаруваннями, наприклад умовними: *Побіч живуть люди, брати її, і нидіють у темряві та злиднях, коли вона збиткується працею рук їх?!* [2, с. 65]; *Але де там йому до сорому, коли шкура в небезпечності!* [2, с. 73].

Найпродуктивнішим сполучним засобом виступає сполучник *коли*, що є спеціалізованим засобом вираження темпоральності, як-от: *І до кого ти звернешся, коли, зламана боротьбою, запрагнеши потіхи, спокою?* [2, с. 67]. Структурно предикативні частини в складі аналізованих речень переважно ускладнені, наприклад: *Вона не встигла опам'ятатись, як він трима вже її за руку й тихо промовляє тремтячим голосом...* [2, с. 69]; *Задоволений зі свого дипломатичного маневру, Макар Іванович заклеював лист, коли з другої хати, як бомба, влетів його чотирилітній синок* [2, с. 72].

Висновки і пропозиції. Мова художніх текстів митця – один із яскравих прикладів широкого підходу до розвитку літературної мови, реформаторства в напрямі модерної європейської прози. Європейська орієнтованість на вишуканість, психологізм, формальну стислість поряд із внутрішньою повнотою визначили неповторність стилю письменника, зокрема на синтаксичному рівні.

Аналіз гіпотактичних одиниць у казці М. Коцюбинського «Хо» дозволив зробити висновок про семантичні й структурні особливості виокремлених конструкцій, а також визначити стилістичне навантаження складнопідрядних речень детермінантного типу. У тексті казки «Хо» переважають гіпотактичні одиниці з неприслівними залежними частинами із значенням мети (фінальні), причини (каузальні), часові (темпоральні). Детермінантні підрядні частини уможливають широкопланове зображення обставинних характеристик.

Список літератури:

1. Віталій Русанівський. Історія української літературної мови. URL: <http://litopys.org.ua/rusaniv/ru.htm> (дата звернення 30.08.2022).
2. Коцюбинський М. М. Дорогою ціною : вибр. твори. Для серед. та ст. шкіл. в. / М. М. Коцюбинський. Київ : Веселка, 1984. 205 с.
3. Іваницька С. Творчий спадок Михайла Коцюбинського в оцінках Сергія Єфремова на сторінках часопису «Книгарь» (1917–1919 роки). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/82990/18-Ivanuyska.pdf> (дата звернення 27.08.2022).

Oharienko T. A., Lishtaba T. V. Hypotaxis of M. Kotsyubynsky's works as an indicator of the European orientation of Ukrainian prose

The article summarizes the views of researchers on the peculiarities of M. Kotsyubynsky's creative manner, on his experience of reforming in the direction of modern European prose.

Hypotactic constructions with a non-adverbial connection are singled out in the work, they are divided according to semantics, and the structural features of predicative parts within complex sentences of the determiner type are examined. The functional load of polypredicative units with dependent parts with circumstantial meaning has been studied.

The language of the artist's artistic texts is one of the brightest examples of a broad approach to the development of the literary language. European focus on sophistication, psychologism, formal brevity, along with internal completeness, determines the uniqueness of the writer's style, which is manifested in a number of features.

In the field of syntax, M. Kotsyubynsky presents unsurpassed examples of how a real artist with verbal and stylistic images should reproduce large pictures of life. With various linguistic means, including syntactic and stylistic techniques, the writer depicted the most subtle psychological nuances.

Analysis of the use of complex syntactic units in the text of the fairy tale "Ho" showed that complex sentences with a subordinate connection are quite productively involved in the implementation of a certain stylistic goal.

Sentences with subordinate determinant parts are circumstantial in nature, therefore they act as common characteristics of the action. The criterion for classifying polypredicative sentences with subordinate circumstantials is the function of the subordinate part as an expanded member of a sentence – circumstance. Semantic types of these subjunctive parts are distinguished precisely by the performance of the dependent part of the corresponding circumstantial function.

The text of the fairy tale "Ho" distinguishes complex sentences of determinant type with the meaning of the goal (final), causes (causal), temporal (temporal) as the most frequent types.

It is proved that the predicative parts of the subordinate cause and purpose are usually complicated, which gives the impression of multilayered information. The position of dependent components within complex determinant sentences is mostly fixed – they occupy a postposition.

Hypotactic units with subordinating circumstantials perform an important stylistic task – they describe in detail the causal, goal, and temporal circumstances of the development of the action.

Key words: *M. Kotsyubynsky, idiostyle, compound sentences, fragmented structure, final, temporal, causal subjunctive parts.*

Підгородецька І. Ю.

Державний біотехнологічний університет

Тихоненко О. В.

Державний біотехнологічний університет

ГЕНДЕРНИЙ ЧИННИК У ФОРМУВАННІ ТОПОНІМІЇ ХАРКОВА НА ТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Статтю присвячено впливу гендерного чинника на становлення онімного простору міста Харкова. Світові тенденції перерозподілу соціальних ролей зумовлюють актуальність дослідження проблем гендера. Відтворення української ідентичності і розв'язання гендерних питань – необхідні умови вступу України до Європейського Союзу. Мета цієї розвідки – визначити роль гендерного чинника у становленні топонімичного простору Харкова. Проаналізовано годоніми Харкова в історичному, культурологічному, лінгвістичному аспектах з урахуванням гендерного компонента. Виявлено факти кількісної переваги маскулінних назв в усі періоди існування міста: від повної відсутності фемінних назв у міському символічному просторі на початку існування міста до значного переважаючого назв-присвяг на честь чоловіків до сьогодні. Гендерноупереджені передумови називання об'єктів вуличної мережі пояснюємо нерівним розподілом соціальних ролей чоловіка та жінки протягом століть. Меморіальний ландшафт незалежної України зберігає риси дисбалансу, що зумовлено недоліками містобудівного законодавства, а також гендерними стереотипами традиційної (патріархальної) культури, які зумовлюють недостатнє визнання ролі жінок у суспільно-політичному і культурному житті. У подальших трансформаціях міського топонімікону має бути повною мірою представлено внесок жінок у регіональну, всеукраїнську, європейську і світову духовну та матеріальну спадщину. Наголошуємо на тому, що в усіх відантропонімних меморіальних назвах варто дотримуватися європейського принципу номінації (представляти повне ім'я і прізвище особи). Вивчення гендерних питань топонімії допомагає глибше зрозуміти культуру міста, відстежити процеси, що відбулися в різних сферах соціального життя через символічне їх відтворення в годонімах.

Ключові слова: гендерний чинник, топонімія, євроінтеграція, європейський вектор, годонім, фемінний, маскулінний.

Постановка проблеми. У ХХІ ст. досягнення гендерної рівності у всіх сферах життя стало одним із пріоритетних завдань політики багатьох держав та міжнародних організацій [22]. Тому гендерні проблеми в річищі європейської політики не втрачають своєї гостроти й актуальності, а, навпаки, набувають нових форм і вимагають сучасних підходів до їх вирішення.

Як відомо, активний феміністський рух у країнах Заходу зароджується на межі ХІХ–ХХ ст. Його продуктом стає фемінний стереотип, що передбачає реалізацію в жіночій поведінці принципів активності й самостійності, утвердження рівності жіночої і чоловічої статі. Сьогодні жінка може реалізувати себе не тільки в споконвічно властивій їй природній функції, а і в усвідомленні своєї автентичності, повному розкритті особистісного потенціалу, пошуку альтернативних форм соціально-політичної та культурної ідентичності. У цьому пошуку важливою постає адекватна візу-

альна репрезентація жіночої сутності в сучасній урбанізованій культурі [9, с. 111], адже саме жінки відіграють вирішальну роль у процесі наступності поколінь і збереженні соціальної пам'яті.

Українське суспільство обрало європейський вектор розвитку і в умовах російської агресії відстоює свій євроінтеграційний вибір зі зброєю в руках, щоб бути рівноправним членом ЄС – спільноти розвинених націй. Культурний терен Європи – це простір інтенсивного обміну досвідом і позитивними наративами, у який Україна має ввійти підготовленою – з відтвореною українською ідентичністю й розв'язанням низки гендерних питань, що перебувають у фокусі таких наук, як соціологія, філософія, культурологія, економіка, політологія, право, психологія, лінгвістика.

У загальному річищі антропоцентричних досліджень гендерний підхід у лінгвістиці виявляється в описі мовних підсистем, пов'язаних із маскулінністю та фемінністю – двома склад-

никами людського буття. Вивчення гендерних питань топонімії допомагає глибше зрозуміти культуру міста, відстежити процеси, що відбулися в різних сферах соціального життя через символічне їх представлення у міських назвах. І в цьому аспекті цікавим об'єктом для дослідження є урбаноніми, зокрема годоніми (назви лінійних міських об'єктів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному науковому дискурсі гендерні проблеми символічного простору міста розглядають філософи, культурологи, історики, мовознавці. Учені здійснюють філософський аналіз топології міста з урахуванням специфіки виявлення гендерної суб'єктності, пропонують нове розв'язання проблеми ідентифікації міських просторів через експлікацію гендерних особливостей повсякденної присутності мешканців на урбанізований простір [15]; філософськи осмислюють місто як специфічний, складний та неоднозначний феномен культури [8], студіюють гендерний аспект української урбанонімії (Н. Івчик, Ю. Сабадишина, М. Гоманюк, А. Маркелюк, І. Ковальчук). Дослідники звертають увагу на значну перевагу чоловічих постатей у меморіальному ландшафті українських міст [5; 7; 12].

Маскулінні риси світового топонімічного простору вказують на панівну роль чоловіка в суспільному житті впродовж багатьох століть. Саме тоді жінці залишали місце в замкненому фіксованому просторі – навколо домашнього вогнища. Символічний статус жінки було обмежено, як і соціальний, що абсолютно логічно, оскільки у просторовій практиці ці два аспекти неподільні [23, с. 247–248]. Володіючи монополією на легітимне символічне насилля, влада поділяє соціальний світ і затверджує своє становище в ньому [20].

Зарубіжні вчені вважають, що зв'язок між увічненням пам'яті в найменуванні вулиці й громадянською ідентичністю є безхитрисним відображенням розподілу влади, зокрема, між представниками чоловічої та жіночої статі [19]. Світові тенденції перерозподілу соціальних ролей зумовлюють актуальність дослідження питань гендера.

Вивчаючи онімний простір різних міст світу, зарубіжні науковці дійшли висновку щодо значного переважання маскулінних найменувань над фемінними майже в усіх досліджуваних містах (наприклад, у Римі 45,7% вулиць міста названо на честь чоловіків і лише 3,5% – на честь жінок) [24]. Така проблема спонукає актуалізувати гендерно чутливий підхід до теми вуличної топонімії

та соціальної пам'яті і є підставою наполягати на дотриманні гендерного балансу [25].

Постановка завдання. Мета нашої розвідки – визначити роль гендерного чинника у становленні топонімічного простору Харкова.

Джерельною базою дослідження слугували списки Єдиного адресного реєстру сучасного Харкова (вулична мережа нараховує 3 739 топонімів [6]) та списки з історико-довідникової літератури [16].

Відсутність комплексних досліджень, присвячених гендерному аспекту харківської топонімії, визначає новизну цього дослідження. Актуальність роботи полягає в тому, що в річищі глобалізації, євроінтеграції комплексне дослідження годонімів значно розширить уявлення про ментальний простір міста, пов'язаний з історією, політикою, географією, сприятиме відновленню національно-патріотичних, культурно-духовних цінностей мешканців, що водночас є одним із завдань сталого розвитку соціальної сфери країни загалом.

Виклад основного матеріалу. Процес найменування вулиць підсвідомо складався як андроцентричний в усіх країнах світу [21]. Андроцентризм одразу виявив себе і в міській топонімії Харкова. Перші вулиці й провулки отримували свої назви від імен, прізвищ, прізвиськ, посад перших поселенців-чоловіків. У номінації відтворювалася ознака належності, що є водночас чітким маркером соціальних відносин. Так, серед перших топонімів Харкова зафіксовано прізвища мешканців (*Бібікова, Гребеннікова, Гунченкова, Єношина, Карабутова, Назарцева, Синицького, Шаповалова*); імена й заняття мешканців (*Писаря Максима, Борисенкова Пушкаря*); посади й військові звання жителів (*Пана полковника в замку, Пана судді, Сотницька*); імена й походження мешканців (*Богодухівського Семена*) [2, с. 51]. З-поміж наведених номінацій немає жодної, яка б указувала на жіночу стать. Це засвідчує панування патріархальних відносин у тогочасному суспільстві.

З перетворенням Харкова на губерньське місто топонімікон поповнюють найменування, пов'язані з іменами представниць імператорської родини (*Катерининська, Єлизаветинська, Катеринославська, Мар'їнська*). Імовірно, назва *Мар'їнська* походить від розташованої поблизу Маріїнської гімназії, названої на честь імператриці Марії Олександрівни. Заклад функціонував із 1860 р. як училище для виховання й навчання викладачок для міста і Харківської губернії [17, с. 437]. Зазначимо, що назва *Катеринославська* вказує на гендерну ознаку опосередковано (через назву міста

Катеринославль, яка виконує функцію присвяти). Однак кількість таких назв незначна. Поява цих номінацій зумовлена перебуванням жінок на імператорському троні впродовж кількох десятиліть.

Варто зауважити, що у XIX ст. годоніми як символічні знаки топонімічного простору розширюють свої функції. Якщо на етапі заснування військового поселення назви вулиць Харкова допомагали орієнтуватися в просторі і виконували лише номінативну й інформаційну функції, то в імперський період функціональність годонімів розширюється і на мапі міста з'являються меморіальні назви. Абсолютна їх більшість – це маскулінні назви, утворені від прізвищ представників імперської культури (вулиці *Пушкінська*, *Лермонтівська*, *Гоголя*, *Чайковська*), видатних громадських діячів, просвітителів, науковців, лікарів, меценатів Харківщини (*Каразінська* (*Каразіна*), *Мечникова*, *Максиміліанівська*, *Кокошкінська*, *Донця-Захаржевського*, *Кравцова*, *Воробйова*, *Сердюківський*, *Сомовський*, *Сорочинський*, *Тараканівський*, *Чириківський*, *Харинський*, *Харитоненківський*, *Чорноглазівська*, *Шванська*). Така ситуація склалася на початок XX ст.

Варто зауважити, що Харківщина не належала до маскулінних регіонів того часу. Саме тут створено гендерні прецеденти в масштабах Російської імперії: прийняття до вишу першої жінки за офіційною заявою – домашньої вчительки Людмили Ожигіної у 1861 р.; присвоєння у 1910 р. першій жінці ступеня почесного доктора історії (О. Єфименко). У 60–70-х рр. XIX ст. тут бували революційно налаштовані жінки: С. Перовська, В. Фігнер. У роки революції 1905–1907 рр. згадана О. Єфименко очолила Харківське Товариство взаємодопомоги жінок, які працюють, яке з 1902 р. налічувало постійно близько тисячі членкинь. Жіноцтво цього Товариства не лише створювало заклади від ясел до Вищих жіночих курсів (ВЖК), а й було політично активним: частина його паралельно входила до Харківської філії Союзу рівноправності жінок (з 1917 р. – Всеросійська ліга рівноправності жінок). До революції 1917 р. харків'янки отримали надто багато: ВЖК, медичні ВЖК, політехнічні ВЖК, сумісне навчання в Харківському Комерційному інституті, а 1 (14) березня 1917 р. – фактичне пасивне виборче право в Міській Думі [1, с. 32–34]. Але всі наведені факти ніяк не впливали на процес творення топонімікону міста.

На початку XX ст., через два з половиною сторіччя від дати заснування міста, у топонімному просторі Харкова абсолютно переважали одно-

компонентні ад'єктивні годоніми із суфіксом *-ськ-* (*-цьк-*), які витіснили з ужитку двокомпонентні генітивні й описові найменування раннього періоду існування міста [13, с. 24]. Назви, утворені насамперед за допомогою суфікса відносної присвійності *-ськ-*, могли вказувати на всіх членів родини (Черновські – відповідно пров. *Черновський*, пров. *Мало-Черновський*; Рижови – вул. *Рижівська*, пров. *Рижівський*; Сомові – пров. *Сомовський*; Молошні – вул. *Молочна*; Карабутові – вул. *Карабутова*, Сушкови – вул. *Сушкова*). Зафіксовано окремі випадки, коли назва вказувала на особу жіночої статі (*Горяїнівський* пров. – від імені купчихи Агрипини Василівни Горяїнової; *Харінський* пров. – від імені купчихи-благодійниці Олександри Гаврилівни Харіної). На жаль, походження деяких фемінних назв ми не встановили: *Марфінська*, *Серебряківська/-ий*, *Мар'ївська/-ий*, *Надійська*, *Оленінська*, *Ольгінська/-ий*, *Світланівська*, *Тетянівський*.

Загалом, констатуємо факт: незважаючи на зростання соціальної і політичної активності жінок у дореволюційні часи, влада в місті залишалась у руках чоловіків. Участь жіноцтва в суспільному житті була обмеженою, що зумовило появу лише незначної кількості фемінних назв об'єктів вуличної мережі. Водночас топонімікон міста поповнили маскулінні номінації: прізвища місцевих урядовців, меценатів, лікарів, імперських діячів культури тощо, які імпліцитно вказували на соціальні ролі представників чоловічої статі.

Більшовицький тоталітарний режим суттєво трансформував топонімікон Харкова. На мапі міста з'являється значна кількість меморіальних назв – антропонімів на честь радянських партійних та державних діячів (*Кірова*, *Урицького*, *Сербиченка* та ін.); лідера більшовиків (*Леніна*, *Ілліча*), воєначальників і учасників революції 1917 р., громадянської та Другої світової воєн (*Лазо*, *Железнякова*, *Блюхера*, *Фрунзе*, *Щорса*, *Якіра*, *Бакуліна*, *Гуданова* та ін.); діячів комуністичного руху зарубіжних країн (*Карла Лібкнехта*, *Анрі Барбюса* та ін.); радянських письменників, поетів (*Островського*, *Галана*, *Маяковського* тощо). Перелічені групи антропонімів складають переважно маскулінні назви. Однак варто зазначити, що за часів УРСР представленість жінок у міському ландшафті міста дещо збільшилася. Спочатку на вулицях Харкова з'явилися імена учасниць міжнародного та російського революційного руху – Кларі Цеткін (нині вул. *Римарська*), Розі Люксембург (площа *Павлівська*), Долорес Ібарурі Гомес, на честь якої названо узвіз *Пасіонарії* (нині *Клоч-*

ковський), Коллонтай (нині пров. *Сливовий*), Стасової Олени (нині вул. *Раєвської*), Ванди Василевської (нині вул. *Гетьманська*, пров. *Січовий*), Крупської (нині вул. *Самсонівська*), Лізи Чайкіної, Софії Перовської. До речі, більшість із них не мала жодного стосунку до України і Харкова. У 60–80-ті рр. ХХ ст. увічнено імена героїнь Другої світової війни: Галини Нікітіної, Марії Кисляк, Лялі Убийвовк, Уляни Громової; українських і російських письменниць – Лесі Українки, Марка Вовчка, Анни Ахматової; актриси Лідії Криницької, перекладачки й мовознавиці Марії Пилинської, видатної української акторки театру та кіно Наталії Ужвій. Ці меморіальні назви й нині репрезентують урбанонімний простір Харкова і дають можливість констатувати, що соціальний статус жінки виріс порівняно з попередніми періодами, з'явилися нові сфери суспільної діяльності представниць жіночої статі. Однак ми не побачили в міському пантеоні жіночих імен – представниць органів державного управління, видатних науковиць, медиків, педагогинь тощо.

У період незалежної України на мапу Харкова повертаються історичні назви з фемінним компонентом: *Дівоча* (найменування походить від гуртожитку єпархіального жіночого училища, що первісно був розташований на згаданій вулиці); *Лаврентіївський* (провулок виник у 70-х рр. ХІХ ст., назва якого походить від прізвища однієї з перших поселенок – Прасков'ї Лаврентьєвої). Топонімікон міста поповнили імена видатних харків'янок: Любові Малої – терапевта, доктора медичних наук, Героя України; Мотрони Нечепорчукової (*Мотронінська/-ий*) – військової медицині Другої світової війни, повного кавалера ордена Слави; Наталії Дудинської – видатної балерини, педагогині; Ірини Бугримової – артистки цирку, дресирувальниці; Раєвської-Іванової Марії Дмитрівни – живописиці і педагогині, першої жінки в Російській імперії, якій Петербурзька Академія мистецтв присвоїла звання художниці; Людмили Гурченко – акторки та співачки; Зінаїди Серебрякової – художниці, членкині товариства «Світ мистецтва»; Марії Гороховської – дворазової олімпійської чемпіонки зі спортивної гімнастики; Варвари Каринської – дизайнерки одягу, авторки сценічних костюмів для кіно і балету, співавторки сучасної балетної пачки; Тетяни Устинової – відомої геологині, географині, випускниці Харківського університету; Ванди Биневської – чеської снайперки Другої світової війни.

На основі списку об'єктів вуличної мережі Харкова, перейменованих протягом 2011–2019 рр.

[10], з'явилось 166 чоловічих і лише 16 жіночих назв від загальної (396) кількості топонімів (41,9% проти 4%).

Повномасштабне військове вторгнення РФ в Україну зумовлює цілісну дерусифікацію, державотворчість, деколонізацію України й потребує докорінного перейменування вулиць Харкова. Наприклад, вул. *Стасової Олени* і вул. *Ганни* (Ганни Хоперської) було перейменовано у зв'язку із законом про декомунізацію ще 2016 р. І це цілком виправдано, оскільки в пам'яті харків'ян мають залишатися насамперед імена жінок, які творили історію міста. Вулиця *Стасової Олени* під час перейменування отримала жіноче ім'я (*Раєвської*), *Ганни* – чоловіче (*Миколи Міхновського*). Але процес перейменування обійшов вулиці, названі на честь С. Перовської та В. Фігнер, які, по-перше, належали до російських політичних партій і терористичних організацій, по-друге, ніяк не стосувалися становлення і розвитку Харкова та України. Цілковиті згодні з рішенням Харківської топонімічної групи, заснованої М. Тахтауловою, що 68 подібних топонімів Харкова потребують нагального перейменування. Адже частина з них є маркерами імперського культу «сили російської зброї», частина – радянської «історії класової боротьби», тобто маркерами «руського міра» [3].

Віднині триває процес перейменування харківських вулиць. Органи місцевого самоврядування в багатьох містах ініціюють масштабне очищення від прикрого колоніального спадку, починаючи з топонімікону міста. Відбувається зміна парадигми. З'являється більше назв на честь жінок.

Уважаємо за необхідне нагадати, що в історії України є чимало жіночих постатей, гідних пошани. Пригадаймо державотворчі зусилля й реформи княгині Ольги. Варто згадати і трьох дочок Ярослава Мудрого: Анну Ярославну – королеву Франції, Анастасію Ярославну – королеву Угорщини; Єлизавету Ярославну – дружину короля Норвегії, а згодом – короля Швеції. Доньки отримали від батька політичний хист, дипломатичні таланти. І доки були живими Ярославни (і навіть їх прямі нащадки), із цими країнами не було ані війн, ані найменших конфліктів [11, с. 181–184]. Тому, ці імена заслуговують на місце в символічному просторі будь-якого міста України, нагадуючи про історичну велич Київської Русі.

Несправедливо забуто імена уродженок Харківщини Вольвач Марії – письменниці, фольклористки, громадсько-культурної діячки [17, с. 183]; Алешко Марії – оперної співачки, яка свого

часу пропагувала твори українських композиторів М. Лисенка, П. Сокальського, Я. Степового, Г. Алчевського, чудово виконувала українські народні пісні [17, с. 26].

Назвемо ще кілька імен видатних жінок, чий життя і діяльність пов'язані з Харковом: Марія Романівська – українська письменниця, поетеса, сценаристка та казкарка [17, с. 673]; Антоніна Смерека – українська акторка Молодого театру Леся Курбаса, «Кийдрамте», театру «Березиль», Харківського драматичного театру імені Тараса Шевченка, заслужена артистка УРСР [17, с. 724]; Інна Христенко – українська дитяча письменниця (поетеса, прозаїкня), членкиня товариства «Прогрес» і Спілки письменників України, випускниця історичного факультету Харківського університету (нині ХНУ ім. В. Н. Каразіна) [17, с. 907]; Тетяна Веркіна – українська піаністка, співачка, педагогиня, громадська діячка, народна артистка України, очолювала Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського [17, с. 122]. Згаданий список не є вичерпним: історія міста зберігає імена успішних письменниць, співачок, військовослужбовиць, інженерок, педагогинь, громадських діячок тощо, які нарівні із чоловіками сприяли перетворенню Харкова в сучасний європейський мегаполіс. На жаль, треба констатувати, що лише поодинокі представниці жіночої статі представлені на топонімічній мапі міста.

Висновки і пропозиції. Протягом усього історичного розвитку Харкова соціальний розподіл чоловічих і жіночих ролей впливав на формування топонімічного простору міста й віддзеркалювався в ньому. На всіх історичних етапах спостерігаємо вияви гендерного дисбалансу в представленості чоловіків і жінок у міському топоніміконі: від повної відсутності фемінних назв на початку існування міста до відсоткового стосунку сьогодні. З 396 топонімів Харкова, які перейменовували протягом 2011–2019 рр., незначна частка назв (4%) увічніює пам'ять про жінок.

За часів незалежності онімний простір Харкова все більше набуває ознак жіночності. Активне переосмислення міського топонімічного простору відбулося після імплементації закону про декомунізацію. І навіть на тлі російської агресії та повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну триває активна кампанія усунення з міського топонімікону радянських та російських маркерів і наративів. Уважаємо, що вартим і нагальним буде привернення уваги до гендерного аспекту проблеми перейменувань. В оновленому онім-

ному просторі міста має бути більше імен відомих харків'янок.

На наш погляд, заслуговує на вшанування пам'яті Ганна Степанівна Маяк, яка очолювала проектну майстерню Харківського тресту зеленого будівництва; за її керівництва виконували всі значущі роботи з ландшафтного дизайну міста Харкова. На думку сучасних архітекторів, роль її творчості у формуванні містобудівного «обличчя» Харкова повоєнного періоду можна сміливо порівняти зі значенням для нашого міста архітектурних шедеврів О. Бекетова [14, с. 227–229].

В онімному просторі Харкова, на нашу думку, має з'явитися ім'я Лідії Лисиченко – відомої й авторитетної української мовознавиці, представниці Харківської філологічної школи (наукові дослідження: лексикологія, семасіологія, когнітивна лінгвістика, загальне мовознавство, діалектологія); педагога вищої школи, яка все життя присвятила науково-педагогічній діяльності в ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; отримала багато державних нагород [4]. Пропонуємо перейменувати вул. Маяковського, на якій мешкала Л. Лисиченко, на її честь.

У річницю вшанування пам'яті мужніх захисниць Харківщини варто позначити на мапі міста ім'я Яни Червоної, яка народилася і мешкала в Харкові; з 2013 р. проявила себе громадською діячкою в міській самообороні Євромайдану, не дозволивши створити ХНР; від початку російської агресії 2014 р. стала волонтеркою, військовослужбовицею 46-го окремого батальйону спеціального призначення «Донбас-Україна» ЗСУ; загинула у 2019 р. на Донбасі; посмертно нагороджена орденами Богдана Хмельницького III ст. і «Народний герой України» [18].

Отже, визнання і вшанування жіноцтва Харкова відповідатиме демократичним принципам гендерної рівності й сприятиме відновленню історичної справедливості. Подальше формування топонімікону міста має репрезентувати внесок жінок у регіональну, всеукраїнську і європейську духовну спадщину. Наголошуємо на тому, що в усіх відантропонімічних меморіальних назвах варто дотримуватися європейського принципу номінації (представляти повне ім'я і прізвище особи). Усе це формуватиме нове обличчя Харкова як європейського мегаполісу.

Уважаємо, що наші пропозиції, надіслані Харківській топонімічній групі, активізують розгляд питань щодо досягнення чисельного балансу між «чоловічими» та «жіночими» меморіальними назвами вулиць.

Список літератури:

1. Вороніна М. С. Харківські більшовики та гендерна демократія. *Гендерна політика міст: історія і сучасність*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 23–25 жовт. 2013 р.: наук. зб. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. Вип.4. С. 32–34.
2. Герман Л. В., Підгородецька І. Ю., Тихоненко О. В. Основні етапи становлення мовного ландшафту Харкова на тлі соціально-політичних змін. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. пр. молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імена Івана Франка*. Дрогобич : ВД «Гельветика», 2020. Вип. 28. Т.1. С. 46–54.
3. Генерали, терористи та герой анекдотів. НВ Харків, 28.05.2022. URL: <https://nv.ua/ukr/kharkiv/u-harkovi-pereymenyuyut-vulici-opublikovano-noviy-spisok-novini-harkova-50245915.html> (дата звернення: 25.08.2022).
4. Гетьманець М. Ф. Лисиченко Лідія Андріївна. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=54967 (дата звернення: 15.08.2022).
5. Гоманюк М., Маркелюк А. Гендерні аспекти годоніміки в обласних центрах Півдня та Сходу України. *матеріали III, IV та V всеукр. наук.-практ. конф. (2016–2018 рр.)*. Рівне: РДГУ, 2018. С. 291–297. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/123456789/16395>(дата звернення: 15.08.2022).
6. Єдиний адресний реєстр міста Харкова. URL: <https://geo-portal.com.ua/kharkiv/index.html> (дата звернення: 10.08.2022).
7. Івчик Н. Гендерний ракурс символічного простору Рівного. *Місто пам'яті – місто забуття: палімпсести меморіального ландшафту Рівного : монографія / М. Гон, П. Долганов, Н. Івчик*. Рівне : Волинські обереги, 2017. С. 167–224.
8. Карповець М. Місто як світ людського буття : монографія. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2014. 258 с.
9. Ковальчук І. Л. Урбанізація та її вплив на формування образу сучасної жінки. *Гендерна політика міст: історія і сучасність* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 23–25 жовт. 2013 р. : наук.зб. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. Вип.4. С. 111–114.
10. Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови. Документи департаментів. Перелік перейменувань елементів вулично-дорожньої мережі міста Харкова у 2011–2019 рр. URL: <https://www.city.kharkov.ua/ru/document/perelik-pereymenuvan-elementiv-vulichno-dorozhnoi-merezhi-mista-kharkova-u-2011-2019-rokakh-59242.html>
11. Подкупко Т. Л. Вплив українок середньовіччя на хід історії. *Гендерна політика міст: історія і сучасність*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 23–25 жовт. 2013 р.: наук. зб. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. Вип. 4. С. 181–184.
12. Сабадишина Ю. Місто чоловіків. Чому Львів не пишається відомими жінками. URL: http://tvoemisto.tv/exclusive/misto_cholovikiv_komu_z_zhinok_varto_vstanovyty_pamyatnyku_u_lvovi_91937.html (дата звернення: 15.08.2022).
13. Тихоненко О. В., Підгородецька І. Ю. Структурні та словотвірні особливості годонімів Харкова. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. № 53, т. 2, 2022. С. 22–26.
14. Тріпутіна Н. П. Роль Ганни Степанівни Маяк у формуванні архітектурного образу повоєнного Харкова. *Гендерна політика міст: історія і сучасність*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 23–25 жовт. 2013 р.: наук. зб. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. Вип. 4. С. 227–229.
15. Фесенко Г. Філософія міста у гендерній інтерпретації просторів. *Людинознавчі студії. Філософія*. 2014. Вип. 30. С. 56–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstudf_2014_30_7 (дата звернення: 15.08.2022).
16. Харьков: его прошлое и настоящее в рисунках и описаниях (с приложением снимков, воспроизведенных с редких картин, акварелей, гравюр, фотографий с натуры, чертежей, планов города 1768 года и новейшего): Историко-справочный путеводитель / собр. и изд. А. Н. Гусев. Харьков : Типогр. Адольфа Дарре, 1902. [8], 260 с.
17. Харьков : Энциклопедический словарь. Харьков, (Изд-во), 2014. ок. 1020 с.
18. Червона Яна Михайлівна. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D0%B0_%D0%AF%D0%BD%D0%B0_%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0&oldid=35738942 (дата звернення: 15.08.2022).
19. Azaryahu M. The power of commemorative street names. *Environment and planning D: Society and Space*. 1996 № 14(3). P. 311–330.
20. Bourdieu P. Social space and symbolic power. *Sociological Theory*. 1989. Vol.7, № 1. P. 14–25.
21. Haldar A. Women in Masculinized Memories: Narrating the Nation through Vocabularies of Discourse. *Journal d'comparatius estudis: art, literature, pensament*. 2013. Vol. 7. P. 41–56.

22. Jacquot S. Transformations in EU Gender Equality: from Emergence to Dismantling: (Gender and Politics). London: Palgrave Macmillan, 2015. 219 p.
23. Lefebvre H. The Production of Space. Padstow: T. J. Press Ltd., 1991. 454 p.
24. Poon L. Mapping the Sexism of City Street Names. In a study of seven world metros, only a little more than a quarter of the streets were named for women. Bloomberg CityLab. 2015. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-11-04/mapping-the-sexism-of-street-names-in-major-cities> (дата звернення: 07.08.2022).
25. Rusu M. S. Street Names through Sociological Lenses. Part 1. Social Change Review. Vol. 18. DOI: <https://doi.org/10.2478/scr-2020-0001> (дата звернення: 07.08.2022).

Pidhorodetska I. Yu., Tykhonenko O. V. Gender factor in the formation of Kharkiv toponymy in the mainstream of European integration

The article is devoted to the influence of the gender factor the Kharkiv city onymous space formation. Global trends in the redistribution of social roles determine the relevance of gender issues research. The Ukrainian identity reproduction and the resolution of gender issues are necessary conditions for Ukraine's accession to the European Union. The investigation is aimed to define the role of the gender factor in the Kharkiv toponymic space formation. In this paper Kharkiv hodonyms in historical, cultural, linguistic aspects taking into account the gender component were analyzed. The facts of the quantitative superiority of masculine names in all periods of the city's existence have been revealed: from the complete absence of feminine names in the city's symbolic space at the beginning of the city's existence to the significant predominance of the masculine names until today. We explain the gender-biased prerequisites for naming objects in the street network due to the unequal distribution of the social roles of men and women over the centuries. The memorial landscape of independent Ukraine preserves the features of imbalance caused by shortcomings of urban planning legislation, as well as gender stereotypes of traditional (patriarchal) culture, which cause insufficient recognition of women role in socio-political and cultural life. The contribution of women should be fully represented in further transformations of urban toponymy. We emphasize that all anthroponymic memorial names should follow the European principle of nomination (they must include the full person name and surname). The study of gender issues in toponymy helps to understand better the city culture, to trace the processes that take place in various spheres of social life through their symbolic reflection in hodonyms.

Key words: gender factor, toponymy, European integration, European vector, hodonym, feminine, masculine.

Просалова В. А.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Григошкіна Я. В.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ГЕОПОЕТИКА VERSUS ГЕОПОЛІТИКА: КІЛЬКА СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД АЛЬТЕРНАТИВНОЮ ПРОПОЗИЦІЄЮ

Статтю присвячено геопоетиці, яку розглянуто в літературно-художньому та літературознавчому аспектах. Актуальність цієї праці зумовлена значним зацікавленням геопоетичною проблематикою в суспільстві, що спостерігалось після падіння Берлінської стіни, необхідністю протиставити геополітичній експансії життєтворчу концепцію, яка б об'єднала митців і вчених, здатних утвердити нові принципи співжиття у світі. Ландшафт тепер набуває концептуального осмислення, особистісного сприйняття, інтерпретаційного значення. Геопоетика виникла як міждисциплінарна наука у ХХ столітті на помежах її різних дисциплін: географії, краєзнавства, мистецтвознавства, літературознавства, психології, антропології, культурології, етнології, лінгвістики – та набула статусу популярного терміноіда. Вона підтвердила зацікавлення широкого кола митців, мислителів, науковців із різних країн світу освоєнням географічно-просторових образів і пов'язаних із ними міфів у різних наукових і мистецьких практиках. У статті геопоетику розглядаємо в літературно-художньому плані – як систему зображально-виражальних засобів, за допомогою яких у художньому тексті відтворено просторові уявлення, географічні образи, а з іншого боку – у літературознавчому плані як розділ поетики, що досліджує всю систему літературних засобів утілення ландшафтних образів, просторових відношень і пов'язаних із ними міфів. Геопоетичні образи Юрія Андруховича відбивають, з одного боку, автентичні об'єкти (міста, природні ландшафти, архітектурні споруди), а з іншого – їх авторське сприйняття, не позбавлене суб'єктивних сенсів. Однак не всі міста набули в автора ознак інтимних. Геопоетика стає ознакою авторської стратегії Юрія Андруховича, який зображує у своїх творах письменника-мандрівника, заохочує реципієнта читати його роман «Лексикон інтимних міст. Довільний посібник із геопоетики та космополітики» у будь-якій послідовності, даючи волю читачеві самому вибирати спосіб знайомства з текстом.

Ключові слова: письменник-мандрівник, геопоетика, геопоетичний образ, геопоетичний простір, неоміф, топос, локус.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Поняття «поетика» – одне з найдавніших у літературознавчій науці. Ще Аристотель назвав свою працю «Поетикою», маючи на увазі під нею теорію словесного мистецтва. Відтоді це поняття не втратило своєї актуальності, навпаки, воно демонструє здатність збагачувати свій смисловий потенціал, набувати нових смислових конотацій завдяки приєднанню до його основи уточнювальних характеристик, як-от психопоетика, онтопоетика, геопоетика, етнопоетика.

Упродовж багатовікової історії смисловий потенціал цього поняття зазнав трансформації: змінювалася семантика, зазнали редукції її окремі складники, що відійшли до сфери філософії, яку цікавили онтологічні, аксіологічні, епістеміологічні властивості художньої літератури, чи есте-

тики, адже відомо, що художній твір – це естетичний феномен. У цьому аспекті не слід забувати і про риторику як науку про засоби переконання та впливу на слухача, до речі, одну з найдавніших у світі.

Поняття «поетика» вживають у сучасному літературознавстві на позначення, по-перше, розділу теорії літератури, що досліджує форму художнього твору: композиційні особливості, тропіку, стилістику, віршознавчу техніку, по-друге, системи зображально-виражальних засобів, що виявляють своєрідність певного художнього твору чи літературної течії.

Мета статті – узагальнити та систематизувати дефініції вчених на семантику поняття «геопоетика», розглянути його літературно-художнє і літературознавче тлумачення, зіставивши

з поняттям «поетика», простежити художню реалізацію геопоетичних візій у романі Юрія Андруховича «Лексикон інтимних міст. Довільний посібник із геопоетики та космополітики». Об'єкт дослідження – літературно-художній і літературознавчий аспекти геопоетики, предмет – геопоетичний образ як діалектична єдність земного простору (гео) та його втілення в мистецькій формі, тобто поетиці літературного твору. Актуальність цієї студії зумовлена зростанням зацікавлення до геопоетичної проблематики в літературі та мистецтві, необхідністю протиставити геополітичній експансії життєтворчу концепцію, яка об'єднує митців і вчених світу.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми.

Геопоетика набуває сьогодні модного статусу, проте залишається доволі неокресленою, розпливчастою в смисловому плані. Виокремлюють літературно-художню геопоетику, що полягає у відтворенні географічних образів у літературі; прикладну, або проєктивну, яка зосереджена на створенні культурних і наукових проєктів; наукову, що досліджує поетику географічних образів і пов'язаних із ними міфів; а також негативну, яка виявляє зв'язок людини з локусами руїни, втрати, загрози життю.

Ні самої дефініції, ні навіть згадок про геопоетику не вдалося знайти в літературознавчих словниках: польськокомовному словнику за редакцією Януша Славінського [1], «Літературознавчій енциклопедії» [2] Юрія Коваліва, спеціальному словнику термінів і понять із поетики («Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий», 2008 [3]) за редакцією Натана Тамарченка, словнику Світлани Белокурової [4], англкомовному «Словнику літературознавчих термінів і теорії літератури» («Dictionary of Literary Terms and Literary Theory» [5]) Джона Каддона, що ще раз переконує в актуальності й доцільності наших спроб.

Невизначеність геопоетики зумовлює необхідність зарахування її (услід за пропозицією Олександра Хаютіна [6]) до терміноідів, які ще не знайшли чітких меж і термінологічних дефініцій. Зрозуміло, що своєю появою вона завдячує поєднанню двох сполук: перша «гео» відповідає поняттю «земля», друга «поетика» означає «той, що створює», «творчий» і, як закріплено багатовіковою традицією, стосується літературознавчої науки, зокрема мовно-композиційних ознак художнього твору.

Геопоетику розглядають як міжнародний еколого-етичний рух (Кеннет Уайт), напрям міждисциплінарних досліджень (Олег Шаблій),

наукову дисципліну, яка досліджує культурне тяжіння і структурування людського простору (Ігор Сід), особливий метод письма, що відтворює простір у слові (Василь Голованов), маркер синкретичного сприйняття реальності (Кеннет Уайт), теоретичну рефлексію над літературним часопростором (Віра Романишин), плідну дослідницьку стратегію (Олена Юферева), «поетику землі – реабілітацію земної творчості, не зведеної до репродукції і редуплікації» (Олександр Корабльов), спосіб прочитання літературних просторів (Олена Карпенко, Наталя Любимова), спосіб взаємодії людини з територіями і ландшафтами, універсальний творчий проєкт, авторську стратегію, поетичну метафору, позбавлену евристичного потенціалу. Однак маємо визнати, що перелік артикульованих значень геопоетики не претендує на повноту, а лише підтверджує, що терміноід набув неабиякої популярності завдяки своїй здатності абсорбувати нові відтінки значень і швидко реагувати на зацікавлення просторовими координатами, які після розпаду Східного блоку та падіння Берлінської стіни помітно змінилися. Більшість дослідників, з-поміж яких Магдалена Маршалек, Сільвія Зассе, Сузі Франк, Міранда Якіша, Рената Макарьська, Аннете Вербергер, Сандро Дзанетті, Крістін Копп, Харша Рам, Заза Шатірішвілі, Маттіас Шварц, Торбен Філіпп, підтримують вузьке розуміння геопоетики як поетики географічних образів у літературі та мистецтві.

Кеннет Уайт – філософ, лінгвіст, есеїст, автор подорожніх нотаток – увів геопоетику в науковий обіг, проте не намагався дати їй точного визначення. Автор книги «Альбатросова скеля. Вступ до геопоетики» («Plateau de l'albatros: Introduction à la géopoétique», 1994), показуючи на глобусі місцезнаходження цієї скелі, вигукнув, чи може щось переконливіше передати смисл геопоетики, ніж ця твердиня, яка піднімається з глибини. Семіотичний жест слугував знаком до пошуку смислових еквівалентів, які б розкрили суть поняття, його багатий потенціал. Як опонент будь-яких застиглих дефініцій, мислитель під геопоетикою мав на увазі поєднання просторової визначеності і творчої свободи, екологічно спрямовану літературу про території, ландшафти, мандри, а також своєрідний синтез духовних і фізичних сил, які дають можливість людині творити світ. Кеннет Уайт мав на увазі необхідність «вивчити інтелектуальні і чуттєві зв'язки між людиною і Землею» для створення гармонійного культурного простору – на противагу агресивній геополітиці, територіальній експансії.

Ельжбета Рибіцька [7] розглядає цей терміноід як «концепцію в дії», тобто продуктивну концепцію, такий дослідницький напрям, що відбиває взаємодію географічного простору і літературної творчості. Ця концепція, як стверджує дослідниця, не лише впливає на локальні контексти та явища, а й призводить до їх трансформації.

Географія геопоетики як альтернативи до геополітики швидко розширюється: у Франції, наприклад, за ініціативою поета та есеїста шотландського походження Кеннета Вайта – на противагу Міжнародному інституту геополітики (1982) – створено Інститут геопоетики (1989), розпочато видання «Геопоетичних зошитів» («Cahiers geopoetiques»). У 1995 році Ігор Сід (справжнє прізвище – Сидоренко) заснував Кримський геопоетичний клуб, за ініціативою якого проведено міжнародні конференції за участю поетів, прозаїків, географів, мислителів із різних країн світу, зокрема і з України, яку представляли Юрій Андрухович, Володимир Єшкілев і Сергій Жадан. Володимир Абашев підготував навчальний посібник із геопоетики, обравши предметом аналізу художню літературу Уралу, що зосереджувалася на артикуляції підземних багатств цього краю. Геопоетичний дискурс збігався з екологічним рухом і знайшов відгук у досить строкатої за видами діяльності аудиторії з різних країн світу: Німеччини, Бельгії, Італії, США, Канади, Китаю, Швейцарії, Сербії, Польщі, Росії, України, Вірменії, Австралії, Литви, Ефіопії та інших країн.

Виклад основного матеріалу. Ще Юрій Лотман помітив, що «мова просторових відношень є одним із засобів осмислення дійсності» [8, с. 211]. Освоєння автором географічних образів, нових локацій збагачує його особистий екзистенційний досвід, а у разі оволодіння чужими топосами, ландшафтами іншої країни – власну імагологію. Література стає тією призмою, крізь яку автентичні місця набувають статусу літературних.

Геопоетика в літературознавчому аспекті – це розділ поетики, що досліджує систему композиційних, стилістичних і художніх засобів, за допомогою яких письменник відтворює географічні образи, просторові уявлення. Отже, це поетика просторових локацій, географічних образів у художньому творі та пов'язаних із ними міфів. Відомий український письменник Юрій Андрухович неодноразово акцентував на слові «геопоетика» у своїх виступах перед читачами і публікаціях, назвавши роман «Лексикон інтимних міст» (2011) довільним «посібником із геопое-

тики та космополітики». До книги ввійшли спогади, враження від перебування в різних містах України, Європи, США за сорок років його життя (1966–2006) – від перших поїздок із батьком до самостійних мандрів світом. Це досить строкаті за змістом і різні за обсягом розповіді, роздуми, есеї, у яких не слід шукати документальної точності, бо для автора важливий не сам маршрут, а його сприйняття, аура того місця, де він побував, культурологічні екскурси, враження від знайомств, зустрічей, спілкування зі знайомими і незнайомими людьми. За авторським визначенням, це «енциклопедія», «гібрид», своєрідна «спроба пережити їх («гео» і «біо») як єдину і нерозривну цілість», «книга-пазл», змонтована за абетковим принципом, тому в «інструкції читачеві» він радить читати цю книжку «в цілком довільній послідовності, відкривши її на цілком довільній сторінці» [9, с. 11].

«Лексикон інтимних міст» був неоднозначно сприйнятий літературознавцями і читачами. Ігор Сід небезпідставно відчув у ньому тяжіння до вестернізації та спробу відійти від Росії, Андрій Любка назвав його «романом з географією», Олена Даниліна порівняла книгу з атласом світу. На основі зіставлення з творами попередників, зокрема з романістикою самого автора, Ігор Бондар-Терещенко помітив артикуляцію Андруховичем уже відомих прийомів, еkleктичне запозичення чужих знахідок і дійшов висновку, що письменник «зрозумів, що можна не писати художніх творів, обмежившись розповіддю про те, де і як вони могли би бути написані», тому висловив думку, що це його «черговий не-роман». Автори статті «Геопоетична мандрівка в часі і просторі власного життя у романі “Лексикон інтимних міст” Юрія Андруховича» в часописі «Молодий вчений» за 2017 рік із великим пієтетом розглядають твір як «художній онтологічний довідник туристичних вражень» [10], нарікаючи на те, що геопоетика в нас ще не знайшла належного розвитку, хоч уже є спроба її художнього відтворення.

Амбівалентність рецепції «Лексикону інтимних міст» зумовлена тим, що під одним дахом зібрано сто одинадцять розповідей про різні міста світу, так чи інакше пов'язані з перебуванням у них біографічного автора, тобто самого письменника-мандрівника. Однак автор додав і міста, у яких він не був. З-поміж них – Буенос-Айрес, Тбілісі, Содом, Вавилон, Карфаген тощо. Письменник, отже, замахнувся на створення «ментальної мапи», відтворення топосів такими, якими їх

побачив і сприйняв, тому очевидна суб'єктивність його рецепції, приперчена іноді іронічними пасажами про реакцію читачів на його власні виступи. «...Абетка змішала простори і місцями відверто познущала над кордонами. Її волею та примхою Аарау сусідує з Алупкою, Балаклава з Барселоною, Гайсин протиснувся поміж Гайдельбергом та Гамбургом, Детройт поєднався з Дніпропетровськом, Рига з Римом, Тернопіль з Торонто, а Чикаго з Чернівцями», – наголошує автор у передмові, намагаючись дати читачеві інструкції для того, щоб полегшити його знайомство з твором. Очевидно, сам письменник відчував певну амбітність свого задуму, тому акцентував, що всі його герої витворені уявою, що це «довільний посібник із геопоетики та космополітики», тому не варто тут шукати точної інформації про маршрути його мандрів.

Володимир Панченко цілком резонно зауважив, що в письменника не було достатньої кількості історій, щоб проілюструвати всі літери абетки, адже лише для реалізації композиційного задуму автор додав згадку про Єрусалим, хоча він там і не був, тому це уявна мандрівка до вічного міста. «Лексикон інтимних міст», на думку літературознавця, продовжив «традицію самозакоханості й егоцентризму», що виявилися ще в попередньому його романі – «Таємниця». Сам же автор, зацікавлений у перевиданні книги в інших країнах, зізнавався, що має «лаву запасних міст», тобто може додати нові пазли до вже надрукованих історій з урахуванням конкретної цільової аудиторії. Юрій Андрухович планував скомпонувати наступну серію подорожей із 222, 333 розповідей. Бажано було б, аби автор при цьому критично поставився до зауважень письменників, літературознавців на адресу його «Лексикону інтимних міст» і врахував їх при підготовці майбутніх видань про свої подорожі.

Замість загальноприйнятої назви деякі міста отримали інше найменування, як, скажімо, Нью-Йорк став Йорком Новим. Цілком імовірно лише для того, щоб проілюструвати цю літеру абетки, яка належить до непоширених. В основу композиції цієї книжки покладено просторово-абетковий принцип, що поєднується з вказівкою про рік перебування та доповнюється особистими враженнями автора, який класифікує міста за принципами комфортності, бажання чи, навпаки, небажання залишати їх, знову повертатися туди. Однак чимало локусів у рецепції автора не набули статусу інтимних, за винятком хіба що Львова, Вроцлава, Венеції, Варшави та ще кількох. Переїзди з одного місця на інше, з одного ландшафту

в інший супроводжуються часовими розривами. Кожне нове місто маркує нову пригоду і, відповідно, інший стан душі. Творча реалізація власного «гео», однак, передбачає вихід за особисті межі, подолання своєї відокремленості від інших, відчуття своєї причетності до подій в Україні і цілому світі.

Юрій Андрухович зафіксував, зокрема, окремішність об'єднаного Берліну: «Справа навіть не в тому, що це розполовинене місто так і не може остаточно зростися попри фізичну відсутність раз і назавжди усуненої Стіни. Справа передусім у міських пейзажах – деякі з них вражають ледь не швейцарським добробутом, інші – типово посткомуністичним занепадом. Що може поєднувати у спільному організмі Цюріх і Тирану? А Марцан і Далем? Іноді здається, наче існують десятки берлінів і в кожного свій пейзаж» (з нарису «Берлін»). Полярність образу міста набуває символічного осмислення. Берлін відбив, з одного боку, геополітичні зміни у світі, з іншого – тягар пам'яті про наслідки Другої світової війни. Ще Цицерон помітив, що враження, які виникли в історичному місці дії, яскравіші, ніж ті, що сприйняті під час читання чи слухання.

До категорії семи найбільш пам'ятних міст Юрій Андрухович зараховує місто-привид Прип'ять із зони відчуження. «Поезія занепаду і розпаду, танець смерті (невидимої, втіленої у радіоактивному випромінненні), виконаний самою природою. [...] Своєрідний музей втрат і пересторог», – так він характеризує одну з найпопулярніших туристичних локацій, що приваблює вчених, фотографів, режисерів та інших відвідувачів як своєрідне перебування в тому часі, коли нас не буде. Актуалізація покинутого міста підтверджує актуальність концептів негативної геопоетики, яку запропонували виділяти і спробували відрефлектувати славісти з Лозанни та Сорбонни: Едуард Надточий, Анн Кольдефі-Фокар, Анастасія де ля Фортель. Ідеться про занедбані міста, заводи, фабрики, села, будинки, локуси природних катаклізмів чи техногенних катастроф (Чорнобиль, Фукусіма), наслідки застосування ядерної зброї (Хіросіма, Нагасакі), місця масової загибелі людей (Аушвіц, Бухенвальд, Дахау, Заксенгаузен, Бабин Яр, ГУЛАГ, урочище Сандармох, Соловки, Береза-Картузька, Биківня, розбомблені російськими загарбниками міста: Маріуполь, Ірпінь, Бучу, Гостомель та інші. Негативна геопоетика викликає апофатичну реакцію, відбиває травматичний досвід, адже виявляє зв'язок людини з локусами руїни, загрози життю.

Художня література стає, отже, транслятором культурної пам'яті нації, народу, людства. Описані Юрієм Андруховичем топоси і локуси, з одного боку, є автентичними, а з іншого – символічними, тими місцями, де йому хотілося б чи, навпаки, не хотілося б жити і творити. Його роману властива «фіксація у процесі дотику до Іншого, відмінності власного погляду від усталеного в суспільстві на світ іншої країни або власної» [11, с. 51]. Автор здійснив подорожі не лише у просторових вимірах, а й у просторі емоцій, асоціацій, пізнання іншого, самостановлення особистості.

Висновки і пропозиції. Геопоетика виникла як альтернатива до агресивної геополітики та продемонструвала зовсім інший – інтерпретаційний, проєктувальний – зв'язок людини із землею, ландшафтом. Геопоетичні зацікавлення об'єднали письменників, митців, учених, практиків із багатьох куточків світу, які прагнули – усупереч тери-

торіальній експансії – створити оптимістичну концепцію життя на Землі. У статті геопоетику розглянуто у двох аспектах: як, по-перше, систему засобів художньої реалізації просторових уявлень, географічних образів та пов'язаних із ними міфів у літературному творі та, по-друге, як розділ поетики, який досліджує всю систему художніх засобів утілення ландшафтних координат. Однак ці аспекти не вичерпують семантику популярного терміноіда, що виник у ХХ столітті на помежів'ї різних дисциплін: географії, краєзнавства, мистецтвознавства, літературознавства, психології, антропології, культурології, етнології, лінгвістики та дозволив осмислювати не лише географічний простір, а і значення людини в ньому. У межах однієї статті надто складно охопити весь спектр актуальної геопоетичної проблематики, тому розглядаємо цю розвідку як пропозицію до подальшого наукового діалогу.

Список літератури:

1. Głowiński M., Kostkiewiczowa T., Okopień-Sławińska A., Sławiński J. Słownik terminów literackich. Pod red. Janusza Sławińskiego. Wyd. 4. Wrocław–Warszawa–Kraków, 2002. 706 s.
2. Літературознавча енциклопедія: в 2 т. / за ред. Ю. Коваліва. Київ : Академія, 2007. Т. 1–2. Т. 1. 608 с.; Т. 2. 624 с.
3. Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий / гл. ред. Н. Тмарченко. Москва : Изд-во Кульгиной; Intrada, 2008. 357 с.
4. Белокурова С. П. Словарь литературоведческих терминов / С. П. Белокурова. Санкт-Петербург : Паритет, 2012. 316 с.
5. Cuddon J. Dictionary of Literary Terms and Literary Theory. New-York: Wiley-Blackwell, 2013. 802 p.
6. Хаютин А. Д. О «терминах» и «терминоидах». *Тезисы докладов по романо-германской филологии*. Самарканд [б. и.], 1970. Вып. 1. С. 16–17.
7. Rybicka E. Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich. Kraków: Universitas, 2014. 474 s.
8. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. *Об искусстве*. Санкт-Петербург : Искусство – СПб, 1998. С. 14–285.
9. Андрухович Ю. І. Лексикон інтимних міст. Довільний посібник з геопоетики та космополітики. Кам'янець-Подільський : Meridian Czernowitz, ТОВ «Друкарня “Рута”», 2012. 424 с.
10. Гаврилова О., Баришникова В. Геопоетична мандрівка в часі і просторі власного життя у романі «Лексикон інтимних міст» Юрія Андруховича. *Молодий вчений*. 2017. № 4.2 (44.2). С. 6–10.
11. Кропивко І. В. Досвід мандрівного мислення й чуттєвого сприйняття навколишнього світу в постмодерністському тексті-подорожі українських і польських письменників. *Наукові праці. Серія: Філологія. Літературознавство*. Миколаїв, 2018. Т. 316. Вип. 304. С. 51–56.

Prosalova V. A., Hryhoshkina Ya. V. Geopoetics versus geopolitics: several observations on the alternative proposal

The article is devoted to geopoetics, which is considered in literary-artistic and literary aspects. The relevance of this work is stipulated by the significant interest in geopoetic issues in society, which was observed after the fall of the Berlin Wall, the need to contrast geopolitical expansion with a life-creating concept that would unite artists and scientists capable of establishing new principles of coexistence in the world. The landscape now acquires conceptual understanding, personal perception, and interpretive meaning. Geopoetics emerged as an interdisciplinary science in the 20th century at the border of various disciplines: geography, local history, art history, literary studies, psychology, anthropology, cultural studies, ethnology, linguistics, acquiring the status of a popular term. It confirmed the interest of a wide range of artists, thinkers, and scientists from different countries of the world in mastering geographic-spatial images and related myths

in various scientific and artistic practices. Geopoetics is regarded from the literary and artistic point of view in this paper, namely as a system of visual and expressive means, with the help of which spatial representations, geographical images are reproduced in the artistic text, and on the other hand – in the literary aspect, as a section of poetics that examines the entire system of literary means of embodying landscape images, spatial relations and related myths. Yuri Andruhovych's geopoetic images reflect, on the one hand, authentic objects (cities, natural landscapes, architectural structures), and on the other hand, their author's perception, which is not devoid of subjective meanings. However, not all cities acquired intimate features from the author. Geopoetics turns into the feature of the author's strategy, demonstrated by Yuriy Andruhovych, who portrays a travel writer in his works and encourages a recipient to read his novel "Lexicon of Intimate Cities. An arbitrary guide to geopoetics and cosmopolitics" in any sequence, giving a reader the freedom to choose the way of getting to know the text.

Key words: *travel writer, geopoetics, geopoetic image, geopoetic space, neomyth, topos, locus.*

Пустовім Н. В.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДНИХ ТЕРМІНІВ ТА АБРЕВІАТУР В АНГЛОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ ПРО БПЛА НА ПРИКЛАДІ BAYRAKTAR AKINCI, DRAGONFISH VTOL, SWITCHBLADE

У статті перекладено фахову термінологію, характерну для англomовних текстів на стику науково-технічної та військової сфери. Проаналізовано та представлено наукові доробки в галузі перекладознавства. Установлено специфіку текстів у сфері авіації, що зумовлена особливостями термінологічного апарату, а також видами конструкторської документації, з якою працює перекладач.

У дослідженні проілюстровано на емпіричному матеріалі, що складні терміни становлять собою стале словосполучення, за яким закріплене певне термінологічне значення. Установлено, що більшість термінів є препозитивними атрибутивними словосполученнями, тобто такими, де є означення та означуваний компонент і означення займає в словосполученні початкову позицію. Складні терміни перекладено у два етапи: аналітичний та синтетичний. На аналітичному етапі перекладено окремі його компоненти. Для цього використано фахові електронні словники та перекладацькі програми. Під час перекладу встановлено, у яких відносинах перебувають компоненти між собою та з головним компонентом терміна-словосполучення. На синтетичному етапі отримано остаточний варіант перекладу складного терміна. Відзначено, що часто моделі термінів можуть бути варіативно доповнені іншими частинами мови, це, своєю чергою, вимагає гнучкості перекладацького підходу. Виявлено, з яких галузей науки та техніки акумульовані терміни в текстах про БПЛА.

У статті увагу зосереджено на аналізі особливостей перекладу складних термінів та абревіатур цільовою мовою, досліджено варіанти перекладу таких моделей термінів, як $(N+Part.II)+N$, $N1+N2$, а також багаточленних атрибутивних сполучень, абревіатур та деяких скорочень. Емпіричний матеріал узято з відкритих джерел інформації, структуровано на тематичні блоки для зручності та ефективності під час аналітично-синтетичної переробки. У результаті проаналізовано найпоширеніші моделі складних термінів та перекладено їх цільовою мовою зі збереженням лексичного значення.

Ключові слова: складні терміни, модель терміна, термінологічний апарат, багаточленні атрибутивні сполучення, абревіатура, аналіз, синтез, безпілотні літальні апарати, BAYRAKTAR Akinci, Dragonfish VTOL, Switchblade.

Постановка проблеми. У контексті співпраці України та країн-членів НАТО, а також інтеграції філологічних досліджень у європейській освітній простір зростає роль перекладу науково-технічних текстів у площині підготовки військовослужбовців. Від якісного перекладу залежить швидкість та якість опанування військовослужбовцями нових знань та навичок, що надзвичайно важливо в умовах дії воєнного стану.

Переклад науково-технічних текстів потребує розуміння термінології та стилю викладення інформації, що, своєю чергою, дозволяє здійснити коректний переклад із мінімальним відхиленням від лексичних значень оригіналу.

У контексті перекладу науково-технічних текстів та їх подальшої адаптації до потреб армії

саме аналіз перекладу складних термінів та абревіатур дозволить покращити якісні показники перекладу. З огляду на це, актуальність запропонованої статті зумовлена динамічною співпрацею між науково-технічною та військовою галузями, зокрема, у сфері безпілотних літальних апаратів, на міжнародному рівні та потребі в якісному перекладацькому супроводі такої співпраці на міжнародній арені.

Аналіз останніх досліджень та публікацій передбачає аналіз наукових праць та доробок на стику науково-технічного та військового перекладу. Фундаментальними працями в галузі науково-технічного перекладу є роботи В. Карабана Так, науковець зазначає, що науково-технічні терміни, як мовні знаки, що репрезентують поняття

спеціальної, професійної галузі науки або техніки, є суттєвим складником науково-технічних текстів і однією з головних труднощів їх перекладу з огляду на їх неоднозначність, відсутність перекладних відповідників та національну варіативність термінів [5, с. 345].

Щодо стилю вчений указує, що існують певні розбіжності в організації і лексичних характеристиках патентів англійською та українською мовами, в англомовних наукових статтях автори частіше вживають займенник першої особи однини, ніж у статтях українською мовою, в англомовних наукових працях частіше, ніж в україномовних працях, уживають розмовні лексичні та фразеологічні елементи тощо [5, с. 516].

О. Чердиченко у своїх наукових розвідках досліджує категорійний апарат сучасного перекладознавства [8].

Питаннями перекладу з фокусом на військово-технічний складник займаються В. Балабін [1], О. Юндіна [9], О. Солодяк [7], С. Янчук [10, 11].

Фундаментальним теоретичним засадам військового перекладу, які виходять за межі лексико-семантичних, термінологічних, методологічних та лінгвопедагогічних аспектів, присвячені праці В. Балабіна

Питанням жанрово-стильової зумовленості лексичних трансформацій у перекладі текстів військової тематики займається О. Юндіна.

О. Солодяк досліджує автоматизацію перекладу військово-політичних текстів та їх структурну характеристику.

С. Янчук досліджує теоретичні проблеми військового перекладу, його стан та перспективи в Україні.

Актуальні аспекти військового перекладу висвітлюють штатні перекладачі державних органів та структур в оборонному секторі: А. Ляшенко, М. Козуб, М. Білан [6].

Однак у сучасних перекладознавчих студіях бракує висвітлення саме аспекту, що стосується перекладу складної термінології та аббревіатур у англомовних текстах на стику науки, техніки та військової справи, зокрема про бойові безпілотні літальні апарати.

Формулювання цілей статті. Мета статті – перекласти термінологічний апарат англомовних науково-технічних текстів, присвячених трьом видам безпілотних літальних апаратів із подальшим аналізом особливостей перекладу складних термінів та аббревіатур.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

1) перекласти спеціалізовані терміни, словосполучення та аббревіатури в англомовних науково-технічних текстах авіаційної тематики;

2) проаналізувати та охарактеризувати спосіб перекладу моделей складних термінів науково-технічних текстів про безпілотні літальні апарати на прикладі таких БПЛА, як BAYRAKTAR Akinci, Dragonfish VTOL та Switchblade.

Виклад основного матеріалу. Специфіка текстів у сфері авіації полягає в тому, що вони є термінологічно насиченими та потребують базових фонових знань перекладача. Для виконання поставлених завдань науково-технічні тексти структуровано за такими тематичними блоками: загальні характеристики, управління польотом та авіоніка, дизайн. Крім цього, проаналізовано наявність та особливості перекладу таких моделей термінів: N1+N2 (сполучення іменника з іменником), (N+Part. II)+N (сполучення іменника, дієприкметника та іменника), (Adj.+Part. II)+N (сполучення прикметника, дієприкметника та іменника), багаточленних атрибутивних сполучень, аббревіатур та скорочень. Моделі складних термінів запропоновано та впроваджено в перекладознавстві В. І. Карабаном [5].

Зазначимо, що під час роботи над текстами з авіаційної тематики перекладач може працювати з різними видами конструкторської документації, як-от проєктна та робоча конструкторська. До проєктної конструкторської документації належить сукупність конструкторських документів, виконаних на різних стадіях проєктування. Наприклад, технічна пропозиція – документ, до якого належать: 1) креслення загального виду з варіантами можливих рішень; 2) відомість технічної пропозиції (перелік документів, долучених до технічної пропозиції); 3) пояснювальна записка. Документи містять технічне та техніко-економічне обґрунтування доцільності розроблення виробу на підставі технічного завдання та порівняльної оцінки різних варіантів. Робоча конструкторська документація – це конструкторська документація, розроблена на основі технічного завдання або проєктної конструкторської документації, згідно з якою виготовляють, контролюють, приймають, постачають, експлуатують та ремонтують виріб. До складу робочої конструкторської документації належать кресленики деталей, складальні кресленики, специфікації, а також, за необхідності, габаритні, монтажні кресленики [2, с. 10]. Подібна документація, окрім текстового складника, передбачає наявність схем, позначок, рисунків, цифр тощо.

У контексті дослідження ми розмежували поняття цивільної та військової авіації, до останньої ми уналежноємо бойові безпілотники. Оскільки конструкторська документація має обмежений доступ, ми проаналізували інформацію з відкритих джерел (Open Data). Вибрані науково-технічні тексти відображають особливості вокабулярного апарату. У репрезентативну вибірку потрапили три безпілотники за принципом різного функціоналу та технічних характеристик.

BAYRAKTAR Akinci

BAYRAKTAR Akinci є перспективним важким ударним безпілотником турецького виробництва Baykar Defence. Безпілотник обладнаний українськими двигунами AI-450C. Роботи над БПЛА розпочалися у 2018 році [3].

Технічні характеристики

Bayraktar Akinci is a long-endurance unmanned combat aerial vehicle (UCAV) developed by Turkish drone manufacturer Baykar, which was formerly known as Baykar Makina. Long-endurance – такий, що може тривалий час перебувати у польоті. У реченні є аббревіатура UCAV, яка перекладається як безпілотний бойовий літальний апарат, словосполучення drone manufacturer – виробник дронів. Часто в текстах на воєнну тематику та технології вживають аббревіатуру UAV, тобто unmanned aerial vehicle – безпілотний літальний апарат.

The hi-tech unmanned aircraft has been designed to perform various operations supporting fighter jets. It is equipped with dual satellite communication systems, air-to-air radar, electronic support systems, collision avoidance radar and synthetic aperture radar. Hi-tech unmanned aircraft – високотехнологічний безпілотний літальний апарат.

Fighter jets – винишувачі (розвивають високу швидкість та знищують ворожу авіацію). Dual satellite communication systems – подвійні системи супутникового зв'язку; air-to-air radar – радар повітря-повітря; collision avoidance radar – радіолокатор, який виявляє небезпеку зіткнення; synthetic aperture radar – радар із синтезованою апертурою (використовують для отримання чіткого зображення місцевості).

Akinci is powered by two turboprop engines which can generate a power output of 450hp each. An option to install 750hp engines or locally made 240hp engines is also available. Turboprop engines – турбогвинтові двигуни; power output of 450hp – вихідна потужність 450 кінських сил (hp – horsepower); to install – установити.

The unmanned vehicle can achieve a cruise speed of 150kt and a maximum speed of 250kt with an

operational range of 5,000 km and an endurance of up to 20 hours. A cruise speed of 150kt – крейсерська швидкість 150 вузлів. Це швидкість, за якої витрачається найменше палива. Operational range – робоча дальність польоту; endurance – тривалість польоту / витривалість.

Operational altitude and maximum altitude of the UCAV are 30,000ft and 40,000ft, respectively. Operational altitude and maximum altitude – робоча та максимальна висота польоту. 30 000 and 40 000 ft – 30 000 та 40 000 футів.

The UCAV will be fitted with different weapon payloads such as laser guided smart munitions, missiles, and long-range stand-off weapons. Weapon payloads – бойове навантаження; laser guided smart munitions – боєприпаси з лазерним наведенням, або кмітливі боєприпаси; missiles – ракети; long-range stand-off weapons – зброя дальнього протистояння.

The weapon payloads that can be carried by the drone include Cirit missile, mini smart munition Bozok, MAM-L (thermobaric), MAM-C (high-explosive), long-range anti-tank missile system (L-UMTAS) missile, MK-81, MK-82, MK-83 guided bombs (JDAM). The UCAV can also be armed with Gokdogan and Bozdogan air-to-air missiles, wing-assisted MK-82 guided bomb, and SOM-A stand-off missile. Ці речення навантажені аббревіатурами на позначення номенклатури боєприпасів, тому ми їх перекладемо повністю. Бойове навантаження, яке може переносити безпілотник, передбачає ракети Cirit, кмітливі мінібоєприпаси Bozok, MAM-L (термобаричні), MAM-C (фугасні), протитанковий ракетний комплекс великої дальності (L-UMTAS), керовані бомби MK-81, MK-82, MK-83 (JDAM). Бойові БПЛА також можуть бути оснащені ракетами класу «повітря-повітря» Gokdogan та Bozdogan, керована бомба MK-82 з крилами та ракета протистояння SOM-A.

Управління польотом та авіоніка

The combat UAV is equipped with a triple redundant flight control system. The dual artificial intelligence (AI)-powered avionics system integrated into the platform helps in improving signal processing, sensor fusion and situational awareness in real time. Advanced features of the Akinci UCAV include fully-automatic and semi-automatic flight modes, as well as unique flight control and avionics architecture. A triple redundant flight control system – система керування польотом із потрійним резервуванням (трапляється також словосполучення multiple redundant flight control system, що перекладається як система керування польотами з множин-

ним резервуванням); *dual (AI)-powered avionics system* – подвійна система авіоніки на основі штучного інтелекту; *sensor fusion* – синтез датчиків; *situational awareness in real time* – ситуаційна обізнаність у режимі реального часу; *fully-automatic and semi-automatic flight modes* – автоматичний та напівавтоматичний режими польоту.

Domestically developed satellites can be used to control the combat drone. The drone uses advanced AI features to collect and process data received from onboard sensors and cameras. The sensors and actuators are highly redundant. *Combat drone* – бойовий дрон; *onboard sensors and cameras* – бортові датчики та камери; *actuators* – приводи; *highly redundant* – резервні.

The AI system can determine key details pertaining to the aircraft such as the angle of roll, stand up, and orientation. – *Система штучного інтелекту може визначити ключові параметри літального апарату, як-от кут нахилу, вертикальність та орієнтація.*

Дизайн

The Bayraktar Akinci UCAV has a fault tolerant system architecture and a cross redundant ground control station architecture. It features uniquely designed fuselage and wings for enhancing its ability to carry a variety of payloads. It can perform operations that are conventionally performed by fighter jets. *Fault tolerant system architecture* – відмовостійка система; *cross redundant ground control station architecture* – станція наземного управління з перехресним резервуванням; *fuselage and wings* – фюзеляж; *operations* – бойові задачі.

The combat drone has a length of 12.2m, height of 4.1m, wingspan of 20m, and a maximum take-off weight of 5,500kg. It has the capability to take-off and land on a runway. *Length* – довжина; *height* – висота; *wingspan* – розмах крил; *take-off weight* – злітна маса; *runway* – злітно-посадкова смуга [12].

Переходимо до моделей термінів, які трапляються в першому тексті.

Терміни моделі (N+Part. II)+N. Другий компонент перекладається українською мовою іменником, а перший має декілька варіантів перекладу. По-перше, означувальним словосполученням, де англійському дієприкметнику II відповідає український іменник: *laser guided smart munition* – боєприпаси з лазерним наведенням; по-друге, означувальним приєдниково-іменниковим словосполученням: *wing-assisted MK-82 guided bomb* – керована бомба МК-82 з крилами; *AI-powered avionics system* – система авіоніки на основі штучного інтелекту.

Терміни моделі N1+ N2, тобто сполучення іменника з іменником. По-перше, складним терміном, де український відповідник N2 має форму родового відмінка постпозитивним означенням до відповідника N1: *drone manufacturer* – виробник дронів, *sensor fusion* – синтез датчиків; по-друге, складним терміном, де відповідником N1 є прикметник: *weapon payload* – бойове навантаження.

Переклад багаточленних атрибутивних словосполучень. Процедура перекладу таких термінів передбачає дихотомічне членування терміна на означувальний та означуваний компоненти, доки кожний із компонентів не буде представлено одним або двома словами. Означувальні компоненти або їх частини у складі таких термінів нерідко перекладають препозитивними прикметниками або іменниковими сполученнями в постпозиції до означуваного компонента [438, Карабан]. Наприклад, *dual satellite communication systems* – подвійні системи супутникового зв'язку; *long-range stand-off weapons* – зброя дальнього протистояння; *a triple redundant flight control system* – система керування польотом з потрійним резервуванням; *fault tolerant system architecture* – відмовостійка система; *cross redundant ground control station architecture* – станція наземного управління з перехресним резервуванням.

Переклад аббревіатур та скорочень. У наших прикладах було застосовано переклад відповідним скороченням: *UCAV* (unmanned combat aerial vehicle) – БПЛА (безпілотний літальний апарат); переклад відповідною повною формою слова або словосполучення *AI-powered avionics system* – система авіоніки на основі штучного інтелекту. Щодо перекладу аббревіатур на позначення номенклатури боєприпасів, то вони є міжнародно маркованими, а тому залишаються незмінними.

Скорочення. hp (horsepower) – кінські сили; для позначення вузла використовують загальноприйняті скорочення kt або kn; 1 вузол дорівнює 1, 852 км/год.

Dragonfish VTOL

Другий текст стосується безпілотника Dragonfish VTOL. Він спроможний передавати сигнал на відстань до 30 км та нести на борту корисне навантаження, яке дає змогу виконати широкий спектр інспекційних чи пошукових задач [13].

Технічні характеристики

Dragonfish is a vertical take-off and landing (VTOL) unmanned aircraft developed by Autel Robotics, a drone manufacturer based in the US.

The Dragonfish unmanned aerial vehicle (UAV) can be used in defence, homeland security, and civilian missions. It comes with a one-tap take-off and landing capability and other smart autonomous features. *Vertical take-off and landing (VTOL) unmanned aircraft* – можна перекласти як БПЛА вертикального зльоту та приземлення. Технічно, це такий літальний апарат, який може здійснюватися та сідати вертикально. *Can be used in defence, homeland security, and civilian mission* – може бути застосовано у сферах оборони та внутрішньої безпеки, а також для виконання цивільних місій. *A one-tap take off and landing capability and other smart autonomous features* – здатність вертикального зльоту та приземлення в один дотик та інші розумні автономні функції.

The Dragonfish UAV can carry dual-sensor, triple-sensor, and multispectral payloads along with third-party payloads. Its sensors offer a maximum of 4K 50x optical zoom with 1280×1024 infrared resolution and can be mounted on a three-axis stabilised gimbal under the fuselage. *Dual-sensor, triple-sensor, and multispectral payloads* – корисне навантаження камерами з двома-, трьома та мультиспектральними матрицями. *A maximum of 4K 50x optical zoom with 1280×1024 infrared resolution* – максимум 4К камера з 50-кратним оптичним зумом та роздільною здатністю 1280×1024. *Three-axis stabilised gimbal under the fuselage* – тривісний стабілізований карданний підвіс під фюзеляжем.

The battery, barometer, positioning system, compass, and inertial measurement unit (IMU) of the UAS have backup modules that ensure safety of the aircraft. – *Акумулятор, барометр, система позиціонування, компас та інерціальна вимірювальна одиниця (IMU) безпілотних повітряних систем мають резервні модулі, що забезпечують безпеку літального апарату.*

The modular payload options enable the UAV to perform surveillance, investigations, tracking of suspects and evidence collection missions. – *Варіанти корисного навантаження дозволяють безпілотним повітряним системам здійснювати спостереження, розслідування, відстеження підозрюваних та збір доказів.*

The unmanned aircraft's electric propulsion is powered by a lithium-ion polymer battery set. *Electric propulsion* – електричний струм; *a lithium-ion polymer battery set* – набір літій-іонних полімерних акумуляторів.

The three variants have a maximum speed of 108km/h and can reach a maximum altitude of 6,000m (19,685ft). The maximum flight endurance of all the

Lite, Standard and Pro models is 75 minutes, 120 minutes and 180 minutes, respectively. *Speed* – швидкість; *maximum altitude* – максимальна висота; *flight endurance* – тривалість польоту.

The Dragonfish UAV comes with a 9.7in touchscreen ground control system. The system can receive images from a distance of 29.9km. *A 9.7in touchscreen ground control system* – наземна система керування з дисплеєм 9.7 дюймів. *Can receive images from a distance of 29.9 km* – може отримувати зображення з відстані 29,9 км.

Управління польотом та авіоніка

Dragonfish has redundant flight safety features, which enable it to land safely in the event of GPS signal loss. It will use its GPS signal to return automatically to home in case of loss of communication between the drone and the pilot. *Redundant flight safety features* – резервний механізм безпеки польоту; *in the event of GPS signal loss* – у випадку втрати GPS-сигналу; *in case of loss of communication between the drone and the pilot* – у випадку втрати зв'язку між дроном та пілотом.

A dual-redundant controller area network (CAN) bus communication protects the unmanned aerial system (UAS) from electromagnetic interference and allows the real-time monitoring of rudder surface and motor status. *A dual-redundant controller area network (CAN) bus communication* – CAN-мережа з подвійним резервуванням; *electromagnetic interference* – електромагнітні перешкоди; *rudder surface and motor status* – стан керма та двигуна.

The Vigilant artificial intelligence (AI) system aboard the UAS continuously monitors the system and prevents faults before they occur. *The Vigilant artificial intelligence (AI)* – система штучного інтелекту Vigilant; *faults* – несправності.

The UAS sends a warning to the pilot and returns home automatically when its battery reaches a threshold limit. Once the battery level drops to 15%, the pilot will receive a critical warning and the UAV will land on the spot automatically. *A threshold limit* – гранично допустима межа; *a critical warning* – критичне попередження; *the UAV will land on the spot automatically* – безпілотник автоматично приземлиться.

Дизайн

Dragonfish can switch from quadcopter mode to fixed-wing mode with the touch of a button. The UAV is designed for automatically transition to multi-rotor mode if adverse conditions cause it to stall or make the flight unsustainable. *From quadcopter mode to fixed-wing mode* – від режиму квадрокоптера до режиму фіксованого крила; *multi-rotor mode* –

багатороторний режим, тобто режим обертання декількох пропелерів навколо центральної щогли. Adverse conditions – несприятливі умови; to stall – зупинитися.

The UAV can be easily disassembled and carried in an average-sized car. It can be assembled without any tools and will be ready to fly within five minutes. Disassembled and assembled – розібраний і зібраний.

It is designed to be maintenance-free as it requires no oil changes. The electric motor makes no noise, making the UAV an ideal platform for high-altitude reconnaissance missions. Maintenance-free – не потребує технічного обслуговування; no oil changes – без заміни мастила; high-altitude reconnaissance missions – розвідувальні місії на великій висоті.

The composite outer shell and the carbon fibre core of the aircraft offer a wind resistance rating of level six and IP43 weather resistance to deal with complex environments. Composite outer shell – композитна зовнішня оболонка; carbon fibre core – серцевина з вуглеволокна; a wind resistance – опір вітру; IP43 weather resistance – стійкість до атмосферних впливів IP43 [14].

Терміни моделі (Adj.+Part.ІІ)+N. Такі терміни перекладаються як означувальне словосполучення, де відповідником англійського дієприкметника ІІ є іменник, а англійського прикметника – прикметник: an average-sized car – машина середнього розміру.

Терміни моделі (N+Part.ІІ)+N. Означувальне словосполучення, де англійському дієприкметнику ІІ відповідає український дієприкметник або прикметник: fixed-wing mode – режим фіксованого крила.

Терміни моделі N1+N2. Складний термін, де український відповідник N2 має форму родового відмінка постпозитивним означенням до відповідника N1: battery set – набір акумуляторів, signal loss – втрата сигналу, rudder surface and motor status – стан керма та двигуна; складним терміном, де український відповідник іменника N1 трансформується в прийменниково-іменникове сполучення: weather resistance – стійкість до атмосферних впливів; складним терміном, де відповідником N1 є прикметник: homeland security – внутрішня безпека / національна безпека.

Переклад багаточленних атрибутивних словосполучень. Vertical take-off and landing unmanned aircraft – БПЛА вертикального зльоту та приземлення; three-axis stabilized gimbal – тривісний стабілізований карданний підвіс; redundant

flight safety features – резервний механізм безпеки польоту та ін.

Переклад аббревіатур та скорочень. Українським відповідником аббревіатури є іменник: UAV (unmanned aerial vehicle) – безпілотник; переклад відповідним скороченням: US – США; переклад відповідною повною формою слова або словосполучення: IMU (inertial measurement unit) – інерціальна вимірювальна одиниця, UAS (unmanned aerial system) – безпілотний літальний комплекс; перенесення оригінальної форми скорочення до тексту перекладу: GPS signal – GPS-сигнал, CAN (controller area network) bus communication – CAN-мережа; IP43 weather resistance – стійкість до атмосферних впливів IP43.

Скорочення. A 9.7 in (touchscreen) – 9.7 дюймів.

Switchblade

Switchblade – тактичний ударний безпілотний авіаційний комплекс розробки американської компанії AeroVironment, призначений для ураження противника методом самознищення. Може бути класифікований як «літак-снаряд» чи «дрон-камікадзе». Є два варіанти, що відрізняються максимальною відстанню ураження та типом боєголовки: Switchblade 300 і Switchblade 600 [4].

Технічні характеристики

The Switchblade is a tactical armed, miniature unmanned aerial vehicle and has an operational altitude of less than 500ft, a range of more than three miles, and a speed of between 63-99mph. – Switchblade – тактичний бойовий мініатюрний безпілотник із робочою висотою менше 500 футів, дальністю дії понад три милі та швидкістю 63–99 миль за годину.

Управління польотом та авіоніка

The remotely piloted vehicle features an intelligence-surveillance-reconnaissance package and supports beyond-line-of-sight operations. The operator, on receiving the data, arms the air vehicle to engage the target, which delivers its onboard explosive payload with precision onto the target, causing minimal collateral damage.

An intelligence-surveillance-reconnaissance package – набір функцій розвідка – спостереження – розвідка; beyond-line-of-sight operations – завдання за межами видимості; explosive payload with precision onto the target – бойове корисне навантаження, наведене на ціль; minimal collateral damage – мінімальний побічний збиток.

Дизайн

Launched from a small tube, the Switchblade air vehicle variant wirelessly transmits live colour video information of the target to the small unmanned

aircraft system (UAS) ground control unit. – *Switchblade, запущений з невеликої труби, передає кольорову відеоінформацію по бездротовій мережі у режимі реального часу на наземний блок управління* [15].

Терміни моделі N1+N2. Складним терміном, де український відповідник N2 має форму родового відмінка постпозитивним означенням до відповідника N1: *control unit* – блок управління.

Переклад багаточленних атрибутивних сполучень. *An intelligence-surveillance-reconnaissance package* – набір функцій розвідка-спостереження-розвідка; *beyond-line-of-sight operations* – завдання за межами видимості; *explosive payload with precision onto the target* – бойове корисне навантаження, наведене на ціль; *minimal collateral damage* – мінімальний побічний збиток.

Переклад абрєвіатур та скорочень. У третьому тексті скорочення представлені фізичними величинами. *Mph* – miles per hour, милі за годину; *ft* – фут, одиниця виміру довжини в англійській системі мір.

Висновки і пропозиції. Таким чином, у проаналізованих текстах акумульовано термінологію з авіа- та машинобудування – *turboprop engines, fuselage and wings*; інформаційних технологій – *AI-powered avionics system, dual-sensor, triple-sensor, and multispectral payloads, the Vigilant artificial intelligence (AI)*; авіоніки – *dual satellite communication systems, a triple redundant flight control system*; військово-промислової сфери – *laser guided smart munitions, long-range stand-off weapons, air-to-air missiles*. Ці тексти ілюструють синергію науко-технічної та військово-промислової сфери.

З філологічної точки зору в проаналізованих текстах прослідковується тенденція щодо переважання в них термінів моделей (N+Part.II)+N: *fixed-wing mode, wing-assisted MK-82 guided bomb*; N1+N2; *sensor fusion, homeland security, control unit*; багаточленних атрибутивних сполучень – *three-axis stabilized gimbal, redundant flight safety features*; абрєвіатур та скорочень – *IMU, UAS, CAN bus communication, ft, mph, hp, kt/kn*. Зазначено, що у першій моделі перед другим іменником можуть бути й інші частини мови, наприклад дієприкметники, а також абрєвіатури як додаткові означувальні елементи. Абрєвіатури часто вживають у сполученні з іменни-

ками: *GPS-signal, CAN bus communication*. Установлено, що особливістю перекладу складних термінів українською мовою є наявність декількох варіантів перекладу. Так, терміни моделі (N+Part.II)+N перекладаються означувальним словосполученням, де англійському дієприкметнику II відповідає український іменник (*laser guided (smart) munition – боєприпаси з лазерним наведенням*); означувальним прийменниково-іменниковим словосполученням (*wing-assisted MK-82 guided bomb – керована бомба МК-82 з крилами*); означувальним словосполученням, де англійському дієприкметнику II відповідає український дієприкметник або прикметник (*fixed-wing mode – режим фіксованого крила*). Терміни моделі N1+N2 здебільшого перекладають трьома способами: 1) через складний термін, де український відповідник N2 має форму родового відмінка постпозитивним означенням до відповідника N1 (*drone manufacturer – виробник дронів*); 2) складним терміном, де відповідником N1 є прикметник (*weapon payload – бойове навантаження*); 3) складним терміном, де український відповідник іменника N1 трансформується в прийменниково-іменникове словосполучення (*weather resistance – стійкість до атмосферних впливів*).

Багаточленні атрибутивні словосполучення перекладають аналітично-синтетичним способом: *fault tolerant system architecture – відмовостійка система; cross redundant ground control station architecture – станція наземного управління з перехресним резервуванням*.

Абрєвіатури перекладають трьома найпоширенішими способами. Перший – переклад відповідним скороченням (*UCAV – БПЛА*); другий – переклад відповідною повною формою слова або словосполучення (*AI-powered avionics system – система авіоніки на основі штучного інтелекту*); третій – перенесення оригінальної форми скорочення до тексту перекладу (*GPS-signal – GPS-сигнал*).

Оскільки запропоноване дослідження має практичний характер, було б доцільно розробляти та укладати словники. Це дозволило б систематизувати термінологію та покращити роботу усних та письмових перекладачів, що має велике значення для розвитку оборонно-промислового комплексу України.

Список літератури:

1. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2002. 308 с.

2. Ванін В. В., Блюк А. В., Гнітецька Г. О. Оформлення конструкторської документації. Київ, 2012. 200 с.
3. Вікіпедія. Bayraktar Akinci. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Bayraktar_Ak%C4%B1nc%C4%B1 (дата звернення 21.06.2022).
4. Вікіпедія. Switchblade (БПЛА). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Switchblade_\(%D0%91%D0%9F%D0%9B%D0%90\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Switchblade_(%D0%91%D0%9F%D0%9B%D0%90)) (дата звернення 03.08.2022).
5. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця, 2018. 656 с.
6. Мороз В. Семінар «Актуальні аспекти військового перекладу». URL: <https://victoriamoroz.com/aktualni-aspekti-vijskovogo-perekladu/> (дата звернення 17.06.2022).
7. Солодяк О. Ю. Структурна характеристика сучасних англійських військово-політичних текстів. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2006. Вип. 9. С. 282–286.
8. Чередниченко О. І. Категорійний апарат сучасного перекладознавства. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка. Серія: Філологічні науки*. 2016. Вип. 144. С. 95–98.
9. Юндіна О. В. Жанрово-стильова обумовленість лексичних трансформацій в перекладі текстів військової тематики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Одеса, 2013. 20 с.
10. Янчук С. Я. Неперервність традицій військового перекладу в Україні. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 50 (2). С. 544–551.
11. Янчук С. Я. Теорія військового перекладу в Україні: стан, проблеми, перспективи. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 43 (4). С. 328–335.
12. Bayraktar Akinci Unmanned Combat Aerial Vehicle (UCAV). URL: <https://www.airforce-technology.com/projects/bayraktar-akinci-unmanned-combat-aerial-vehicle-ucav/> (дата звернення 01.07.2022).
13. Dragonfish від Autel Robotics: так довго ви ще не літали. URL: <https://flytechnology.ua/Dragonfish-vid-Autel-Robotics-tak-dovho-vy-shche-ne-litaly> (дата звернення 13.07.2022).
14. Dragonfish VTOL Unmanned Aerial Vehicle (UAV), USA. URL: <https://www.airforce-technology.com/projects/dragonfish-vtol-unmanned-aerial-vehicle-uav-usa/> (дата звернення 20.07.2022).
15. USAF orders for Switchblade loitering munition system. URL: <https://www.airforce-technology.com/news/newsusaf-orders-for-switchblade-loitering-munition-system/> (дата звернення 17.08.2022).

Pustovit N. V. Features of translation of compound terms and abbreviations in the english scientific and technical texts that deal with the UCAVs such as BAYRAKTAR Akinci, Dragonfish VTOL, Switchblade

Professional terminology of English texts at the intersection of the scientific and technical and military spheres has been analyzed. Scientific outcomes in the field of translation studies have been analyzed and presented. It is stated that the peculiar feature of texts in the field of aviation is determined by specific nature of their terminological apparatus as well as types of design documents with which translators work.

Based on empirical materials the current research illustrates that compound terms represent a stable word combination with a certain terminological meaning. It has been defined that the vast majority of terms are prepositive attributive phrases, i.e. such phrases where there is an attribute and a signified component meanwhile the attribute occupies the first position in the phrase. The translation of compound terms has been conducted in two stages, namely analytical stage and synthetic one. At the analytical stage, each component has been translated separately. Professional electronic dictionaries and translation programs have been used for this purpose. It has been pointed out in which relation the components are between themselves and with the main component of the compound term. At the synthetic stage, the final version of the translation of a compound term has been presented. It has been noticed that models of terms can often be supplemented with other parts of speech, in its turn this requires the application of a flexible translation approach. It has been pointed out what fields of science and technology contribute to terminological apparatus of the texts that deal with the UCAVs.

In this article the attention has been focused on the analysis of the translation of specific features of compound terms and abbreviations into the target language. Translation options for the following models of the terms such as (N+Part.II)+N, N1+N2 as well as polynomial attributive combinations and abbreviations have been studied in this article. Empirical materials have been taken from open sources, then structured into thematic blocks. As a result, the most common models of compound terms have been analyzed and translated into the target language meanwhile keeping their initial lexical meaning.

Key words: compound terms, model of a term, terminological apparatus, polynomial attributive combinations, abbreviation, analysis, synthesis, UCAV, BAYRAKTAR Akinci, Dragonfish VTOL, Switchblade.

Сенкевич Г. А.

Університет митної справи та фінансів

Морозов А. С.

Університет митної справи та фінансів

РЕФОРМУВАННЯ ДРУКОВАНИХ ЗМІ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД

Після розпаду СРСР пропаганда як ганебний спадок радянського минулого ще деякий час існувала в Україні, надаючи можливість державним та місцевим (комунальним) органам влади монополізувати контроль над засобами масової інформації та певним чином над творчою діяльністю журналіста. Виникла реальна загроза для свободи слова, порушували право людини на інформацію.

За таких умов реформування українських друкованих ЗМІ та приведення їх роботи у відповідність до європейських стандартів у галузі свободи слова набуло особливої актуальності вже одразу після набуття Україною незалежності.

У статті констатовано, що зарубіжний (польський) досвід напружував достатній інструментарій для формування широкого медіапростору, де як центральним, так і регіональним медіа створено сприятливі умови для реалізації принципів свободи слова та плюралізму думок, дотримання журналістських стандартів та етичних норм, а також мінімізації політичного впливу.

Підкреслено, що приклад провідних західних демократій демонструє практики впровадження ефективних механізмів існування громадських мовників як на регіональному, так національному рівнях.

У статті проаналізовано передумови, перебіг та результати роздержавлення українських друкованих ЗМІ.

Визначено результати і помилки реформування, суспільний резонанс, пов'язаний із ним із посиланням на офіційні та громадські джерела, думки фахівців та журналістів-практиків.

Наведено польський досвід роздержавлення ЗМІ як найбільш вдалий у європейському медійному середовищі.

Сформульовано рекомендації щодо створення ефективної моделі газети з урахуванням європейського (польського) досвіду.

Автором запропоновано власну модель регіональної газети, яка, на його думку, відповідала б журналістським нормам і стандартам, закладеним теоретиками у концепцію основних функцій журналістики, а також відповідала б потребам сьогодення.

Ключові слова: *медіасередовище, зміна парадигм, соціальний комунікатор, масова інформативність, редакційна політика.*

Постановка проблеми. У новітній теорії журналістики проблему роздержавлення друкованих видань обговорюють дуже активно. Її дискусійність спровокована тією обставиною, що реформування друкованих ЗМІ завжди досліджували в контексті безумовного виконання основних функцій журналістики. З одного боку, це є цілком закономірним, адже свобода слова, право людини на інформацію, інші демократичні цінності є базовими принципами сталого суспільства, з іншого – медійне середовище України не можна вважати цілком таким, що відповідає європейським поглядам на демократію, оскільки редакційна полі-

тика багатьох реформованих видань продовжує не формуватися цільовою аудиторією, а є прерогативою окремих соціальних груп. Відповідно, виникає можливість застосовувати маніпулятивний тиск на споживача інформації. Непродумане конструювання власного алгоритму реформ, на думку автора, призвело до помилок та неузгодженостей, що спотворили саму ідею реформування. У результаті не можна стверджувати, що Україна цілком позбулася наслідків авторитарного режиму у вигляді старих форм масової інформативності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження реформування преси в контексті

сучасної парадигми її функціонування перебуває на стику багатьох наук, його не можна досліджувати як ізольований феномен, воно вимагає ретельного вивчення повного і безперервного циклу її постійної трансформації. У цьому напрямі в українському науковому дискурсі сформована досить потужна методологічна база, що презентована у багатьох роботах фахівців соціальних комунікацій.

Системне подання наукового вивчення функціональності преси знайшло своє місце в наукових працях українського журналістикознавства: А. Москаленка, В. Різуна, І. Михайлина, О. Мелещенко, В. Іванова, В. Лизанчука, Ю. Фінклера В. Буряка, С. Горевалова та інших.

Вагоме теоретичне значення для вивчення проблем, пов'язаних із реформуванням масмедіа, мають результати досліджень сучасних журналістикознавців О. Зернецької, Ю. Банахевича, М. Дорош, Н. Костенка, Ю. Левенця, Л. Нагорної, Г. Почепцова та інших дослідників, предметом розвідок яких є, зокрема, реформовані засоби масової інформації та комунікації, політичні та соціальні комунікації на пострадянському просторі.

Проблеми глобалізаційних процесів та їх впливу на демократичні перетворення в Україні розглядали О. Зернецька, В. Іванов, Б. Потянинник тощо.

Цілі дослідження – комплексно вивчити характеристики функціонування друкованих ЗМІ у процесі роздержавлення; реконструювати функціональні характеристики інформаційної діяльності преси в контексті репрезентації творчої й соціальної парадигми функціонування; розробити й сформулювати рекомендації щодо створення ефективної конвергентної моделі газети з урахуванням європейського досвіду.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні дослідження преси останнього часу відображають щораз більшу диверсифікованість наукових парадигм, у фокусі уваги яких виявляються різні аспекти комунікаційних процесів, що протікають у суспільстві. У розвитку періодичної преси останнього десятиліття відбувалися і відбуваються важливі процеси, що істотно вплинули не тільки на журналістику, а й на практику світового інформаційного обміну загалом. Серед причин можна виокремити насамперед сукупність кардинальних змін, пов'язаних зі зміною технологій одержання, обробки, зберігання й передання інформаційних продуктів, розвитку інтернет-комунікацій.

Преса як багатоскладовий соціальний організм перетерпіла глибоку, у багатьох відносинах

стихийну, трансформацію й функціонує сьогодні в умовах інформаційного ринку й демократичних перетворень. Змінилася ідеологічна, економічна, національна, соціально-громадська модель України, яка оголила «болісні точки» цієї трансформації. «Журналістика й журналіст, як її активний репрезентант, у перехідній добі опиняються на перехресті різних культурних, соціальних, історичних моделей, утрачаючи стабільні характеристики, що обґрунтовуються провідною ідеологією», – наголошувала дослідниця масових комунікацій Е. Шестакова [11].

Відтоді поставало головне питання українського суспільства перед журналістикою – соціальна відповідальність. На цьому наголошували і практики, і науковці. Зокрема, В. Різун констатував: «Мені здається, що українська журналістика вже починає замислюватися над тим, якою повинна бути відповідальність... Це відповідальність не тільки всередині колективу, перед колегами, а насамперед – відповідальність перед суспільством» [9, с. 52]. Україні потрібні були реформи, які б позбавили пресу залежності від влади раз і назавжди.

Щодо історії питання про реформування друкованих ЗМІ слід зазначити: існувало близько 20 відповідних законопроектів, поданих до ВР України починаючи з 2005 року, коли Україна взяла перед Радою Європи зобов'язання роздержавити свої друковані видання. «Майже кожен із членів комітету ВРУ зі свободи слова, навіть його керівник та заступники, готували свої проекти, не говорячи вже про «Держкомтелерадіомовлення» та Міністерство юстиції», – констатував у 2013 році головний редактор «Голосу України» Анатолій Горлов, відповідаючи на запитання кореспондента ВВС. Водночас час Кабмін отримав від Президента відповідне завдання – допрацювати проект закону про роздержавлення та винести його на розгляд ВРУ [10, с. 16].

Проте, як виявилось, ані уряд, ані Президент не були зацікавлені у демократичних перетвореннях, виконуючи настійливі настанови кремлівського керівництва. Головний редактор газети «Трудова слава» Валерій Горобець на своє запитання прем'єру Миколі Азарову, коли ж уже почнеться процес роздержавлення, отримав цинічну, але відверту відповідь: «А оно вам надо? Вы же все передохните сразу!» [4]. Отже, свобода слова є прерогативою виключно демократичного суспільства.

1 січня 2016 року в Україні таки розпочався процес реформування державних і комунальних

друкованих ЗМІ. Видатною та знаменною подією, що дала поштовх кардинальним змінам, стала дата ухвалення Верховною Радою України 24 грудня 2015 року довгоочікуваного Закону України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації».

Слід зазначити той позитивний факт, що більшість керівників видань та журналістів позитивно зустріли реформу і від початку її впровадження «включились» у процес демократичних перетворень, сприймаючи їх як об'єктивну реальність. На думку фахівців, відбулася зміна соціально-політичної парадигми у суспільстві, що вплинула на масову свідомість, кардинально змінивши погляди мільйонів людей. Таким чином, підтвердилася теорія зрушення парадигм, яку в минулому столітті висунув відомий соціолог Томас Кун.

Учений наголошував на тому, що зміни соціально-політичної та соціально-творчої парадигм є закономірним історичним процесом, на зламах якого відбуваються наукові революції [7]. Реформування преси в Україні без перебільшення мало революційний характер із точки зору формування нового національного світогляду як споживачів інформації, так і її виробників. «Проблема інтелектуального свідомісного розвитку нації надзвичайно важлива, адже від її вирішення залежить те, наскільки той чи той етнос може інтегруватися у світовий інтелектуально-інформаційний свідомісний контекст», – констатував відомий український фахівець із соціальних комунікацій Володимир Буряк [2, с. 97]. Народжувалася нова українська інформаційна культура, основа культурологічного свідомісного пласту етносу загалом.

Водночас не слід забувати і про проблеми, які у процесі роздержавлення досить часто виникали на вітчизняному медійному просторі. У законодавстві виявилось багато «білих плям» та неузгодженостей, які не тільки заважали механізму реформування, а й ставили під сумнів саму її мету. Брак необхідного досвіду теж позначався на швидкості процесу та на його результатах, котрі сьогодні ретельно вивчають.

Одна з проблем – державна допомога ЗМІ, що реформуються – жваво обговорювалася серед редакторів приватних друкованих видань, які вважали несправедливістю надання «фінансового привілею». «Реформуючи ЗМІ, не можна ставити комунальні та комерційні видання у різні умови. Чомусь в усіх попередніх законопроектах, переданих на розгляд у Верховну Раду, автори намагаються підтримати «органи» матеріально: безкоштовно залишити редакціям приміщення,

обладнання, транспорт. А ще зобов'язати місцеві адміністрації певний час складати з ними угоди на інформаційні послуги», – говорили вони відкрито [10, с. 57].

Набували актуальності також низка юридичних питань: договірні відносини щодо майна та висвітлення діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування після реформування; трудові відносини на новостворених медіапідприємствах; питання щодо захисту прав та інтересів редакцій і членів трудового колективу тощо. Треба було розробляти нову документацію: колективний договір, правила внутрішнього трудового розпорядку, положення про преміювання, договір, який регулює питання розподілу майнових прав на службовий твір, та трудовий договір, який регулює питання авторських прав із працівником тощо.

Відповідно до Закону «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» № 1123 передбачався вихід органів державної влади та комунальних органів зі складу засновників друкованих ЗМІ або перетворення друкованих ЗМІ, які заснували центральні органи виконавчої влади, на офіційні друковані видання. Роздержавлення передбачало також повну заборону бюджетного фінансування. На реформу всіх державних ЗМІ відводилося три роки, а сама вона мала відбутися у два етапи: перший із них – у 2016 році, другий – у 2017–2018 роках [6].

Перший етап за Законом звався «пілотним», він мав тривати один рік та охопити видання, які добровільно погодяться на роздержавлення. Мета цього етапу полягала ще й у тому, щоб виявити проблеми в реформуванні та підготувати відповідні законодавчі зміни для їх усунення. На другому етапі реформували всі державні та комунальні ЗМІ.

На участь у першому етапі погодилися 260 редакцій газет. 110 із них подали повний пакет необхідних для роздержавлення документів. Ще 212 ЗМІ поінформували Держкомтелерадіо про реформування у другу чергу.

Утім, 100 із 560 редакцій комунальних та державних видань виявилися неготовими навіть визначитися з етапом та типом реформування. На думку багатьох експертів, редактори та колективи просто не хотіли втрачати гарантованого бюджетного фінансування. «Здебільшого це головний аргумент, навіть якщо його й не озвучують у голос, – зазначала медіаексперта Г. Чижик. – Необхідність самостійно аналізувати потреби аудиторії й залучати рекламодавців ляка-

ють редакторів, які не звикли до того, що їхні доходи залежать від тиражів. Також не всі органи влади готові відпустити свої ЗМІ у вільне плавання» [8].

Досить скоро стало очевидним, що роздержавлення все-таки буксує, якщо не гальмується зовсім. Наприкінці її другого року виявилось, що значна частина редакторів (і трудових колективів редакцій) комунальних газет взагалі не погоджуються з реформуванням, адже бояться будь-яких змін. Особливо це стосувалося працівників передпенсійного віку. Значною перешкодою на шляху до роздержавлення стала також пасивність, а в окремих випадках – протидія органів місцевого самоврядування. Деякі органи влади відкрито виступали проти реформування, залякуючи редакційні колективи всілякими фінансовими перевітками.

Велику кількість проблем із реформуванням закладено й у вищезазначеному Законі. «На перший погляд, найбільшою проблемою Закону є те, що він не враховує особливостей окремих видань, – наголошувала Г. Чижик. – Державна й комунальна преса настільки різна за юридичними формами та способами організації, що навряд чи можна написати закон, який урахує всі нюанси. Оскільки йдеться про видання, засновниками яких здебільшого є місцеві ради, для виконання закону необхідна політична воля. Депутати окремих місцевих рад відмовляються голосувати за реформування. Але проблеми не лише на місцях: деякі міністерства сміливо заявляють, що їхні ЗМІ не підпадають під зміну Закону. А журналістів, схоже, така ситуація цілком влаштує» [8].

Усе більше відчувалася необхідність застосування передового досвіду провідних у демократичному сенсі країн, котрі вже пройшли цей шлях, а також у залученні наукового підходу до процесу з урахуванням українських реалій та менталітету людей, оскільки необхідне акцентування уваги саме громадських інститутів на реформування преси – одного з основних соціальних комунікаторів.

Звернутися до польського досвіду роздержавлення преси українці мали принаймні дві підстави. По-перше, Польща є нашим найближчим сусідом і десятиріччя поспіль наші комунікаційні інституції плідно співпрацювали. А по-друге, обидві країни довгий час перебували під радянським впливом.

«Незалежна Україна – кращий друг Польщі, – констатував Ярослав Курський, заступник головного редактора «Газети Виборчої». – Коли ми спостерігаємо Україну сьогодні, то відчуваємо

своєрідне дежавю, адже ситуація нагадує Польщу 25 років тому. Тоді, 1989 року, у нас почалися зміни, на щастя, безкровно, за круглим столом. Паралельно із суспільно-політичними змінами почався процес трансформації ЗМІ в Польщі» [5].

«У процесі роздержавлення комунальних ЗМІ на регіональному рівні в Україні навряд чи можна використати польський досвід. Оскільки у західного сусіда локальна преса на балансі органів місцевої влади ніколи не була настільки масовим явищем, як у нашій країні. А тому після легендарного «круглого столу» 1989 року й офіційної заборони цензури в 1990-му й так нечисленні «рупори» місцевої влади непомітно зникли (більшість із них не зникли, а перейшли у власність спочатку редакцій, а потім – приватних видавничих компаній, здебільшого закордонних, при цьому кожен із працівників редакцій отримав свою частку від продажу)», – зазначає відомий журналіст Юрій Банахевич [1].

До 1989 року польські друковані ЗМІ були монополізовані та централізовані владою країни. Усі газети існували як частина робітничо-видавничого кооперативу «Преса-Книжка-Рух». До нього також входили видавництва й друкарні, інформаційні агентства. Кооператив перебував під повним протекторатом Польської об'єднаної робітничої партії та традиційно виступав її своєрідним рупором.

Після історичного Круглого столу, до якого приєдналася польська влада, католицька церква та опозиція, оголошено рішення про проведення вільних парламентських виборів. Найважливішим досягненням цієї революційної події стало повне скасування цензури та запровадження плюралізму у всіх медіа. По суті, медіаринок демонополізували. Також ухвалено рішення створити газету, котра б репрезентувала опозицію, Видання *Gazeta Wyborcza* обрали таким органом.

«Для становлення вільної преси в Польщі найважливішими були два закони: перший – закон про скасування цензури, другий – про створення ліквідаційної комісії, завдання якої – ліквідувати кооператив, – констатував відомий польський журналіст Войтек Бартковяк. – У комісію входило вісім людей, її формував прем'єр-міністр Польщі, до складу комісії, до речі, входив тоді ще молодий хлопчина із Гданська – Дональд Туск» [5]. Комісію створили 6 квітня 1990 року, їй відвели роль ліквідатора структури «Преса-Книжка-Рух», у складі якої перебувало майже 200 видань. Для приватизації обрали простий шлях – продаж друкованих ЗМІ через запровадження тендерів.

Окрім продажу газет польський уряд дозволив й інший шлях, котрий передбачав передання їхнього майна трудовим колективам редакцій. Закон дозволяв отримувати видання у власність редакціям, за умови, що 50 відсотків її працівників могли зробити певний грошовий внесок. Як наслідок, близько 70 газет отримали нових власників.

На законодавчому рівні дозволяли також засновувати власну газету чи журнал усім пересічним громадянам. Отже, юридичні та фізичні особи почали засновувати друковані ЗМІ – загальнонаціональні чи регіональні. Однак витримати конкуренцію на ринку було складно і певна кількість газет банкрутували, а на їхнє місце приходили більш конкурентоздатні видання.

У процесі реформування польських газет також велику роль відіграли західні інвестиції 1990–1995 років. Найпотужнішим із них був французький концерн HERSANT, котрий придбав декілька національних та регіональних газет. У цьому сенсі слід відзначити і норвезьку структуру Orkla, а також німецький концерн Passauer Neue Presse, який придбав певну кількість невеликих регіональних видань. Щодо компанії Orkla, то вона позначилася наприкінці 90-х років і на українському медійному середовищі, інвестуючи свої капітали переважно в газети обласного рівня (прикладом може слугувати газета «Індустріальное Запорожье»). За два роки компанія пішла з України через недосконалість законодавства, як зазначали її менеджери [10, с. 144].

У 2006 році компанія Orkla продала свої друковані видання британській корпорації Mecom. А та згодом, у 2013 році, продала їх компанії Passauer. Станом на той рік вона контролювала 80 відсотків регіональної преси Польщі (так звані воєводські газети). Польський медіаринок переживав нелегкі часи, оскільки відбувалося значне зниження тиражів та зменшення доходів від реклами, через що постраждало чимало видань, зокрема і досить потужних.

Навіть таке провідне видання, як Gazeta Wyborcza, змушене було звільняти своїх працівників. Щоб триматися на медійному ринку, багато польських газет, зокрема Gazeta Wyborcza (сьогодні це одне зі структурних підрозділів медіакомпанії Agora), одними з перших запровадили платний доступ до інтернет-контенту: видання співпрацює з моделями paywall та у різний спосіб намагається привабити користувачів інтернет-аудиторії.

Таким чином, реформування друкованих ЗМІ Польщі пройшло демократичним шляхом, оскільки в ньому була зацікавлена влада, а сам

процес відбувався за участю громадських інституцій. Багато газет, переважно регіональних, закрилися, не витримавши жорсткої конкуренції. Інші об'єдналися з потужнішими виданнями, але загалом, відбулися революційні перетворення з точки зору захисту свободи слова та права людини на інформацію.

Ці обставини мали спонукати до аналізу вітчизняного потенціалу реформування сфери масмедіа, урегулювання тих інституціональних суперечностей, які не дозволяли українському медіасередовищу, зокрема регіональному, відповідати конкурентним вимогам і демократичним засадам, демонструючи тенденції політизації ЗМІ та монополізації інформації.

Висновки. Попри існування великої кількості адміністративних перешкод та проблем, пов'язаних із законодавством, реформування української друкованої преси слід уважати таким, що відбулося. Народжувалася епоха нової масової інформативності. Це стало головним здобутком демократії на шляху до європейської інтеграції.

Помилками, що гальмують процес роздержавлення, слід уважати недосконале законодавство (зокрема, для залучення іноземних інвестицій), спроби деяких посадовців утримати монополію на інформацію, а також нерозуміння багатьма журналістами та працівниками редакцій сутності демократичних перетворень.

Під час реформування було б доцільно застосувати досвід країн із розвиненою демократією, які вже пройшли цей шлях, наприклад, Польщі, котра має з Україною багато спільного в історичному та культурному сенсі.

До процесу роздержавлення не була залучена достатня кількість громадських інституцій, що, безумовно, позначилося на якості Закону України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» та інших нормативних актів, що регулювали перебіг реформування.

У результаті вищезазначених помилок виникла ситуація, коли власниками багатьох друкованих ЗМІ замість органів влади стали олігархи, котрі формують редакційну політику видань, намагаючись керувати масовою свідомістю. У демократичному суспільстві замовником інформації має бути виключно народ.

Для виправлення ситуації, що склалася, необхідно вимагати від вищого керівництва країни ініціювати ухвалення нових законодавчих актів, котрі б унеможливили вплив олігархату на редакції друкованих ЗМІ, а також дотримання тих

законів, що вже існують. Виникає також потреба у демонополізації інших засобів масової комунікації, що також, безумовно, є частиною нової масової інформативності. «Масова інформаційність сучасного суспільства, її глибокий інтелектуальний потенціал визначають «перехід до принципово нового стану цивілізації і культури – до глобального гіперінтелекту» [3, с. 141]. Нова масова свідомість створюється за умови якісної інформативності, а якісна інформативність є продуктом творчої діяльності по-справжньому незалежних медіа, творчих колективів редакцій.

З огляду на вищезначене, автор пропонує власну конвергентну модель сучасної регіональної газети (власний сайт, сторінка в соцмережі, версія для смартфона), котра б, на його думку, відповідала журналістським нормам і стандартам із безумовним виконанням основних функцій журналістики. В умовах повномасштабної війни вона має стати ефективною інформаційною зброєю українського народу проти російського агресора. Таке видання має відповідати таким критеріям:

1. Газета має виражати потреби громадян. Останні мають право на адекватну інформацію про справи на місцевому рівні, право на відповідь і право на використання нових засобів комунікації для взаємодії та соціальних дій у невеликих громадах, групах інтересів та субкультурах.

2. В установчих документах кожного друкованого видання мають бути прописані положення щодо ідеологічної спрямованості, які є невід'ємною частиною редакційної політики – патріотизм, гуманізм, повага до національних та культурних традицій держави.

3. Редакція загалом та журналіст зокрема завжди готовий до відповідальності перед самим

собою, перед аудиторією за кінцевий продукт інтелектуально-творчої діяльності.

4. Газета забезпечує своєчасну та правдиву інформацію про діяльність уряду, парламенту, президента, про діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

5. Газета надає владі ефективні, неперервні та надійні комунікаційні канали спілкування з громадянами для забезпечення керованості всіх соціальних та економічних процесів, що відбуваються в державі.

6. Через постійну комунікацію з газетами влада гарантує громадянам доступ до своєчасної, неупередженої та повної інформації через постійний моніторинг медіаринку та своєчасне реагування на скарги громадян щодо якості журналістського контенту. Це можна реалізувати створивши відповідний орган на основі громадського інституту чи громадської організації.

7. Влада втручається у фінансову діяльність друкованого ЗМІ тільки за офіційного звернення редакції, окрім випадків порушення чинного законодавства (несплати податків, порушення прав працівників тощо).

8. У жодному разі влада не може бути причетною до формування редакційної політики.

9. Для запобігання джінси газети, засновниками яких є приватні особи, мають звітувати громадськості про обсяг іміджевих матеріалів та отриманий прибуток за ці публікації. У суспільно-політичних виданнях доречно запровадити відповідні квоти.

Слід активізувати громадськість для вирішення окреслених проблем, оскільки саме вона має бути рушійною силою всіх демократичних перетворень.

Список літератури:

1. Банахевич Ю. Польський досвід публічних ЗМІ: в очікуванні реформ та державної підтримки. *вебсайт «Детектор медіа»*. URL: <https://detector.media/withoutsection/article/80878/2013-04-16-polskyu-dosvid-publichnykh-zmi-v-ochikuvanni-reform-ta-derzhavnoi-pidtrymky/>

2. Буряк В. Д. «Архетипно-інтелектуальний феномен національної свідомісної ідентифікації» і публіцистичне мислення». *Вісник Львів. ун-ту. Серія журналістики*. 2004. Вип. 25. С. 97–111.

3. Буряк В. Д. Українське художнє мислення в контексті головних психологічно-художніх доміант. *Ex professo. Збірник наукових праць вчених Придніпров'я*, Арт-Прес, Д., 1999.

4. Горобець В. Реформування місцевої преси: крок до загибелі чи нові горизонти? *Детектор Медіа*. URL: <https://detector.media/community/article/80524/2013-04-03-reformuvannya-mistsevoi-presy-krok-do-zagybeli-chy-novi-goryzonty/>

5. Дорош М. Роздержавлення преси: досвід Польщі. *MediaSapiens*, 2015. URL: <https://ms.detector.media/presa-u-sviti/post/14833/2015-11-17-rozderzhavlennya-presy-dosvid-polshchi/>

6. Експертний аналіз законопроекту «Про роздержавлення комунальних та державних друкованих ЗМІ». *вебсайт «Детектор медіа»*. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/law/ekspertniy_analiz_zakonoproektu_pro_rozderzhavlennya_komunalnikh_ta_derzhavnikh_drukovanikh_zmi/

7. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ : Port-Royal, 2001. – 228 с.

8. Назаренко Г. І. Зміна архітектоники української преси в процесі роздержавлення у дискурсі експертних оцінок. Тези доповіді. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/49626/1/%D0%97%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B8%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%96%CC%88%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%96%CC%88%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B8_%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%98_%D0%9D%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%93.%20%D0%86.-1.pdf

9. Різун В. В. Журналістська освіта та наука в контексті нових змін в освітній і науковій галузях. *Українська журналістика: умови формування та перспективи розвитку*: зб. наук. праць. Черкаси, 2007. С. 61–65.

10. Сенкевич Г. Контент – скандальний, статус – соціальний: монографія. Харків: ФОП Озеров Г. В., 2016, 430 с.

11. Шестакова Е. Г. Теоретичні аспекти співвідношення текстів художньої літератури та масової комунікації : автореф. дис. ... докт. філол. н. Київ, 2006. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%A8%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%95

Senkevych H. A., Morozov A. S. Printed media reform: Ukrainian realities and Polish experience

Upon the breakup of the USSR, the propaganda as an ignominious post-Soviet hangover existed in Ukraine for a while, allowing the state and local (municipal) authorities to control the mass media and, in some ways, the journalistic activities. There occurred a clear threat to free speech, there was violated a human right to information.

Under such conditions, reforming the Ukrainian printed media and bringing the free speech into line with European standards gained currency as soon as Ukraine declared independence.

The article states that foreign (Polish) experience has accumulated sufficient tools for building a broad media landscape, wherein for both central and regional media there have been created favorable conditions to implement the principles of free speech and pluralism, journalism standards and ethics, as well as to minimize political influence.

The example of the leading Western democracies is emphasized to demonstrate the implementation of effective mechanisms for public broadcasters' activities both at the regional and national levels.

The article deals with the background, course, and results of the Ukrainian printed media denationalization.

There are identified the reforms results and mistakes, the public resonance based on the official and public sources, the opinions of experts and practicing journalists.

The Polish experience of media denationalization is presented as the most successful in the European media environment.

There are formulated recommendations for creating an effective newspaper model based on the European (Polish) experience.

The paper introduces the author's own regional newspaper model, which would meet the concept of journalism standards laid by the theorists, as well as would correspond with contemporary needs.

Key words: *media environment, paradigm shift, social communicator, collective consciousness, editorial policy.*

Табільцева Я. М.

Полтавський державний аграрний університет

Матвієнко Л. Г.

Полтавський державний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДНИХ СЛІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

У статті представлено аналіз специфіки перекладу англійських багатокomпонентних термінів економічної сфери українською мовою. Авторами окреслено основні поняття, дотичні до проблематики дослідження, серед яких – «термін», «терміносистема», «складне слово»; виокремлено особливості їх взаємозв'язку в роботі з перекладу англійських економічних термінів українською мовою. Аналіз досліджень показав, що у сучасній науці не існує єдиної думки про природу та статус таких слів. Це викликано труднощами встановлення межі між словосполученням та складним словом в англійській мові. Дослідження містить характеристику вимог до перекладу складних слів в економічній терміносистемі, труднощі перекладу та способи їх подолання у процесі перекладацької діяльності. Окреслено особливості англійських композитів зазначеної тематики. Розглянуто їхню структуру (виокремлено дво- і трикомпонентні). Визначено, що у сучасній англійській мові набуває поширення процес утворення багатокomпонентних композитів, що складаються більше ніж із двох основ. На морфологічному рівні визначено частиномовні моделі англійських економічних термінів та схарактеризовано способи їх перекладу українською мовою. Граматичні та лексичні трансформації встановлено як найбільш частотні. Найтипівішими прийомами перекладу на лексичному рівні визначено калькування, добір еквівалентів, конкретизацію, додавання лексичних одиниць; на граматичному – частиномовну заміну, перестановку. Зроблено висновок про те, що українські відповідники англійських термінів-комполитів за формою є нееквівальними, оскільки не мають еквівалентів у вигляді одного слова (переважно вони представлені словосполученням або фразою). На думку авторів, ця наукова розвідка є актуальною в контексті розвитку сучасних євроінтеграційних процесів, оскільки економічна термінологія є однією з ключових під час здійснення глобального взаємозв'язку, а якісний переклад – запорукою успішної ефективної комунікації.

Ключові слова: термін, терміносистема, економіка, складне слово, переклад, перекладацькі трансформації.

Постановка проблеми. Всесвітня економічна взаємодія вимагає від сучасного фахівця у галузі перекладу подолання різноманітних бар'єрів – політичних, юридичних, митних, комунікативних тощо. Сьогодення висуває дедалі суворіші вимоги до формування навичок перекладу різногалузевих текстів. Посилення економічної інтеграції країн Європи та всього світу актуалізує необхідність у міжкультурному спілкуванні, зокрема в економічній сфері, у зв'язку із чим дослідження системи прийомів перекладу економічних термінів набуває особливої актуальності.

У сфері економіки виникає необхідність розроблення прийнятого в міжнародному масштабі термінологічного фонду та створення лексикографічних джерел, що містять якісний переклад економічної терміносистеми.

Основною особливістю лексики будь-яких спеціальних текстів, зокрема економічних, є вживання великої кількості термінів, які викликають труднощі під час перекладу.

З огляду на бурхливий розвиток внутрішніх та зовнішніх економічних відносин, англійська мова як мова міжнародного спілкування в цій сфері комунікації набуває все більшого розповсюдження, а отже, англійська економічна терміносистема потребує глибокого наукового дослідження.

Актуальність вивчення особливостей перекладу складних економічних термінів в англійській мові зумовлена постійним розвитком економічної галузі, виокремленням значної кількості складних термінів, необхідністю якісного перекладу композитів, аналізом мовних ситуацій для здійснення адекватного перекладу.

Варто також зазначити, що у наш час термінологія відіграє важливу роль у спілкуванні, будучи джерелом отримання інформації, головним засобом опанування людиною тієї чи іншої спеціальності. Мова постійно розвивається, нові поняття вимагають відповідного термінологічного оформлення й упорядкування. Така систематизація здійснюється при побудові спеціалізованих терміносистем, кожна з яких закріплена за певною галуззю знань [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку мови відбувається активний процес словотвору через поєднання кількох лексичних компонентів, що зумовлюється прагненням комуніканта спростити мову і зробити її більш лаконічною. Як наслідок, виникають складні слова, або композити, вивченню яких присвячено чимало наукових праць (М. І. Бойчук, Л. М. Захарова, Д. В. Довга, Н. В. Аржанцева, Д. М. Дубравська та ін.), зокрема, окремим напрямом виступає переклад лексики економічного спрямування, що вивчали такі дослідники, як В. В. Архелюк, О. В. Білецька, Є. І. Пересяда, О. В. Коваленко та ін. Проблема розмежування складних слів і словосполучень, утворених за моделлю іменник + іменник, присвячені дослідження зарубіжних лінгвістів, серед яких А. І. Смирницький, Г. Марчанд, А. Болл, А. Г. Садикова. Порівняно нещодавно з'явилися праці, присвячені співвіднесенню систем складних слів у різних мовах, пошуку відповідностей між ними (Т. К. Іванова, В. В. Мамонтова, І. Ю. Пашкеєва тощо). Проте питання специфіки перекладу складних слів в економічній терміносистемі залишається лакуною в сучасній філології, тому наша наукова розвідка є на часі.

Постановка завдання. Завдання дослідження – здійснити цілісний лексико-граматичний аналіз композитів у системі економічної термінології англійської мови, визначити способи їх перекладу та встановити специфіку трансформації лексичних одиниць з англійської на українську мову.

Виклад основного матеріалу. У сучасному термінознавстві розглядається все більше питань функціонування термінів у спеціальних текстах. Уважаємо, що комплексний аналіз терміносистеми складних слів, яка функціонує в економічних англомовних текстах, та визначення особливостей перекладу цих лексичних одиниць є важливим аспектом для продукування якісного адекватного перекладу.

Складне слово (композит) ми визначаємо як комплексну за своєю структурою лексичну оди-

ницю, утворену об'єднанням слів, які представляють самостійну форму та мають своє лексичне значення. Одним із критеріїв розпізнавання складних слів є їх цілісне оформлення, тобто неподільність, неможливість уживання між частинами композита інших мовних елементів.

Терміни ідентифікуємо як одиниці природної або штучної мови (слова, словосполучення, поєднання слів і літер-символів, слів і цифр-символів), що «використовують для точного вираження спеціальних понять та позначення спеціальних предметів» [4]. Термін є особливим емоційно-нейтральним словом або словосполученням, прийнятим у певній професійній сфері і вживаним в особливих умовах. У термінах відображається найточніше, концентроване та економне визначення наукової ідеї.

Варто зазначити, що у спеціальній, зокрема економічній, літературі терміни несуть основне семантичне навантаження, посідаючи чільне місце серед інших загальнолітературних та службових слів.

У наукових дослідженнях досить детально вивчено характерні ознаки термінів, як-от наявність дефініції, тісний зв'язок із поняттям, тенденція до моносемічності в межах поля, відсутність експресії, стилістична нейтральність. Такі особливості термінів визначають специфіку їх перекладу.

Проаналізуємо особливості композитів економічної терміносистеми англійської мови. Морфологічні характеристики композитів передбачають установлення єдності складників багатокompонентного слова. Це викликає необхідність систематизації складних слів в економічній термінології залежно від їх складників [5]. На морфологічному рівні ми виокремили такі моделі композитів:

іменник + іменник (Noun + Noun): debit-note – дебет-нота, goal-tree – дерево цілей, tax rate – податкова ставка, landing business – лендинговий бізнес, consortium leader – лідер консорциума, bookkeeping – бухгалтерія, diminishing returns – зменшення віддачі, labour market – пропозиція працевлаштування;

прикметник + іменник (Adjective + Noun): remote control system – система дистанційного управління, supply-side economics – економіка пропозиції, comparative advantage – порівняльна перевага, hot money – фінансові активи;

іменник + прикметник (Noun + Adjective): brand-new – новинка, capital-intensive – капіталомісткий. У цій групі слід відзначити часте використання прикметника free як другого ком-

понента композита (*carriage-free, competition-free, crisis-free, accident-free*), що позначає безкоштовну послугу або відсутність певної ознаки, явища тощо (*carriage-free* – безкоштовна доставка, *competition-free* – без конкуренції);

дієслово + прислівник (V + Adverb): *build-up, buy-back, payback, close-out*. Як перший компонент композита спостерігаємо також такі дієслівні форми, як Participle II (*brought-in-capital*) і «герундіальні слова» (Н. В. Аржанцева [1]): *breaking-in* – уведення в експлуатацію, *bridging-room, dealing-room*. Доволі часто в економічних термінах уживають композити з другим компонентом Participle II (*custom-tailored, deck-loaded, duty-paid, foreign-made, privately-owned*). Композити цієї моделі перекладаємо добором еквівалентів (*buy-back* – викуп корпорацією власних акцій), калькуванням (*dealing-room* – дилінгова кімната); на морфологічному рівні при перекладі відбувається частиномовна заміна (*custom-tailored* (Noun + Participle II) – за індивідуальним замовленням (прийменник + прикметник + іменник, *foreign-made* (Adjective + Participle II) – виготовлений за кордоном (дієприкметник + прийменник + іменник).

Серед композитів із першим компонентом-іменником часто вживають такі слова: *break* (*break-even, break-up, breakthrough*), *cash* (*cashflow, cash cow, cash-poor*), *check* (*checkbook, checklist, checkoff*), *counter* (*counter-insurance, countersale, countertrade*), *euro* (*eurobond, euroclear, euroland*), *price* (*price-fixer, price-rigger, price-nursing*). Поширеними є прикметники *high* (*high-capacity, high-grade, high-quality*), *long* (*long-range, long-term, long-run*), *low* (*low-income, low-price, low-tax*). Тож використання одного й того ж слова під час утворення різних композитів є однією з основних морфологічних характеристик складних слів економічної термінології: *over-heads* – накладні витрати, *overheating* – перегрів, *overmanning* – надлишок персоналу. Такі композити перекладаємо способом калькування (*high-quality* – високої якості, *long-term* – довготривалий), додаванням мовних одиниць (*low-income* – з низьким прибутком), добором еквівалента (*break-even* – беззбитковий).

Характерними для економічної термінології є також трикомпонентні складні слова з такими сполучними елементами, як прийменник (*appropriation-in-aid* – фінансові субсидії (добір еквіваленту при перекладі), *brought-in-capital* – унесений капітал (калькування)), сполучник (*leads-and-lags* – прискорення чи затри-

мування розрахунків за зовнішньоторговими операціями (описовий переклад), *asked-and-bid* – ціни покупця і продавця (добір еквівалента)) або що складаються з комбінації самостійних частин мови (*triple-tax-exempt* – потрійне звільнення муніципальних облігацій від податків для резидентів відповідних районів США (описовий переклад)).

Відомо, що переклад економічного тексту як спеціалізованого має правильно передавати зміст у формі, бути максимально близьким до оригіналу, відхилення повинні бути виправдані особливостями мови перекладу або вимогами стилю. Термін у структурі цього різновиду тексту завжди вимагає окремого рішення для перекладу, тобто виступає одиницею перекладу [4].

Серед способів перекладу складних слів економічної терміносистеми виокремлюємо лексичні та граматичні трансформації. На лексичному рівні найбільш поширеними є відповідники-еквіваленти, калькування, конкретизація, додавання мовних одиниць тощо.

На нашу думку, застосування калькування доцільне, якщо українські та англійські складні слова цілком повторюють порядок компонентів: *comparative advantage* – порівняльна перевага, *deposit-account* – депозитний рахунок, *free trade* – вільна торгівля, *forward exchange market* – передовий валютний ринок, *medium-term financial strategy* – середньострокова фінансова стратегія.

Прийом конкретизації застосовується в тих випадках, коли у мові перекладу відсутнє слово з відповідним значенням: *public works department* – спеціальний відділ управління житлово-комунальним господарством із контролю за благоустроєм міста.

Граматична трансформація представлена таким прийомом, як перестановка – зміна порядку компонентів, що передбачає зміну структури кінцевого словосполучення у вихідному тексті: *foreign-made* – виготовлений за кордоном, *custom-tailored* – виготовлений на замовлення, *duty-paid* – зі сплаченим митом.

Одним із важливих практичних завдань перекладача, який працює зі складними економічними термінами, є правильний вибір варіанта у тому випадку, коли для іншомовного терміна існують слова-відповідники мовою перекладу та запозичені.

Під час перекладу багатоконпонентних економічних термінів виникають додаткові труднощі. Проблеми перекладу англійських багатоконпонентних термінів українською пов'язані з різни-

цею в будові цих мов. В англійській – аналітичній – компоненти пов'язані між собою позиційно, без морфологічного оформлення залежностей. В українській – синтетичній – компоненти повинні бути пов'язані не тільки позиційно, а й морфологічно, за допомогою відмінкових закінчень [6].

Розглянуті перекладацькі трансформації не вичерпують роботу перекладача зі складними словами економічної сфери. Переважно застосування різних перекладацьких трансформацій відбувається в їх безпосередньому поєднанні та взаємозв'язку.

Багато англійських композитів економічного спрямування зафіксовані у двомовних словниках і мають постійні еквіваленти в українській мові. Майже не виникає труднощів при перекладі таких лексичних одиниць: *gross national product (GNP)* – валовий національний продукт, *broker-dealer, deposit-taker, tax-collector* тощо).

М. М. Степанова пропонує поетапно аналізувати іншомовний матеріал [3, с. 228] у процесі перекладу, що, на нашу думку, актуально і для перекладу композитів економічної терміносистеми у структурі тексту:

- переклад ключового слово (зазвичай це останнє слово в термінологічній групі);
- аналіз смислових зв'язків між компонентами терміна та виокремлення смислових груп;
- установлення зв'язків між виокремленими смисловими групами та переклад усієї термінологічної групи;
- проведення стилістичного аналізу та редагування перекладу.

На нашу думку, головним завданням перекладача під час роботи зі складними словами економічної терміносистеми є дотримання основних вимог роботи зі спеціальними термінами, пошук найбільш доцільних еквівалентів перекладу та поступова детальна робота з кожним елементом композита.

Висновки і пропозиції. Тож доходимо висновку про те, що складні слова становлять значну частину економічної терміносистеми сучасної англійської мови. Вони різноманітні за своєю семантикою та структурою. Переклад композитів досліджуваної тематики вимагає від перекладача ґрунтовного аналізу лексичної одиниці, глибокого

вивчення спеціального тексту та застосування певних перекладацьких трансформацій, серед яких ми виокремили лексичні (відповідники, конкретизація, калькування) та граматичні (перестановка, частиномовна заміна). Водночас слід зазначити, що англійський композит не перекладається композитом в українській мові, найчастіше він представлений словосполученням або фразою (український відповідник є нееквівокабульним).

Адекватний переклад окремих слів і всього тексту з однієї мови на іншу пов'язаний із розпізнаванням властивих слову значення та сенсу, з проблемою перекодування значення слова у його зміст. Труднощі під час перекладу економічних термінів викликають англійські багатоконпонентні складні слова, серед яких – атрибутивні словосполучення, речення-імена, різні субстантивовані частини мови. Еквівалентний переклад значення таких лексичних одиниць рідною мовою ускладнений їх комплексною структурою, багатозначністю їх компонентів, необхідністю попередньо поділити словосполучення на окремі, пов'язані за змістом групи тощо. З огляду на це класифіковано англійські складні слова економічної термінології на морфологічному рівні. Система класифікації містить такі складники: тип компонентів, морфологічні характеристики, характер відносин між компонентами, порядок розташування та засіб складання компонентів. За результатами дослідження найпоширеніших моделей складних слів економічної терміносистеми схарактеризовано різні типи англійських композитів та специфіку їх утворення.

На нашу думку, здійснення лексико-граматичного аналізу складних слів економічної терміносистеми та володіння технікою перекладу українською мовою є важливою передумовою якісної і успішної роботи перекладача.

Уважаємо, що вивчення проблеми перекладу складних слів економічного спрямування є перспективним вектором у перекладознавстві, оскільки результати цього дослідження можуть бути використані для формування відповідних концепцій щодо перекладу економічних текстів загалом, а також сприятимуть продукуванню ефективної комунікації під час євроінтеграційних процесів.

Список літератури:

1. Аржанцева Н. В. Складні слова з другим компонентом – віддієсловним іменником у німецькій та англійській мовах. URL: <http://www.dissercat.com/content/slozhnye-slova-so-vtorym-komponentom-otglagolnym-sushchestvitelnym-v-nemetskom-i-angliiskom>
2. Сенів М. Г. Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах : зб. наук. праць. Вінниця : ДонНУ, 2016. Вип. 31–32. С. 5–15.

3. Степанова М. М. Роль теоретичних знань у навчанні перекладу економічної термінології. Проблеми лінгвістики, методики навчання іноземних мов та літературознавства у світлі міжкультурної комунікації: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції 24–25 березня 2009 р. У 3-х частинах. Ч. II : Методика навчання іноземних мов. Видавництво БДПУ, 2009. С. 227–229.
4. Шмельова О. Ю. Термінологічні процеси в синхронії і діахронії (на матеріалі англійської мови). Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУЕФ, 2010. 120 с.
5. Hashimzade N., Myles G., Black J. Dictionary of Economics : 5th edition. Oxford University Press, 2017. 596 p.
6. L'Homme, Marie-Claude. A Lexico-semantic Approach to the Structuring of Terminology. URL: <http://www.olst.umontreal.ca>.

Tagiltseva Ya. M., Matvienko L. H. Peculiarities of translation of compound words from English into Ukrainian in economic terminology

The article presents the analysis of the specific features of translation of English composite economic terms into Ukrainian. The authors have defined the basic concepts related to the problems of research, including «term», «system of terms», «compound word»; the peculiarities of their relationship in the translation of English economic terms into Ukrainian are highlighted. The analysis of studies showed that in modern science there is no unified opinion about the nature and status of such words. This is due to the difficulty of establishing the boundary between a phrase and a compound word in English. The research describes the requirements for the translation of complex words in the system of economic terms, the difficulties of translation and ways to overcome them in the process of translation activities. The peculiarities of English composites of the specified subject matter are outlined. Their structure is considered (two- and three-component ones distinguished). It was determined that the process of formation of multi-component composites consisting of more than two bases is becoming widespread in the modern English language. At the morphological level, part of speech models of English economic terms are identified and methods of their translation into Ukrainian are characterized. Grammatical and lexical transformations are established as the most frequent ones. The most common translation techniques at the lexical level are calquing, selection of equivalents, concretization, addition of lexical units; at the grammatical level – part of speech substitution, transposition. It is concluded that Ukrainian equivalents of English composite terms do not have the corresponding version as a single word (they are mainly represented by a word combination or a phrase).

Key words: term, system of terms, economy, compound word, translation, translation transformations.

Тиховська О. М.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ОБРАЗИ ТА МОТИВИ ПОВІСТІ М. ТРАЙСТИ «У НІЧ НА СВЯТОГО АНДРІЯ» ТА ОПОВІДАННЯ М. РОШКА «КРИВАВИЙ МІСЯЦЬ НАД МИНЧЕЛОМ» У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ

У статті проаналізовано художнє переосмислення фольклорного образу вовкулаки в повісті М. Трайсти «У ніч на святого Андрія» та в оповіданні М. Рошка «Кривавий місяць над Минчелом». Розглянуто специфіку змодельованих у творах містичних подій, що базуються на народних віруваннях європейських народів про перевертнів, вовкулак, дводушників та упирів. У статті виокремлено міфологічний аспект мотивів нерозділеного кохання, помсти перевертня-вовкулаки, теми смерті, злочину та кари, окреслено містицизм проблеми вибору в обох творах. Досліджено особливості інтерпретації М. Трайстою в повісті «У ніч на святого Андрія» символіки числа тринадцять та містичних уявлень про свято Андрія. Проведено типологічні паралелі між міфологічними мотивами й образами повісті та міфами й повір'ями українців та народів Європи, розглянуто психологічне підґрунтя демонологічних образів. Акцентовано на специфіці моделювання письменниками художніх образів, мотивів та ролі композиції для реалізації художнього задуму. Повість «У ніч на святого Андрія» і оповідання «Кривавий місяць над Минчелом» метафорично відображають уявлення про дуалістичність природи людини, її приреченість на вічне перебування на межі добра і зла й нездатність зупинитися тоді, коли інстинктивно зло (уособлення архетипу негативної Тіні) отримує владу над свідомістю («Я»). У статті зазначено, що образ вовкулаки у творах М. Трайсти та М. Рошка відрізняються рядом ознак. Анджей Янковик є аристократом, митцем і водночас холоднокровним убивцею, який завжди має альтернативний план і неодноразово карає людей, які руйнують його модель майбутнього. Анджей – перевертень від народження, задоволений своєю долею, оскільки вона дарує йому безсмертя. Олекса, навпаки, простий селянин, далекий від філософії та мистецтва, який прагне звичайного сімейного щастя, не мріє про безсмертя, але приречений на муки ревнощів. Перетворення Олекси на вовка зумовлене містичним впливом місяця та психологічним фактором – одержимістю ненавистю до дружини Оксани й колишнього товариша Василя. Таким чином, в оповіданні М. Рошка бачимо метафоричне перетворення людини на вовка, авторську вільну інтерпретацію міфологічного образу. Олекса, перебуваючи в стані афекту, здійснює вбивство (не навмисно, як Анджей). М. Рошко майстерно змодельовав психологічні передумови злочину героя в картині сюрреалістичного сновидіння, яке відображає прагнення кривавої помсти й контролю над об'єктом свого кохання.

Ключові слова: М. Трайста, М. Рошко, міфологія, вовкулака, перевертень, число тринадцять, календарна обрядовість, п'ятниця, символ.

Постановка проблеми. Міфологічні образи та мотиви більшості народів Європи мають спільне коріння, вони виникли в той період, коли відбувалося становлення окремих етносів. Відповідно, персонажі української міфології дуже подібні до героїв європейських легенд, казок та бувальщин. Українські письменники у містичних / готичних новелах, романах, оповіданнях об'єктивують переосмислені образи перевертнів, вовкулак, відьом, упирів та ін., відштовхуючись від народних вірувань і українців, і інших народів Європи. Дослідження міфологічного підґрунтя літератур-

них творів дає змогу виявити їх етноспецифіку та водночас простежити взаємозв'язок повісті, новели, роману чи оповідання зі скарбницею світової міфології та фольклору. Кожен письменник по-своєму використовує культурне надбання людства: вдається або до художньої інтерпретації, або до рецепції тих чи тих міфологічних уявлень та вірувань. Талановитим представником української діаспори є Михайло Гафія Трайста – письменник, який відкрив для жителів Румунії неповторний колорит української культурної традиції, фольклору та міфології. Свої твори М. Трайста

публікує і українською, і румунською мовами, а це сприяє популяризації української літератури в Європі. Проза М. Трайсти є багатогранною, тяжіє до народної філософії та міфологічних уявлень українців, захоплює несподіваним розвитком подій та динамічним сюжетом. Повість «У ніч на святого Андрія» (2016) є яскравим зразком містичної прози, автор художньо переосмислює вірування українців, германців, румунів про вовкулак-перевертнів, потойбічне життя, число тринадцять.

До когорти талановитих європейських письменників варто уналежнити Михайла Рошка, який у містичних оповіданнях (які увійшли до збірки «Кривавий місяць над Минчелом» (1999)) та в романі «Ревнощі з того світу» (2004) художньо переосмислив специфіку народних вірувань європейських народів про вовкулак, чортів, душі самогубців, що заблукали, і наповнив сюжет кожного твору глибоким психологізмом, художньо змодельював характери героїв у руслі сюрреалізму та магічного реалізму.

Головними героями повісті «У ніч на святого Андрія» та оповідання «Кривавий місяць над Минчелом» є перевертні / вовкулаки, і під час перебування у тваринній іпостасі вони вбивають тих людей, які не виправдали їх сподівань. Образ вовкулаки М. Трайста та М. Рошко запозичили з українського і світового фольклору та художньо переосмислили його.

Легенди про вовкулак поширені у фольклорі багатьох народів світу «і дуже давні, бо найдавніші наскельні зображення вовків, що стоять на задніх лапах або людей у вовчих масках датують ще бронзовим віком» [4, с. 25]. За спостереженням Арі Турунена, однією з найдавніших історій про вовкулаків є оповідь, зафіксована римським письменником Петронієм. «Історії про вовкулаків трапляються по всій Європі. Прокляті оберталися на вовкулаків при світлі повного місяця, коли їх переповняла жага бігти. Вони вистрибували з ліжка й кидалися у вікно, а далі прямували до джерела. Після того, як вони занурювалися у воду, у них виростала густа шерсть, вони починали ходити не на двох ногах, а на чотирьох і кусати кожного, хто траплявся на їхньому шляху» [14, с. 32–33]. За часів Античності вовк сприймався як уособлення зла, «свідчення про вовкулак знаходимо в Геродота, котрий згадує, що нурів, чи неврів, (народ, названий Шафариком слов'янським племенем) греки та скіфи вважали чародіями і розповідали, нібито кожен з неврів один раз у рік перетворюється на декілька днів у вовка, а потім знову набуває людської подоби» [11, с. 177].

Негативний символізм вовка «переїняла християнська міфологія, і він зберігся до нашого часу. Вовк став символом багатьох земних вад: насильства, жадібності, розпусти. Олюднений вовк має хижацьку цікавість до дівчат» [5, с. 99]. В. Орел наголосив, що найчастіше у міфологічних уявленнях народів Європи вовк асоціювався зі зловісним, демонічним хижаком: «Величезний, жакливий вовк був одночасно символом ненажерливості та сексуальності. Історії [...] про чоловіків, які стали перевертнями, символізують страх перед одержимістю демонами та насильством і садизмом чоловіків, які втратили контроль над собою» [5, с. 101]. Дослідник спостеріг, що у фольклорі китайців образ вовка теж пов'язаний із ненажерливістю та розпустою.

Образ вовка, що асоціюється з глобальним злом, здатний спричинити світову катастрофу, постає в міфології скандинавів. Це вовк Фенрір, який «зараз замкнений у підземеллях і вирветься звідти лише в кінці світу, щоб поглинути сонце, ще інший вовк має проковтнути місяць. Загалом, існує низка есхатологічних переказів авторства різних європейських етносів, у яких світ завершує своє існування після того, як вовк ковтає сонце [...]. Диявола називали пекельним вовком, що викрадає людські душі» [4, с. 22]. Отже, уявлення про вовкулаків у світовій міфології тісно пов'язане з демонічними образами вовків, причетних до Апокаліпсису. Л. Мусіхіна зазначила, що «європейська традиція схильна вбачати у всіх типах вовкулаків саме лише зло» [4, с. 26], і саме в руслі таких уявлень М. Трайста та М. Рошко моделюють характери своїх героїв-перевертнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міфологічні образи та мотиви повісті М. Трайсти «У ніч на святого Андрія» та оповідання М. Рошка «Кривавий місяць над Минчелом» ще не були предметом окремого дослідження, що зумовлює актуальність статті. Творчість цих двох українських письменників є маловивченою. Про поетику повісті «У ніч на святого Андрія» написана лише одна стаття. Погоджуємося з міркуванням дослідниці М. Вотканич, що цей твір М. Трайсти слід уважати зразком готичної прози; зокрема, про це свідчить «побудова сюжету навколо таємничих подій з участю надприродного; загальна атмосфера твору – щораз більше напруження, терпке очікування, тривожність, страх; основна локація зображуваного – середньовічний замок, історія якого наскрізною лінією проходить крізь сюжет повісті» [3, с. 145].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати образи-характери, сюжет та проблематику повісті М. Трайсти «У ніч на святого Андрія» та оповідання М. Рошка «Кривавий місяць над Минчелом» крізь призму міфологічних уявлень українців та інших народів Європи про вовків, вовкулак-перевертнів, упирів; осмислити роль образів-символів у творі; з'ясувати роль впливу несвідомого на поведінку головних героїв.

Виклад основного матеріалу. Повість «У ніч на святого Андрія» має виразний міфологічний характер, наскрізь просякнута народними віруваннями про вовкулак-перевертнів, часові межі, символіку чисел та містичними уявленнями про свято Андрія. Композиція твору підпорядкована ідеї поступового розкриття таємниці дивних, непередбачуваних смертей низки персонажів, котрих об'єднує лише місце розгортання подій (роносзейський замок) та визначений часовий проміжок – п'ятниця тринадцятого грудня, котра припадає на різні роки ХХ століття. У першій частині повісті перед читачем постають три ключові персонажі, конфлікт між якими, як стане відомо вже в третій частині, зумовив розвиток подальших подій. Друга частина повісті складається з, на перший погляд, не пов'язаних між собою подій та персонажів, але всіх їх об'єднує трагічна смерть у ніч на п'ятницю 13-го грудня у роносзейському замку, таким чином, автор художньо вмотивовує існування циклічного календарного часу.

Оповідь у першій і другій частині ведеться від третьої особи, у третій – оповідачем є очевидець (Барба Драгутин), який розповідає про свої пригоди та розслідування у селі, де був розташований замок, оповитий страшними історіями та легендами. Автор-оповідач, згідно з логікою розвитку подій у повісті, теж має померти в роносзейському замку в ніч на Андрія, що припала на п'ятницю тринадцятого, але залишається живим через несподіваний збіг обставин. Відтак, саме герой-оповідач третьої частини розкриває таємниці дивних смертей у замку Роносзейка, які відбувалися у ніч на п'ятницю 13-го грудня.

На початку повісті перед нами постає яскравий неординарний персонаж – художник Анджей Янковик, життя якого оповите ореолом загаковості. Як з'ясовується згодом, він є вовкулакою-перевертнем, здатним набувати тваринного вигляду за власним бажанням. У подобі вовка Анджей постає безжалісним і жорстоким створінням, він утілює в життя найстрашніші акти помсти, змодельовані його людською свідомістю. М. Трайста в образі Анджая Янкювика переплітає

народні уявлення про два типи вовкулак. З одного боку, молодий художник є подібним до дводушника – людини з демонічною й людською душею, які співіснують в одному тілі, з іншого – він постає уособленням стихійного зла, оскільки планує смерть своїх жертв.

За народними віруваннями українців, «дводушники, як і вроджені вовкулаки, перекидаються на вовків у певний час, коли в них переважає «звіряче». Цей час ніяк не пов'язаний із фазою місяця і залежить від суто суб'єктивних причин у кожному конкретному випадку. Дводушник, набувши подоби тварини, пам'ятає все, що з ним відбувається, але не контролює себе і поводить як тварина – може розтерзати навіть найдорожчу людину» [4, с. 25–26]. Герой повісті М. Трайсти є вродженим вовкулакою, і його образ відповідає народним уявленням багатьох народів Європи.

Анджей Янковик постає антиподом героїв чарівних казок та міфів, хоча спочатку між ними простежується певна подібність: герой повісті прагне одружитися з красивою, неординарною дівчиною й робить все заради цього (як і фольклорний персонаж). Але на відміну від казкових героїв, він не стає переможцем, не отримує бажаного – кохання тих жінок, що йому небайдужі, залишається не досяжним для нього у світі людей. І тоді художник-перевертень мстить за зневагу – в образі вовка загризає жінок, у яких закоханий. Спочатку він убиває банницю Клару, яка не виправдала його сподівань на взаємність, подарувавши свою «любов» капітану кавалерії Вольфраму Урбанеку (як перед тим дарувала й багатьом іншим). Клара і Вольфрам несподівано зникають, а невдовзі тіло капітана, *«розірване хижим звіром, мабуть, вовком, було знайдене під одним із горбів Солован, де річка Іза впадає в Тису»* [13, с. 173]. Анджей планує і вбивство чарівної Дарки, ще навіть не отримавши від неї відмови: *«він уб'є її, як убив...»* [13, с. 171] Клару. Паралельно автор повісті ніби мимохідь згадує образ вовка, який привернув до себе увагу місцевих селян: *«Останнім часом багато лісорубів бачили самотнього вовка, який блукав ніччю вулицями Роносзейку, з оцетиненою гривкою і хижими очима він вив на місяць та на вікна людських осель. Дехто говорив, що бачили його навіть на подвір'ї роносзейського замку»* [13, с. 171]. На нашу думку, Анджеєм керує насправді не кохання до жінок, а інстинктивна одержимість, бажання володіти об'єктом своєї пристрасті. Аналізуючи символізм подібної поведінки казкового героя, С. Бірххойзер-Оері зазначила: «Опинившись у полоні

неконтрольованих потягів, він може знищити свої глибокі почуття, тобто свою аніму. Образ тигра [на якого перетворився герой казки – *О.Т.*] символізує домінуюче прагнення до влади, а образ голодного вовка – сексуальний потяг» [2, с. 93].

Убивство Анджеєм чарівної Дарки, кохання якої він нестримно прагнув, відбулося в ніч з четверга на п'ятницю 13 грудня 1901 року (у ніч на святого Андрія). Це ключовий момент у розумінні сюжету повісті, чим і зумовлена назва твору. *«Нічню молодь вийшла на озеро кататися на човнах, після чого запалили вогні, щоб відігнати нечистих духів, як це роблять православні християни ще й по сьогоднішній час. Анджеєм запрошив дівчину у свій човен, але та відмовила йому і сіла в човен Антала, це сильно розлютило молодого художника і, коли вони повернулись до замку, здається, вогні не змогли відігнати нечисту силу, бо той перекинувся на вовка і роздер їх обох»* [13, с. 276]. Прикметно, що в легендах і казках той, кого з'їдає / кусає вовк, перебирає демонічну природу перевертня. Зокрема, за спостереженням С. Біркхойзер-Оері, «бабуся з казки «Червона Шапочка», котра живе в лісі, теж стає пожираючою матір'ю, але спочатку її з'їдає вовк, який згодом займає її місце [...] Бути з'їденим вовком може символічно означати одержимість злим духом. У цьому пожираючому образі виражається небезпечна тенденція зворотного заглиблення у несвідоме. Поїдаючи бабусю, вовк і її перетворює у пожираючу істоту» [2, с. 212–213]. З точки зору психоаналізу казкова сюжетна ситуація, коли герой стає жертвою хижкої тварини (вовка чи іншої), метафорично відображає одержимість людини демонічним руйнівним аспектом несвідомого. Подібним чином можна пояснити логіку поведінки Анджея – він повністю підпорядкований темній стороні його особистості, одержимий архетипом негативної Тіні, а метафоричним вираженням такого підпорядкування є перетворення героя на вовка. Доля жертв художника-перевертня схожа до історії бабусі з казки «Червона Шапочка» – усі вони, на чолі з Даркою, опиняються по той бік життя і смерті, на межі світів і вимагають нових смертей у ніч на Андрія, що припадає на п'ятницю 13 грудня. Образ чарівної дівчини Дарки демонізується, і саме її місцеві селяни вважають винною в загадкових смертях. Коли *«ніч на святого Андрія – 13 грудня за старим стилем – припадає на п'ятницю, Дарка виходить із могили і вимагає одну душу за свою погублену душу. Кожного разу вбиває кого-небудь в замку»* [13, с. 228]. Таким чином, руйнівна сила Анджея

метафорично проектується на дівчину – вона запрошує до себе на бал 13 грудня у п'ятницю (у час, максимально близький до моменту її смерті) душу чергової жертви. Така сюжетна ситуація у повісті М. Трайсти перегукується з описом балу Воланда в романі М. Булгакова «Майстер та Маргарита» і є діаметрально протилежною до казкових сюжетів, у яких дівчина, навпаки, звільняє героя від вовчої шкіри, повертає йому людську сутність, а не уподібнюється до нього. «В австрійській казці «Вовччя» герой через провину своєї матері народився у вовчій подобі. Він міг звільнитися від сутності звіра за такої умови: дівчина, яка полюбила його, мала здійснити декілька дивних ритуалів, зокрема, кинути його в піч, що палає. Зробивши це й піднявши погляд, дівчина побачила, що вовк перетворився в прекрасного юнака. Таким чином, у гарячому полум'ї печі відбулося відродження героя» [2, с. 115]. У повісті М. Трайсти відсутні обидві казкові передумови для переродження Анджея: 1) Дарка не кохає перевертня, а отже, цілюща сила кохання відсутня; 2) сам вовкулака не хоче ставати людиною.

Анджея лякає смерть, він прагне жити вічно, а це під силу тільки його демонічній сутності: *«Міг відмовитись будь-коли і стати знову смертним, тоді зміг би насолоджуватися душевним спокоєм, який дає кожному віруючому церква, ікони і молитви...»* [13, с. 175], однак *«йому було достатньо подумати про старість, щоб більше не бажати нічого, окрім того, що в нього було, – безсмертя. Старість йому здавалася жахливою, потворною і собачою»* [13, с. 175].

Згідно з народними віруваннями слов'ян, людина-перевертень може позбутися своєї вовчої подоби кількома способами: «вдарити (тричі?) [себе – *О.Т.*] ліщиновим прутиком-однолітком» [4, с. 28], хтось може «перевести вовкулаку через хомут або тричі ударити перевеслом чи змусити тричі перекинутися через голову. Кажуть також, що на шії кожного вовкулаки висить мотузка, розрізавши чи розірвавши яку, можна перетворити його на людину» [4, с. 28]. Інформація про те, який із цих способів міг би допомогти Анджею стати звичайною людиною, у тексті повісті відсутня. М. Трайста дає читачеві можливість самостійно вибудувати у своїй уяві можливий перебіг подій. Своєрідна «недосказаність», огортає ще більшим ореолом таємничості образ загадкового художника, містифікує його.

Одержимість Анджея злом виявляється і в його прагненні розділити безсмертя та вічність з обраною ним жінкою: *«він зробить її безсмертною,*

тому що сам безсмертний» [13, с. 170]. Унаслідок цього, на думку художника-перевертня, його кохана стане безмежно щасливою. Таким чином, у повісті «У ніч на святого Андрія» казковий мотив порятунку героя від прокляття, що перетворило його на тварину, трансформується в сюжетний перебіг порятунку людини від смерті через прилучення до когорти вовкулак та демонічних сутностей. Першим кроком до безсмертя Дарки стає її портрет, намальований Анджеєм. Художник-перевертень розмірковує про вічність і швидкоплинність людського життя й жіночої краси, він хоче, щоб Дарка назавжди залишилася такою прекрасною: спочатку на портреті, а потім – як істота, перероджена укусом упиря.

Продовження історії про закоханого перевертня і його жертв ми знаходимо в третій частині повісті, тут події розвиваються вже в середині 80-х років ХХ століття, за панування соціалістичного режиму в Румунії. Барба Драгун, герой-оповідач, є викладачем румунської мови й літератури однієї із сільських шкіл Трансільванії (де більшість населення – гуцули). Сама школа розташована в роносзейському замку, з яким були пов'язані події попередніх двох частин повісті. Саме в третій частині розкривається таємниця незрозумілих і, на перший погляд, не пов'язаних між собою смертей героїв, про які йшлося в другій частині твору. Учителю Барба отримує настанову від керівництва – не зважати на повір'я та забобони й боротися з релігійними віруваннями, але йому судилося зовсім інше – він стає свідком багатьох подій, які не мають раціонального пояснення.

Барба проводить самостійне розслідування загадкових смертей, що відбулися у роносзейському замку в ніч на святого Андрія протягом цілого ХХ століття. І саме через його світосприйняття читач може зрозуміти, як пов'язані між собою всі містичні події, що мали місце в ніч на п'ятницю 13 грудня. Барба дізнається про інші обставини вбивства Анджеєм Дарки та Анталі: «Лукаш, брат Дарки, стрибнув на перевертня-вовкулаку і ціною життя встромив йому срібного ножа в серце. Так погинули в одну ніч всі четверо молодих людей. Тоді вбита горем мати Дарки та Лукаша прокляла замок, щоб кожної ночі на святого Андрія хтось пожертвував життям за погибель її дітей» [13, с. 247]. Таким чином, мотив прилучення перевертнем своїх жертв до світу демонів доповнюється мотивом прокляття.

Після смерті Анджея, Дарка, Анталь і Лукаш продовжують своє існування на межі світів

і повертаються у світ людей лише раз на декілька років – у п'ятницю тринадцятого грудня. М. Трайста проєктує на своїх персонажів народні уявлення про мертвих дворушників-упирів: Дарка, Анталь і Лукаш через укуси перевертня уподібнюються до нього – отримують безсмертну демонічну душу. В уявленнях українців Закарпаття смерть дводушника відрізняється від смерті звичайної людини: «Коли помре дводушник, його чиста душа йде “там, де собі заслужить”. Душа нечиста стає “упирем”. Затримується подекуди в гробі, інколи в різних недоступних місцях, над водами, в хашах, пустинях і т. д. Є дуже злим. Кого зловить – виссе кров, уб'є, втопить. Має велику силу робити людям шкоду, в основному під час слабкого і нового місяця, від 9 години до першого співу півнів» [7, с. 40]. У світлі таких народних уявлень стає зрозумілим прагнення померлої четвірки героїв запросити до себе чергового гостя у річницю своєї смерті, яка припадає на п'ятницю: «13 грудня 1907 року, коли ніч святого Андрія припала з четверга на п'ятницю, [...] ранком знайшли в стайні повішеного кучера одного нотаріуса із Сігетраду, який в ту ніч ночував у замку. А вже 13 грудня 1912 року, теж в ніч на святого Андрія, саме так, з четверга на п'ятницю [...] один австрійський купець вистрілив тричі з револьвера у свою дружину, після чого і сам застрелився» [13, с. 247]. Дарка, Анталь та Лукаш, відповідно до законів контагіозної магії, отримали другу демонічну душу, яка вимагає поклоніння та принесення в жертву життя людини. Утративши зв'язок із «чистою» душею, нові набуті демонічні сили героїв зростають, вони стають уособленням персоніфікованої смерті.

М. Трайста зображує в повісті «У ніч на святого Андрія» уявлення українців Трансільванії про інших демонічних та загадкових істот, подаючи їх через сприйняття вчителя Барби Драгутина: «Через два місяці я знав всі фантасмагоричні оповідання села, у якому кожен малюк хоча б один раз у житті бачив привида, який виходив ніччю з могили, щоб нанести шкоди живим, Бабу Ягу, яка летіла на мітлі понад лісами Гиджі, в яких звичайно всі бачили, як танцюють мавки, а деякі, ті, у кого багатша уява, були викрадені дикими дівками і опинилися в їхнім царстві, звідки їм вдалось втекти тільки завдяки щасливим обставинам [...]. Кожен з них бачив дідька в лозових кущах [...]. Також кожен з них чув стогін загинувших каторжників, голос сокири, чи сопілку Ілька, якого викрали мавки, який бродив лісами навкруг села, тупіт коней Довбушевих опришків і стукіт

величезної палиці, на яку опирається чорнокнижник» [13, с. 227]. Барба мимоволі починає вірити у народні перекази та легенди, коли вони загрожують стати частиною його життя, оскільки він у ніч на п'ятницю 13 грудня повинен чергувати в школі, розташованій у роносзейському замку, і може стати черговою жертвою прокляття.

Зауважимо, що в повісті «У ніч на святого Андрія» автор художньо переосмислив символіку чисел. Усі трагічні події у творі відбуваються 13 грудня. А як відомо, у більшості міфологічних систем світу число тринадцять вважають нещасливим. «Погана слава закріпилася за ним ще в давнину. У вавилонян тринадцятий (додатковий) місяць називався “провісником нещастя”, у китайців – “володарем бід”. Дослідники матриархату відштовхуються від того, що спочатку тринадцять було священним щасливим числом. У матриархальних суспільствах зазвичай використовувався не сонячний, а місячний календар, за яким рік ділився на тринадцять місяців. У кінці року, під час зимового сонцестояння, сонце нібито вмирає, і це відбувається саме в тринадцятому місяці» [9, с. 278]. Таким чином, усі трагічні події повісті відбуваються саме у ніч 13 грудня не випадково: 1) у народних віруваннях тринадцятий місяць асоціювався зі смертю живої істоти чи старого року / старого сонця (а сьогоднішнє 13 грудня належало в давньому календарі до 13 місяця); 2) ніч (а особливо північ) сприймалася як період активності темних сил.

Символіка п'ятниці тринадцятого теж має міфологічне підґрунтя в народних віруваннях: п'ятниця веде облік всіх гріхів людини, починаючи від семи років, і вона – дуже строгий суддя, п'ятниця карає грішників і тих, що порушували певні табу, пов'язані з цим днем тижня. Відповідно, сила покарання зростає в кілька разів, якщо п'ятниця припадає на тринадцяте число, котре, як було зазначено, асоціюється зі смертю.

І якщо число тринадцять у повісті пов'язане з дією демонічних сил, то число три постає уособленням життя й порятунку. Тричі Барба Драгутин у своїх снах-мареннях потрапляє на бал, де збираються покійники. Двічі його не помічають господарі «свята», а на третій раз він дізнається від Дарки, що не є запрошеним гостем. Барба уникає чергування в школі у ніч на 13 грудня, завдяки чому залишається живим. Число три в міфах народів світу означає «синтез, оновлення, вирішення, творчий потенціал, всезнання, народження, зростання, воно – символ світового дерева, тобто основна константа міфопоетич-

ного мікрокосму і макрокосму (є числом виміру міфопоетичного хронотопу), абсолютної досконалості, вирішення конфлікту, поставленого дуалізмом» [10, с. 62–63]. Число три часто трапляється в чарівних казках. Щоб отримати бажане, герой повинен виконати три завдання, здобути три предмети, подолати трьох супротивників, побувати у трьох царствах, отримати допомогу від трьох побратимів, трьох принцес чи інших помічників, вибрати одну з-поміж трьох доріг, його шлях часто триває три дні, три роки чи три години. Відтак, прикметно, що Барба рятує свою душу, тричі побувавши в ірреальному просторі – серед померлих у ніч на Андрія.

Барба Драгутин вивчає багато документів про трагічні випадки в роносзейському замку, спілкується зі старожилами задля увиразнення деталей загадкових смертей, потрапляє у простір, де може поговорити з душами померлих (як казковий герой у тридесяте царство: 3 і 10 – тринадцяте або тридцять?), тобто стає на шлях пізнання та розвитку, прагне вирішити конфлікт між законами матеріального світу та уявлень про потойбічне життя. І саме три візити на бал чарівної Дарки допомагають йому позбутися внутрішнього конфлікту, фобій та уникнути смерті. Загадковості розв'язці сюжету додає мотив появи у межах реального світу дорогоцінного медальйона, подарованого Барбі уві сні-маренні Даркою під час його третього візиту на бал покійників: «На його ший, на ланцюжку, висів хрестоподібний дорогоцінний камінь кольору Дарчиних неймовірно зелених очей, до якого був прикріплений золотий Христос» [13, с. 319]. Герой зміг уникнути долі жертви вовкулаки-перевертня ще й тому, що отримав оберег від королеви балу, і вранці прокинувся живим у своєму ліжку з кулоном-талісманом на ший. Його мандрівка в потойбіччя закінчилася щасливо. Подібно до героя чарівних казок Барба проходить випробовування на сміливість та стійкість, долає межу життя і смерті, і у такий спосіб відбувається його психологічна ініціація.

В оповіданні М. Рошка «Кривавий місяць над Минчелом» нема прив'язки до певного дня у році. Однак важливим маркером містичних подій у творі є ніч і місяць. Автор майстерно описує існування таємничого зв'язку між головним героєм твору Олексою та місяцем: «Олекса раптом відчув, як його чомусь нестримно, ніби розсипані в траві гвіздочки на великий магніт [...] потягло в небо, до місяця. Потягло всім еством, всією суттю – а тіло було приковане до землі. І тоді Олекса несподівано для самого себе завив.

Зболено, надриваючись від жалю, від нестерпної туги...» [8, с. 115]. Таким чином, уже на початку твору окреслюється підвладність Олексі силі нічного світила. М. Рошко вдається до рецепції народних вірувань слов'ян у те, що «вовкулаки повністю залежні від фази місяця і жодним чином не можуть противитися силі повного місяця, абсолютно втрачаючи на це час людську волю, подобу та контроль над власною поведінкою» [4, с. 25].

Народні бувальщини часто метафорично переосмислюють одержимість людини руйнівними інстинктами як тимчасове перетворення у вовка: вовкулакою людина стає переважно вночі (адже це час заглиблення у несвідоме – сновидіння, марення, галюцинації) і лише інколи вдень. Поява вовкулак пояснюється по-різному. За спостереженням Ф. Потушняка, вовкулакою людина «стає під впливом ворожки, але може також під такою планетою народитися, а тоді вона є вічним вовкуном» [6, с. 70]. Вовкулаки народжені і «перетворені» не відрізняються своїми «здібностями».

Демонічна сутність героя оповідання М. Рошка була потенційною і не виявлялася доти, доки злі думки і наміри не почали охоплювати його свідомість. Поштовхом до пробудження хижачього ества Олексі стали ревності й недовіра до дружини. Герой переживає складну психологічну кризу, у його свідомості співіснують два почуття: любов до дружини Оксани й ненависть до неї. Ревності руйнують цілісність особистості чоловіка, і він опиняється під впливом деструктивних думок та бажань, він, як і Анджей Янковик, прагне помсти, покарання для Оксани та її колишнього коханого Василя, який колись був його товаришем.

М. Рошко вдається до своєрідної містичної метафори: моделює художню ситуацію перетворення чоловіка на вовка під впливом щораз більшого зла в душі. Як можна зрозуміти зі змісту твору, Олексю не є вродженим вовкуном, він не був перетворений на вовкулаку відьмою. Єдина передумова його трансформації зумовлена агресією та ненавистю, які він не здатен контролювати. Письменник художньо увиразнює назрівання психологічної кризи у душі Олексі, увівши в оповідання картини сновидінь. Уже на початку твору героєві сниться місячне сяйво, яке віщує біду: «У жовтому, в'язкому, наче риб'ячий жир, місячному сяйві, що залило круглу, мов чаша, долину, все довкола ніби застигло, плин часу обірвався, навіть кров у жилах застигла й заповільнила свій біг. І в цей час жовте око почало запливати кров'ю... Олексю рвучко сів на ліжку. Нічого

не бачив у темряві, тільки важко дихав на повні груди [...] Вже вкотре його будила серед ночі одна й та жахлива картина» [8, с. 115–116]. М. Рошко художньо моделює сюрреалістичний сюжет сну, який на рівні символів відображає наростання агресії в душі героя. Олексі приснилася його дружина Оксана, яка нерухомо лежала на столі «ніби на операції, а він стояв поряд з марлею на роті, з клепачем і долотом в руках. Притиснув долото їй до лоба і з розмаху гепнув клепачем. Голова розкололася надвоє, як волосський горіх. В середині був якийсь квадратний чорний ящик. Замкнений. Олексю і його почав розбивати долотом, відчувуючи, як від нетерплячки починають тремтіти руки. В ящику знайшов чорну кулю. Важку і студену, ніби з металу. Олексю поклав її на стіл і гепнув зверху клепачем. Куля розлетілася на безліч маленьких, білих і прозорих. Вони, як живі, почали швидко розбігатися, Олексю ледве встиг обхопити їх руками. Вдивлявся в них довго, поки не помітив, що одна кулька пульсує, набухаючи червоним. Йому стало страшно. Хотілося все кинути і тікати. Але на вухо ніби хтось прошепотів: в цій і є істина! Він обережно взяв ту кульку пальцями, прицілився клепачем» [8, с. 119–120]. Однак Олексю не встиг розбити дивну кульку, яка набула червоного кольору, вона вибухнула в його руках, а «з неї вискочила червона голова гадюки – Олексю ледве встиг її запримити – і вдарила його в груди, прямо під лівим соском. Раптом відчув запаморочення. Кинув швидкий погляд на Оксану: вона лежала з розколотою головою, і в голові зяяла чорна порожнеча. [...] Почав гарячково згрібати розсіпані по долівці кульки, але вони розтікалися під пальцями як живі... Він згрібав – а вони розбігалися...» [8, с. 120].

У цьому сновидінні ми бачимо буквализацію метафори: прагнення Олексі заглянути в думки своєї дружини реалізується через сцену символічної «операції» – чоловік розбиває череп дружини, щоб побачити, що вона від нього приховує. А далі символічний ряд: чорний ящик – чорна куля – безліч білих кульок – одна червона кулька – червона змія, яка жалить героя майже у серце. Метафорично таке сновидіння відображає руйнування Олексю внутрішнього світу Оксани, її життя. Чорний колір символізує смерть, у цьому разі смерть душі героїні, оскільки вона не щаслива у шлюбі, і переживає повільне помирання через психологічні тортури з боку чоловіка. Ящик можемо інтерпретувати як символ особистості, і його чорне забарвлення символізує трагедійність долі Оксани.

Куля, як відомо з історичних джерел, «є символом душі, [...] Демокрит [...] припустив, що душа складається з круглих вогняних кульок – атомів. Оскільки ці вогняні кульки душі дуже маленькі й гладкі, то вони можуть котитися в різні боки» [15, с. 46]. Отже, і в сновидінні Олексі образ кульок з'явився не випадково, чорні і білі кульки символізують поєднання радості і суму, щастя і горя, які переплелися у житті жінки, червона кулька, з якої постала змія, очевидно, є персоніфікацією давнього кохання Оксани до Василя. Червоний – це колір і кохання, і смерті, і пристрасті.

Червона гадюка, яка виповзає з червоної кульки і жалить героя в місце, під яким розташоване серце, на нашу думку, є символом зла, одержимості, а її укусу метафорично вбиває Олексю-людину. Відтак, у тому сні помирає Олекса-чоловік і народжується Олекса-вовкулака. Цей сон має містичне та ініціальне значення, оскільки віщує трансформацію духовної сутності сновидця. Ревнощі в душі Олексі перемагають любов: він б'є і принижує свою жінку, вимагаючи від неї зізнання у тому, що вона досі кохає Василя. І коли Оксана від образи зопалу кидає в очі чоловіку: «*Айно, люблю го. Люблю. Се'сь від ня хотів чути?*» [8, с. 118], Олекса тікає. Несподівано почуте зізнання стає поштовхом фізіологічної трансформації героя, хоча він її не прагне.

Олекса вирішує закінчити життя самогубством через повішення, щоб уникнути болю від образи, але замість того, щоб померти, перетворюється на вовка. Він шукав «*тінь, де май густа хаща, аби місяць його повішеного не видів, А що було потім? Де він вандрував? Що чинив? Згадувалися якісь уривки образів... Круглий місяць... Земля, яка шалено мчить під ногами. [...] А ще – запахи... Гострі, сильні, гіркуваті... Він ніколи таких не спізнавав... Він вернувся понад ранок, змучений, схудлий, ніби місяць не їв, щоки запали, черево підсохло. (І – зовсім голий! Весь тремтів від студені. І пробіс пам'яті не з'являвся, як він не намагався згадати, де міг лишити своє цур'я... [...] Очі мав червоні як грань... Якись чужі очі... І гостро нили п'яти й долоні...*» [8, с. 119]. Таким чином, можемо говорити про містичний спосіб утечі від страждань через тимчасове витіснення людської сутності демонічно-вовчою. Олекса шукав смерті, а знайшов забуття – перебуваючи в подобі вовка, він уже не думав про Оксану, а коли перетворився на людину, не пам'ятав, що з ним відбувалося перед тим.

За народними віруваннями українців, коли перевертень набуває вигляду вовка, його люд-

ська природа затьмарюється звіриною вдачею і людина повністю підпадає під вплив тваринних інстинктів, виявляючи агресію, злість, починає, як хижак, шукати собі здобич, нападає на живих істот. Крізь призму психоаналізу така фізіологічна трансформація людської природи може символізувати захоплення влади над психікою людини диференційованою частиною колективного несвідомого – архетипом негативної Тіні, її інстинктивним аспектом, оскільки людина набуває чітко виражених зооморфних рис. Як відомо з праць К.-Г. Юнга, Тінь – це друге «Я» людини, її alter-ego, котре може бути проявом її світлої або темної сутності (позитивна і негативна Тінь). В образі вовкулаки персоніфікується темний аспект архетипу – негативна Тінь [12, с. 296].

М. Рошко психологічно вмотивовує переродження героя: повна трансформація відбувається з Олексою тоді, коли він бачить танець Оксани і Василя на весіллі. Тут весілля як ритуал переходу набуває іншого значення: для Оксани і Василя, колись закоханих одне в одного, це перехід у зону смерті. Ревнощі затьмарюють свідомість Олексі, він вибігає з їдальні й перетворюється на вовка. Потім вистежує своїх жертв і перегризає їм горлянки. І якщо М. Трайстра повісті «У ніч на святого Андрія» уникає описів нападів вовкулаки на своїх жертв, то М. Рошко змальовує картину переслідування й вбивства Олексою Василя і Оксани. У кінці оповідання ми бачимо пораненого вовка, який сидить над тілами колись близьких людей і дивиться на місяць, котрий сприймається у контексті розповіді як співучасник злочину. «*На залитому місячним сяйвом подвір'ї, біля сходів до нової двоповерхової хижі, в густій некошеній траві, лежали, розкинувши руки, лицем до нічного неба, чоловік та жінка. (...) Поряд з тілами, ніби охороняючи їх, сидів на задніх лапах величезний вовк*» [8, с. 128].

Висновки. Отже, М. Трайстра у повісті «У ніч на святого Андрія» та М. Рошко в оповіданні «Кривавий місяць над Минчелом» створили художні моделі чоловіків-перевертнів, відштовхнувшись від вірувань європейських народів про вовкулак, їх зв'язок із місяцем, про ототожнення вовків з абсолютним злом (вовк Фенрір). Обидва твори проаналізовані нами у руслі ідей К.-Г. Юнга про колективне несвідоме та архетип Тіні. Повість «У ніч на святого Андрія» та оповідання «Кривавий місяць над Минчелом» метафорично відображають уявлення про дуалістичність природи самої людини, про її приреченість на вічне перебування на межі добра і зла й нездатність зупинитися тоді,

коли інстинктивне зло (уособлення архетипу негативної Тіні) отримує владу над свідомістю («Я»).

Творчість М. Трайсти спрямована на світоглядне зближення українського та румунського народів. Зокрема, у повісті «У ніч на святого Андрія» переосмислено міфологічні уявлення, близькі обом етносам, і це засвідчує культурну ідентичність українців та інших народів Європи. М. Трайста моделює у повісті дві взаємно переплетені реальності – упорядкований раціональний світ людей співіснує зі світом магії та містики. Розгадка причини смертей у ніч на п'ятницю 13 грудня нагадує детективну історію, у якій поступово відкриваються все нові й нові факти. У ролі «слідчого» виступає вчитель Барба Драгутин, котрий проходить, подібно до казкового героя, шлях пізнання й відкриттів, потрапляє у незвіданий світ потойбіччя й усвідомлює можливість існування альтернативної реальності, яка не вкладається в рамки реалістичного світогляду. Таким чином, автор підкреслює: те, що нам здається сном, – не завжди сон. Містиком огорнута в повісті й тема кохання: якщо любов облагороджує звичайну людину, то її різновид – інстинктивна пристрасть – руйнує душу, уподібнює

чоловіка до перевертня-вовкулаки. Образ Анджея Янковика можна інтерпретувати двояко: 1) як художньо переосмислений автором образ вовкулаки-перевертня, уявлення про якого збереглися в народних повір'ях, або 2) як метафоричний образ чоловіка, який втратив внутрішній зв'язок із Богом та добром і є одержимим гординою та прагненням задоволення власних тваринних інстинктів. Містичні уявлення про вплив чисел 3 та 13 на життя людей знайшли у повісті цікаву художню інтерпретацію й стали тою віссю, навколо якої розгортаються події твору.

Перетворення героя оповідання М. Рошка «Кривавий місяць над Минчелом» на вовкулаку зумовлене його бажанням, і сприймається читачем як метафора «озвіріння» людини, яка не здатна контролювати власну агресію та лють. Одержимість злом та ревнощами стає передумовою містичної трансформації героя: спочатку змінюється душа Олекси – він втрачає людську здатність кохати та співчувати, а потім, як наслідок, зміни відбуваються і з його тілом – чоловік набуває вовчої подобі. Відтак, в оповіданні М. Рошка бачимо авторську вільну інтерпретацію міфологічного образу вовкулаки.

Список літератури:

1. Афанасьев А. Н. Ведуны, ведьмы, упыри и оборотни / Афанасьев А.Н. Славянские колдуны и их свита. Москва : РИПОЛ классик, 2009. С. 159–390.
2. Биркхойзер-Оэри С. Мать: архетипический образ в волшебной сказке / под ред. М.-Л. фон Франц; пер. с англ. В. Мершавки. Москва : Когито-Центр, 2006. 255 с.
3. Вотьканич, М. Поетика повісті Михайла Гафії Трайсти «У ніч на святого Андрія». *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Філологія*. Ужгород, 2019. Вип. 2(42). С. 144–148.
4. Жаданов Ю., Жаданова Т., Савина В. Символика чисел в романе Д. Лессинг «Браки между зонами Три, Четыре и Пять». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, 2015. № 14. С. 143–146.
5. Мусіхіна Л. Звірослов: Міфологема тваринного світу українців. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 192с.
6. Орел В. Культура, символы и животный мир. Харьков : Гуманитарный Центр, 2013. 592 с.
7. Потушняк Ф. Вовкун. *Литературна недѣля*. Унгарь, 1941. Рочник 1. Ч. 9. С. 69–71.
8. Потушняк Ф. Душа в народнім повір'ю села Осій. *Науковий збірник товариства «Просвіта» за 1937–1938 р.* Річник XIII–XIV, 1938. С. 33–44.
9. Рошко М. Ревнощі з того світу: Повість, оповідання. Ужгород : Мистецька лінія, 2003. 204 с.
10. Сергеев В. Нумерология и символика чисел в жизни людей и судьбе человечества (этнолингвистический этюд). *Вестник Чувашского университета*. 2015. № 4. С. 275–280.
11. Слухай Н. Числова символика у мові й обряді східних слов'ян. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2001. Вип. 4. С. 57–68.
12. Тиховська О. Етноапхетипна семантика образу вовкулаки у фольклорі Закарпаття. *Львівський філологічний часопис*, 2020. № 8. С. 177–184.
13. Тиховська О. Магія та міфологія в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект. Ужгород : Рік-У, 2021. 512 с.
14. Трайста М. Г. У ніч на святого Андрія / Трайста М. Г. Між коханням і смертю. Бухарест : Видавництво RCD EDITORIAL, 2016. С. 167–320.
15. Турунен А. Ознаки добра і зла. Забобони: Історія забобонних звичаїв; пер. з фінськ. І. Малевич. Львів : Видавництво Анетти Антоненко; Київ : Ніка-Центр, 2020. 192 с.

16. Франц М.-Л. фон. Архетипические паттерны в волшебных сказках / пер. с англ. В. Мершавки. Москва: Независимая фирма «Класс», 2007. 256 с.

Tykhovska O. M. Images and motifs of M. Traista's novel "On the night of St. Andrew" and M. Roshko's story "Bloody moon over mynchel" in the light of European mythology

The article analyzes the artistic reinterpretation of the folklore image of the werewolf in M. Traista's story "On the Night of St. Andrew" and in M. Roshko's story "Bloody Moon over Mynchel". The specifics of the mystical events modeled in the works, which is based on the folk beliefs of European peoples about werewolves, vampires, two-soul men and ghouls, are considered. The article highlights the mythological aspect of the motifs of unrequited love, revenge of the werewolf, themes of death, crime and punishment, and outlines the mysticism of the problem of choice in both works. In the article, M. Traista's artistic interpretation of folk beliefs about a werewolf, time boundary, symbolism of the number thirteen, and mythical conception of Andrew's holiday was studied. Typological parallels between mythological motives and images of the novel and myths and beliefs of Ukrainians and Europeans were drawn; the psychological basis of demonic images was considered. The stress was made on the author's specifics of modeling of images, motives, storylines, and the role of composition for artistic thought realization. The novel "On the night of St. Andrew" and the story "Bloody Moon over Mynchel" metaphorically reflect the idea of the duality of human nature, its doomed eternal stay on the border between good and evil and the inability to stop when instinctive evil (the personification of the negative Shadow archetype) gains power above consciousness ("I"). The article states that the image of the werewolf in the works of M. Traista and M. Roshko differs in several features. Andrzej Jankowik is an aristocrat, an artist, and at the same time, a cold-blooded killer who always has an alternative plan and repeatedly punishes people who destroy his model of the future. Andrzej, who is a werewolf from birth, is satisfied with his fate as it grants him immortality. Oleksa, on the contrary, is a simple peasant, far from philosophy and art, who wants the usual family happiness. He does not dream about immortality but is doomed to the torment of jealousy. Oleksa's transformation into a wolf is due to the mystical influence of the moon and a psychological factor – obsession with hatred for his wife Oksana and former friend Vasyl. Thus, in M. Roshko's story, we see the metaphorical transformation of a man into a wolf, the author's free interpretation of a mythological image. Oleksa, being in a state of affect, commits murder (not on purpose, like Andrzej). M. Roshko skillfully modeled the psychological prerequisites of the hero's crime in the picture of a dream, which reflects the desire for bloody revenge and control over the object of his love.

Key words: M. Traista, M. Roshko, mythology, werewolf, wolf man, number thirteen, calendar rituals, Friday, symbol.

Токмань Г. Л.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОПОВІДАНЬ ЮРІЯ БОНДАРЕНКА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ФІЛОСОФІЇ АБСУРДУ

Статтю присвячено оповіданням сучасного українського письменника і науковця Юрія Бондаренка, який пише в напрямках екзистенціалізму та абсурдизму, притаманних європейській культурі. Дослідниця застосовує екзистенціально-діалогічний метод інтерпретації тексту. Положення філософських теорій Альбера Камю, Жана-Поля Сартра, Мартіна Гайдеггера стали основою для тлумачення смислів оповідань. Романи «Процес» Франца Кафки і «Прекрасний новий світ» Олдоса Гакслі використано як паралелі до поетики абсурду в текстах українського письменника.

Об'єктом дослідження є оповідання «Агата Крісті», «Апофеоз», «“Краций світ”», які увійшли до книжки Ю. Бондаренка «“Шахтар” 1:1 “Бешикташ”» (2019). Автор за допомогою різноманітних поетикальних прийомів зображує абсурд як наслідок спільної присутності людини і світу, у який людина «закинута», що відповідає позиції А. Камю. Абсурдними в оповіданні є привітне ставлення літніх жінок до квартирного грабіжника і його чемність. Підкреслена суб'єктивність бабусь, які вибрали себе саме такими – добрими і довірливими, кореспондує з думкою Ж.-П. Сартра у праці «Екзистенціалізм – це гуманізм». Кульмінація – це обурення злодія награваними золотом, бо він чекав на смачну їжу в каструльках. Письменник висміює владу грошей над людською свідомістю.

В оповіданні «Апофеоз» автор ніби образно ілюструє думку А. Камю про несподіване відкриття абсурдності світу, яке може прийти в будь-яку буденну хвилину. Поетика має риси подібні до роману «Процес» Ф. Кафки. Український автор порушує екологічну та екзистенціальну проблеми. Абсурдом є як раптове зростання відра зі сміттям у руках дівчини, яка вийшла його винести, так і реакція суспільства. Письменник з іронією розповідає про емоції дівчини і хлопця, які захоплюються красою гір сміття, він із сарказмом розповідає про недолугі спроби суспільства прибрати гігантське відро. Автор застерігає людство від перетворення землі на світ-сміттєзвалище.

Оповідання «“Краций світ”» викликає алюзію до роману О. Гакслі «Прекрасний новий світ». У творі Ю. Бондаренка герої переходять зі світу живих до світу мертвих, і навпаки. Юрист, який за хабарі робить абсурдну довідку, спочатку вважає крацим потойбічний світ, у якому він обіймає посаду генерального прокурора, але потім усвідомлює цінність життя і прагне повернутися в реальність. Ідея А. Камю про прив'язаність людини до життя може стати основою для розуміння тексту. Каскад фантастичних, кумедних подій є особливістю поетики твору.

У підсумку дослідниця констатує розвиток українського літературного абсурдизму, який природно входить до європейської традиції, зберігаючи національну специфіку (відповідність життєвим реаліям України, використання її мовних багатств, спираючись на власні культурні джерела).

Ключові слова: оповідання, європейська традиція, абсурдизм, екзистенціалізм, гуманізм, екологія, життя і смерть.

Постановка проблеми. Сучасне національне літературознавство інтегрує здобутки українського письменства в загальноєвропейський культурний простір різноманітними способами, зокрема такими, як інтерпретація художнього тексту на дискурсивних засадах зарубіжних філософів; діалог із подібними творами зарубіжних письменників. Ґрунтом для інтегрування є смисли і поетика творів українських авторів,

які продукують тексти високого художньо-філософського рівня. Такою є збірка оповідань Юрія Бондаренка «“Шахтар” 1:1 “Бешикташ”», у якій об'єднувальний чинник – філософія і поетика абсурду. Творчості автора, науковця й літератора притаманна філософічність, яка ховається від «наївного читача» під звичайністю людського типажу та ситуацій; ця увага до самотньої маленької людини в її закинутості в широкий світ корес-

понує з думкою філософів екзистенціального спрямування (про що ми писали, характеризуючи попередню збірку автора «Фарца» [5]). Спостережено художньо-філософську еволюцію прозаїка: на нашу думку, смисл і поетика оповідань від елементів фантастики як засобу вираження аксіологічного значення тексту переходять до філософії і поетики абсурду. Домінування саме цих характеристик творів спробуємо довести на прикладі трьох оповідань зі збірки ««Шахтар» 1:1 “Бешикташ”», яка побачила світ 2019 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про літературу абсурду / абсурд у літературі пишуть дослідники як українського, так і зарубіжного письменства. Щодо української літератури: Іван Дзюба витлумачив твори українських радянських письменників 30-х років про індустріалізацію, колективізацію, розкуркулення, голод як літературу соціалістичного абсурду. Марія Реутова розглянула драматургію Юрія Косача в контексті літератури української еміграції. Олена Муслієнко дослідила абсурд у сфері художньої прози Миколи Хвильового. Віктор Мартинюк висвітлив принципи абсурдного в організації художнього світу драматичних творів Миколи Куліша; Флорія Бацевіч, Володимир Муқан також звернулися до різноманітних аспектів абсурдизму в Кулішевих п'єсах. Теоретичні питання художнього абсурдизму розглянули такі філософи й літературознавці, як: Володимир Ведмедев – рецепцію абсурдного у філософсько-антропологічному дискурсі, Євген Васильєв – жанри «театр абсурду» і «театр парадоксу», Олександр Колесник – питання про типологію абсурду в міфології та мистецтві, Євгенія Миропольська – театральну естетику ХХ століття у її зв'язках із філософією абсурду. Оповідання Юрія Бондаренка ще не були об'єктом вивчення художнього абсурдизму європейського зразка, тож тема статті є актуальною.

Формулювання мети статті. Ставимо за мету визначити смисли, суголосні із західноєвропейською філософією абсурду, і риси поетики літератури абсурду в оповіданнях Ю. Бондаренка «Агата Крісті», «Апофеоз», ««Кращий світ»». Відчитуємо смисли творів на засадах філософії Альбера Камю, Жана-Поля Сартра, Мартіна Гайдеггера; у діалозі з романами «Процес» Франца Кафки і «Прекрасний новий світ» Олдоса Гакслі; провідним методом літературознавчого дослідження є екзистенціально-діалогічний.

Виклад основного матеріалу. Книжка Юрія Бондаренка ««Шахтар» 1:1 “Бешикташ”» містить 19 оповідань, у кожному з яких наявне явище

абсурду – на рівнях сюжету; індивідуальностей, учинків і характерів героїв, їхніх взаємин; опису довкілля; діях соціуму; особливостей художнього хронотопу тощо. А. Камю так витлумачив сутність цього явища: «За своєю сутністю абсурд – це розлад. Він не зводиться до жодного з елементів порівняння. Він виникає з їх зіткнення. Перебуваючи в площині інтелектуальній, я можу, отже, сказати, що абсурд не вкорінений ні в людині (якщо метафора такого роду має хоч якийсь сенс), ні у світі, а в їх спільній присутності» [2, с. 48]. Ю. Бондаренко за допомогою різноманітних поетикальних прийомів зображує абсурд як наслідок спільної присутності людини і світу, у який її «закинуто».

Оповідання «Агата Крісті» відкриває книжку, і вже в першому абзаці тексту читач зустрічається з абсурдною поведінкою жертви квартирного грабіжника: домушник «уздрів замість переляканого чи злого дуже привітне, усміхнене обличчя бабусі – років сімдесяти, ну, може, сімдесяти п'яти», бабуся самохіть відімкнула двері і була йому «дуже й дуже рада» [1, с. 3]. Оповідання складається з трьох частин (така архітектоніка притаманна малій прозі автора), у першій, найбільшій за обсягом (п'ять сторінок), засобом кумуляції посилюється відчуття абсурду в поведінці бабусі та її ще старшої сестри Нюри – палкої футбольної вболівальниці. Накопичуються ситуації, які ніяк не збігаються з природною, типовою поведінкою грабіжника і жертви пограбування: жертва не обурюється, а радіє, не захищає своє майно, а радо його віддає; грабіжник швидко приймає цей абсурд і поводить відповідно – увічливо, з почуттям гідно оціненого фахівця, який не соромиться своєї «ризикової професії».

За принципом абсурду в оповіданні використано оніми: детективи Агати Крісті, ім'я якої винесено в заголовок, є підставою для її ревних читачок порівнювати свого лиходія з книжними, тож вони і радіють («Як цікаво! Справжній-справжнісінький злодій? Як у романах Агати Крісті?» [1, с. 4]), і дорікають непроханому гостеві: «А ви точно злодій? Щось ваші шкарпетки викликають до вас недовіру. Хіба злодії в таких ходять?» [1, с. 6]). Через усі оповідання книжки проходить, як «сокіл», футбольний матч ««Шахтар» : “Бешикташ”» – тут оніми також допомагають змалювати абсурдні ситуації: «зовсім стара й схожа на колишню примадонну оперного театру» Нюра, почувши від сестри, що до них завітав бандит-рецидивіст, не звертає на це жодної уваги і скандує, щойно відірвавшись від телевізора: “«Шах-

тар» – «Бешикташ!»), а сам злодій засумував, що не може побачити матч через пізній час роботи і навіть вирішив написати листа «куди треба від імені злодіїв», щоб урахували специфіку професії.

У 2-й і 3-й частинах оповідання абсурдними є повороти сюжету. Грабіжник, повечерявши і поспавши на диванчику в кухні, удосвіта таки обкрадає бабусь, але бере не коштовності (він їх навіть не шукає), а каструльки з їжею; на вулиці зустрічає злодія в законі. Кульмінація – відкриття: у каструльках не страви, а золото і гроші. Розв'язка також абсурдна: обоє, і просто злодій, і злодій у законі, розчаровані цим і дорікають хитрим пенсіонеркам: «Обов'язково якусь свиню підсунуть <...> Обведуть навколо пальця – й оком не моргнеш. Завжди голодним зостанешся!» [1, с. 11] Епілогом є остання фраза тексту, зміст якої пов'язано як із назвою оповідання, так і з романом Агати Крісті, котрий пенсіонерки підсунули злочинцеві у торбу. Він зрозумів їхній тонкий натяк і змінив фах. «Після цього я перекваліфікувався на філолога» [1, с. 11]. Сюжет та позасюжетні елементи композиції твору взаємопов'язані завдяки абсурдистській поетиці й гуманістичному змісту.

За абсурдною поведінкою героїв прочитується екзистенціальна думка про гуманізм. Підкреслена суб'єктивність бабусь, які вибрали себе саме такими – добрими й довірливими, що кореспондує з думкою Ж.-П. Сартра про людину як таку: «...вона є лише тим, що сама з себе робить. Таким є перший принцип екзистенціалізму» [4, с. 133]. Цей принцип Ж.-П. Сартр назвав суб'єктивність. Гостинні господарки і виховательки грабіжника утверджують добро не як усвідомлену мету, а тому що вони самі добрі. Подібно писав Ж.-П. Сартр про суб'єктивність у її зв'язку з усіма людьми, стверджуючи: «Коли ми кажемо, що людина сама себе обирає, ми маємо на увазі, що кожний із нас обирає себе, але цим ми також хочемо сказати, що, обираючи себе, ми обираємо всіх людей» [4, с. 133]. Кожний із героїв оповідання «Агата Крісті» робить хай абсурдний (тобто невідповідний ніяким правилам, писаним і неписаним, соціальним і психологічним) вибір, але цей вибір гуманний, навіть щодо грабіжника, який таки обкрадає привітних пенсіонерок. Також філософський смисл оповіданої абсурдної історії полягає в погляді автора на ієрархію цінностей: він ніби нагадує читачеві про їжу, книжку, спілкування і скидає з п'єдесталу золотий мішок.

Оповідання з гучною назвою «Апофеоз» починається звичайною рисою міського повсякдення: «Сміттезбиральна машина приїжджає о шостій

ранку» [1, с. 12]. Навколо цієї події групуються три персонажі твору: «Вони» – ті, хто вчасно виходить винести сміття, «ентузіастичні вранішнього моціону зі сміттєвим відром у руках»; Дуся – дівчина, яка вічно не встигає і тому біжить за машиною; водій – парубок, який «звук видивляється її серед густого натовпу». Абсурд трапився одного нібито звичайного ранку: Дуся запізнилася, машина вже «була геть за третім поворотом», дівчина побігла – і тут починає відбуватися абсурдна, поза будь-якою логікою і правилами подія: відро росте, боляче б'є по ногах, піднімається над головою, «потім сягнуло першого поверху будинку-хрущовки, третього, п'ятого» [1, с. 13]. Письменник ніби образно ілюструє думку А. Камю про несподіване відкриття абсурдності світу, яке може прийти в будь-яку буденну хвилину. А. Камю пише: «Почуття абсурду може уразити в лице будь-яку людину на розі будь-якої вулиці. Саме по собі, у своїй смутній голизні й тьмяному освітленні, воно невловне» [2, с. 35]. Зображення Дусі біля ошалілого відра кореспондує з філософською думкою про людину, закинуту у світ – непередбачуваний, непідвладний. А. Камю так пояснює витoki почуття абсурду: «Розлад між людиною і життям, що його оточує, між актором і декораціями й дає, власне, почуття абсурду» [2, с. 32]. В оповіданні «Апофеоз» ми бачимо розлад між людиною і довкіллям, виражений художнім прийомом фантастики і психологічним портретуванням героїні. «Вона стояла біля відра якась зовсім беззахисна, винувато роздивлялася навколо й розводила руками, ніби дитина, що зробила ненавмисну шкоду, а тепер боїться покарання від дорослих» [1, с. 13]. «Закинутість» людини у світ і постійну її турботу осмислив М. Гайдеггер, а А. Камю оперся на його думку (а також на позиції Сюрена К'єркегора, Лева Шестова, Карла Ясперса, Едмона Гуссерля), вибудовуючи власну теорію у своєму «Есе про абсурд».

«Вони», «здивована вулиця», реагують не на абсурд у довкіллі – зростання неживого відра, а на маленьку людину біля нього, реагують злостиво, об'єднані у своїй нібито справедливій вимозі прибрати сміття. Вони її принижують, називаючи «засранкою», «задрипанкою», «нехлюйкою», «невмивакою», «зачуханкою», а коли вона намагається сховатися й потім тікає, вони імітують гонитву, улюлюкаючи і саркастично сміючися. Абсурд у довкіллі, абсурдна поведінка натовпу, у відповідь – абсурдна втеча дівчини: вона відчуває гонитву ніби справжню і біжить щодуху. Кохання, як і праця Сізіфа, стоїть понад абсурд

світу і поведінки натовпу в ньому, тож парубок за кермом машини-сміттярки забирає дівчину в кабінку і мчить вулицями міста. Предмети у світах творів Ю. Бондаренка живуть своїм життям, набувають суб'єктності. «Машина-сміттярка летіла вулицями міста, часто вискакуючи на тротуари й розбиваючи в різні боки виставлені купи брудних відер» [1, с. 15]. Машина ніби мстить за Дусю: «<...> на голови мешканців будинків звалювалися використаний туалетний папір, рештки їжі, пластик, целофан і, що особливо боляче, скляна тара» [1, с. 15]. Автор – майстер художньої деталі, навіть коли вона має далеко не витончено-художній вигляд, у цьому разі деталь ніби протистоїть абсурду, вона абсолютно реальна, тож на її фоні легше переконати читача у вірогідності неймовірного.

Якщо перша частина оповідання – це експозиція, друга – зав'язка, то третя – розвиток дії, під час її розгортання ми спостерігаємо абсурдні картини реакції суспільства на екологічну катастрофу. «Вони» вже не злостяться і не улюлюкають, а працюють, проте не вирішують проблему, а лише намагаються усунути її окремі наслідки. То гвинтокрилом витягають протухлий оселедець з гігантського відра (оселедець також став гігантський) – гвинтокрил упав; то рятують собак, що отруїлися цим оселедцем, – собаки після лікування ледве повзають вулицями і провокують ДТП.

Четверта частина продовжує розвиток дії, колізією стало усвідомлення містом справжньої мети – прибрати відро, відтак, розпочинаються дії задля її досягнення. Антиутопія змінюється на утопію, так само абсурдну – з алюзією радянського способу суспільного життя. У місті належного підйимального крану не було, «та й вантажників не було, та й нічого взагалі не було» [1, с. 18]. Проте на центральній площі стояв корабель, «хоча до справжнього моря не менше ніж тисяча кілометрів». «Суботники», «споруда століття», «змагання», «вимпели» – ці знаки радянщини викликають посмішку й згадку про абсурдність комуністичної пропаганди. Посмішка, іронічна або саркастична, постійно присутня на емоційному рівні тексту. Автор тепло усміхається, коли пише про бум народжуваності у процесі будівництва каналу («канави» – як казали містяни), адже люди на суботниках знайомилися, закохувалися й одружувалися: «Садки та школи заповнилися дітьми. А що може бути прекраснішим, ніж дітки, садки та початкові школи?!» [1, с. 18]. Надалі іронія зміниться на сарказм.

П'ята частина містить кульмінаційний момент і розв'язку. Змалювання міського смітника викликає різноманітні алюзії, які є інструментами посилення відчуття абсурду. Літературна алюзія відсилає до роману «Прекрасний новий світ» Олдоса Гакслі: в оповіданні Ю. Бондаренка Дуся так само вважає прекрасним світ, який таким не є. Людині, за М. Гайдеггером, притаманне щось своє, людське, специфічне – екзистенція: «Саме буття, до якого присутність може так чи так відноситися і завжди якимось відноситься, ми називаємо екзистенцією» [6, с. 12]. Ю. Бондаренко пише: «Вона любила життя і цього молодого чоловіка, що виручив із біди, і все, що бачила навколо» [1, с. 21]. Може, у цьому найбільший абсурд: не змінюватися, коли світ навколо летить шкереберть.

Сюжетні лінії перехрещуються в їхніх кульмінаційних моментах: молода пара знаходить щастя на сміттєзвалищі і раптом бачить, як каналом пливе Дусине відро. Міська проблема вирішена, проте відро знову стало зростати. «Воно більшало й більшало, рухаючись виритим каналом, поважно стовбичило, як давньоєгипетський фараон під час церемоніалу. Здавалося, цілий світ туди помістився, як у Ноїв ковчег, куди влізли не тільки всі тварі по парі, але й те, що згодом стане сміттям <...>» [1, с. 21]. Відро уособлює вже не тільки сміття, а й усі численні речі, накопичені на Землі, котрі раніше чи пізніше стануть непотребом. «<...> дитячі іграшки, щоб забавитися, дивани, щоб полежати, унітази, щоб посидіти, ванни, щоб помитися...» [1, с. 21]. Проблема, по-абсурдистському порушена у творі, не тільки фізична – у накопиченні сміття, а й моральна – у невинуватому зростанні споживацтва, бажанні мати безліч речей.

Розв'язка слідує за кульмінацією: після максимального для розмірів каналу зростання відро перекинулося. Абсурдною є реакція на це. «Грандіозність ситуації передалася Дусі. Дівчину переповнило захоплення. Піднесена, вона любила все, що бачила. Це був справжній апофеоз людини, яка змінила світ» [1, с. 21]. Новий чудовий світ за О. Гакслі ґрунтувався на генетичній і соціальній інженерії; грандіозний і яскравий світ, за Ю. Бондаренком, має простір, заповнений речами і їх зіпсутими, зношеними, поламаними залишками. У процитованих вище останніх фразах оповідання іронія в попередньому тексті змінилася на сарказм, що має соціально-психологічний характер. Лексема «апофеоз» звучить двічі – у назві твору і в його останньому реченні. Апофеоз (у розумінні – звеличення, прославлення, обожаю-

вання) стосується людини, яку показано в оповіданні як несвідому нехлюйку, нездатну розумно обмежити коло речей для споживання, не засмічувати довкілля, організувати своє життя й мудре функціонування суспільства. Через абсурдистське зображення світу-сміттєзвалища показано, що людина заслуговує не на апофеоз, а на висміювання й критику.

Прозі Ю. Бондаренка притаманні художньо-хронологічні експерименти з переходами між земним і потойбічним світами – наприклад, в оповіданні «“Кращий світ”», де вже у назві автор інтригує читача прихованим запитанням «А який же світ кращий?» та іронізує, узявши вираз у лапки і тим самим сіючи сумнів: «А чи справді кращий?»

Спочатку, у першій частині, дія відбувається в земному світі, проте згадка про смерть звучить уже в першій фразі молодої жінки, відвідувачки юриста: «<...> мій чоловік загинув три роки тому. Три роки» [1, с. 57]. Юриста не дивує зустріч жінки з іншим, бажання створити родину, мати дітей, його цікавить, чим він може допомогти. Абсурд оприявлюється зненацька: «<...> тільки він проти. – Хто він? – Колишній чоловік! – Колишній?! Так він же загинув. – Загинув то загинув, а тут з'явився й каже: “Не виходь заміж удруге! Я проти! Будь мені вірною!”» [1, с. 58]. Другий світ і тимчасове повернення померлого в перший не є можливими, тож розповідь видається юристові абсурдною, як і просьба про дозвіл для шлюбу довідку. Правник відмовляється, вводячи елементи юридичного дискурсу (від Третього Литовського статуту до Європейської конвенції з прав людини).

Абсурд в оповіданнях Ю. Бондаренка близько сусідить із реаліями сучасного життя українців, тож і тут після мовчазного обурення («І де ця фігля взялася зі своїм дохлим чоловіком на мою голову?» [1, с. 59]) та категоричної відмови юрист, завдяки хабарю, дуже швидко переходить до складання довідки. Купюри набувають суб'єктності у творі, – речі, які починають жити своїм життям, є рисою індивідуальної поетики автора. «Українські та американські політики й культурні діячі минулих століть дивилися своїми прохальними поглядами на юриста – і той не зміг відмовити такій великій кількості видатних осіб» [1, с. 59]. Абсурдна довідка на абсурдне прохання становить зав'язку сюжету. Текст документа написано саркастично, із застосуванням дискурсу юриспруденції. «Ураховуючи думку таких поважних людей, як Бенджамін Франклін (100\$), Михайло

Грушевський (50 грн), Тарас Шевченко (100 грн), Леся Українка (200 грн), Григорій Сковорода (500 грн) та ін., треба вважати, що покійні чоловіки не мають права на ще живих дружин, а відповідно, не можуть забороняти їм удруге виходити заміж» [1, с. 60]. І правник, і його клієнтка залишаються задоволені – ніщо не передрікає, що це лише зав'язка майбутніх абсурдних подій.

Проблема спілкування живих із мертвими, їхніх подорожей через кордон між світами традиційна для світової літератури, зокрема й для української. У карнавальній поетиці постмодернізму вона подається і розв'язується насмішкливо, – і по суті питання, і щодо літературної традиції. Розвиток дії складають численні колізії абсурдного змісту: наступного дня до юриста явився покійний чоловік клієнтки, він висловлює свій погляд на справу (треба бути вірною, «Що таке три роки з погляду вічності?»), розповідає про «той» (для нього «цей») світ, малює його переваги, виявляє готовність конкурувати з дружиною у справі підкупу юриста. Купюри знову оживають: про діячів, на них зображених, гість із потойбіччя говорить по-панібратському: «Я з ними мало не щодня труся бік-о-бік. То там, то сям, а де-небудь і здиваємося. <...> Он на минулому тижні зі Сковородою цілий вечір балаки балакали» [1, с. 61]. Виникає аллюзія філософії Григорія Сковороди, зокрема пов'язаної з автоепітафією. «Ха-ха-ха! Сковорода і п'ятсот гривеників! “Світ ловив мене – і ні разу не спіймав!” Він і зараз також так думає. Ось я йому розкажу, хто кого не спіймав!» [1, с. 61]. Думка українського мандрівного філософа про стійкість у протистоянні з марнотою миру і з власними слабкостями, породженими лихою волею, піддається сумніву, адже сьогодні земний світ використовує купюри із зображенням Г. Сковороди у своїх марнотних справах.

Показ марнотного миру, який залишився таким, як і за Г. Сковороди, і так само ловить своїми сітями людей, наче птахів, подано з насмішкою; на тому світі, куди мрець заштовхав юриста, він перекупує його за допомогою висококласного коньяку і посади генерального прокурора. «– А ти знаєш, що я можу задовольнити всі твої бажання зразу?! Хочеш – і ти генеральний прокурор! – Хочу!!! – випалив юрист, нахабно глянувши на співбесідника» [1, с. 62]. Третя і четверта частини оповідання продовжують розвиток дії, він здебільшого психологічний: генеральний прокурор потойбічного світу розчаровується у своїй посаді, адже він не має ніякої ваги в суспільстві «кращого світу» – світу без злочинців. Аллюзія

роману «Прекрасний новий світ» О. Гакслі знову виникає в читача, у художньому світі, створеному англійським письменником 1932 року, також ніби все було бездоганно – чисто, автоматизовано, чітко сплановано, без соціальних чи будь-яких інших конфліктів, проте світ викликає в читача неприйняття через заперечення духовних цінностей, літератури, мистецтва, родини, свободи вибору своєї сутності індивідуумом тощо. О. Гакслі сфантазував світ 26-го століття, Ю. Бондаренко – потойбіччя, також зовні благополучне, проте неприйнятне для живої, амбітної, діяльної людини. Абсурдність «того» світу в оповіданні полягає у виконанні всіх бажань мешканців поза їх значенням для тамтешнього суспільства. На юристове запитання: «А генеральна прокуратура ж для чого?» – дідок у кожусі пояснює: «Не для чого, а для кого! Аж для тебе! Ти ж хотів бути генеральним прокурором – от тебе ним і назначили» [1, с. 64]. Дідок із «ружжом» охороняє кордон між світами, він також захотів чогось більш значущого, ніж охорона сільради. Згадані автором високі державні посади викликають злободенні алюзії: про генпрокуратуру та прикордонну службу, які зазнають справедливої критики громадськості.

Четверта частина твору посилює *дзеркальність* двох світів, зображених автором. Обдурений юрист (з портфелем, але без реальної влади) кидається назад – але буквально б'ється головою об невидиму скляну стіну, тоді шукає правди у «кабінеті начальства» і врешті, після всілякої тяганини отримує відмову, підкріплену таким же дурним документом, як і той, що він написав удові на «цьому» світі, – суть довідки: постановляємо живу людину вважати мертвою. Абсурдність «того» світу лише увиразнює абсурдність «цього» за принципом кривого (збільшувального) дзеркала. Можна провести паралель із романом «Процес» Ф. Кафки, про абсурд у якому А. Камю писав: «І тут виникає своєрідний парадокс: чим фантастичніші пригоди героя, тим буденніший тон оповіді <...>» [3, с. 111]. А. Камю вважає, що смисл буденного тону Кафки полягає в «невідповідності між дивністю самого людського життя і простотою, з якою людина це приймає» [3, с. 111]. Думаємо, що смислом буденного тону Ю. Бондаренка в оповіданні «“Краще життя”» є прийняття сучасниками їхнього «тут-і-тепер» поза духовними цінностями й поза невидимим зв'язком із попередніми й прийдешніми поколіннями.

Кульмінація і розв'язка містяться в останній, п'ятій частині. Юрист так сильно бився об неви-

диму стіну, що в нього вже «лоб болів, ніс довелося розправляти руками й установлювати на правильному місці» [1, с. 67]. Фразеологізм «битися лобом об стіну» набуває прямого значення – і це засіб абсурдистської поезики Ю. Бондаренка. Оними як прояви абсурду також використано: дідок із ружжом зводить юриста з Харончиком, який («Звичайно ж, що не за так!» [1, с. 68]) погоджується перевезти живого до живих. Знову в хід ідуть ті самі «Франкліни» та «наші авторитети». Кульмінація відбувається з алюзією давньогрецьких міфів: коридор між кабінетами адвокатсько-нотаріальної контори в «цьому» світі і кабінетами генеральної прокуратури в «тому» заповнюється водою, човен пливе проти течії, Харончик важко веслує; почало штормити, утлий човник «носило по коридору, гепало об стіни й заливало водою з усіх боків» [1, с. 69]. В абсурдну картину шторму над килимовою доріжкою додається ще неймовірніший елемент: «Бовтяниця витрушувала кишки, щелепи, очі й таке інше. Ті, ніби морські чайки, вистрибували з насиджених місць, підскакували вище юриста, а потім падали назад і знову вмонтовувалися туди, де були раніше» [1, с. 70]. Кульмінаційний момент триває зі зростанням напруженості: іде дев'ятий вал (іронічна алюзія картини І. Айвазовського), перед лицем смертельної небезпеки відбувається діалог між перевізником і мандрівником. Про смертельну небезпеку можна говорити умовно, бо загроза, як її усвідомив юрист, полягала в тому, що він може залишитися «навіки між “тим” і “цим світом”». Це межовий абсурд у сюжеті оповідання: найгірше бути між кращим і гіршим, тобто ніде. «Причалити не зможу! Стрибай!» – радить Харончик, якого пасажир переконав додатковими «вітчизняними авторитетами» («Франкліни» закінчилися) продовжити небезпечну путь. Як філософська паралель може бути наведена ще одна теза «Єсе про абсурд» А. Камю: «У прив'язаності людини до життя є щось, що перевищує всі на світі лиха. Судження нашого тіла нітрохи не менш важливі, ніж судження нашого розуму, а тіло уникає самознищення» [2, с. 33]. Така прив'язаність людини до життя художньо виражена в оповіданні Ю. Бондаренка за допомогою абсурдистської поезики кульмінаційного моменту сюжету.

Розв'язка перекреслює весь попередній абсурд як несправжній: коли юрист «лягнувся в крісло» у своєму старому кабінеті, його обступили всі герої оповіді (автор дає у фамільярній манері список діючих осіб свого твору: клієнтка, «її колишній чоловік-покійник, Харончик, дідок із ружжом,

і купа різного народу: Бенджам Франклін, Мишко Грушевський, Лара Косач, Гриша Скворода», іронізуючи над стилем романів-утопій, він додає: «і ще хтось, кого пізніше “начеплять” на українські й неукраїнські гроші» [1, с. 71]. «Розіграш! Розіграш! – заволали вони й почали розкручувати крісло з юристом» [1, с. 71]. У коридорі прибиральниця ганчіркою збирає рештки води після шторму, з обох боків коридору кабінети зі скособоченими табличками. Оповідання завершується описом психічного стану юриста: він волає: «Тільки не туди!», плаче і жалісно просить: «Можна я ще поживу?», – це останнє питання-прохання повторюється, чим акцентується мотив смерті у творі. Він переважає над усіма іншими мотивами: хабарництва, марноти, бюрократичного чиновництва – які характеризують «цей» світ, віддзеркалений у «тому». Філософський сенс оповідання полягає в розумінні легкості потрапляння на той світ, повернення з котрого може бути тільки розіграшем; прийняття цінності цього хай далеко не кращого (порівняно з уявним) світу; усвідомлення можливості лише однієї короткої даності жити в ньому. Філософські, суспільно-політичні, етичні висновки є результатом прочитання абсурдистської у своїй правді картини пера Юрія Бондаренка.

Висновки. Отже, на прикладі оповідань «Агата Крісті», «Апофеоз», «“Кращий світ”», які увійшли до книжки Юрія Бондаренка «“Шахтар” 1:1 “Бешикташ”» (2019), розглянуто смисли і поетику абсурду, що проймає всі рівні художніх тек-

стів. Автор майстерно створює абсурдні ситуації, вводить абсурд у художній простір і час творів, у характери, почуття, вчинки персонажів, надає суб’єктності речам, викликає літературні, міфологічні, суспільно-політичні алюзії, вдається до утопії й антиутопії, фантастики, містики, ефекту дзеркала, застосовує виражальні засоби мови, зокрема оніми, іронію, фразеологізми, елементи різноманітних дискурсів. Смисли, виражені за допомогою абсурдистської поетики, мають філософський сенс: вибір людиною своєї сутності, гуманізм як вибір задля людства загалом, закинутість людини у певний простір і час, зіткнення з абсурдом як виявом стосунків людини і довкілля, необхідність прийняти цей абсурд, прагнення жити – ці сенси викликають паралелі з екзистенціальними твердженнями А. Камю, М. Гайдеггера, Ж.-П. Сартра та романами Ф. Кафки і О. Гакслі. Також абсурдизм творів Ю. Бондаренка містить критику сучасних явищ суспільно-політичного та етичного характеру: усевладдя грошей, нехтування екологією, надспоживання речами, хабарництво, бюрократизм тощо. Можемо констатувати розвиток українського літературного абсурдизму, який природно входить до європейської традиції, зберігаючи національну специфіку (відповідність життєвим реаліям України, використання її мовних багатств, спирання на власні культурні джерела).

Перспективою дослідження є розгляд інших оповідань із книжки Ю. Бондаренка «“Шахтар” 1:1 “Бешикташ”» (2019), які можуть бути інтегровані у європейську культуру.

Список літератури:

1. Бондаренко Ю. «“Шахтар” 1:1 “Бешикташ”». Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2019. 160 с.
2. Камю А. Миф о Сизифе: пер. с фр. Альбер Камю. *Творчество и свобода: статьи, эссе, записные книжки*. Москва : Радуга, 1990. С. 29–109.
3. Камю А. Надежда и абсурд в творчестве Франца Кафки: пер. с фр. Альбер Камю. *Творчество и свобода: статьи, эссе, записные книжки*. Москва : Радуга, 1990. С. 110–118.
4. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – це гуманізм. *Читанка з історії філософії: у 6 книгах. Книга 6. Зарубіжна філософія ХХ століття*. Київ : Довіра, 1993. С. 131–139.
5. Токмань Г. Екзистенціальні смисли і фантастично-іронічна поетика мотиву смерті в оповіданнях Юрія Івановича. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Том 32 (71). № 1, 2021. С. 86–91.
6. Хайдеггер М. Бытие и время: пер. с нем. Москва : Ad Marginem, 1997. 451 с.

Tokman H. L. Interpretation of Yuriy Bondarenko’s stories in the context of European literature and the philosophy of the absurd

The article is devoted to the stories of the modern Ukrainian writer and scientist Yury Bondarenko, who writes in the directions of existentialism and absurdism inherent in European culture. The researcher uses the existential-dialogic method of text interpretation. The philosophical theories of Albert Camus, Jean-Paul Sartre, and Martin Heidegger became the basis for interpreting the meanings of stories. The novels “Process” by Franz Kafka and “Brave New World” by Aldous Huxley are used as parallels to the poetics of the absurd in the texts of the Ukrainian writer.

The object of the research is the short stories “Agatha Christie”, “Apotheosis”, «“A Better World”», they were included in Yuriy Bondarenko’s book «“Shakhtar” 1:1 “Besiktas”» (2019). Using various poetic techniques, the author depicts absurdity as a consequence of the joint presence of a person and the world into which a person is “thrown”, which corresponds to the position of A. Camus. The friendly attitude of the elderly women towards the burglar and his politeness are absurd in the story. The emphasized subjectivity of women who chose themselves to be just that – kind and trusting – corresponds to the opinion of Zh. -P. Sartre in the work “Existentialism is Humanism”. The climax is the thief’s indignation at the looted gold, because he was waiting for delicious food in pots. The writer ridicules the power of money over human consciousness.

In the story “Apotheosis” the author seems to figuratively illustrate the opinion of A. Camus about the unexpected discovery of the absurdity of the world, it can come at any everyday moment. Poetics has features similar to the novel “Process” by F. Kafka. The Ukrainian author raises environmental and existential issues. Absurdity is both the sudden growth of a bucket with garbage in the hands of a girl who went out to take it out, and the reaction of society. The writer tells with irony about the emotions of a girl and a boy who admire the beauty of the mountains of garbage, he tells with sarcasm about the poor attempts of society to clean the giant bucket. The author warns humanity against turning the earth into a garbage dump world.

The story «“A Better World”» evokes an allusion to O. Huxley’s novel “Brave New World”. In the work of Y. Bondarenko, the heroes move from the world of the living to the world of the dead and vice versa. A lawyer who makes an absurd reference for a bribe, at first thinks the other world is better, in which he holds the position of attorney general, but then he realizes the value of life and wants to return to reality. A. Camus’s idea of a person’s attachment to life can become the basis for understanding the text. A cascade of fantastic, funny events is a feature of the poetics of the work.

As a result, the researcher notes the development of Ukrainian literary absurdism, which is a natural part of the European tradition, preserving the national specificity (correspondence to the realities of life in Ukraine, the use of its linguistic wealth, relying on its own cultural sources).

Key words: *stories, European tradition, absurdism, existentialism, humanism, ecology, life and death.*

Худавердієва В. А.

Державний біотехнологічний університет

АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ПРОВЕДЕННЯ РЕКЛАМНОЇ КАМПАНІЇ З ПРОСУВАННЯ ТУРПРОДУКТУ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ

У статті проаналізовано передову зарубіжну практику низки країн, які успішно реалізують принципи державно-приватного партнерства. У контексті європейської інтеграції розглянуто та вивчено досвід провідних туристичних країн світу та виявлено особливості просування ними національного турпродукту на ринках країн Європейського Союзу. Вкладення значних державних бюджетних коштів необхідне для некомерційного просування дестинації на внутрішньому та міжнародному ринках, підвищення конкурентоспроможності турпродукту країни на світовому ринку. Дослідження базувалося на даних опублікованого звіту Zenith Business Intelligence Travel. Вивчено прогнози медіаагентства Zenith щодо подальшого розвитку ринку реклами, що особливо постраждав від наслідків пандемії COVID-19. У статті розглядаються особливості застосування маркетингу в індустрії туризму та основні напрями трансформації маркетингової діяльності туристичних компаній за умов скорочення туристського потоку. Зміни економічної та політичної ситуації призвели до змін у поведінці споживачів туристичних послуг, унаслідок чого туристичним компаніям необхідно шукати нові підходи до сегментації ринку, змінювати способи просування, активізувати особисте спілкування, формувати унікальну торгову пропозицію. Обґрунтовано, що розвиток туристичної сфери певною мірою пов'язаний із використанням маркетингових каналів комунікації, зокрема реклами. На основі аналізу та узагальнення літератури виокремлено переваги та недоліки засобів поширення реклами в туризмі. Для вдосконалення методичного інструментарію управління рекламною діяльністю туристичної фірми на основі аналізу та узагальнення літератури узагальнено переваги та недоліки засобів поширення реклами в туризмі. Також визначено основну мету реклами у сучасних умовах, яка полягає не лише в інформуванні і спонуканні споживача до купівлі, а й у формуванні попиту на нові туристичні продукти. На основі вивчення зарубіжного досвіду розглянуто способи просування дестинації та можливості їх реалізації у вітчизняній практиці.

Ключові слова: міжнародний ринок, країни європейської спілки, міжнародний туризм, просування національного турпродукту, конкурентоспроможний продукт дестинації.

Постановка проблеми. Туризм є одним із чинників підвищення якості життя населення, тому просуванню турпродукту на міжнародних туристських ринках відводиться особлива роль. Операції з міжнародного туризму полягають у наданні різноманітних туристичних послуг і товарів туристичного попиту із задоволення культурних і духовних потреб закордонного мандрівника [1].

У міжнародному товарообігу туристичні послуги є невидимим товаром, та його характерна особливість як товару в тому, що більшість цих послуг виробляють із мінімальними витратами на місцях і без використання іноземної валюти. Зарубіжні мандрівники користуються послугами, які їм надають підприємства туристичної індустрії цієї дестинації, ба більше, купують за іноземну валюту (попере-

дньо обмінявши її на місцеву) певну кількість товарів як сувеніри. Важливим фактором, що впливає на розвиток туризму та залучення відвідувачів у ту чи ту дестинацію, є популярність її на ринку туристичних послуг. Популярність туристичного напрямку багато в чому зумовлена тим, наскільки добре потенційний клієнт обізнаний про нього [2]. Функцію інформування населення про нові або наявні туристичні напрями, створення позитивного іміджу курорту, популяризацію певного виду подорожей тощо виконує реклама.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що проблеми рекламної діяльності досить широко висвітлені в науковій літературі, питання реклами в туристичній сфері розроблено не так детально. Сучасні тенденції

стрімкого розвитку нематеріальної сфери загалом і туристичного сектору зокрема зосереджують увагу авторів на висвітленні у своїх дослідженнях теми реклами у сфері туризму, серед яких слід відзначити роботи В. Гордієнко [1], Т. Примака [2], І. Лебедева [4] та ін. Водночас, об'єктивні передумови збільшення ролі та значущості сектору послуг у сучасній економіці, а також значне збільшення туристичних потоків у глобальному співтоваристві підвищують необхідність надалі удосконалювати практичне забезпечення маркетингової та комунікативної політики туристичної галузі.

Постановка завдання. З огляду на це, мета дослідження – удосконалити науково-методичний інструментарій проведення рекламної кампанії у туристичній сфері.

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю туристичної сфери України є суттєва перевага виїзного туризму над в'їзним (табл. 1), що свідчить про неповне використання туристичного потенціалу країни. Як видно з таблиці 1, розмір пасажирських перевезень в Україні у 2020 році порівняно з 2019 роком скоротився з 975 млн дол. США до 313 млн дол. США, також скоротилася кількість прибуттів іноземних туристів у межі національних кордонів із 13 710 тис. до 3 382 тис. Аналогічну тенденцію має показник кількості відправлень та розмір туристичних витрат в інших країнах (табл. 1). За наявності великих запасів рекреаційних ресурсів (лісових, водних, бальнеологічних тощо) вони задіяні не повною мірою для збільшення туристичних потоків. Частково така ситуація зумовлена недостатнім використанням реклами туристичних дестинацій та окремих об'єктів туристичної сфери, популяризації курортів та туристичних напрямів.

Основна мета реклами в сучасних умовах – не тільки інформувати та спонукати споживача до покупки, а й формувати попит на нові туристичні продукти. У промисловості туризму реклама виконує такі функції [4]: 1) інформаційну – заяву про існування туристської послуги, компанії, що містить опис основних кількісних та якісних параметрів та особливостей; 2) стимулювальну – спонукання і розвиток у клієнта потреби у туристичних послугах за допомогою впливу на почуття, самооцінку тощо; 3) мотиваційну – після усвідомлення потреби у туристичній послугі відбувається спонукання до дії: купівлі турпаketу, отримання інформації.

Відмінні риси реклами у сфері туризму визначають як специфікою самої реклами, так і особливостями системи туризму та її товару – туристичного продукту: туристичні послуги, на відміну традиційних товарів, не мають матеріально вираженої форми [5]. До відмінних рис належать: 1) неособистий характер (опосередкованість через рекламоносії); 2) одностороння спрямованість (від рекламодавця до адресата); 3) невизначеність із погляду виміру ефекту (через імовірнісний, невизначений характер придбання туристичного продукту); 4) суспільний характер (з огляду на це, велика відповідальність за рекламну інформацію); 5) інформаційна насиченість (забезпечується завдяки інформаційній та комунікативній функціям реклами); 6) помітність та здатність до переконання (передбачає використання відео- та фотоматеріалів, картин, кольорової продукції).

Туристична реклама була однією з категорій, які найбільше постраждали від COVID-19. Ринок туристичної реклами втратив майже половину своєї вартості у 2020 році (46%), а загальний ринок реклами скоротився лише на 4%. За

Таблиця 1

**Показники в'їзного та виїзного туризму в Україні в динаміці за 2000–2020 роки
(за даними КНОЕМА)**

№ з/п	Показники	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Виїзний туризм, пасажирські перевезення (млн дол. США)	169	417	908	580	645	758	824	975	313
2	Прибуття іноземних туристів у межі національних кордонів (тис.)	11 691	20 489	24 114	13 025	13 734	14 579	14 342	13 710	3 382
3	Відправлення (тис.)	-	-	17 741	23 336	25 226	27 067	27 977	29 346	11 251
4	Туристські витрати в інших країнах (млн дол. США)	561	3 078	4 134	5 408	6 306	7 536	8 287	8 907	4 823

Джерело: складено за даними [3]

оцінками Zenith, витрати на рекламу в індустрії туризму впали з 18,0 млрд доларів у 2019 році до 9,7 млрд доларів у 2020 році. Незадоволений попит на подорожі призведе до швидкого зростання туристичної реклами протягом наступних кількох років, але ще доведеться пройти довгий шлях, перш ніж він повернеться до допандемійного рівня. Цього року витрати на рекламу у сфері туризму залишаться на 33% нижчими ніж у 2019 році, а весь рекламний ринок зросте на 7%. Лише у 2023 році рекламні інвестиції в цей сектор перевищать рівень 2019 року та становитимуть 19,6 млрд доларів США [6].

«Витрати на рекламу в індустрії туризму мають шанси на швидке зростання. Бренди, які стосуються цього сектору, мають відновити відносини зі споживачами після краху галузі у 2020 році», – ідеться в опублікованому звіті Zenith Business Intelligence Travel. Медіаагентство Zenith прогнозує, що реклама, пов'язана з туризмом, на 13 ключових ринках зросте на 24% у 2021 році (удвічі швидше, ніж весь рекламний ринок), на 36% у 2022 році та ще на 19% у 2023 році [7]. З відкриттям кордонів та відновленням подорожей світом туристичні бренди були змушені адаптуватися до постпандемійних реалій. Зменшення кількості ділових поїздок через узгодження більшості міжнародних інтересів через дистанційні зустрічі та підвищення обізнаності споживачів у контексті подорожей із низьким рівнем шкідливих викидів змусили бренди переформулювати свою комунікацію та адаптувати її для різних аудиторій.

Для міжнародного туризму характерне швидке зростання кількості туристів і внаслідок цього – різке збільшення грошових надходжень. Більшість розвинених країн і країни, що розвиваються, вважають міжнародний туризм важливим джерелом валютних потоків, питома вага прибутку від іноземного туризму в загальній сумі доходів від експорту товарів послуг становить: на Кіпрі – 52%; в Австралії та Греції – по 36%; в Іспанії – 35%; у Португалії – 21%; в Італії – 11%; у Швейцарії – 12%. Міжнародні доходи від туризму – це витрати іноземних відвідувачів, включно з платежами національним перевізниками за міжнародний транспорт. Ці доходи містять усі попередні оплати за товари та послуги, придбані в країні призначення. Вони також можуть містити доходи від туристів, які відвідують країну на один день, окрім випадків, коли вони заслуговують на окрему класифікацію. В Україні такі доходи мають тенденцію до зменшення і коливаються від 4 696

млн дол. США у 2010 році до 687 млн дол. США у 2020 році, аналогічна тенденція простежується за всіма ключовими показниками Міжнародного туризму (табл. 2). Різні країни світу по-різному займаються просуванням національного турпродукту. Серед використовуваних засобів – агресивний маркетинг, інформаційно-рекламна політика, організація та проведення різних міжнародних заходів та багато іншого, залежно від економічної ситуації в країні загалом та рівня розвитку туристичної індустрії.

Просування Німеччини, наприклад, здійснює Німецький центр туризму – Deutsche Zentrale für Tourismus (DZT) [8]. Організацію створено федеральним урядом і має представництва за кордоном, із головним офісом у Франкфурті-на-Майні. Вона співпрацює із 4 000 партнерами у самій Німеччині та за її межами. 65% туристичного бюджету Німеччини становлять державні кошти, а 35% займають кошти, що генеруються за рахунок комерційної діяльності. Цілями маркетингу організації DZT є: створення та підтримка іміджу Німеччини як країни, сприятливої для туризму; збільшення кількості подорожей до цієї країни; збільшення валютних надходжень від припливу іноземних туристів; збільшення ринкової частки Німеччини в міжнародному туризмі та на окремих ринках [9].

Фахівці організації DZT ведуть свою роботу за трьома основними напрямками: представлення німецького туризму за кордоном; розвиток внутрішнього туризму; просування національного турпродукту. DZT здебільшого орієнтується на провідні тенденції, що склалися останнім часом у міжнародному туризмі. До даних тенденцій можна уналежнити пріоритетний розвиток подієвого, екологічного та сімейного туризму. Німеччина позиціонується як відкрита висококультурна країна, що має першокласну інфраструктуру та чудові природні ресурси. Туристичний маркетинг Німеччини передбачає десятирічне планування. Для просування національного туристичного продукту велику допомогу надає тематичне планування. Кожну щорічну туристичну тему офіційно озвучують за три роки, професійні каталоги формуються за півтора роки; усілякі видання для споживачів готуються, як мінімум, за півроку [9].

Виставкові заходи посідають у німецькому туристському маркетингу гідне місце, оскільки це гарна можливість одночасно отримати і поширити необхідну для відповідної діяльності інформацію. Вони дають можливість оцінити розвиток галузі, зорієнтуватися в ціновій політиці, отри-

**Ключові показники Міжнародного туризму в Україні в динаміці за 2000–2020 роки
(за даними КНОЕМА)**

№ з/п	Показники	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020
1	Міжнародний туризм, кількість відправлень (млн.)	-	-	17, 741	23, 336	27, 977	29, 346	11, 251
2	Міжнародний туризм, доходи, у поточних цінах (млн дол. США)	563	3 542	4 696	1 662	2 269	2 595	687
3	Міжнародний туризм, доходи від пасажирських перевезень (млн дол. США)	169	417	908	580	824	975	313
4	Надходження від міжнародного туризму (млн дол. США)	563	3 542	4 696	1 662	2 269	2 595	687
5	Міжнародний туризм, витрати (% від загального імпорту) (%)	3,3	7,3	5,9	10,8	11,7	11,7	7,6
6	Міжнародний туризм, витрати на пасажирські перевезення (млн дол. США)	91	273	392	307	388	390	132
7	Міжнародний туризм, витрати на поїздки та покупки (млн дол. США)	470	2 805	3 742	5 101	7 899	8 517	4 691
8	Міжнародні витрати на туризм (млн дол. США)	561	3 078	4 134	5 408	8 287	8 907	4 823

Джерело: складено за даними [3]

мати економічний ефект від участі, результатом якого може стати розширення клієнтської бази туристичної фірми та укладання великої кількості договорів із турагентствами та постачальниками туристичних послуг. Однією з найбільших міжнародних туристичних бірж вважають ІТВ у Берліні, виставкова площа становить 85 тисяч кв. м [9]. Іноді національна туристична адміністрація (НТА) Німеччини використовує спільні тематичні стенди з іншими країнами-учасниками виставки. Так роблять також НТА Туреччини, Єгипту, Кіпру та ін.

Дуже ефективними у роботі DZT є інтернет-ресурси. Крім інформаційно-рекламної функції, надається можливість бронювати тури до Німеччини в режимі реального часу.

У Великобританії розвитком та просуванням туризму займається Британська туристична адміністрація – British Tourist Authority (BTA). Основними функціями BTA є: залучення іноземних туристів у Велику Британію; розвиток внутрішнього туризму; консультація уряду та інших державних установ із питань туризму [10].

Щорічно адміністрація бере участь у численних заходах, у регіональних кампаніях, які проводять за кордоном через мережу своїх офісів та представників. Основну увагу звертають на діловий туризм: конференції, інтенсив-подорожі,

ярмарки і торгові виставки. Розмір коштів, що надають BTA, залежить від домовленості з організаторами конференцій і виставок, але обмежується сумою складника близько 20% загальних витрат на просування. Фінансова підтримка BTA виражається у випуску туристичних брошур, виданні різноманітних інформаційно-довідкових матеріалів, є низка спеціалізованих путівників і буклетів, які націлені на міжнародний ринок ділових подорожей, проведення рекламних кампаній через пресу, радіо, телебачення. Частка державних коштів у загальних витратах на рекламу національного турпродукту становить у Великій Британії майже 70% [10]. Адміністрація також надає маркетингові та безкоштовні консалтингові послуги, організовуючи заходи, присвячені можливостям руху ділового туризму за кордоном. Інтернаціоналізація культурного і господарського життя проявляється у розширенні контактів між фахівцями різних напрямів та проведенні численних конференцій, симпозіумів, нарад.

На країни Західної Європи та Північної Америки припадає майже 80% конференційних заходів, де перші три позиції міцно утримують США, Франція та Велика Британія.

Національний туристичний центр – Maison de la France – займається маркетинговою діяльністю із залучення туристів до Франції [11]. Основними

напрямами діяльності центру є: ділове співробітництво з представництвами НТО інших країн; свобода діяльності своїх представництв за кордоном (їх понад 30), які намагаються враховувати особливості ринку тих країн, де вони працюють. Треба зазначити, що перевага надається не розширенню мережі представництв, а різноманітним формам їх маркетингової діяльності, що дозволяє усунути ризик і сприяє мінімізації витрат і максимізації прибутку. Зокрема, робота представництв полягає у проведенні інформаційно-пропагандистських та рекламних кампаній, участі в організації виставок, салонів, ярмарків, семінарів, туристських бірж у різних країнах.

Перша національна туристська організація утворена в лютому 1901 в Новій Зеландії. Таке прогресивне рішення влади віддаленої Південно-Тихоокеанської колонії, які усвідомлювали позицію країни як «краю» світу, виявилось дуже мудрим. Понад те, перші державні туристичні бюро, котрі поєднували функції туроператора, турагента й інформаційно-туристичного центру, також з'явилися у Новій Зеландії. Рада з туризму Нової Зеландії займається просуванням цієї країни як міжнародної туристської дестинації. Основна мета – збільшити частку туризму в показниках економічного зростання країни та отримати довгостроковий прибуток. Просування здійснюється за допомогою маркетингової кампанії «100% Pure New Zealand», що стартувала в 1999 році і зробила Нову Зеландію одним із найвідоміших туристичних брендів у світі. Рада з туризму відповідає за розробку та реалізацію стратегій розвитку туристичної індустрії, консультування уряду Нової Зеландії щодо цих стратегій. Рада проводить маркетингові дослідження виявлення цільових ринків, переваг туристів, бажаючих відвідати цю дестинацію. У 2019 році подібне дослідження проведено у 10 країнах, що дозволяє судити про його масштабність [12].

Рада з туризму відповідає за менеджмент якості турпродукту дестинації. Домогтися цього допомагають програми акредитації якості підприємств індустрії туризму «Qualmark» спільно з автомобільною асоціацією Нової Зеландії [13]. За допомогою Ради провадять й інші види діяльності, серед яких – освітні програми для представників бізнесу; здійснення подієвого менеджменту. Нарешті, до обов'язків Ради належить управління мережею туристично-інформаційних центрів «i-SITE», кількість яких – понад 80 по всій країні. Економічну ефективність роботи i-Site та НТО Нової Зеландії підтверджує те, що 90% від-

відувачів бронювали туристичні продукти, скориставшись послугами цих центрів. На користь комунікативної ефективності говорить той факт, що більше 60% відвідувачів вважають, що якби не i-SITE, то їхня подорож не була б такою захопливою і неповторною.

Сьогодні подорожі стають цифровим досвідом та переходять у цифровий формат. Туристичні рекламодавці витрачають на цифрову рекламу більше ніж середній бренд – частка витрат на цифрову рекламу у 2020 році в індустрії туризму становила 63% порівняно із середнім показником ринку 58%. Це недивний результат для категорії, яка набагато випередила ринок цифрової трансформації, лідируючи у 32% продажів через електронну комерцію у 2021 році порівняно з 20% для роздрібною торгівлі загалом.

Цифрова туристична реклама спрямована на залучення споживачів на ранній стадії за допомогою пошукової реклами, медійної реклами та відеореклами з відповідним контентом. Залежно від того, як подорожі стають дедалі більш цифровими, роль цифрової реклами ставатиме все більш важливою як у процесі брендингу, так і в самій конверсії. Інтеграція туристичних додатків із вакцинами паспортиками, їх використання, щоб допомогти споживачам орієнтуватися в місцевих правилах та бюрократії, пов'язаної з COVID-19, а також пропозиція інших цифрових послуг з урахуванням потреб туристів – усе це прискорить перетворення подорожей на цифровий досвід, починаючи з планування перебування та відпочинку.

Медиагентство Zenith (до звіту вміщено 13 ринків (Австралія, Канада, Китай, Франція, Німеччина, Індія, Італія, Польща, Росія, Іспанія, Швейцарія, Великобританія та США), на частку яких припадає 74% загальних світових витрат на рекламу. Звіт охоплює внутрішні та закордонні поїздки з діловими та розважальними цілями) прогнозує, що у 2019–2023 роках витрати на цифрову рекламу в туристичній індустрії зростатимуть на 6% щорічно. До 2023 року туристичні бренди витрачатимуть 70% своїх бюджетів на цифрову рекламу порівняно з 63% у 2020 році. «Туризм був одним із перших секторів, де розпочалася цифрова трансформація, коли замовлення перейшли в онлайн», – сказав Бен Лукавські, директор із глобального стратегічного розвитку Zenith. «Його кульмінацією стане повне оцифрування досвіду, від редукції форм до безконтактних переходів» [14].

Туристичні рекламодавці витрачають значно більше бюджетів на газети, журнали та зовнішню

рекламу, ніж інші бренди (20% у 2020 році проти 13% для середнього бренду) та значно менше на телебачення (13% проти 24% у середньому). Споживачі очікують наявність широко вибору та цінності, тому особливо ефективні засоби масової інформації, які дозволяють брендам представити низку варіантів та деталі ціноутворення. Витрати на туристичну рекламу в пресі знижуються через подальше зниження тиражу, але прогнозується, що зовнішня реклама одужає від колапсу після 2020 року і зростатиме в середньому на 6% щорічно у 2019–2023 роках. Zenith прогнозує, що найшвидше зростання витрат на туристичну рекламу буде в Індії, де до 2023 року витрати на рекламу в цій категорії будуть на 31% вищими, ніж у 2019-му. У цих країнах зростання доходів означає, що більше людей можуть дозволити собі подорожувати, а ті, хто вже мандрує, можуть робити це частіше. Аналогічна ситуація у випадку з Китаєм та Польщею, де витрати на туристичну рекламу збільшаться на 16% та 14% відповідно у 2019–2023 роках [14].

Сильний рекламний ринок у США стимулює зростання цін на рекламу, що є основною причиною того, що витрати на рекламу в туристичній індустрії у 2023 році будуть на 13% вищими, ніж у 2019 році. Інші економічно розвинені ринки зростуть на 9% порівняно з попереднім роком. У цей період – до -9%, залежно від споживчого попиту, медіаінфляції, упровадження цифрових технологій та багатьох інших факторів. Однак на всіх ринках відновлення ринку туристичної реклами після обвалу 2020 року буде набагато повільнішим порівняно із загальним зростанням рекламного ринку. «У міру того, як подорожі починають відновлюватися після безпрецедентного падіння попиту у 2020 році, бренди відновлюють свої відносини зі споживачами, використовуючи цифрові технології, щоб спрямовувати їх на кожному етапі», – сказав Джонатан Барнард, керівник відділу прогнозування Zenith [7]. «Онлайн-відео, зокрема, відіграватиме ключову роль у встановленні емоційних зв'язків зі споживачами, запрошуючи їх зробити перший крок у своїй цифровій подорожі».

Важливою перевагою використання інтернет-реклами є те, що вона, будучи одним із рекламних засобів, уписується в концепцію соціально-етичного маркетингу. Отже, ми можемо зробити висновок про те, що інтернет-реклама сприяє досягненню цілей організації, задовольняючи запити споживачів, поліпшення добробуту як окремих споживачів, так і суспільства загалом.

З початком використання мережі Інтернет у користувачів з'являється можливість своєчасно отримувати достовірну інформацію про фірми, турпродукти та послуги. До конкурентних переваг нашої країни належить найбагатша природна та культурно-історична спадщина. Особливий інтерес для досвідчених іноземних туристів становлять турпродукти в західних регіонах із посиленням тенденції до подорожей у менш відомі та віддалені місця. До недоліків належать такі фактори [2]:

- створюваний окремими закордонними ЗМІ негативний образ нашої країни; з іншого боку, обмежене бюджетне фінансування ускладнює діяльність із цілеспрямованого формування позитивного іміджу нашої держави як країни, сприятливої для туризму;

- слаборозвинена туристична інфраструктура у багатьох регіонах країни. Недостатня кількість готельних засобів розміщення туристичного класу з необхідним рівнем комфорту;

- вартість проживання в готелях, що перевищує середньоєвропейський рівень. Високі ціни на транспорт, харчування та інші послуги, які пропонують туристам;

- дефіцит кваліфікованих кадрів, що все ще зберігається, не дозволяє підвищити якість обслуговування у всіх секторах індустрії туризму;

- адміністративні бар'єри, що перешкоджають залученню інвестицій у туристичну інфраструктуру;

- невідповідні умови земельної оренди.

Загалом, вітчизняна туристична індустрія змінюється і набуває рис ефективної, динамічної та цивілізованої галузі економіки. Необхідною умовою є розробка маркетингового плану та системи просування вітчизняних дестинацій на європейському ринку з урахуванням сучасних підходів та спираючись на світовий та європейський досвід просування туристичних територій та брендів. Нарешті, потрібно консолідувати зусилля туристичних адміністрацій та учасників ринку для реалізації маркетингового плану щодо просування туристичного продукту [4].

Дестинації можуть застосовувати різні стратегії конкурентної переваги, серед яких – прагнення бути дешевшим за конкурентів; бажання виділити свій продукт і натомість конкурентів; спрямованість на певні цільові ринки і прагнення задовольнити їх потреби краще, ніж конкуренти. Так наприклад, рекламна кампанія з просування території Закарпаття, як бальнеологічного гірничо-кліматичного курорту, передбачає оздо-

ровчі програми та позиціонування цієї дестинації як території здоров'я зі СПА-центрами тощо. Видання друкованих інформаційних матеріалів про лікувальні можливості, питні води та бальнеологічні ресурси курорту, а також про види розваг у зимовий період. Просування цього курорту передбачає використання регіональних медіаносіїв та проведення презентацій та PR-акцій у цільових містах. Випускають різноманітну поліграфічну та сувенірну продукцію, використовують зовнішню рекламу у формі великих щитів, медійних банерів в інтернеті на провідних туристичних сайтах.

Розробка рекламної кампанії має бути спрямована на формування позитивного іміджу туристичної фірми, створення образу надійного партнера в бізнесі. Слід зазначити, що рекламна кампанія проводиться з певною метою. Зокрема, як основні цілі реклами туристичного продукту можна виокремити такі [4]: формування у споживача певного рівня знань про цей туристичний продукт; формування потреби в цьому туристичному продукті; формування доброзичливого ставлення до туристичної компанії; спонукання споживача звернутися до цієї туристичної компанії; спонукання до придбання саме цього туристичного продукту в цій туристичній компанії; стимулювання просування та продажу туристичного продукту; прагнення зробити кожного споживача постійним покупцем цього туристичного продукту, постійним клієнтом туристичної компанії; формування в інших фірмах образу надійного партнера; допомогу споживачеві у виборі туристичного продукту.

З урахуванням вищевикладеного підготовку та проведення рекламної кампанії туристичної фірми можна розділити на п'ять основних етапів. На першому етапі визначають властивості, конкурентні переваги та особливості туристичного продукту, що є основою для визначення його цільових споживачів за географічними, соціально-демографічними та економічними ознаками та вибору каналів просування цього продукту на ринок. Відповідно, оцінюються можливості використання різних видів реклами, насамперед, за рівнем охоплення цільового сегмента ринку та за ціною реклами [5].

На другому етапі здійснюється безпосереднє планування рекламної кампанії, а також конкретизуються напрями її розробки: обґрунтовується необхідність проведення рекламної кампанії, визначається її мета та завдання, а також позначаються бажані результати. На цьому етапі вагоме значення має оцінка конкурентних переваг як туристичного рекламованого продукту, так і самої туристичної фірми з відповідним акцентуванням уваги на унікальності, критеріях привабливості та відмінностях торгової пропозиції. Залежно від цього розробляють елементи фірмового стилю рекламної кампанії, як-от логотип, слоган, фірмові кольори тощо. На третьому етапі здійснюється розрахунок кошторису рекламної кампанії з відповідним розподілом коштів на канали просування туристичного продукту та засоби поширення реклами. Відповідно до розробленої стратегії рекламної кампанії визначають територію охоплення, періодичність, інтенсивність, час і кількість виходу рекламних оголошень у вибраних рекламних засобах реклами. На четвертому етапі виробляють рекламну продукцію, реалізується сама рекламна кампанія, здійснюється контроль і проводиться аналіз за формами і видами поширення рекламних матеріалів і сповіщень зі сприйняття споживачами та відповідності витрат на проведення кампанії затвердженого кошторису. На п'ятому етапі здійснюється оцінка ефективності рекламної кампанії для кожного ЗМІ та всієї кампанії загалом, відповідно, аналізується ступінь реалізації цілей рекламної кампанії з охоплення аудиторії, збільшення запитів від клієнтів та обсягів продажів туристичного продукту, підвищення рейтингу, поліпшення іміджу туристичної фірми тощо [5].

Висновки і пропозиції. Сучасний туризм не можна представити без реклами, адже вона найдієвіший інструмент в спробах туристичного агентства донести інформацію до своїх клієнтів, модифікувати їх поведінку, привернути увагу до пропонованих послуг, створити позитивний імідж самого підприємства, показати його громадську значущість. Тому ефективна рекламна діяльність є найважливішим засобом досягнення мети стратегії маркетингу загалом і комунікаційної стратегії зокрема.

Список літератури:

1. Гордієнко В. Туризм – рушій соціально-економічного розвитку країни. XIII Міжнародний економічний форум. 2013. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/gordienko.pdf.
2. Примак Т. О. Рекламний креатив в Україні: учора, сьогодні, завтра. *Маркетинг в Україні*. 2019. № 6. С. 27–36. ISSN 1606-3732.
3. KNOEMA. Світовий атлас даних. URL: <https://business.knoema.com/about-team/>

4. Лебедев І. В. Сталий розвиток туризму : досвід Європейського Союзу і завдання для України. *Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць*; за ред. : М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2018. № 3(67). С. 162–173.

5. Горбаль Н. І. Оцінка та формування витрат на рекламну діяльність в системі маркетингу підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук. НУ «Львівська політехніка». Львів, 2019. 20 с.

6. Витрати на рекламу у сфері подорожей зростуть у 2022 році. 26.11.2021. URL: <https://www.zenithmedia.com/insights/business-intelligence-travel->

7. Travel adspend to grow from 24% in 2021 to 36% in 2022 : Zenith's Business Intelligence – Travel Report. URL: <https://www.agencyreporter.com/travel-adspend-to-grow-from-24-in-2021-to-36-in-2022-zeniths-business-intelligence-travel-report/>

8. Weitere Informationen finden Sie in der Datenschutzerklärung. URL: <https://www.germany.travel/de/ueberuns/die-dzt.html>

9. Deutsche Zentrale fuer Tourismus e.V. (DZT). URL: <https://www.btw.de/der-btw/die-mitglieder/deutsche-zentrale-fuer-tourismus-ev-dzt.html>

10. British Tourist Authority annual report and accounts for the year ended 31 March 2021. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/british-tourist-authority-annual-report-and-accounts-for-the-year-ended-31-march-2021>

11. Download Maison De La France vector (SVG) logo. URL: <https://worldvectorlogo.com/ru/logo/maison-de-la-france-1>

12. Must-do New Zealand experiences. URL: <https://www.newzealand.com/nz/>

13. Qualmark is New Zealand tourism's official quality assurance organisation, providing a trusted guide to iconic travel experiences. URL: <https://www.newzealand.com/nz/feature/qualmark/>

14. Business Intelligence – Travel. URL: <https://www.zenithmedia.com/insights/business-intelligence-travel-2/>

Khudaverdiyeva V. A. Analysis of the European experience of an advertising campaign for the promotion of tourism products on the international market

The article analyzes the advanced foreign practice of a number of countries that successfully implement the principles of public-private partnership. In the context of European integration, the experience of the leading tourist countries of the world was considered and studied, and the peculiarity of their promotion of national tourism products on the markets of the European Union countries was revealed. Investing significant state budget funds is necessary for the non-commercial promotion of the destination on the domestic and international markets, increasing the competitiveness of the country's tourism product on the world market. The study was based on data from a published Zenith Business Intelligence Travel report. The Zenith media agency's forecasts regarding the further development of the advertising market, which was particularly affected by the consequences of the COVID-19 pandemic, were studied. The article examines the peculiarities of the application of marketing in the tourism industry and the main directions of transformation of the marketing activities of tourism companies under the conditions of a reduction in the tourist flow. Changes in the economic and political situation have led to changes in the behavior of consumers of tourist services, as a result of which tourism companies need to look for new approaches to market segmentation, change methods of promotion, intensify personal communication, and form a unique sales offer. It is substantiated that the development of the tourism sphere is to some extent connected with the use of marketing channels of communication, in particular, advertising. Based on the analysis and generalization of the literature, the advantages and disadvantages of means of advertising in tourism are highlighted. In order to improve the methodological toolkit for managing the advertising activity of a tourist firm, the advantages and disadvantages of means of advertising in tourism were summarized based on the analysis and generalization of the literature. Also, the main purpose of advertising in modern conditions is determined not only to inform and encourage the consumer to buy, but also to create demand for new tourist products. Based on the study of foreign experience, the ways of promoting the destination and the possibility of their implementation in domestic practice are considered.

Key words: international market, countries of the European Union, international tourism, promotion of the national tourism product, competitive product of the destination.

Чернявська О. К.

Університет митної справи та фінансів

НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ АВТОБІОГРАФІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

У статті аналізується Handbook of Autobiography/Autofiction (2019) під загальною редакцією відомої німецької дослідниці Мартіни Вагнер-Егельхаф. Довідник розглядається як теоретико-літературна платформа для європейської інтеграції української автобіографічної рефлексії. Основним завданням Довідника декларовано трансдисциплінарний та транскультурний підходи. Послідовно проаналізовано три томи Довідника. Перший том присвячено теорії та концептам автобіографії / автофікції, автобіографічним формам та жанрам. Його статті демонструють мінливість жанру, його гнучкість та високу адаптивність до існування у різних семіотичних системах – від літератури до інтернету, коміксів чи танців. При трансдисциплінарності, що послідовно реалізується, основним фокусом дослідницької уваги залишається саме літературна автобіографія. У другому томі простежується історичний розвиток автобіографії. Його структуру побудовано за принципом переходу від континенту до континенту. Автобіографічна рефлексія кожного з регіонів аналізується з урахуванням його історичного та політичного розвитку, з виправданим застосуванням, наприклад, постколоніального та гендерного підходів для автобіографії Африки, Австралії, Нової Зеландії та Америки. Третій том містить власне автобіографічні тексти – як канонічні (Августин, Руссо, Гете та Вордсворт), так і маловідомі європейському читачеві.

Ключовими поняттями Довідника є автобіографія та автофікція. Автобіографія розглядається з опорою на концепції Г. Міша, Р. Паскаля, Ж. Гюсдорфа, Ф. Лежена, Д. Олні, П. Дж. Ікіна, С. Сміт та Дж. Уотсон. Детально описано класичні та сучасні форми автобіографічного письма, як-от цифрові життєві наративи, електронні листи та SMS. Автори доречно констатують швидкий розвиток цифрових форм автобіографії, що пов'язано з технологічним чинником (наприклад, веб 2.0). Це, своєю чергою, призводить до усвідомлення складності чи навіть неможливості визначити та класифікувати варіанти цифрових життєвих наративів.

Поняття автофікції рефлексується у Довіднику з опорою на С. Дубровскі. Констатується: незважаючи на свою популярність, поняття автофікції не набуло завершеного теоретичного осмислення та не сприяло проясненню критеріїв співвідношення фікції та нефікції у життєписах. На цій підставі автори Довідника пропонують відмовитися від терміна автофікції, замінивши його поняттям самоопису.

Наприкінці статті констатовано, що Handbook of Autobiography/Autofiction (2019) є ґрунтовним міждисциплінарним виданням, що містить різноманітність концепцій, думок та підходів. Довідник став феноменом у сфері автобіографічних досліджень. Відтепер він є обов'язковим для вивчення тим, хто цікавиться автобіографією / автофікцією і має стати платформою для європейської інтеграції української автобіографічної рефлексії.

Ключові слова: автобіографія, автофікція, європейська інтеграція.

Постановка проблеми. Перша гостра фаза російсько-української війни (2014–2015 рр.) дала поштовх потужному явищу, яке отримало назву «ветеранська література». Численні публікації людей, які пройшли через ті події, стали процесом із потрібною користю. По-перше, через тексти військові мали змогу поділитися болісним досвідом війни із широким загалом. Психологи вважають, що письмове викладення власних переживань може стати ефективною терапією пост-

травматичного синдрому. По-друге, для читачів ветеранська література стала не тільки джерелом інформації про війну. Привабила їхня щирість, відвертість із читачем, надзвичайні людяність і щемність. Попит на військові спогади завжди був чималим. І, по-третє, ветеранська література стала знаковим явищем українського літературного процесу. Значну частину воєнних спогадів становлять автобіографічні тексти. Помітними стали життєписи Олександра Мамалуя («Военный

дневник» (2016)), Валерія Ананьєва («Сліди на дорозі» (2018)), трилогія Мартіна Бреста («Пехота» (2017–2019)). Написано і багато інших творів, назвати їх усі тут просто немає змоги. Цілком доречно припустити, що після поточної фази війни, яка почалася 24 лютого 2022 року, ветеранська література збагатиться новими автобіографіями. Це означає, що масив воєнних життєписів потребує (і потребуватиме) літературознавчого дослідження й осмислення специфіки сучасної української автобіографії. Це також означає відкритість шляху наукової євроінтеграції для України. Це можливість (і більше – необхідність для) літературознавців представити європейським колегам жанрову специфіку української автобіографії, а через неї – і «людську правду» нашої війни. Це наша перспектива задати тренд у європейському літературознавчому просторі. Абсолютно реальна перспектива, для реалізації якої у наших науковців є засоби вже зараз. Публікації (насамперед англійські), конференції, семінари і подібні заходи є нашими майданчиками для комунікації з колегами. Ефективність комунікації спирається на спільну теоретичну базу. Українські спеціалісти високообізнані з класичними автобіографічними студіями Європи (та США). Але не менш значущою є обізнаність із сучасними науковими роботами. Однією з таких публікацій, сучасним *must read* з автобіографії є «Handbook of autobiography/autofiction» (2019).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині художня автобіографія постає жанром із багатою літературознавчою парадигмою. Інтенсивні наукові розвідки, що почалися у середині ХХ століття, пов'язані з іменами Г. Міша, Р. Паскаля, Ж. Гюсдорфа, Ф. Лежена, Д. Олни, П. Дж. Ікіна, С. Сміт та Дж. Уотсон. Досить регулярно з'являються довідково-енциклопедичні видання, у яких акумульовано напрацьований досвід досліджень та які фіксують сталі тенденції жанрового розвитку. Від початку 2000-х років привертають увагу двотомна «Encyclopedia of Life Writing: Autobiographical and Biographical Forms» (2001) [8] під редакцією М. Джоллі (Margaretta Jolly) та «Dictionnaire de l'autobiographie. Écriture de soi de langue française» (2017) [6] під редакцією Ф. Сімон-Тенан (Françoise Simonet-Tenant). В «Енциклопедії» М. Джоллі міститься ґрунтовний огляд жанрів і тем автобіографії, представлено історичну перспективу її розвитку, підсумовано актуальні історико-літературні напрацювання, а також соціальний, політичний, гендерний і постколоніальний контексти.

У 2019 році цей перелік істотно доповнено «Довідником автобіографії/автофікції» (Handbook of autobiography/autofiction) [10]. Створений спільними зусиллями вчених із різних країн (близько 70 осіб) під загальною редакцією Мартіни Вагнер-Егельхаф (Martina Wagner-Egelhaaf), Довідник став подією у царині автобіографічних студій. Знана й авторитетна німецька дослідниця М. Вагнер-Егельхаф поставила перед авторським колективом амбітну мету – реалізувати трансдисциплінарний і трансісторичний підхід до автобіографії. Показати, чим є автобіографія за межами Європи, якими є її особливості, шляхи розвитку і наукового осмислення. За її словами, Довідник є «експериментом, який може призвести до перегляду уявлень про автобіографію / автофікцію» [10, р. 5].

Постановка завдання. Довідник буде корисним усім, хто вивчає автобіографічне і автофікціональне письмо. Отже, **мета статті** – здійснити аналітичний огляд «Довідника автобіографії / автофікції».

Виклад основного матеріалу. Видання має довідникову спрямованість, але його наповненість, безумовно, ширша за надання інформації. Авторам вдалося органічно поєднати елементи довідникову основу з елементами енциклопедичного стилю, наукової розвідки і навіть есе. Багатостороння оптика дозволяє різноаспектно висвітлити автобіографію та автофікцію, осмислити їх глобально і транскультурно.

Довідник складається з трьох томів, які сукупно налічують більше двох тисяч (!) сторінок. У першому томі під назвою «Теорія і концепти автобіографії / автофікції» представлено три розділи. У першому розділі автобіографію розглядають із точки зору різних дисциплін і теоретичних концепцій. Перелік дисциплін містить такі, що є вже традиційними в автобіографічних студіях, як-от філософія, антропологія, соціологія або психологія; з ними сусідять відносно нові постмодерні підходи на кшталт гендерного і постколоніального. Кожну статтю Довідника супроводжено обширною бібліографією з класичними і актуальними світовими роботами.

У другому розділі першого тому обговорюють категорії, які застосовуються у вивченні автобіографії / автофікції. Від літературознавчих категорій «автобіографічний пакт», час і простір, референціальність, через філософські – самість (the self), ідентичність, індивідуальність, повз психологічні – травма, правда до риторичних – етос і патос. Статті співвідносять свій акцент на авто-

біографічному / автофікціональному із загальним підходом до літературознавчих і культурологічних досліджень, паралельно окреслюючи трансдисциплінарні перспективи.

Завданням третього розділу першого тому декларується показ різноманітності автобіографічних форм і жанрів як в історичній ретроспективі, так і у теперішній час. Їх перелік є помічним у широкому колі досліджень: суто літературні форми життєпису (автобіографія, сповідь, щоденник, мемуари та інші) розглядають поряд із сучасними медійними формами, розповсюдження яких пов'язане із появою Web 2.0. Різноманітні оповіді про себе у блогах, на сторінках соцмереж і персональних сайтів об'єднано узагальнювальним терміном «цифрові життєві наративи» (digital life narratives). Широко представлено позалітературні форми автобіографії через автобіографічні комікси, фільми, автобіографічні візуальні мистецтва, музику, навіть автобіографію в танці.

Статті демонструють мінливість жанру, його гнучкість і високу адаптивність до існування у різних семіотичних системах. За обширного охоплення теоретичних концепцій, категорій автобіографії, її форм і жанрів, за послідовно втілюваної трансдисциплінарності, у головному фокусі дослідницької уваги перебуває літературна автобіографія.

У другому томі Довідника прослідковується історичний розвиток автобіографічного жанру. Структуру тому побудовано за принципом переходу від континенту до континенту. Відправною точкою логічно є європейське автобіографічне письмо, оскільки саме у Європі виникли автобіографічні наративи і їх плідна теоретична рефлексія. Огляд європейської автобіографії має традиційну епохальну структуру, яка дозволяє користувачеві легко орієнтуватися. Упорядник заздалегідь попереджає, що визначення епох вжито не як абсолютні, а скоріше як приблизні терміни. Це є обґрунтованим рішенням з огляду на те, що уявлення про межі історичних епох мають різні трактування не тільки в різних дисциплінах, а і в межах однієї дисципліни через різні дослідницькі концепції. Тому автобіографічні мотиви Петрарки аналізовані у розділах про пізнє Середньовіччя і про Відродження або спостерігається певне тематичне дублювання глав, присвячених модернізму і постмодернізму.

Після Європи предметом огляду стає арабська автобіографія. Така послідовність відображає культурний зв'язок між середньовічною Європою і арабським світом, дає змогу ознайомитись

із класичною і сучасною арабською автобіографією. Одним із критеріїв класифікації текстів обрано арабську традицію їх поділу за професійною ознакою авторів. Так, показано історію класичної арабської автобіографії, традиції якої заклали лікарі і філософи, звані спеціалістами з людського тіла і душі. Потім, разом з ісламом, що був інтегративним суспільним фактором, з'явилися життєписи містиків із їхніми знаннями про людські духовні потреби. Ще пізніше з'явилися інші автобіографії (учених, адміністраторів, політиків, військових), які також сприяли зміцненню мусульманської громади. Сучасний етап розвитку арабської автобіографії містить огляд текстів від початку XIX століття дотепер. Послідовно демонструється жанрова здатність автобіографії до взаємодії з мемуарами з одного боку і романом – з іншого.

Далі Довідник висвітлює особливості автобіографічного жанру Африканського континенту. Протягом значного періоду Африка не розглядалась як осередок напрацювання автобіографічного наративу. З виникненням постструктуралістського і, що особливо, постколоніального підходів стало можливим усвідомлення жанрової специфіки африканської автобіографії. Главу поділено на три розділи, що відображають історичний політичний розвиток континенту: доколоніальні часи, колоніальні часи і постколоніальні часи.

Наступну главу Довідника присвячено автобіографічному процесу Австралії і Нової Зеландії. Творчість Дженні Ган, Алана Маршалла, Сари Хендерсон, Фредеріка Е. Мейнінга, Семюеля Батлера, Герберта Гатрі-Сміта (Jeannie Gunn, Alan Marshall, Sara Henderson, Frederick E. Maning, Samuel Butler, Herbert Guthrie-Smith) подається через призму накладання культур корінних народів, європейського колоніалізму, національного будівництва і постколоніальної рефлексії. Статті Кайлі Крейн (Kylie Crane) і Лідії Веверс (Lydia Wevers) демонструють, що своєрідність автобіографії цих регіонів значною мірою визначається політичним і культурним конфліктом, який лишається актуальним і сьогодні.

Автобіографія Латинської Америки має давню і багату традицію, що переконливо проілюстровано на матеріалі життєписів Бартоломе де лас Казас (Bartolomé de las Casas), Феліпе Хуамен Пома де Аїяла (Felipe Huaman Poma de Ayala), Інка Гарсіласо де ла Вега (Inca Garcilaso de la Vega), Урсули Суарез (Ursula Suárez), Джоанни Раппапорт (Joanne Rappaport), Франка Саломона (Frank Salomon). Поділ глави на частини відобра-

жає історико-політичний розвиток континенту, що очевидним чином відобразився в автобіографічних текстах: колоніальна епоха, XIX століття і XX–XXI століття. Продемонстровано, як у колоніальну епоху релігійні інститути і колоніальні адміністрації вплинули на особливості автобіографічного письма. У перші десятиліття XIX століття набуття незалежності призвело до радикальних змін, пов'язаних зі зникненням колоніальної влади і ослабленням релігійних інституцій. Проте, як показує автор глави Ульрих Мюке (Ulrich Mücke), колоніальні традиції зникають не одразу. В автобіографічній літературі відбувається довгий і поступовий перехід від колоніалізму до незалежності. Нарешті, починаючи з XX століття радикальні економічні, політичні, демографічні і ментальні зміни призвели до фундаментальних трансформацій художнього самоусвідомлення. У своєму ґрунтовному огляді Ульрих Мюке дещо відходить від класичного визначення європейської автобіографії, наданого Ф. Леженом. До кола аналізованих текстів він вміщує (окрім оповідей від першої особи) також оповіді, написані не особисто автором. Наприклад, автобіографічні життєписи президентів, що відображають точку зору протагоніста, але написані іншою особою із використанням займенника «він». Так само заповіти, які можуть бути написані під диктовку автора у разі, коли він є неписьменним. До цього корпусу Ульрих Мюке зараховує і тексти, написані не добровільно – виписки із судових процесів, допитів інквізиції, та інші судові та адміністративні процедури. Він вважає, що розширення критеріїв у разі Американської автобіографії є правомірним, оскільки дозволяє повніше показати специфіку самоусвідомлення і самопрезентації.

У Північній Америці, особливо в США, життєпис є високорозвиненою сферою досліджень, які пов'язані насамперед з іменами Дж. Олні (J. Olney), Томаса Г. Кузера (Thomas G. Couser), Пола Дж. Ікіна (Paul John Eakin), С. Сміт і Дж. Уотсон (S. Smith and J. Watson). Американські розвідки першими звернулися до життєписів національних меншин і їм удалося виявити специфічні жанрові характеристики. Витоки автобіографічних творів розглядають від піктограм, петрогліфів, молитов і міфів доколумбової Америки через життєписи Кабеза де Вака (Cabeza de Vaca), Джона Сміта (John Smith), Томаса Шепарда (Thomas Shepard) колоніальної епохи до класичної американської автобіографії Бенджаміна Франкліна (The Autobiography of Benjamin Franklin (1771–1790)). Зусилля американських письменни-

ків від періоду Конституції спрямовують на консолідацію нації, зокрема, через автобіографічні наративи, як-от автобіографічна поема В. Вітмена («Song of Myself» (1855)), тритомна автобіографія Марка Твена («Autobiography of Mark Twain»). Започатковується парадигма жіночої автобіографії, зокрема, у творчості Елізабет Канді Стентон (Elizabeth Cady Stanton «Eighty Years and More: Reminiscences 1815–1897» (1898)), Еліс Джеймс («Diary» Alice James), М. Мак-Карті (M. McCarthy «Memories of a Catholic Girlhood» (1957)). Після Громадянської війни актуалізується ідея обстоювання расової рівності, яка знаходить відображення в автобіографічних текстах, починаючи з Букера Т. Вашингтона «Піднесись від рабства» (Booker T. Washington «Up From Slavery» (1901)). Ґрунтовна стаття Альфреда Хорнунга (Alfred Hornung) про північноамериканську автобіографію, без сумніву, збагачує автобіографічну рефлексію Довідника.

Привертає увагу завершальна глава другого тому Довідника: «Автобіографія у глобалізованому світі». У ній розглядається сучасний стан розвитку жанру через трансверсальний погляд на автобіографічні твори, написані у різних кутках світу. До ознак літературної глобалізації автор глави Габріель Ріпл (Gabriele Rippl) слушно зараховує взаємодію національних літературних ринків, транснаціональну роль англійської мови, інтернаціоналізацію ідентичності письменників, поширення міграції і космополітизму. Усі ці феномени протистоять переважно національно орієнтованим літературним дослідженням, які все ще проводять в університетах. На його думку, зміна тенденцій у літературознавстві характеризується очевидним переходом від постколоніальної до глобальної перспективи, стимулюючи нові критичні підходи і дослідницькі парадигми, які відкидають національні моделі літературознавства та допомагають досліджувати транснаціональні взаємозв'язки. Глобалізація вплинула на вивчення літератури, висунувши на перший план питання космополітичних і діаспорних літератур, порівняльних моделей літературознавства, колоніалізму і постколоніалізму, міжкультуралізму, гібридності і культурного обміну [10, р. 1265]. Електронні засоби комунікації активізували культуру створення життєписів, отже, вивчення автобіографії перемістилося з периферії до академічного центру. Одним із важливих результатів розвитку автобіографічних досліджень є те, що європейські автобіографічні традиції більше не розглядають як «автентичні» автобіографічні

модуси. І навіть сам термін «автобіографія» замінюють на більш узагальнений – «постколоніальний життєпис» [15] або «транскультурний життєпис» [11]. На ключове питання про те, чи є сенс говорити про способи автобіографічного письма, породжені глобалізацією, більшість учених дає стверджувальну відповідь. Як глобалізовані життєписи автор статті наводить низку прикладів, починаючи із «Цікавого оповідання про життя Олауди Еквіано або Густава Васси Африканського» (Olaudah Equiano «The Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equiano or Gustavus Vassa the African»), написаного у 1789 році, до сучасних творів – китайсько-американської автофікції «Жінка-воїн: спогади про дитинство серед привидів» Максима Гонг Кінгстона (1975) (Maxime Hong Kingston's *The Woman Warrior: Memoirs of a Girlhood among Ghosts* (1975)), художніх мемуарів шрі-ланкійсько-канадського письменника Майкла Ондаатже «Біг у сім'ї» (1982) (Michael Ondaatje «*Running in the Family*»), іранської літературознавиці Азар Нафісі «Читання Лоліти в Тегерані: мемуари в книгах» (2003) (Azar Nafisi «*Reading Lolita in Tehran: A Memoir in Books*» (2003)), молодого кенійського письменника Биньяванга Вайнаїни «Мемуари» (2011) (Binyavanga Wainaina «*A Memoir*»). Наведені приклади демонструють широкий тематичний, формальний та естетичний діапазон життєписів в епоху глобалізації: вони відбуваються у різноманітних форматах і жанрах, іноді зосереджуючись на політиці ідентичності або ігноруючи питання культурної медіації. Деякі з обговорюваних текстів мають чітку політичну програму, спрямовану на соціальні зміни, інші більше зацікавлені естетичними, інтертекстуальними та інтермедіальними питаннями, які допомагають проблематизувати репрезентацію як таку, традиційне західне автобіографічне письмо, а також усталені постколоніальні автобіографічні модуси з їх фокусом на гібридній ідентичності.

Третій том Довідника налічує 57 глав і містить власне автобіографічні тексти. Їх вибір демонструє багатство жанру і складність його системних та історичних аспектів. Тут розміщено як канонічні тексти – Августина, Руссо, Гете, Вордсворта, – так і маловідомі європейському читачеві, як-от життєпис «Записки Бабура» Захір ад-діна Мухаммада Бабура (1483–1530), завойовника Індостану і засновника династії Моголів; або «Біографія Аджнеї» Сехара (1911–1986), індійського політичного діяча, журналіста, письменника і вченого; або інтерпретація автобіографіч-

ної вистави французького хореографа Ксав'є Ле Руа «Продукт обставин» (1998–1999).

Ключовими концептами Довідника є автобіографія і автофікція. Розглянемо узагальнені трактування кожного з термінів. Концепція автобіографії підсумовує теоретико-літературні напрацювання у цій царині від середини ХХ століття до 2010-х років ХХІ століття. Витоки автобіографії вбачають в античному періоді у саморефлексії і самопрезентації героїв «Іліади» і «Одісеї» Гомера, автобіографічних мотивів «Метаморфоз» Овідія, лірики Сапфо, листів Платона, мемуарах і спогадах римських воєначальників, античній історіографії. Ключовою віхою автобіографічної парадигми постає «Сповідь» Августина Аврелія як приклад психологічного самоаналізу в поєднанні з агіографією. Вона містить елементи автобіографічної поетики, наприклад, багатшарове автобіографічне «я», що розпадається на «я»-оповідача і «я»-оповідне, наявність часової дистанції між цими двома іпостасями. В епоху Середньовіччя є підстави говорити скоріше про передісторію автобіографії, ніж безпосередньо про сам жанр. На думку автора статті Соні Глаух (Sonja Glauch), говорити про базові поняття автобіографічного письма – самість, ідентичність, індивідуальність, суб'єктивність – варто лише з певними уточненнями. У такому ракурсі розглянуто «Нове життя» Данте, «Секретум» Петрарки, духовні і містичні тексти пізнього Середньовіччя.

Виникнення жанру автобіографії логічно пов'язане з тим, що М. Фуко назвав «сучасним індивідом/сучасним суб'єктом» [9] і датується приблизно 1800 роком. Автобіографія нерозривно пов'язана з історією суб'єктивності, про що писав Г. Міш, який розглядав історію автобіографії як відображення «траєкторії форм суб'єктивної свідомості» [14]. Ключову настанову автобіографії визначено у філософському ключі: автобіографія прагне у режимі саморефлексії знайти відповіді на питання «Хто я?» і «Як я став тим, хто я є?», адже відомо, що В. Дільтей (на якого спирався Г. Міш), визначав автобіографію як інтерпретативний, а не міметичний жанр. Перспектива теперішнього, за В. Дільтеєм, надає сенсу минулому, різні частини життєвого шляху осмислюються як єдине ціле, у якому життя набуває розуміння [7]. Це, власне, відома концепція В. Дільтея, неодноразово згадувана у теоретичних роботах. Але для нас є важливим факт, що В. Дільтей заклав філософську парадигму автобіографічного жанру, яка й сьогодні є життєздатною і продуктивною. Підтвердження можна знайти у новітній філософ-

ській роботі Семюеля Кларка (Samuel Clark), яку видано Оксфордським університетом у 2021 році. С. Кларк визначає автобіографію як «особливу діахронічну композиційну *саморефлексію*» (курсив наш – О. Ч.) (particular diachronic compositional self-reflection) [16, р. 22].

Довідник фіксує актуальність класичних ознак автобіографії, як-от зв'язність оповіді, психологічна інтроспекція, уявлення про секулярний суб'єкт у взаємодії з його історичним контекстом. Наголошено на подвійній референціальності автобіографічного «я», яке представлено категоріями я-оповідач і я-оповідне. Я-оповідач оглядається назад, щоб розповісти історію свого життя від початку до поточного моменту, тоді як я-оповідне є головним героєм життєпису. Цілком доречно підкреслено, що я-оповідач не збігається з емпіричним автобіографом як автором історії свого життя. Багатошаровість автобіографічного «я», з одного боку, сприймається як жанрова константа, а з іншого – усвідомлюється як аналітично складна категорія. Це спонукає дослідників, починаючи від Ф. Лежена, знову і знову звертатися до її розгляду. Американські теоретики С. Сміт і Дж. Уотсон до структури автобіографічного «я» додали абстрактну категорію «ідеологічного я». На їхню думку, автобіографічний оповідач має певну ідеологічну і культурну визначеність, відтак, є продуктом своєї епохи. Історичне й ідеологічне визначення особистості надають культурні шляхи до розуміння природи суб'єктивності. Таким чином, за С. Сміт і Дж. Уотсон, особливості ідеологічного «я» можливо виявити, з'ясувавши низку чинників: ставлення «я» до інших, його соціальне оточення, характер епохи і життєвого шляху, мотивацію вчинків [17, р. 62]. Поняття ідеологічного «я», як бачимо, має на меті пояснити соціально-історичний вимір автобіографії.

З точки зору теорії автобіографії фундаментальною лишається концепція автобіографічного пакту Ф. Лежена. Оскільки концепція добре відома, коротко зазначимо, що, за Ф. Леженом, автобіографія є інституціоналізованим комунікативним актом, у якому автор і читач укладають особливий договір, який забезпечується потрійною референцією однієї й тієї ж власної назви через збіг імені автора на обкладинці життєпису з іменами я-оповідача і я-оповідного. У контексті автобіографічного пакту (і не тільки) набуває актуалізації категорія читача (якого ще називають адресатом). Для автобіографії категорія читача має особливе значення, адже вона є специфічним жанром, у якому адресованість закладено априорі.

У Довіднику відмічено вплив рецептивної естетики на теорію автобіографії, зокрема, концепції імпліцитного читача В. Ізера і горизонту читацьких очікувань Х. Р. Яусса. Додамо, що більш менш стали концепції читача, окрім рецептивної естетики, напрацьовано представниками структуралізму (М. Риффатерр), постструктуралізму (У. Еко, Ж. Дерріда, П. де Ман, Дж. Х. Міллер), наратології (Дж. Принс, Ж. Женетт, С. Четман, В. Шмід), марксистської критики (Т. Іглтон). Їх роботи спонукали дослідників до вивчення категорії читача стосовно автобіографії. Так з'явилися, наприклад, типології адресатів автобіографії авторства Ж.-Ф. Міро (J.-Ph. Miraux) [13]. Для плідного вивчення адресата автобіографії ефективною видається також концепція діалогу М. Бахтіна. Текст трактується як подія зустрічі у ньому двох свідомостей, авторської і читацької. «Подія життя тексту, тобто його *справжня сутність* (курсив М. Бахтіна), завжди розвивається на межі двох свідомостей, двох суб'єктів» [1, с. 285]. Ідея співтворчості автора та читача поєднує М. Бахтіна з рецептивно-естетичними поглядами при певній відмінності акцентів. У рецептивній естетиці читач розшифровує зміст, закладений автором у текст, заповнює лакуни, реагує на авторські висловлювання, тобто за всієї можливості безлічі інтерпретацій усе ж таки залежить від автора. У М. Бахтіна навпаки, автор поставлений у залежність від читача: читач впливає на стиль і жанр створюваного тексту. Свідомість читача не тільки змістовно наповнює твір, а й опосередковано оформлює його через попередження автором реакції читача. «Кому адресовано висловлювання, як той, хто промовляє (чи пише) відчуває і уявляє собі своїх адресатів, яка сила їхнього впливу на висловлювання – від цього залежить і композиція і – особливо – стиль висловлювання» [2, с. 200]. Вплив адресата на автора визначає жанр тексту: «Говорячи, я завжди враховую апперцептивне тло сприйняття моєї мови адресатом. Це врахування визначить і вибір жанру висловлювання» [2, с. 201].

Перевагою Довідника стала його увага до функціонування автобіографічних форм у цифровому середовищі. Завдяки впровадженню Web 2.0 набули поширення персональні сайти, блоги, сторінки соцмереж тощо. Їх певним прожанром може вважатись традиційний щоденник, перенесений в інтернет-мережу. Для визначення цифрових форм автобіографічного письма у Довіднику пропонується узагальнювальний термін «цифрові життєві наративи» (digital life narratives).

Так, Інокентій Крекнін (Innokentij Kreknin), автор відповідної статті, пише, що «цифрові життєві наративи – це загальний термін, який містить традиційні форми («автобіографії в інтернеті») і цифрові репрезентації людини («цифрові особистості»)» [10, р. 558]. З огляду на різноманітність інтернет-форм автобіографічного письма, термін «цифрові життєві наративи» є вдалим і здатним відобразити їх швидкий розвиток і виникнення подальших модифікацій, адже невинний розвиток сучасних технологій призводить до швидкого розвитку форм і жанрів цифрових життєвих наративів. Це закономірно спонукає авторів Довідника говорити про неможливість виявлення всіх варіантів цифрових життєвих наративів.

У Довіднику окреслено низку перспектив наукової рефлексії цифрових життєвих наративів. Виокремимо два найважливіших аспекти. 1. Життєві наративи, сформовані у цифровій сфері, безпосередньо залежать від засобів масової інформації, у яких їх створюють. Тому необхідно детально дослідити технологічний вплив на формування специфіки цифрових життєвих наративів. Вивчення має бути трансдисциплінарним, або, принаймні, брати до уваги напрацювання з досліджень нових медіа. Додамо, що у цьому контексті помічними можуть стати теоретичні апарати таких дисциплін, як теорія комунікації і комп'ютерна лінгвістика. 2. Постійний розвиток інформаційних технологій впливає на якість, форми і структуру цифрових життєвих наративів і наразі унеможливує формування їх єдиної переконливої теорії. Замість цього наукові підходи мають припускати певну гнучкість щодо предмета, теорії і методології. У підсумку варто зазначити, що на сучасному етапі існування автобіографічного жанру вивчення цифрових життєвих наративів є інноваційною і надзвичайно динамічною сферою.

Автофікція є ще одним ключовим поняттям, рефлексованим у Довіднику. Феномен автофікції розглядається як похідний від автобіографії, що виник внаслідок лагун у класичній теоретичній базі. С. Дубровскі у відчутті недоступності самості, неможливості захопити і повною мірою відтворити своє минуле «я» пропонує поняття автофікції. У трактуванні С. Дубровскі термін «автофікція» не містить внутрішніх суперечностей і є логічним. Для нього автофікція пов'язана з поетикою екзистенційного письма, що розвинулася з психоаналізу. «Фікція» стосується не вигадування у класичному сенсі, а утриманості від надмірної суб'єктивності. Твори С. Дубровскі,

починаючи з «Fils des mots» (1977), іменуються романами і передають реальний біографічний досвід автора С. Дубровскі. Він усвідомлює, що самість багато в чому недосяжна і намагається наблизитися до минулого власного життя через нескінченні Fils des mots. Після С. Дубровскі дискурсивна модель автофікції стала літературним і літературознавчим фактом.

З моделі С. Дубровскі теоретики висновували, що автофікцією можна назвати будь-який текст, якщо він має підзаголовок «роман» і паралельно має автореференціальність. Термін застосовували до широкого кола текстів від Данте і Гете до М. Дюрас і М. Уельбека. Таке широке трактування поставило у всій гостроті питання меж між романом і автобіографією, між вигадкою і реальністю. Прагнучи внести ясність, дослідники сформували дві основні точки зору. Прихильники фікційної гіпотези розглядають автофікцію як трансісторичне явище, як наратологічний процес навмисної самобелетризації [4]. Прихильники автобіографічної гіпотези інтерпретують гібридний жанр автофікції як оновлення автобіографічної парадигми [12] або вбачають у ній нову теорію жанру [5].

Попри свою популярність, особливо у французьких дослідженнях, поняття автофікції не сприяло проясненню критеріїв співвідношення фікційного і нефікційного начал в автобіографічних творах. Ба більше, на сучасному етапі констатується дискусійність концепту автофікції. Широта трактувань і певна їх розмитість стають на заваді напрацюванню основних параметрів теоретичного опису автофікції: загальноприйнятого визначення, системних характеристик, нарешті, кола текстів, які належать до автофікційних. На думку авторів Довідника, відсутність послідовної теоретичної рефлексії автофікції «можна розглядати як свого роду епістемологічну слабкість і аргумент на користь того, щоб взагалі утриматися від цієї категорії» [10, р. 3].

Проте саме виникнення терміна «автофікція» свідчить про потребу в категорії, здатній відобразити зв'язок життя з літературою, реального з художнім. Зазначимо, що це є однією з ключових проблем, що існує від часів виникнення автобіографічної теорії. Заміною автофікції, згідно з Довідником, може стати «самоповідь» (self-narration) як форма автобіографічного письма, яке фокусується на собі і на тому, як воно конструює свою особистість під час оповіді про власне життя. Зауважимо, що подібні спроби термінотворення не є поодинокими. Відомий український дослідник автобіографії А. Цяпа

у 2006 році пропонував терміни «автоперсонажування» або «автоінтерпретація» як такі, що дозволяють дотриматись «необхідної відносності у судженні про діалог між fiction та nonfiction» [3, с. 131]. Примітно, що автори Довідника винесли у його назву термін «автофікція», який не вважають продуктивним для автобіографічної парадигми. Можливо, для того, щоб привернути увагу до необхідності у новому терміні (окрім, звичайно, висвітлення самого концепту автофікції). Іншою причиною назви «Autobiography / autofiction» є, як видається, акцент на співвідношенні nonfiction та fiction як невичерпно-перспективної проблеми автобіографії.

Упорядниця Довідника Мартіна Вагнер-Егельхаф доходить суголосного висновку: «Автобіографія / автофікція залишається яскравою сферою на літературному ринку, а також у наукових дослідженнях. Жоден жанр так не визначається співвідношенням текстуальності і літературної форми, з одного боку, і «життєвої реальності» – з іншого, як автобіографія. Це грань між текстом і життям, що постійно вислизас» [10, р. 1283–1284].

Висновки і пропозиції. Отже, експеримент, заявлений Мартіною Вагнер-Егельхаф у вступі до Довідника, є вдалим. Довідник успішно реалізував низку задач. По-перше, він продемонстрував широту трактувань автобіографії / автофікції і плідність здійснених наукових розвідок. По-друге, Довідник показав географічну широту продукування і вивчення автобіографічних текстів. Визнаючи домінування європоцентричної наукової традиції, висвітлив особливості регіональних автобіографічних студій. І по-третє, Довідник окреслив актуальні напрями досліджень, пов'язані із цифровою сферою функціонування автобіографії / автофікції, а також з актуальними проблемами гендеру і постколоніалізму. Результатом стало ґрунтовне міждисциплінарне видання, що містить розмаїття концепцій, думок, підходів та досліджень у царині життєпису. Довідник став феноменом у царині автобіографічних досліджень. Віднині він є обов'язковим для вивчення тим, хто цікавиться цією темою і має стати платформою для європейської інтеграції української автобіографічної рефлексії.

Список літератури:

1. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Москва, 1979.
2. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров. Бахтин М. М. Собр. соч.: В 7 т. Т.5. Работы 1940-х – начала 1960-х годов. Москва : Русские словари, 1996. С. 159–206.
3. Цяпа А. Г. Термінологічна парадигма автобіографічного жанру. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Вип. 26. 2006. С. 129–132.
4. Colonna Vincent. Autofiction et autres mythomanies littéraires. Auch: Tristram, 2004.
5. Darrieussecq Marie. L'autofiction, un genre pas sérieux. *Poétique* № 27 (1996). P. 367–380.
6. Dictionnaire de l'autobiographie. Écriture de soi de langue française., Françoise Simonet-Tenant (dir.), avec la collaboration de Michel Braud, Jean-Louis Jeannelle, Philippe Lejeune et Véronique Montémont, Paris, Honoré Champion, 2017, 848 p., EAN 9782745345103.
7. Dilthey Wilhelm. The Formation of the Historical World in the Human Sciences. Selected Works. Vol. III, part 2. Ed. Rudolf Makkreel and Frithjof Rodi. Princeton: Princeton University Press, 2002. p. 101–175.
8. Encyclopedia of Life Writing: Autobiographical and Biographical Forms. (2001). (Margaretta Jolly). Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers. 1140 p.
9. Foucault Michel. Que'est-ce qu'un auteur? *Bulletin de la société française de la philosophie*, LXIII. 1969. p. 73–104.
10. Handbook of Autobiography/Autofiction. Edited by Martina Wagner-Egelhaaf. Boston; Berlin: De Gruyter, 2019.
11. Hornung Alfred. Transcultural Life-Writing. The Cambridge History of Canadian Literature. Ed. Coral Ann Howells. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. p. 536–555.
12. Lecarme Jacques. L'autofiction: un mauvais genre? *Autofictions & Cie*. Ed. Serge Doubrovsky, Jacques Lecarme and Philippe Lejeune. Nanterre: Université Paris X, 1993. p. 227–249.
13. Miraux J.-Ph. L'autobiographie. Écriture de soi et sincérité. Paris. 1996.
14. Misch Georg. A History of Autobiography in Antiquity. Trans. E. W. Dickes and Georg Misch. Vol. I. London: Routledge & Paul, 1950.
15. Moore-Gilbert Bart. Postcolonial Life-Writing: Culture, Politics and Self-Representation. New York: Routledge, 2009.
16. Samuel Clark. Good Lives: Autobiography, Self-Knowledge, Narrative, and Self-Realization. Oxford University Press USA. 2021.
17. Smith Sidonie and Watson Julia, eds. Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001. 314 p.

Cherniavska O. K. The latest trends of European autobiographical reflection

This article analyses the «Handbook of Autobiography/Autofiction» (2019), edited by the renowned German researcher Martina Wagner-Egelhaaf. The guide is considered as a theoretical and literary platform for the European integration of Ukrainian autobiographical reflection. Transdisciplinary and transcultural approaches are declared to be the main task of the Handbook. The three volumes of the Handbook are analysed sequentially. The first volume deals with the theory and concepts of autobiography/autobiography, autobiographical forms and genres. Its articles demonstrate the variability of the genre, its flexibility and high adaptability to exist in different semiotic systems – from literature to the Internet, comics or dance. With consistently realized transdisciplinarity, it is literary autobiography that remains the main focus of research. The second volume traces the historical development of autobiography. It is structured according to the principle of transition from continent to continent. The autobiographical reflection of each region is analysed in relation to its historical and political development. With the justifiable application of, for example, postcolonial and gender approaches to autobiography for Africa, Australia, New Zealand and the Americas. The third volume contains autobiographical texts proper; both canonical (Augustine, Rousseau, Goethe and Wordsworth) and those little known to the European reader.

The key concepts of the Handbook are autobiography and autofiction. Autobiography is discussed with reference to the concepts of G. Misch, R. Pascal, J. Gusdorff, F. Lejeune, D. Olney, P. J. Eakin, S. Smyth and J. Watson. Classical and modern forms of autobiographical writing such as digital life narratives, emails and texting are described in detail. It is appropriate for the authors to note the rapid development of digital forms due to the technological factor (e.g. Web 2.0). This, in turn, leads to an awareness of the difficulty or even impossibility of defining and classifying of digital life narratives.

The notion of autofication is reflexed in the Handbook with reference to S. Doubrovski. It is stated that despite its popularity, the concept of autofiction has not received a complete theoretical reflection and has not contributed to clarifying the criteria of the relation between fiction and non-fiction in life narratives. On this basis, the authors of the Handbook suggest abandoning the term autofiction, replacing it with the concept of self-description.

The article concludes by stating that the «Handbook of Autobiography/Autofiction» (2019) is a solid interdisciplinary publication that contains a diversity of concepts, opinions and approaches. It has become a phenomenon in the field of autobiographical research. From now on, it is a must-read for those interested in autobiography/autofiction and should become a platform for the European integration of Ukrainian autobiographical reflection.

Key words: *autobiography, autofiction, european integration.*

Шийка С. В.

Національний університет водного господарства та природокористування

ОСМИСЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ АНТРОПОНІМІКИ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Статтю присвячено осмисленню інформаційного наукового простору української історичної антропоніміки у контексті формування єдиного європейського інформаційного простору. Аналітичною базою послуговували різні підходи вчених до трактування і характеристики поняття «інформаційний простір». В основі дослідження лежить методика дедуктивного аналізу «від загального до конкретного» за ознакою родово-видової структурної ієрархії.

Під цільовим або видовим інформаційним простором української історичної антропоніміки розуміється частина або підмножина інформаційного простору як родової категорії, суть якого полягає у відображенні за допомогою лінгвістичних, візуальних (статичних і динамічних), звукових та ін. інформаційних моделей діахронічного й синхронічного розвитку власних особових назв людей та результатів людського мислення щодо цього.

Акцентовано, що інформаційний простір української історичної антропонімії реалізує соціальне, культурологічне, наукове, навчально-пізнавальне, виховне, інформативне, актуалізувальне, комунікативне, інтеграційне й ареальне функціональне навантаження. Охарактеризовано його структурні компоненти: антропонімне інформаційне поле, інформаційну інфраструктуру, суб'єкти інформаційної взаємодії, нормативно-правові основи наукової інформаційної діяльності, сформованість інформаційного середовища, пріоритетні напрями інформаційної діяльності, шляхи поширення досягнень суб'єктів інформаційної взаємодії.

Стверджується, що перспективним напрямом упорядкування цільового інформаційного простору і структуризації системи знань з історичної антропоніміки могли б стати авторські «іномастичні інтернет-портфоліо». Відзначається динамічність розвитку інформаційного «антропонімного кейсу» історичної Ровеници, подальше наповнення якого відбуватиметься на основі вивчення особливостей регіонального антропонімікону різних історичних епох.

Ключові слова: антропоніміка, європейський інформаційний простір, інформація, інформаційний простір; інформаційний науковий простір української історичної антропоніміки, осмислення, системний підхід.

Постановка проблеми. Бажання людини пояснити, досягнути й оперувати динамічним розвитком сучасного інформаційного суспільства, ознаками якого є швидка зміна ідей, знань, технологій і засобів, до «суспільства знань» [4, с. 114], «Європи знань» [2], а також урахування галузевих, територіальних, особистісних та ін. факторів у світовому та європейському вимірі призвело до появи теорії глобалізації. Подібний підхід, на нашу думку, можна застосувати до тлумачення, характеристики й осмислення інформаційної компоненти глобалізації – *європейського інформаційного простору*.

Європейський інформаційний простір – «це реальний і віртуальний феномен, що є однією з основних сфер європейської інтеграції, який складається з національних інформаційних просторів європейських країн і транс'європейського інформаційного простору» [3, с. 24].

Варто зауважити, що єдиного трактування філософської категорії «інформаційний простір» в українському науковому знанні ще не напрацьовано. Широкий є спектр дискурсу щодо лексико-семантичного оформлення поняття: «інформаційний простір», «глобальний інформаційний простір», «єдиний інформаційний простір» тощо, його структури, релевантних особливостей, функціонального навантаження. Інколи інформаційний простір зводиться до частинних або цільових підпросторів: простору наукової галузі, освітньої сфери, соціальної групи, територіального, національного чи особистісного.

Одним із таких лінгвістичних інформаційних відгалужень є цільовий науковий інформаційний простір української історичної антропоніміки. Актуальність його формування й осмислення як складника національного і європейського інформаційного простору є незаперечною. Викликана

вона необхідністю опанування, керування й застосування щораз більшого потоку ономастичної інформації, пожвавленням антропонімійних студій, потребою координації дій учених. Результати дослідження можуть також слугувати основою для формування інформаційних просторів інших наукових чи освітніх сфер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика, пов'язана з означенням, структурою та особливостями інформаційного простору, належить до актуальних наукових досліджень і широко представлена в сучасних фахових публікаціях. Теорія інформації напрацьована М. Баклендом [12], Д. Робертсоном [19], А. Рогала-Левицьким [20] та ін. З філософської точки зору інформаційний простір як інформаційну модель багатовимірного реального простору розглядають В. Биков і В. Кремень [1], П. Мальйо і Т. Метлок [15], М. Яковенко [11]. Різні підходи до трактування поняття і його структури висловлені у працях А. Маркоса, П. Бранко і Дж. Карвальо [18], Й. Масуди [17], Г. Ньюбі [16]. Формуванню цільового інформаційного простору української історичної антропоніміки сприяють результати досліджень С. Шийки [5–9]. Водночас, проблема вироблення єдиних підходів до характеристики й осмислення європейського і національного інформаційного простору як родової субстанції та його видових відгалужень, зокрема наукового інформаційного простору української історичної антропоніміки, ще далека від розв'язання.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає в осмисленні української історичної антропоніміки у контексті формування європейського інформаційного простору. Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань, як аналіз різних підходів сучасних науковців до пояснення інформаційного простору; означення поняття «інформаційний простір», розгляд його структури, характерних ознак та функціонального призначення; прикладне застосування узагальнених результатів дослідження до характеристики цільового інформаційного простору – наукового інформаційного простору української історичної антропоніміки.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій теорії не має загальноприйнятого підходу до визначення поняття «інформаційний простір». Тракується воно, певною мірою, фрагментарно, залежно від того, яке видове означальне слово (сфера, простір, сукупність та ін.) або релевантна ознака поставлена в основу дефініції. З огляду на те, що інформація (від лат.

informatio – тлумачення, роз'яснення) – це отождоження цивілізації [19, с. 236], «процес, знання, річ» [12, с. 351], «повідомлення, підказка чи інструкція» [20, с. 15], а «простір» (від лат. *spatium* – область, інтервал простору або часу) – «безмежна тривимірна протяжність» [14], концептуально синтаксична конструкція «інформаційний простір» може передавати прозорий зміст «ідеальна й матеріальна безмежність, яка наповнена інформацією» [10, с. 149].

У наукових джерелах інформаційний простір – це також «сукупність результатів семантичної діяльності людства», пов'язаної з «формуванням інформаційної картини об'єктивного світу» [1, с. 11–12], «феномен культури», «складова частина простору культури, і, водночас, як особлива галузь фізичного простору, яка може виокремлюватися за заданими характеристиками (наприклад, за носіями інформації)» [11], «простір без регіональних меж», «простір, заповнений інформаційними мережами» [17, с. 70], «сукупність понять і відносин між ними, що утримуються інформаційною системою» [16, с. 1], «місце, особливо вебсайт, де доступна інформація» [13] та ін.

З урахуванням викладеного, *інформаційний простір* можна трактувати як *засіб пізнання людиною реального світу, суть якого зводиться до побудови, за допомогою сучасних інформаційних моделей – текстових, візуальних: статичних та динамічних, звукових тощо, інформаційно-комунікаційних технологій і засобів, структурованої системи перманентних станів і процесів семантичного відображення об'єктивної дійсності (реального об'єктного простору) і результатів людського мислення щодо цього.*

Означений таким чином інформаційний простір розглядається як інтегроване, синергетичне родове поняття, деактуалізуючи терміни, що побутують у наукових джерелах, як-от «глобальний інформаційний простір» [3, с. 17; 17, с. 70], «більший інформаційний простір» [15, с. 170], «спільний комунікаційний та інформаційний простір; загальний інформаційний простір [18, с. 2–3]» та ін.

За результатами опрацювання низки наукових джерел, зокрема [3; 20, с. 160–168] та ін., виокремимо складники інформаційного простору:

1. Інформаційне поле (як вид матерії) – сукупність усієї інформації інформаційного простору.

2. Інформаційна інфраструктура – сукупність інформаційних ресурсів (даних, відомостей,

знань) на електронних чи інших носіях та в інтернет-мережі, інформаційно-телекомунікаційних систем і мереж зв'язку, програмно-технічних засобів тощо.

3. Суб'єкти інформаційної взаємодії чи впливу – конкретні люди, соціальні групи, функціональні колективи, керівні та координувальні органи, віртуальні співтовариства, мережеві організації та ін.

4. Інформаційне середовище – штучно побудована, суворо структурована та внутрішньо організована система взаємопов'язаних і взаємозалежних змістових, інформаційних, матеріальних, ресурсних, технологічних об'єктних складників та суспільних відносин (партнерських, на засадах креативності й толерантності) між суб'єктами інформаційної взаємодії, що забезпечує ефективність збору, зберігання, автоматичної обробки, передавання й поширення певної інформації.

5. Інформаційна діяльність – це безпосереднє, діяльнісне, практично-прикладне використання суб'єктами інформаційного простору різних видів інформації та інформаційних засобів в інформаційному середовищі.

6. Зasadничі основи інформаційної діяльності – це наукові (філософські, математичні, технічні та ін.), навчально-методичні, нормативно-правові, організаційні аспекти, які забезпечують дієвість інформаційного простору.

7. Репрезентація та ринок динамічного спектра інформації, інформаційно-комунікаційних технологій і засобів комунікації, інформаційних продуктів та послуг.

Характерними ознаками сучасного інформаційного простору є його динамічність, універсальність, трансісторичність, співвідносність інформаційної моделі й людських уявлень про реальний світ, багатовимірність та ін. У суспільному житті інформаційний простір виконує інформативну, зокрема актуалізувальну; наукову, зокрема синергії й інтеграції знань; освітньо-педагогічну, зокрема пізнавальну, виховну, розвиваючу; комунікативну; соціальну, зокрема функції соціальної пам'яті, культурологічну, формування соціальної структури суспільства; геополітичну й ареальну, зокрема регіональну функції.

Інституційні засади інформаційного простору знаходять своє прикладне застосування в процесі дослідження цільових інформаційних просторів: ареального (геополітичний, національний, регіональний), суб'єктного: соціального об'єднання або індивідуальний, галузевого або дисциплінарного (математичний, філологічний, антропони-

мічний), за видом основної діяльності (науковий, освітній, виробничий) тощо.

Осмыслимо особливості інформаційного наукового простору української історичної антропоники як видової категорії національного і європейського інформаційного простору.

Попередньо зазначимо, що суцільна інформатизація суспільного життя та розвиток сучасних наукових досліджень формують появу нових видів наукових галузей і синергетичних об'єднань. Подібно до того як з ономастики – науки про власні назви та їх будову, системну організацію, функціонування, розвиток і походження у середині минулого століття виділилася в окрему наукову галузь антропоніміка – розділ ономастики, який вивчає власні назви людей – антропонімів, можна розглядати виокремлення історичної антропоніміки як самостійної дисципліни в структурі антропоніміки. Досліджуючи лексичний компонент, зокрема особові імена, імена по батькові, прізвища, прізвиська, псевдоніми та ін. в еволюційному історичному розвитку, історична антропонімія до свого понятійного змісту вносить постійно змінну етнографічну, історичну, соціальну, культурологічну інформацію тобто є синергетичною науковою сферою [6].

Українську історичну антропоніміку можна з упевненістю уналежнити до інноваційних інформаційних утворень, ураховуючи те, що виділилася вона в окрему наукову галузь синхронно з процесами інформатизації і майже всі її засадничі та функціональні джерела оцифровані.

Власні назви утворюють «ономастичний простір», або «онімний простір». Стосовно української історичної антропонімії можна вести мову про «онімний простір української історичної антропоніміки» як сукупність власних особових назв людей, які використовував наш народ упродовж тривалого історичного розвитку і які актуалізовані в сучасному мовному вжитку. Екстраполюючи вищенаведене означення інформаційного простору на сферу впливу української історичної антропоніміки, уведемо поняття цільового інформаційного простору української історичної антропоніміки.

Під цільовим або видовим інформаційним простором української історичної антропоніміки будемо розуміти частину або підмножину інформаційного простору як родової категорії, суть якого полягає у відображенні за допомогою лінгвістичних, візуальних (статичних і динамічних), звукових та ін. інформаційних моделей діахронічного і синхронічного розвитку власних

особових назв людей та результатів людського мислення щодо цього.

Інформаційний простір української історичної антропонімії реалізує соціальне, культурологічне, наукове, навчально-пізнавальне, виховне, інформативне, актуалізувальне, комунікативне, інтеграційне й ареальне функціональне навантаження.

Вихідним пунктом покомпонентного аналізу інформаційного простору української історичної антропоніміки є засвідчений антропонімікон і різноманітна інформація, пов'язана з його дослідженням. *Антропонімічне інформаційне поле* утворюється з окремих лексичних шарів особових назв, об'єднаних за певною тематикою: ім'я, прізвище, ім'я по батькові, прізвисько, псевдонім тощо, або певним діахронічним часовим відрізком, наприклад, антропонімія давньоруського, староукраїнського, сучасного періоду. Сюди ж належить різна інформація, яка стосується інституціоналізації антропоніміки як наукової системи.

Ресурсна антропонімічна база, зафіксована на електронних чи інших носіях та в інтернет-мережі, у сукупності із засобами її використання утворює *інформаційну інфраструктуру української історичної антропоніміки*. Основними її складниками є:

- відскановані у графічних форматах DjVu, pdf, jpeg, tiff тощо ономастичні й антропонімічні засадничі наукові узагальнення вчених минулих епох;

- оцифровані історичні й сучасні ономастичні та ін. джерела;

- галузеві та дотичні лексикографічні джерела: словники, довідкова література, бібліографічні видання;

- результати сучасних теоретичних та прикладних антропонімічних досліджень, представлених у вигляді монографій, навчальних посібників, дисертацій тощо;

- окремі наукові статті, антропонімічні розвідки, ресурсні регіональні матеріали, оприлюднені для широкого загалу у віртуальній електронній мережі;

- електронні копії лінгвістичних фахових періодичних видань, збірників наукових праць, матеріалів наукових та науково-популярних заходів: конференцій, конгресів, семінарів, круглих столів, дистанційного обговорення проблем та ін.;

- інша статична й динамічно змінна інформація, дотична до проблематики української історичної антропоніміки, яка поширюється за допомогою сервісу Google, соціальних мереж Facebook, Pablik.in, програм для дистанційних заходів Meet,

Zoom та ін., а також методики використання електронних засобів і ресурсів.

Суб'єктами інформаційної взаємодії історичної антропоніміки є окремі науковці, постійні наукові школи, кафедральні, редакційні та ін. колективи, учасники епізодичних наукових заходів, користувачі соціальних мереж, дослідники-аматори й популяризатори вирішення антропонімічних проблем. Ефективності їх пошукової, дослідницької та ін. співпраці сприяє *сформованість інформаційного середовища* – системи взаємозв'язків, побудованих на принципах синергізму, партнерства, толерантності, дотримання етичних правил. *Пріоритетними напрямками інформаційної діяльності* є вилучення з інформаційних джерел та методом експедицій антропонімічного фактажу; його систематизація, класифікація і первинна обробка; власне, лінгвістичне дослідження зібраної інформації; узагальнення і репрезентація результатів. *Нормативно-правові основи наукової інформаційної діяльності* викладені у законах України «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інформацію», рекомендаціях Комітету з етики публікацій (COPE), Етичному кодексі ученого України. *Поширення теоретичних і прикладних досягнень суб'єктів інформаційної взаємодії* здійснюється засобами окремих чи системних колективних та індивідуальних публікацій, періодичних фахових видань, збірників наукових праць, динамічних мультимедійних презентацій тощо.

Перспективними напрямками структуризації ономастичної науки загалом та її регіональних й ареальних відгалужень, серед яких і система знань з історичної регіональної антропоніміки, на нашу думку, могли б стати авторські *«ономастичні Інтернет-портфоліо»*. Складниками одного з таких авторських портфоліо – класика української ономастики, дослідника антропонімії Закарпаття П. Чучки – є електронні варіанти історико-етимологічних словників «Прізвища закарпатських українців», «Слов'янські особові імена українців», бібліографічного покажчика «Покликання», а також монографія «Антропонімія Закарпаття», розділ «Розвиток імен та прізвищ» монографії «Історія української мови. Лексика і фразеологія», низка наукових статей, які ще потребують оцифрування. Разом зі здобутками його учнів і послідовників, а також результатами досліджень особових назв мешканців цього регіону іншими вченими, вони утворюють повний *«антропонімічний кейс»* ареалу українського Закарпаття [6, с. 614–616].

Варто вказати на динамічність наповнення інформаційного «антропонімного кейсу» історичної Ровенщини – старожитнього краю з глибокою архаїкою і мовною диференційованістю. Започаткований він науковими та науково-популярними працями місцевих дослідників Я. Пури, Н. Мандрик. Проблематика формування цілісної системи лінгвістичних знань про власні особові назви людей, зокрема пов'язаних з історичною територією Ровенщини, актуалізована в наукових розвідках С. Шийки [5–9]. Упродовж останнього часу в інтернет-мережі оприлюднено наукові статті автора за результатами системних досліджень антропонімії краю давньоруського періоду: «Структурні особливості давньоруських особових назв історичної Ровенщини» [5], «Особливості давньоруського жіночого іменника історичної Ровенщини» [8] та ін. Подальше наповнення інформаційного галузевого кейсу відбуватиметься на основі вивчення особливостей регіонального антропонімікону інших історичних епох.

Висновки. Дослідженням осмислено інформаційний науковий простір української історичної антропоніміки у контексті формування єдиного європейського інформаційного простору. Аналітичною базою послуговували різні підходи вчених до трактування і характеристики поняття «інформаційний простір». Використано методіку дедуктивного аналізу «від загального до конкретного» за ознакою родово-видової структурної ієрархії.

Цільовий або видовий інформаційний простір української історичної антропоніміки трактується як частина або підмножина інформаційного про-

стору як родової категорії, суть якого полягає у відображенні за допомогою лінгвістичних, візуальних (статичних і динамічних), звукових та ін. інформаційних моделей діахронічного і синхронічного розвитку власних особових назв людей та результатів людського мислення щодо цього. Реалізуючи соціальне, культурологічне, наукове, навчально-пізнавальне, виховне, інформативне, актуалізувальне, комунікативне, інтеграційне й ареальне функціональне навантаження, він утворюється з компонентів, як-от антропонімне інформаційне поле, інформаційна інфраструктура, суб'єкти інформаційної взаємодії, нормативно-правові основи наукової інформаційної діяльності, інформаційне середовище, пріоритетні напрями інформаційної діяльності, способи поширення досягнень суб'єктів інформаційної взаємодії.

Стверджується також, що перспективним напрямом упорядкування цільового інформаційного простору і структуризації системи знань з історичної антропоніміки могли б стати авторські «ономастичні Інтернет-портфоліо». Відзначається динамічність розвитку інформаційного «антропонімного кейсу» історичної Ровенщини, подальше наповнення якого відбуватиметься на основі вивчення особливостей регіонального антропонімікону різних історичних епох.

Проведене дослідження та його результати є проміжним етапом на шляху до подальшого вдосконалення теоретичних засад інформаційного простору, алгоритму наукового керування щораз більшим масивом інформації та його прикладним застосуванням.

Список літератури:

1. Кремень В., Биков В. Категорії «простір» і «середовище»: особливості модельного подання та освітнього застосування. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. № 2. С. 3–16.
2. Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» Болонья, 19 червня 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525#Text (дата звернення 25.08.2022).
3. Тихомирова Є. Європейський інформаційний простір: сутнісні характеристики та тенденції розвитку. *Актуальні проблеми формування та розвитку європейського інформаційного простору*: колективна монографія. Луцьк: ВНЗ імені Лесі Українки, 2012. С. 6–50.
4. Шийка С. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб удосконалення традиційної методіки навчання української мови за професійним спрямуванням. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 59, № 3. С. 114–125. DOI: 10.33407/itlt.v59i3.1670.
5. Шийка С. В. Структурні особливості давньоруських особових назв історичної Ровенщини. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Т. 30 (69). № 4. С. 42–47. DOI: 10.32838/2663-6069/2019.4-1/09.
6. Шийка С. В. Українська історична антропоніміка на межі століть. *Scientific developments of European countries in the area of philological researches*: Collective monograph. Riga, Latvia: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. Part 2. P. 603–620. DOI: 10.30525/978-9934-588-56-3.2.16.
7. Шийка С. В. Методологія досліджень в історичній антропоніміці. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2020. № 14. С. 209–212. DOI: 10.24919/2663-6042.14.2020.223499.

8. Шийка С. Особливості давньоруського жіночого іменника історичної Ровенщини. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології* : збірник наукових праць. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. Вип. 10. Частина І. С. 102–108.
9. Шийка Світлана. Історична антропоніміка як наукова система у контексті українських та румунських досліджень. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2021. № 1(29). С. 44–48. DOI: 10.24061/2411-6181.1.2021.239.
10. Шийка С. Жанрові особливості інформаційної журналістики. *Український інформаційний простір*. 2022. № 1(9). С. 147–160. DOI: 10.31866/2616-7948.1(9).2022.257212.
11. Яковенко М. Інформаційний простір: філософські аспекти формування поняття. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Філософські науки. 2011. Вип. 692. С. 22–27.
12. Buckland M. Information as thing. *Journal of the American Society for Information Science*. 1991. Vol. 42, issue 5. P. 351–360. DOI: 10.1002/(SICI)1097-4571(199106)42:5<351::AID-ASIS>3.0.CO;2-3
13. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org>. (date of access: 25.08.2022).
14. Dictionary by Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/>. (date of access: 25.08.2022).
15. Maglio P., Matlock T. The Conceptual Structure of Information Space. *Social Navigation of Information Space*, A. J. Munro et al. (eds.). London : Springer, 1999. P. 155–173. DOI: 10.1007/978-1-4471-0837-5_9.
16. Newby G. Metric Multidimensional Information Space. *The fifth Text Retrieval Conference (TREC-5)*, Gaithersburg, Maryland, 1996. URL: <https://petascale.org/papers/newby-trec5.pdf>. (date of access: 25.08.2022).
17. Masuda Y. The Information Society as Post-industrial Society. Washington : World Future Society, 1981. 171 p.
18. Marcos A., Branco P., Carvalho J. The Computer Medium in Digital Art's Creative Process. *Handbook of Research on Computational Arts and Creative Informatics*, J. Braman, G. Vincenti and G. Trajkovski. Hershey, PA, USA: Information Science Reference, 2009. P. 1–25. DOI: 10.4018/978-1-60566-352-4.ch001.
19. Robertson D. The Information Revolution. *Communications Research*. 1990. Vol. 17, no. 2. P. 235–254, 1990. DOI: 10.1177/009365090017002005.
20. Rogala-Lewicki A. Informacja jako autonomiczny czynnik wpływu w przestrzeni publicznej. Studium władztwa informacyjnego. Praca doktorska, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 2013. 440 s.

Shyika S. V. Making sense of Ukrainian historical anthroponyms in the context of the formation of the European information space

The article is devoted to the making sense of the informational scientific space of Ukrainian historical anthroponymics in the context of the formation of a single European informational space. Different approaches of scientists to the interpretation and characteristics of the concept of “information space” served as an analytical base. The research is based on the method of deductive analysis “from general to specific” based on the “generic-species” structural hierarchy.

The target or species information space of Ukrainian historical anthroponymics is understood as a part or subset of the information space as a generic category, the essence of which is to display with the help of linguistic, visual (static and dynamic), sound, etc. information models of diachronic and synchronic development of people's personal names and the results of human thinking in this regard.

It is emphasized that the information space of Ukrainian historical anthroponymy implements social, cultural, scientific, educational and cognitive, educational, informative, updating, communicative, integration and areal functional load. Its structural components are characterized: the anthroponymic information field, information infrastructure, subjects of information interaction, regulatory and legal bases of scientific information activity, formation of the information environment, priority directions of information activity, ways of spreading the achievements of subjects of information interaction.

It is claimed that the author's “onomastic Internet portfolios” could be a promising direction for organizing the target information space and structuring the system of knowledge on historical anthroponymics. The dynamism of filling the informational “anthroponymic case” of the historical Rivne region is noted, the further filling of which will be based on the study of the peculiarities of the regional anthroponymic of different historical eras.

Key words: anthroponymy, European information space, information, information space; information scientific space of Ukrainian historical anthroponymics, making sense of, systematic approach.

Відомості про авторів

Бабенко В. С. – аспірант кафедри журналістики факультету журналістики Запорізького національного університету

Битюк І. В. – кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач Університету сучасних знань

Близнюк А. С. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики, реклами та PR Житомирського державного університету імені Івана Франка

Григошкіна Я. В. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри теорії і практики перекладу Донецького національного університету імені Василя Стуса

Громко Т. В. – доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Давидова Л. В. – кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики, реклами та PR Житомирського державного університету імені Івана Франка

Дзинглюк О. С. – старший викладач кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін Одеського національного морського університету

Дроздовський Д. І. – кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу зарубіжних і слов'янських літератур Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України

Зайко Л. Я. – кандидат філософських наук, асистент кафедри журналістики, реклами та PR Житомирського державного університету імені Івана Франка

Іванова І. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємництва та маркетингу Черкаського державного бізнес-коледжу

Карпюк А. В. – кандидат історичних наук, старший лаборант кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки

Косович О. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Криворучко В. І. – аспірантка кафедри української літератури Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Ліштаба Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Масв А. П. – старший викладач кафедри української та іноземних мов Одеського державного аграрного університету

Малиш Н. А. – доктор наук з державного управління, професор, професор Києво-Могилянської школи врядування імені Андрія Мелешевича Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Матвієнко Л. Г. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Полтавського державного аграрного університету

Маторіна Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

Мачульська К. Я. – кандидат філологічних наук

Мікіна О. Г. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри зарубіжної філології Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Морозов А. С. – студент IV курсу Університету митної справи та фінансів

Насакіна С. В. – в. о. завідувача кафедри української та іноземних мов Одеського державного аграрного університету

Огаренко Т. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Підгородецька І. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки Державного біотехнологічного університету

Потапенко Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, викладач циклової комісії іноземних мов Черкаського державного бізнес-коледжу

Просалова В. А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса

Пустовіт Н. В. – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Сенкевич Г. А. – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Університету митної справи та фінансів

Тагільцева Я. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Полтавського державного аграрного університету

Тиховська О. М. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Тихоненко О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки Державного біотехнологічного університету

Ткачук-Мірошниченко О. Є. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мови та стилістики Навчально-наукового інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Токмань Г. Л. – доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Трофімук-Кирилова Т. М. – кандидат історичних наук, доцент кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки

Хоменко О. А. – старший викладач кафедри зарубіжної філології Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Худавердієва В. А. – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму Державного біотехнологічного університету

Чернявська О. К. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології, перекладу та професійної мовної підготовки Університету митної справи та фінансів

Шевальє С. Б. – викладач кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін Одеського національного морського університету

Шевченко В. Е. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри мультимедійних технологій і медіадизайну Навчально-наукового інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Шийка С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування

НОТАТКИ

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Спецвипуск 2022

Коректура • *Н. Славогородська*

Комп'ютерна верстка • *Ю. Семенченко*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Івана Кудрі, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 27,61. Ум. друк. арк. 21,86. Зам. № 1022/418

Підписано до друку 28.10.2022. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.